

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

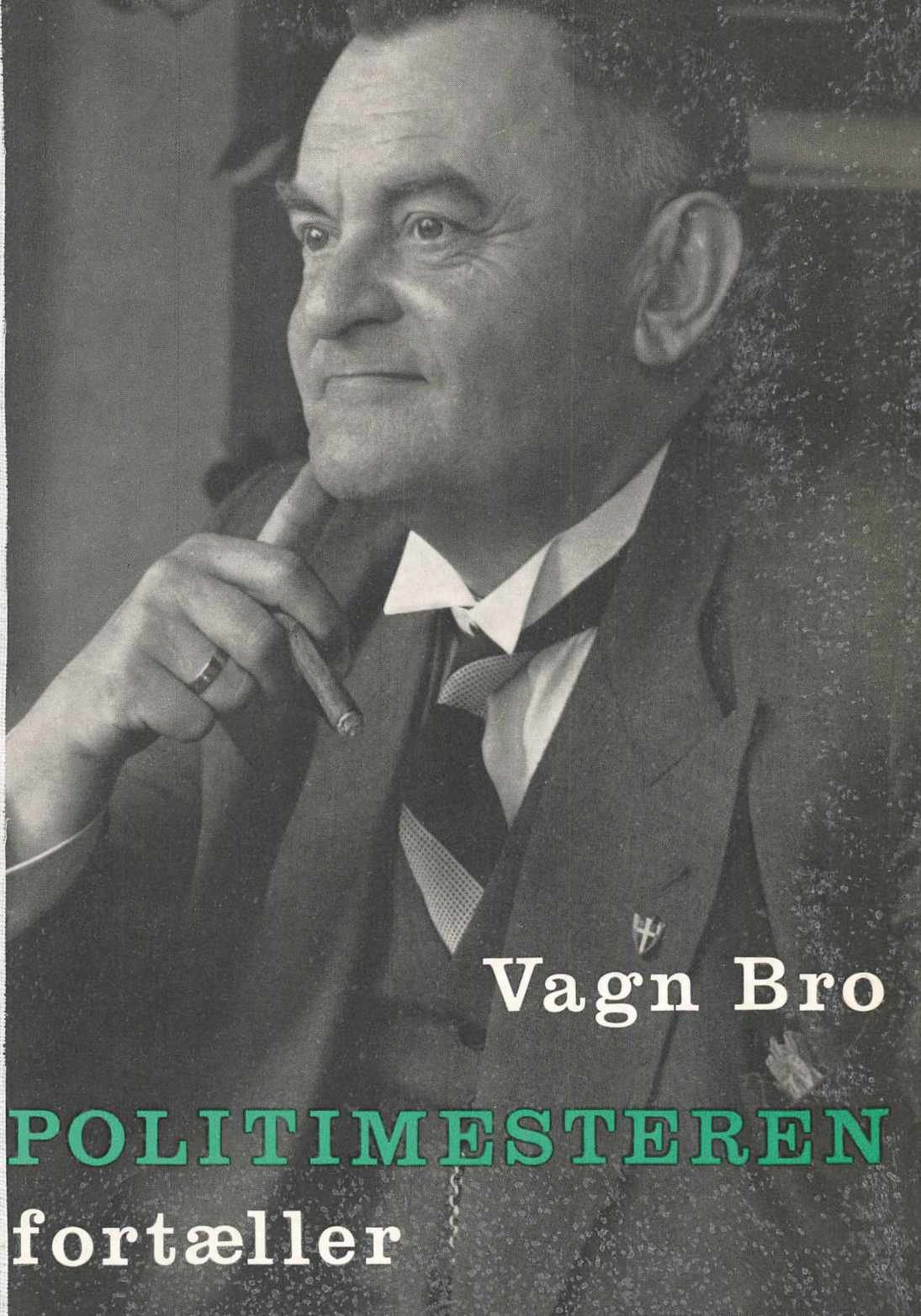
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vagn Bro

POLITIMESTEREN
fortæller

POLITIMESTEREN
FORTÆLLER

VAGN BRO

POLITIMESTEREN
FORTÆLLER

LOHSES FORLAG

KØBENHAVN

1965

Bogen er sat med 10 pkt. Genzsch og trykt på ugl.
tryk E nr. 105, 100 g fra De forenede Papirfabrikker.
Trykt i Missionstrykkeriet ved K. Skov Kristensen,
København V.

© Lohses Forlag, København.

TILEGNET

Mine forældre

FORORD

Hvis min gunstige læser – trods det lidt særprægede omslag, der er opfundet af andre end forfatteren – når frem til denne bog, føler jeg mig berettiget til at sige, at den heller ikke er min opfindelse. Men mange af mine venner påstår, at jeg har haft et åbent øje for en del af livets foreteelser, der på min måde og i min opfattelse burde fæstnes på papiret. – Og nu har jeg hørt det så ofte, at jeg vil skride til værket med trøstigt mod, idet jeg ud af de mange enkeltheder vil søge at give et billede af dette århundrede, hvor jeg ved, at jeg i hvert fald kan skimte tilbage til 1902. I mange taler rundt om i riget med emnet: „Farten – ej alene på landevejene – men i livet,“ har jeg fremholdt den mægtige udvikling denne del af det 20. århundrede har at opvise, og skulle det lykkes mig i delvis selvoplevede træk at anskueliggøre dette, er *mit* mål nået. Men jeg føler selv, at min læser må udvise både stor overbærenhed og måske større tålmod. Mit liv har formet sig således, at jeg ofte har været i skudlinien; jeg har i mange situationer *måttet* tage standpunkt på tværs af de officielle meninger, der var god „Latin på bjerget“, men jeg mener at vide, at store dele af folket har set nogenlunde på samme måde på det. Denne udprægede tilbøjelighed til at tage standpunkt uden hensyn til „det officielle Danmark“, medens andre – sikkert klogere – har lyttet, ventet og så taget standpunkt, når ens meninger var så nogenlunde *sikrede*, har uden tvivl sin oprindelse deri, at jeg som født *fyde* i mine første 18 år har indsnuset den jyske luft dernede i den gamle grænseby, Kolding, nu, Gud ske lov, en levende handelsby midt inde i landet. Thi mange jyder er født med *sind*, medens øboerne er mere udflydende, fynboerne blødt mimrende med munden, sjællænderne mere mut funderende. Men

oftest bar jeg – vel som stammende fra Fyn – mit sind under et smilende ydre, men jeg erkender, at som årene er gået, er smilet blevet mere varieret. Thi den mand, der har sind og omsætter dette i ord og handling, må i denne verden lide adskillige skuffelser. Man har sagt til mig: „Du vil altid have ret“, og der er det rigtige heri, at var jeg overbevist om at have ret, så fastholdt jeg min mening og indgik nødigt på et kompromis. Som en lille ros til min egen tænkeevne kan jeg tilføje, at jeg ofte har indset, at det var klogere i nogen måde at give efter, *men mit sind forbød mig det oftest*. Thi sind har noget med det overnaturlige, det uafvendelige at gøre. Det griber én så stærkt, at man må bøje sig for det. Lad dette være sagt ikke til undskyldning for, men til forklaring af mange særprægede standpunkter. Må jeg takke adskillige for hjælp med oplysninger, specielt Folketingets overbibliotekar og arkivar Magnus Sørensen.

Præstø — i Gøngelhøvdingens gamle egn — i sommeren 1965.

Forfatteren.

FØRSTE KAPITEL

Min oprindelse – mine forældres besværlige forlovelse

Jeg fødtes om morgenen den 17. februar 1894 – i det berømte politiske forligsår, da Estrups ulovmedholdelige grundlovsbrud standsedes ved en overenskomst mellem Højre og det moderate Venstre under *Frede Bojsen*, en mand, jeg senere lærte at se op til – i Platangade nr. 16 i Kolding. Nu om stunder fødes de fleste børn på en klinik eller et sygehus, men langt hen i dette århundrede skete disse lykkelige begivenheder i ægtesengen. I landdistrikterne er det hyppigt endnu. – Jeg viste allerede dengang mit *sind*, thi jeg satte mig bestemt til modværge ved min ankomst til den nye, ukendte verden, idet min venstre arm var brækket, hvad vor gamle huslæge, *dr. Hempel*, faderen til den senere så afholdte overlæge *Christian Hempel* i Stege, efter sigende fandt meget morsomt. Han var af de robuste lægers type, der klarede sin kæmpepraksis på cykel og ikke ret gerne benyttede bedøvelsesmidler, hverken når han trak tænder ud eller reverenter talt flåede nedgroede negle af. Jeg har for begge deles skyld opløftet grufulde hyl i hans konsultationsværelse. Senere traf jeg denne stoute og trods sit barske væsen godhjærtede læge, nu højt oppe i årene, på Rødkilde højskole ved Stege sammen med sin oven for omtalte søn, *Christian*, nu pensioneret overlæge fra Stege amtssygehus. Det var i krigs- og restriktionstider med mangel på benzin, og *Christian Hempel*, der også havde en betydelig privatpraksis, klagede højlydt over den knappe benzintildeling. Den gamle læge *Hempel* fra Kolding lo da og mumlede: „I er nogle svæklinge; jeg klarede mig trods Koldings bakker på min cykel.“ Ja, der var krudt i de gamle typer.

Jeg blev altså født i Kolding, den dag i dag for mig den bedste by i Danmark, hvor jeg nu mellem 10 og 11 år har været valgt som medlem i folketinget. Vi flyttede to år efter min fødsel ud i land-distriktet til Ejlersvej nr. 16, en af landets aller skønneste gader, da den uden genboere ligger vis a vis Koldinghus på den anden side af Slotssøen. I min stue hænger nu *mit* skønneste billede: *Min barn-doms gade*, malet af den sjællandske kunstner *Frede Rasmussen*, Kalundborg, og skænket mig af Kolding-kredsens Venstre.

Men jeg nedstammer ellers fra fynske landmandsslægter, og mærkelig nok fik jeg næsten hele min 42-årige embedsgerning på Sjælland, den længste tid i Syd- og Østsjælland, i Gøngehøvdingens operationsfelt for 300 år siden, i Præstø og Køge-Haslev politidistrikter med de vidtstrakte skove og de takkede gavle og spir på herregårdene. – Mit jyske sind stammer altså fra min barndoms og ungdoms luft i Koldingegnen, men mit blod fra fynske bønder.

Jeg har stamtavle over min egen slægt til ca. 1660, altså ved slutningen af svenskekrigen. Mange kirkebøger blev under krigen brændt eller gemt hen og er nu vanskeligt tilgængelige, men min moder har, da jeg var dreng, fortalt mig, at overleveringen var gået fra mund til mund, at for henvend 300 år siden blev hendes slægts blod blandet med en svensk kaptajns. Lad dette ligge. I hine fjerne tider, da krig og ildsvåde rasede, førte vi ikke paternitetsprocesser, og blodtypebestemmelser var endnu ikke opfundet. Og vi nordboere er jo faktisk af samme æt.

Men i „Min Slægtsbog“, udgivet af den kendte vestfynske brygger, *Fred. Kr. Rasmussen*, Indslev, oplyses det, at min bedstefader, gårdejer *Christian Christophersen* af Bro by i Brenderup sogn, rigsdagsmand for Bogense-kredsen i 80'erne og 90'erne, stammede fra *Hans Olufsen*, der i 1493 var slotsfoged på Næsbyholm ved Odense, der ejedes af kong Hans's dronning *Christine*. Hans søn hed efter tidens skik *Oluf Hansen*, der var dronningens kammersvend, i virkeligheden en slags finansminister. Efter dronningens død blev han rådmand og senere i 1535 borgmester i Odense. Jeg kan altså i al beskedenhed sige med H. C. Andersen, at jeg er kommet af godt-folk. Dette sidste bestyrkes også af den kendsgerning, at min stille og beskedne moder var en halvkusine til den fremragende køben-

havnske storkøbmand *A. C. Illum* i dette århundredes begyndelse. – Men vi går tilbage til de sparsomme oplysninger om slægten, og efter 1535 følger nu slægt efter slægt, og vi kommer til svenskekrigens år, hvor befolkningen blev hjemsogt af mange ulykker. En efterkommer af hin borgmester i Odense var gårdmand *Christen Andersen* i Kærbyholm længere henne mod Middelfart. Om ham har historikeren *Wedel Simonsen* til Elvedgård berettet, at han var stor og stærk som en kæmpe, og at han havde både mod og kræfter til at modsætte sig de plyndrende svenskere. I 1657 kom en trop af dem til gården. Han skød på dem, til de flygtede, men hans kone, der lå i barselseng, blev så skrækslagen, at hun under kampen sprang i brønden og druknede, 23 år gammel. Året efter giftede *Christen Andersen* sig for anden gang, med *Karine Hansdatter*. Hun kom imidlertid også ulykkeligt af dage. Da hun en time efter midnat, natten mellem den 21. og 22. juli 1659, ville forsvare sit kobbertøj mod fjendens griskhed, faldt hun på hovedet i brønden og druknede, 30 år gammel. Han gav dog ikke op, og med sin tredje kone levede han til sine dages ende. – Nogle af mine fjerne forfædre har altså raget højt op på rangstigen, men de fleste har været jævne bønder i sorg og glæde, der har passet deres dont bag ploven ager op og ager ned. Disse jævne, fynske mænd og deres muntre og glade matroner, der i agerbrugslandets århundreder har dyrket deres jord, bør prises. Og sande er ordene fra „Havamål“, citeret i sin slægtsbog af brygger *Rasmussen*:

„Pral ej af faders ære, hver har blot sin,
kan du ej spænde buen, er den ej din.“

Forud for min fødsel gik der vanskelige tider for mine forældre, *Jørgen Christophersen*, der den 10. oktober 1861 fødtes i en lille sandet gård på 33 tdr. land ude ved Kattøgats kyst på *Bro* mark (hvorfra vort senere efternavn stammer) i Brenderup sogn, Assens amt, og *Nicoline Marie*, født *Hansen*, der fødtes den 23. april 1865 i en gammel, ret stor og velhavende slægtsgård i Åhøjrup by, samme sogn og amt. Sagen var, at mine forældres forlovelse i lange tider måtte holdes hemmelig på grund af politiske stridigheder mellem familierne, den gamle konservative morfar, gårdmand *Hans Jensen*

af Åhøjrup og min farfar, gårdmand Christian Christophersen af Bro mark, der i 8 år repræsenterede Bogense-kredsen på Rigsdagen. Han var veteran fra Treårskrigen, og havde gjort tjeneste som dragon under general *Schlepppegrell*, der jo faldt ved Isted, og som lille dreng sad jeg på hans knæ og hørte derom med store opspilede barneøjne. Min farfar tilhørte ikke den fynske Venstremoderation under *Klaus Berntsen* og *Jørgen Pedersen* (redaktør af *Fyens Tidende*), men var nærmest bergiansk Venstremand, altså en mand, der helt ud stod på folkets ret efter grundloven og var stærk modstander af det „Estrupske provisoriestyre“. Min morfar, som døde før min fødsel, var god gammeldags Højremand. Da det i hjemmet i Åhøjrup blev bekendt, at min fader, der læste til seminarist på Blågårds seminarium i København, så lidt venligt til Hans Jensens og Trine Hans Jensens datter, Nicoline, forbød min morfar hende på det bestemteste at komme sammen med folketingsmandens søn, der nærmest ansås som en yderliggående samfundsomvælter i det gamle konservative bondehjem, hvor bl. a. porten lukkedes kl. 21; og da skulle karle og piger være i seng. – Min moder har fortalt mig, at en aften kom hendes fader stærkt oprevet hjem fra et vælgermøde i den nærliggende Skovhøjrup kro og fortalte, at nu var det helt galt fat med Jørgens fader, folketingsmanden, thi i aften havde han hånet selve grev Ahlefeldt på Kjærsgård (herregården i sognet), hvor min moder endog nød den ære at komme til grevindens sytimer, hvor man syede og broderede til Santhalmissionen, og alle sognets Højremænd, idet han sammenlignede dem med halvblodsheste. Og min morfar, der ellers var en brav og fredsommelig mand, havde slået i bordet og sagt, at med sådan en mands søn måtte hun ikke komme sammen. Men kærlighedens veje kan ikke alene være vildsomme og uransagelige, men dog også fremkommelige. Når min fader red fra Lille-Brogård til stationsbyen Ejby, mødte min moder op i hendes forældres idylliske, men tillukkede humlehave, der stødte ud til landevejen. Min morfar, der, som det ses af billedet, havde et godt ansigt og et respektabelt eftermæle i sognet, døde inden mine forældres bryllup, men havde givet køb forinden. Mine bedsteforældres hjem, der var gammeldags velstillet, var på flere områder ikke forskånet for sygdom og sorg. Nu har

vi fået kontrol over datidens grufulde tuberkulose, men før og efter århundredskiftet sled denne sot mange hjem sønder og sammen. Min moder, Nicoline, var den ældste af 6 søskende, min moster Karen var den yngste, men de mellemliggende 4 brødre døde af denne sot inden deres 20. år. Men hver tid har sine sygdomme. Jeg tænkte på dette, da jeg som repræsentant for folketinget for Vejle amt, stod ved nedlæggelsen af Vejle Fjords berømte tuberkulose-sanatorium. Nu havde vi fået kontrol over denne hårde sygdom, men vi nedlagde aldeles ikke dette sanatorium. Vi byggede det tværtimod større som Jyllands første store nervesanatorium. Tiden, vi nu lever under – farten og støjens timelige evangelium – kræver tusinder af ofre ved siden af hjertesygdomme og kræften.

Dette lille træk om mine forældres forlovelsestid var i hine politiske stormfulde tider ingenlunde enestående. Nu er det hele mere udflydende, og så er de unges vilje jo også stærkere i dag. Det sidste kan være godt, hvis det drejer sig om bevidst velovervejede viljer, men i mange tilfælde drejer det sig kun om pludselige indskydelser eller noget værre, og så ender det i mange tilfælde med skilsmisse, der kommer til at svide til hjemmene. Jeg har tit som mægler i stridigheder mellem ægtefæller tænkt på, at medens skilsmisser i det talstærkeste katolske Vest- og Sydeuropa er vanskelig at opnå, idet kun paven kan dispensere, er det her hos os let. Mon ikke den gyldne middelvej her – som i andre tilfælde – var det retteste. –

Mine forældre blev gift i Brenderup kirke, i hvis skønne kirkegårds jord ned til Brenderup å, de begge nu, samt mine fire bedste-forældre, og mange af slægten, har deres sidste hvilested. Brylluppet – et af datidens store bondebryllupper – fandt for øvrigt sted i en voldsom snestorm i februar 1893. – Min mormor Trine (Kathrine) solgte kort efter gården og flyttede op til landevejen i Skovhøjrup i et pænt lille hus „Skovly“, min barndoms eldorado, da det også lå på proprietærgården „Munkegården“s jord, hvor min moders yngste søster, moster Karen, var blevet gift med sognefogdens søn, *Lars Munk*, der som en vennesæl og gavmild mand blev vi tre brødrs forgudede onkel. – I „Skovly“ levede min bedstemoder i mange år som en velanset og respekabel enke. Hun var

ejer af noget over 50.000 kr., der gav hende 2000 kr. i årlige rentepenge og gjorde hende økonomisk ligestillet med de højst beskattede i sognet, der for mændenes vedkommende var privilegerede vælgere til landstinget. – Min gamle bedstemoder var ikke ganske upåvirkelig for menneskelig anseelse. Min moder fortalte således, at når den gamle Middelfart-sagfører, godsforvalter *Philip Hansen*, der forvaltede flere af egnens herregårde, kom til gilde på proprietærgårdene og de lidt større bøndergårde, blev hun ofte ført til bords af ham. 50.000 kr. var dengang en betydelig sum; nu til dags kun en mindre skilling. Men for 50–60 år siden var kongerigets samlede finansbudget ikke stort over 100 millioner kroner, i dag 16–18 milliarder. – Først mange år efter hendes død kom jeg i hendes og min morfars gamle gård, Åhøjrup Skovgård, der nu i en årrække har været ejet ved fællesskøde af fire søskende *Mortensen*, der med stor dygtighed og nænsom veneration drev og vedligeholdt denne prægtige gamle bindingsværksgård. Da jeg første gang i efteråret 1957 efter indbydelse af gårdejer, nu sognefoged *Laurits Mortensen*, i flere timer besøgte det gamle hjem, gik jeg fra stald til lo og lade og udhuse, og jeg må erkende, at det for mig – der er stærkt slægtspræget – var med ærefrygt, at jeg vandrede her og kiggede ind i hvert hjørne af denne fynske gård, der havde været skuepladsen for min mødrende slægts glæder og sorger i for mig fjerne tider. Og ligervis når jeg besøgte min fædrene slægts langt mindre gård ude på sandjorden ved Lillebælt. – Nu er jeg den ældste af slægten, og efter min ældste fætter, stadsskoleinspektør Johannes Højrup's død, har jeg fra ham overtaget hvervet som lederen af slægtens samling hvert 5. år i dette for os så minderige sogn.

Når jeg nu nedskriver disse få linier, mindes jeg denne række af fynske bønder, der i deres levetid – længe før de mekaniserede tider – langsomt drog bag ploven frem og tilbage, op og ned, medens fædrelandets jord blev forberedt og forbedret til gunst for bonde og borger. Dengang var bønderne de fleste i det gamle agerbrugsland Danmark; nu har byerne vokset sig store, og bønderne er kun ca. 16–18 pct. af folket. Dengang drev man med hestene, og i de lange vinterdage svang bonden og hans karle plejlen i det dyre korn i loen; nu har bønderne traktorer og combinere, men stadig skaffer

han brødet til de mange munde. Det er da naturligt, at jeg altid har følt mig knyttet til den danske landmand, som jeg også i folketinget efter evne har søgt at støtte. Det er kun rimeligt, at man søger at hjælpe sin egen oprindelse.

Klaus Berntsens søn, overlægen og lyrikeren *Aage Berntsen*, har skrevet nedenstående vers om de fynske bønderfolk:

I gamle fynske bønder,
i jeres sind begynder
min glæde og min kraft,
i jeres årer pulsed'
den sunde bondesaft,
jeg priste tit de fædre, jeg har haft.

I læ af forårsskoven
I styred sindigt ploven
langs hegn med fugleæg.
Ved aften svang i pigen,
mens langs med stuens væg
sad gamle mænd og lo i skæg.

I tog jer milde koner,
der gråned som matroner
og blev jer bedste ven.
Som hest i samme sele
de gik i trofast spænd
med jer, I gode fynske bondemænd.

Gid sol og regn må blandes,
så det engang kan sandes,
min frugt var stærk og sund.
Gid den må kunne læske
så mangan tørstig mund
og glæde mennesker i hjertets grund.

Dette var noget om min oprindelse, og den løber man ikke fra. Jeg er stolt af disse gamle fynske bønder, selv om jeg blev født som et købstadsbarn den 17. februar 1894 i den gode sydjyske købstad Kolding og her indåndede den jyske luft.

ANDET KAPITEL

1. Barndoms- og ungdomsår i Kolding *Hjemmet i Kolding*

I det politiske forligsåret 1894 kom jeg som nævnt den 17. februar 1894 til verden i Platangade i Kolding. Herom har jeg selvsagt ingen erindring, men i mit andet år flyttede vi ud til landsognet på Ejlersvej nr. 16. En lidt sentimental engelsk film, der fik tusinder til at græde, hed: „Min Barndoms Dal“. Når jeg den dag i dag tænker på min barndoms gade lige ned til Slotssøen med siv, karper, ænder og svaner og med udsigt til de nu restaurerede eller delvis genopbyggede ruiner af den gamle konge- og grænseborg, Koldinghus, ja, da nærer jeg følelser, som den nævnte dals beboere følte for deres barndoms sted.

I min tid var langt større dele af slottet i brandruiner fra spaniolernes tid i 1808, hvor bl. andre *Bernadotte*, prinsen af Ponto Corvo, boede en tid. Selve tårnet, der nu i sin firkantede massivitet er genopbygget, var i min barndom skrøbelige ruiner med kun én af stenkæmperne (Herkules) øverst oppe tilbage. Heldigvis er en del af stenene og ornamenterne endnu bevaret i det store slotsmuseum, men det har stadig trukket ud med dette enestående bastante bygningsværks restaurering eller genopbygning. Min ven gennem mange år på rigsdagen, folketingsmand, statsrevisor *J. S. Vanggaard*, der havde stor historisk viden og interesse, meddelte mig lige før den sidste verdenskrigs udbrud, at nu var den daværende statsminister *Th. Stauning* vundet for sagen, men så kom krigen, og slottets endelige genopbygning måtte, som så meget andet, vente. Jeg har i forståelse med borgmester og byråd flere gange rejst sagen under

finanslovsdebatterne på Christiansborg, og nu sidste år, kort før jeg opgav min folketingsgerning, fik jeg af den daværende minister for de kulturelle anliggender, *Julius Bomholt*, at vide, at man havde sagen i erindring, og senere er der af det nævnte ministerium og boligministeriet nedsat et stort udvalg, der skal undersøge alle sider vedrørende en genopbygning. Ministrene har vist mig den venlighed at indvælge mig i dette udvalg. Nu står vi midt i restaureringen af Sønderborg slot; det ville for mig være af stor historisk og stedlig interesse, om turen efter Sønderborg slot kom til Koldinghus.

Jeg begyndte mit offentlige virke i en alder af 26 år, og alle de opgaver, jeg da og i de følgende år beskæftigede mig med, lå inden for realisation i min levetid. Når jeg nu tænker på Koldinghus eller på den kommende Storebæltsbro og Øresundsbroerne, må jeg stadig i min underbevidsthed føje til – dog vist ikke i din tid.

Dette lille lærerhjem på Ejlersvej med en smule forhav og en lidt større baghave på i alt ca. 1500 kvadratalen blev en spartansk, men lun rede for vor familie på far og mor samt tre raske – til tider for raske – drenge med kun 3 års mellemrum mellem den ældste (undertegnede) og den yngste. I denne tid, hvor boligproblemerne er store, ej alene antalsmæssigt, men også økonomisk, hvor huslejer på 4–8000 kr. ikke er ualmindelige selv for almindelige mennesker, kan anføres, at vort lille hus kostede 2000 kr. at bygge. Grunden havde vor gamle bedstemoder skænket os. Lærerlønnen var de første år lille; senere blev min fader en af de første overlærere (nu skoleinspektør) efter den nye lov af 1903. I de første år var lønnen ikke 1000 kr. om året, men dels var tiden billig og nøjsom, dels havde min fader nogle ekstra timer om aftenen på Teknisk Skole til 2 kr. pr. time, en dengang eventyrlig betaling, og endelig var min mormor på Fyn hjælpsom. I haven kom der da hurtigt en gynges, og efter nogle års forløb en lille båd i søen. Dengang var hjemmet *stedet, hvor vi børn var*, sommer og vinter. Haven var vor tumleplads, hvor vi, efter at rodfrugterne var taget op, byggede fæstninger – ak ja, hvor forandret! Da jeg 45–50 år efter blev opstillet til valg til folketinget i Kolding og derefter opholdt mig mange dage i byen under valgkampen, gik jeg næsten hver dag en tur forbi mit barndomshjem, der da ejedes af en af mine vælgere, slagtermester

Hansen. En dag gik jeg ind og ringede på døren og bad om at måtte kigge ud i haven, der havde været skuepladsen for os tre brødres bedrifter. Jeg havde ikke været der siden 1915, da mine forældre flyttede til Fyn, og havde altså ikke været der i henved 40 år, og jeg erkender, at jeg blev ej alene forundret, men også stille. Jeg huskede midtergangen gennem haven, hvor vi havde afholdt vore væddeløb, og nu så jeg en *liden* have og en *liden* gang, og uvilkårligt spurgte jeg ejendommens beboer: „Hvem har De solgt halvdelen af haven til?“ Hun svarede: „Der er ikke solgt en kvadratalen.“ – Ak ja, med samme forundrede øjne har mange andre efter mange års fraværelse skuet *deres* „Barndoms Dal“.

Hjemmet på Ejlersvej var som for andre børn *stedet*, hvor den lille familie levede. Når skoletiden var ovre, levede vi der eller i haven, somme tider i kammeraters have, enkelte gange, da vi blev større, på udflugter til Kolding skov og Marielund, sjældnere den lange tur til Bramdrupskov, hvortil de mere velstillede familiers fruer og børn kørte tidligere på eftermiddagen og der blev hentet af deres mænd om aftenen. Da vi blev konfirmerede, gik vi ofte i små flokke på nødde- og hyldebærplukning i hegnene ved Eltang. – Men når mørket faldt på, og lampen blev tændt, samledes vi alle fem om det store bord i dagligstuen. Hen over vort virke med klipning af julepynt m. v. var det langt op i min barndom petroleumlampen, der lyste, og af og til, når vi ikke passede på, *oste*. En aften, da vi tre brødre, *Sigurd*, der blev landmand på Båring bakke på Fyn, og *Holger*, der blev repræsentant for et stort klædefirma i Randers var ene hjemme og var optaget af at klippe kulørte billeder, sagde pludselig Sigurd: „Hvad er det for noget sort, I har i næsen?“ „Det har du også,“ svarede jeg. Da havde lampen os et hel time, og over alt på møbler og i vort tøj lå den fede, ækle sorte os af røgpartikler. Vi fik en alvorlig formaning, da vore forældre kom hjem. Nutiden skønner ikke på vore dages moderne komfort.

Mine forældre kom begge to fra kristne fynske hjem. Min farfar, der jo havde været rigsdagsmand for Bogensekredsen, sluttede sit lange, nøjsomme liv – han blev højt op i firserne – som en slags lægprædikant. Jeg har flere gange i ferierne været med ham og min farmor, Maren, til „gudelige møder“, hvor han vidnede med stor

inderlighed. Han fortalte mig en aften, da jeg som 10–11 års knøsad på hans knæ, at han kun én gang i sine otte år på rigsdagen havde talt, og da mod den senere berømte finansminister *Edv. Brandes*. „Hvad talte I om, bedstefar?“ spurgte jeg, og svaret lød: „Om helligdagsloven, men jeg tabte over for denne veltalende mand.“

Da jeg senere længe efter selv kom i folketinget, bad jeg min gruppe om at komme med i de kirkelige udvalg, hvilket skete. Her kæmpede jeg 1957–58 for at bevare „den stille uge“ i en helligdagslovgivning, først og fremmest, fordi jeg har svært ved at forstå, at de store kirkelige højtids- og mindedage, fra skærtorsdag til påskedags nat, ikke i disse forjagede tider omfattes og omgives af folkets veneration, da det jo dog i ydre henseende er en kendsgerning, at ca. 97 pct. af folket står i folkekirken, der atter er optaget i grundlovens paragraf 4, der fastslår, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten, men også af den anden grund, at et folk, der søgn og hellig er optaget af jaget og støjen, nødvendigvis også for sjælens skyld må trænge til meditation. For syv år siden lykkedes det os at standse anslaget mod den „stille uge“. Mange kræfter i vort folk støttede dette arbejde. Ikke mindre end 70.000 fra „Unge Hjem“s bevægelse og fra de kirkelige ungdomsforeninger indgav en protestadresse, og i det sidste udvalgs møde mødte så forskellige agtede personligheder som pastor *Christian Bartholdy* med en række præster, og den store gøglerkonge fra Dyrehavsbakken, selveste professor *Tribini*, frem og udtrykte det håb, at søndag eftermiddag måtte de offentlige forlystelser først begynde kl. 16. Professor *Tribini* udtrykte det på den djærve måde, at måske kom Dyrehavsbakkens gøglere ikke ofte i kirke om søndagen, men måske holdt de deres egen private gudstjeneste derude under de grønne bøger; dog ønskede de også en stor del af søndagen fri for larm og støj, når de længere hen på dagen og hele natten måtte leve af larm. – Jeg har altid respekteret denne på så mange måder varmhjertede mand, og som jyde fulgte jeg også nogle år senere jydernes valgsprog: „Lige for lige, når venskab skal holdes.“ „Professoren“ var kommet til Køge til en stor sommerfest og havde opslået sit telt på dyrskuepladsen. Jeg hørte, at det ikke

gik alt for godt med forretningen, og jeg gik da derned, gik op på teltets forhøjning og hilste på „Professoren“ og bad derefter om ordet for en kort bemærkning, hvor jeg bad mine bysboere gå igenem tælleapparatet. Dette skete, og da jeg gik hjem – efter vel som den første politimester at have fungeret på et marked som udråber – følte jeg mig tilfreds med i det små at have kunnet takke for hjælpen. – I 1964 var imidlertid folkets kræfter udtømt på dette område. Kravet om underholdning på et meget tidligt tidspunkt på søndage, på hele skærtorsdag og påskelørdag sejrede – i hvert fald foreløbig.

Medens min fars forældre tilsluttede sig den indre mission, følte min far sig mest tiltrukket af Grundtvigs tanker. Min moder hørte derimod til den indre mission, og da vi blev lidt ældre, tog hun os af og til med over i missionshuset „Bethel“, hvor en tid min fars halvfætter, indremissionær *Skydsgaard* og dennes hustru, udførte husfadergerningen. *Skydsgaard* var bedstefader til den teologiske professor *Skydsgaard*. I flere år gik vi tre drenge også i søndags-skole. Dengang fandtes endnu ingen spejderbevægelse, men derimod startedes „Frivilligt Drenge-Forbund“, FDF, der den dag i dag er en levende kristelig drenge- og ungdomsbevægelse. Jeg avancerede endog til sektionfører, og i min politimestertid støttede jeg efter evne ikke alene FDF, men også spejderne, så ved min afgang blev jeg foran fronten tildelt spejdnålen i guld.

I vort hjem herskede der orden og akkuratesse, og vore forældre viste os vejen ved eget eksempel. Dengang, da jeg i 13–14 års alderen sammen med en kammerat fjælede mig bag en hyldebusk ved slotsruinens fod og forsøgte at ryge min første cigaret, hvilket resulterede i stærke opkastninger og en foruroligende bleghed, tog min fader dette forbavsende roligt, men meddelte, at han nu selv ville formindske sine pibers antal, og få år efter ophørte han helt med at ryge for eksemplets skyld. I hjemmet blev vi indpodet at være gode ved de fattige og syge. Jeg husker et eksempel fra en søndag eftermiddag, hvor min fader opnåede at indprente sin handling i min bevidsthed den dag i dag. Ovre på hjørnet af Låsbygade og Hospitalsvej boede der dengang en bager, der i vore jævne kredse var kendt for sine gode 2-øres – ret store – sukkerboller, og et par søndage om måneden vandrede min fader og vi tre drenge med en lille kurv der-

over og købte seks 2-øres boller, der stod for os som søndagens store materielle oplevelse. Når vi købte 6 boller, skyldtes det, at vi trods de beskedne kår, altid havde en ung pige i huset, ofte et familie-medlem, til den imponerende månedsløn af 12 kr. I herskabshusene betaltes 20 kr. pr. måned. Nu skete det en søndag, at vi fire stod inde hos bageren efter de 6 boller. Da kom der en lille fattig fyr ind i butikken med en tom kurv. Han tog kasketten af og spurgte jomfruen, om de ikke havde lidt gammelt brød. Hun rystede på hovedet, og den lille fyr forsvandt. Da vi kom ud på gaden, stod han der endnu og så mismodig ud. Min fader tog da sin bolle og gav den til drengen, der smilede glad. Vi tre drenge udtalte vor højlydte forundring over faders handling, thi vi tænkte på det forestående søndagsfest-måltid, som han gik glip af. Min fader sagde kun jævnt og ligetil: „Han var fattig og bad om gammelt, tørt brød, synes I ikke, at det var synd for ham?“ Således optræder en virkelig pædagog, der ikke nøjes med at tale, men handler.

Min fader var ivrig reform-venstremand, og foruden „Kolding Folkeblad“ holdt vi *Konrad Jørgensens* „Højskolebladet“ og *I. C. Christensens* ugeblad „Tiden“. *C. Berg* havde påvirket hele min faders livssyn, både politisk, socialt og religiøst. Sammen med sin gamle fader, der jo i slutningen af firserne og i begyndelsen af halvfemserne var rigsdagsmand, havde han besøgt Berg i fængslet, da denne ved et stort offentligt møde i Holstebro efter regeringens mening havde krænket den offentlige myndighed (ved højesterets afgørelse blev domfældelsen kun gennemført med én stemmes majoritet).

Efter Bergs død overførte min fader sin interesse til *I. C. Christensen*, der jo også de facto blev den gamle venstrehøvdings arvtager. Han havde derfor ej heller noget imod, at jeg som 14–15-årig meldte mig ind i den nystartede „Venstres Ungdomsforening“. Da jeg senere blev tvunget ud af foreningens ledelse, hvilket omtales senere, støttede han mig dog ikke i mit ønske om at sætte hårdt imod hårdt, men sagde: „Når du har fået din studentereksamen, kan du på dette område gøre, hvad du vil.“ Min fader havde meget skarpe meninger; det havde han i politik, og på samme måde, når han bekæmpede afholdsforeningernes forbud og totalafholdenhed,

idet han mente, at det skulle være en viljesag, at man var „mådeholdsmænd“; det var han i striden om små eller store bogstaver. Han var ivrig tilhænger af de små og på et tidspunkt, da det store flertal holdt på de store.

Sådan selvstændige meninger skaffer jo ikke sin udøver lutter venner. Og således med min fader, der tilmed havde mange kanter. Den, alle synes om og betragter som et „dejligt menneske“, er ret i realiteten bare en almindelig „ja-siger“, og noget dusinmenneske var min fader på ingen måde, tværtimod var han i høj grad en ener. Han havde sine mange bestemte meninger; dem holdt han ved og var ikke til at rokke fra. Denne stædighed – jeg kalder den den jyske, skønt jeg altså er af fynsk oprindelse – har jeg i nogen måde arvet. Jeg kan jo ej heller frasige mig „særmener“, men medens min gamle fader ikke „gik på akkord med uretten“, som Berg sagde, må jeg erkende, at allerede som student indså jeg, at det ikke er nok at have ret, man må også få et så stort følgeskab, at man får udsigt til at føre „retten ud i livet“, og jeg indså også, at min faders skarpe standpunkter af og til kunne ende i et vist retshaveri, der kan være sandhedens skyggeside.

Senere, da min fader havde taget sin afsked fra skolevæsenet, flyttede mine forældre over Strib til barndomssognet Brenderup på Fyn. Min moder døde 73 år gammel, min fader blev lige ved 80 år og opholdt sig det sidste års tid i mit ungkarlehjem i politimesterboligen i Præstø. – Nu hviler de begge i familiegravstedet på Brenderup kirkegård. På gravstenen, et stort, hvidt kors, står skrevet: „*Ja, jeg tror på korsets gåde*“, hentet fra min moders yndlingssalme af Arnulf af Louvain, oversat af Grundtvig i 1837. – I troen herpå levede og døde de begge. Også derfor og for deres hele beskedne færd skal der i denne erindringsbog lyde en tak til dem.

Jørgen Christoffersen Bro var en skolemand af den gamle type. Dem mødte jeg på mine foredragsrejser, mest ude i det jyske land, men af og til også i øernes sogne, men de er ved at blive sjældne. Den jyske hede er ved helt at give plads for nutidens maskiner. Det er på den ene side en gevinst, men også et tab. Den gamle skolelærertype er også ved at forsvinde. Derfor varmer det mere end man måske tror, når jeg derovre i min føde- og valgkreds ikke så sjæl-

dent på gaden møder en ældre mand eller kvinde, der standser op, tager mig i hånden og siger: „Jeg gik i skole hos Deres fader. Han var en streng, men 'helt rigtig' mand.“ (Helt rigtig betyder på østjysk god). Så går jeg videre i den gamle handels- og havneby, der nu er tre gange så stor som dengang, og hvisker til mig selv: „Min gamle far var også med at bygge på denne bys fremtid.“

2. Et billede af Kolding by dengang

Ved sidste århundredskifte var Kolding vel standsmæssigt opbygget som de fleste andre mellemstore købstæder. Man kan sige, at borgerne var anbragt i ringe efter kransekagesystemet. Øverst på toppen stod den kongeudnævnte borgmester, i århundredets begyndelse *Schjørring*, der tillige var byfoged, altså politimester, byretsdommer og skifteforvalter. Først 20 år efter kom retsreformen, hvorefter anklagesystemet indførtes. Dommeren blev alene den uvildige dommer, der ene skulle dømme, og anklagemyndigheden repræsenteredes ved den nye lov af politimesteren, og den selvstændige forsvarsinstitution indførtes. Nogle år forinden blev de kongevalgte borgmestre afløst af de folkevalgte. Men borgmester *Schjørring* var så afgjort byens førstemand. Han var en dygtig jurist, og i grunden – trods sit bestemte væsen – en frisindet mand, der som en af de første borgmestre tillod arbejderpartiets demonstrationsmarch gennem byen med røde faner og plakater, der demonstrerede for: Otte timers arbejde, otte timers frihed og otte timers hvile den 1. maj – alt, der jo nu og mere til er indført. Borgmesteren, der nød stor respekt i byen, vandrede normalt hver dag en tur fra rådhuset ned gennem hovedgaden i den kendte positur med den ene hånd på ryggen og med en spadserestok med en kraftig dupsko i den anden – og med politimesterkasket på hovedet. Hans stød med dupskoen i fliserne kunne høres langt bort, og medens han selv nøjedes med at føre hånden til kasketten, kom nu på begge sider på fortovene hattene af i store sving. I sit rige havde han jo alene den fulde myndighed, bistået af den meget kraftige politiasistent *Ree*, og den lille ældre overbetjent *Nielsen*, der var en godlidende mand, som med rolige håndbevægelser gik foran de forskellige optog, således skolerens udflugter og latinskolens majudflugter, medens majdronningen forrest blev båret ud af byen. Derhos havde han 8–10 kraftige politibetjente af sværvægt- og langskægsklassen med de gamle politihjelme. Borgmesteren var en myndig og derhos sparsommelig mand. Det var jo i tider, hvor Danmarks samlede statsbudget ikke var meget over 100 millioner kroner, medens det nu er over 16 milliarder. Håndværkerne måtte i sandhed passe på, at deres reg-

ninger ikke blev for store. Min fader fortalte engang ved middagsbordet derhjemme, at en håndværker vist havde skrevet lidt for meget på, hvilket resulterede i, at han på en højlydt og ekspedit måde var tumlet ned ad trappen til borgmesterkontoret. Kun én nat måtte borgmesteren ret magtesløs indtage en afventende holdning. Det var hin nat, da man i Kolding, som over det ganske land – i en af Europas fredelige perioder – fejrede overgangen fra det 19. til det 20. århundrede, altså nytårsaften den 31. december 1899 og 1. januar 1900. Herom har Kolding bys elskelige og begavede, den nu afdøde forfatter, *Frost Hansen*, i en af sine bøger om det gamle Kolding: „Kolding anno 1900 II“ skrevet følgende:

„Det var ikke netop blomsten af Koldings ungdom, der beherskede torvet den nytårsaften. Det var de daværende talrige små kælderbeværtningers store aften. Brændevin var det hvermands sag at få – sådan noget som 40 øre for en flaske. Størsteparten af den på torvet optrædende ungdom var stærkt beruset. – Der var heller ingen børn på torvet eller i gaderne, de rendte ikke ude på gaderne om aftenen dengang før efter konfirmationen, lige så lidt som de talte med ved bordet eller kom med i selskab, når de voksne gik ud. – Op ad trappen fra den lille snask, den lille kælderbeværtning, der dengang lå under hotel „Kolding“, røg tre fulde fyre ud på torvet, eller rettere: de blev smidt ud på grund af deres livlige temperament. I mangel af værten gav de sig så til at slå løs på hinanden under råben og skrigen og banden. En enlig politibetjent kom løbende ovre fra rådhuset (det var *ikke* den bekendte overbetjent Borch „lad bare mig“, han holdt sig beskedent tilbage), og han blev hurtigt slået ned, uden at andre kom for at redde ham. Stor batalje! Vældige sværme af mennesker samlede sig omkring slagsmålet – og under forvirringen forsvandt naturligvis voldsmandene. Lidt efter klirrede nogle gadelygter, og der lød et brag fra Adelgade, hvor en stor butiksrude knustes. Jo, vist forstod man at fejre nytår i 1899.

Torvet var sort af mennesker, stuvet sammen som sild i en tønde. Under sådanne omstændigheder kunne man tillade sig, hvad det skulle være, og folk holdt sig ikke tilbage.

Bag et halvt nedrullet gardin stod gamle borgmester Schjørring,

der dengang var chef for politiet, i en mørkelagt stue i sin lejlighed i Borchs hus og så over mod sine 5–6 mand i rådhusets vestibule. Han var afmægtig, og de var afmægtige, de kunne intet gøre en aften som denne uden at lade sagen gå sin gang og håbe på det bedste: at intet menneske blev skamferet. Så lød rådhusets ur – tolv spinkle slag – der trods alt gjorde torvet stille nogle minutter – – tolv svage langsommelige slag af et, som det syntes, noget astmatisk klokkeværk. Den ophidsede, larmende mængde holdt inde et øjeblik, ligesom holdt vejret – – –.

Ja, således fejrede man i provinsen nytårets ankomst 1900. Men dagen efter var roen opretholdt, og Kolding tog fat af alle kræfter på at føre byen videre frem. – Når jeg skriver disse linier, går mine tanker til år 2000, som jeg jo ikke skal opleve. Hvorledes vil denne nat forløbe i Kolding, der – om ikke store omvæltninger i verden sker – da formentlig vil være en by over 50.000 sjæle. Vil torvet også den nat være fyldt af en skrigende menneskemængde, som kæmpen Herkules fra tårnet på Koldinghus, der forhåbentlig til den tid vil være genrejst, skuer ned på, eller vil han til den tid rette blikket opad mod de mange oplyste rumfartøjer? Man skal intet forsværge. Hvad har vi ikke oplevet i de første 65 år siden 1900!

Men tilbage til Kolding lidt efter år 1900. Byens sagførere, de enkelte lidt større købmænd og fabrikanter, lægerne, latinskolens rektor, lektorer og adjunkter befandt sig på kransekagens andet og tredje trin, selv sagt sammen med sognepræsten, den i min tid meget ansete prædikant, pastor *Kiørboe*. Af byens sagførere vil jeg nævne sagfører *H. L. Hansen* og *Edv. Lau*, to dygtige jurister og begge let rivaliserende venstremænd. Sagfører Hansen blev på et tidspunkt, efter at Det radikale Venstre havde skilt sig ud fra Venstrereformpartiet, udnævnt til kongevalgt landstingsmand. Han var en lille mand, der havde et stort hvalros lignende skæg, og som oftest med sin hastig trippende gang var iført en flagrende haveloch, den daltidige overfrakke. Den daværende politiske kamp var hård, hårdere end nu. Højre, der havde siddet ved magten gennem mange år, var stadig parat med angreb på „den nye tids mænd“. Og efter leve-reglen „brødre er brødre værst“ var Det radikale Venstre i de kommende år voldsomme mod Venstres mænd. Man havde fundet ud

af, at sagfører, landstingsmand Hansen, der i øvrigt var en godherttet mand, der hjalp mange, havde overtrådt „Ågerlovgivningen“, idet han af en forarmet landmand, der var gået fra dør til dør om hjælp, havde betinget sig mere end 4 pct. i rente af et lån med pant i fast ejendom. Han havde – så vidt jeg husker – betinget sig 5 pct., medens 4 pct. dengang var maximalen. Angrebene satte ind med stor voldsomhed, og sagfører Hansen måtte nedlægge sit hverv som lovgiver. Man må atter udbryde: Ak, hvor forandret! Nu er det helt andre renter, der må betales. Men selvsagt: Lov er lov, og lov skal holdes. En anden venstresindet kongevalgt landstingsmand, pastor *Bjerre*, hvis søn, politimester *Axel M. Bjerre*, der for nylig faldt for aldersgrænsen som grænsepolitimester i Gråsten, min studenterkammerat, fik også en meget hårdhændet behandling, ikke mindst fra dagbladet „Politiken“s side. De, der kendte disse to i bund og grund brave mennesker, må sande det politiske livs hårdhed – i hvert fald dengang.

Som et mere muntert træk om sagfører Hansen skal berettes følgende: Som landstingsmand havde han været til en stor fest i kongehuset i anledning af den almægtige kejser Wilhelm den Andens officielle besøg i København. Noget efter ankrede kejseren op med sin store lystyacht „Polarstjernen“ i Kolding fjord ud for det kendte traktørsted „Løverodde“, hvortil Koldings små fjorddampere sejlede hver dag i sommermånederne. Det fortaltes da, at da den lille fjorddamper første gang så „Polarstjernen“ ankret op, beordrede den lille fjorddampers kaptajn, at man „kippede“ med Dannebrog. Alt var tavshed om bord på den store kejseryacht, men pludselig lød bådsmandsfløjten, hvorefter det tyske kejsersflag „kippede“ som tak, og således skete det nu fortsat i den tid, da yachten lå i bæltet. Fra den tid fandtes af Alfred Schmidt i „Klods Hans“, datidens satiriske ugeblad – eller var det i „Blæksprutten“ – et overdådigt muntert billede af kejser Wilhelm på besøg i Kolding, hvor han på det andet fortov ser den ovenomtale landstingsmand og koldingsagfører H. L. Hansen i sin berømte haveloch. Kejseren hilser med et strålende smil og en flot håndbevægelse med ordene: *Ach sie, der haber wir ja den Hansen!* Det vakte i datiden megen moro. – Sagfører *Edv. Lau*, faderen til min gamle klassekammerat

Holger Lau og min senere folketingskollega, grosserer *Anker Lau*, blev Kolding bys første folkevalgte borgmester.

Vi kommer nu længere ned på datidens bykranseskage. Her befinder sig byens almindelige købmænd og håndværkere, brandkorpsets befalingsmænd, de højere kontorfunktionærer og folkeskolens lærere. Her bemærker man den samme udvikling, der førte disse sidste – med rette – højere op på rangstigen og i lønningsklasserne. Nu nærmer vi os kranseskagens bund med de mindre håndværkere, medens de sidste ringe udgjordes af arbejderne, og nederst datidens tog af mennesker „med bedende blikke“, der ofte i fællesskab vandrede fra fattiggården – fattiglemmerne. Dem husker jeg tydeligt, og det hører til mine bedste erindringer fra arbejdet i folketinget, at de gamle og de fattige nu efter arbejdsdagene har opnået betryggende kår. Vi i den senere Venstreungdomsforening i Kolding, den første i landet, stiftet 1908, havde som et af vore programpunkter den tvungne folkeforsikring. Det blev ikke just den form, der indførtes, men med samme formål står vi nu med folkepensionen, der forhåbentlig fra 1970 bliver ens for alle (bortset fra dem, tjenestemændene, med særlige ordninger) uden hensyn til fradragsregler, selv for dem, der særlig har sparet op og som jo i virkeligheden er landets bedste borgere.

Ja, således så i hovedtrækkene dette bysamfund ud efter år 1900. Klasseforholdene manifesterede sig på mange måder. De berørte også børnene i Kolding. Mine to brødre og jeg begyndte ganske naturligt vor skolegang i den almindelige betalingsfri kommuneskole, hvor min fader, der begyndte sin lærergerning i Seest lige uden for Kolding, hvor pastor *Bartholdy*, faderen til en del dygtige og ansete børn, således den tidligere formand for Indre Mission, pastor *Christian Bartholdy*, og hans yngste broder, oberst *Carl Bartholdy*, var lærer og senere blev overlærer for den skole i Kolding, der optog de yngste elever. Men de, der gik i betalings-skolerne, Carl Hansens Forberedelsesskole, den ret eksklusive „Døtreskole“, Dalsgaards Realskole og så naturligvis latinskolen „Den højere Almenskole“s elever, kaldte os med slet skjult nedladdenhed „*Borgerlapperne*“, men drenge er drenge, både på godt og ondt, og snart kom turen til os at rykke op i „den højere Almenskole“, men

også før den tid legede vi Koldingdrenge sammen på trods af de forskellige skolegårde. Mænd er jo også mænd, og her var trods alt standsforskellene mindre i Kolding. Måske også på dette område har Koldingkredsens højtansete folketingsmand gennem mange år, Venstres fører op til sin tidlige død i 1891, *Christen Berg*, haft en vis indflydelse. Venstre dominerede denne kreds i mange år. Bergs næststørste provinsblad, „Kolding Folkeblad“ vandt stadig større indflydelse, og endelig var Kolding i højere grad end andre byer i amtet, handelens og eksportens by. Afstanden mellem liberale erhvervsmand blev mindre end i de mere udprægede industrisamfund. Hertil bidrog også et stort virksomt landsområde uden om byen. Mod øst, vest og nord var standsforskellene – trods mange store gårde – mindre end andre steder. Dog mod syd, i de „otte sogne“ med de mange proprietærgårde, der i Vonsildkredsen også ofte valgte konservative mænd ind på tinge, var standsforskellen vel størst. – Hos byens kvinder var der derimod i min drengetid stadig stor kamp om positionen. Jeg husker, hvorledes min moder, der ellers var en jævn kvinde, nøjagtigt vidste, hvem der i byen var frue, og hvem der kun var madam (udtalt som skrevet med tryk på sidste stavelse og aldeles ikke som det franske madame). Den lille murermeisters frue, der havde bygget vort hus, var madam Juhl, medens selv de almindelige lærerhustruer og opefter var fruer. Men der var jo også ca. 10 år til grundlovsændringen i 1915, da kvinderne første gang fik den politiske stemmeret. Jeg husker tydeligt, at kort før den dag, havde vi besøg af min fætter *Christian Højrup*, den senere skoledirektør i Odense, der kom med meddelelsen om det politiske forlig, der førte til grundlovens ændring, og som føjede til: „Hvad siger du nu, tante Nicoline, til, at din vaskekone næste gang skal stemme til rigsdagen?“ Og min moder rystede opgivende på hovedet. – Og snart faldt de standsmæssige skranker, så man allerede i mit studenterår 1912 så kransekagen forsvinde, der nu snarere blev afløst af den bredere og mere folkelige *lagkage*.

3. *Det åndelige og politiske liv i Kolding*

Jeg mener at turde betegne Kolding i årene op til den første verdenskrig som en for mange hjems vedkommende vakt by. Grunden hertil var vel også, at de kirkelige skillelinier dengang her som andet sted var trukket stærkere op. Under nutidens „tålsomme“ folkekirke bliver „kampgnyet“ mindre. I by og egn – beliggende nær den gamle grænse, Askov folkehøjskole og Skibelund krat – var der en betydende grundtvigsk bevægelse, samlende sig i byen om højskolehjemmet. Til denne bevægelse sluttede min fader sig nærmest. Her på højskolehjemmet førte „det levende ord“ ordet ved store møder, hvortil vi børn fra 14–15 års alderen kom med. Nu om stunder har vi jo også betydelige talere, men det står for mig, som om guldaldertiden på dette område i hvert fald lå forud for den sidste verdenskrig, hvorefter radio og fjernsyn ret har fået indpas. Her i højskolehjemmets store sal, der altid var fyldt til sidste plads, optrådte datidens store talere, såsom professor *Vilh. Andersen*, *Jacob Knudsen*, der mere var den levende oplæser, forfatteren *Aage Meyer Benedictsens*, der måske noget naragtigt optrådte i sort figurfrakke med blonder ved ærmerne, højskoleforstander *Begtrup* m. fl. Af politiske talere har jeg også der hørt *Klaus Berntsen* og *L. Moltesen*. Ved disse aftener mærkede vi unge også noget af suset fra de store vingeslag.

Den indre Mission, hvortil min moder altså sluttede sig, havde et betydeligt tag i den jævne del af befolkningen og i store kredse, navnlig de syd og vest for Kolding liggende sogne. Præsterne *Moe* i Sdr. Bjært og vel navnlig *Moe* i Skanderup samt *Bartholdy* i Seest, var talsmænd for den vækkelse, der gik over landet i de dage. Taler man i dag om folkets ligegyldighed og de tomme kirker, var forholdet anderledes dengang. Kirker, missionshuse og forsamlingsale var fyldt til sidste plads, og djærve hug faldt fra begge sider. Da jeg mange år efter blev politimester første gang i Præstø, lærte jeg den stedlige sognepræst *Theodor Hansen* nøje at kende. Han var en særpræget og på mange områder ejendommelig mand med udprægede meninger. Han var en velstillet mand og havde bygget sit eget lille private observatorium. Da vi en dag talte om det svin-

dende kirkebesøg, fortalte han med et lunt blik i øjet: „Jeg havde altid mange folk i kirken. I januar måned vendte jeg mig f. eks. stærkt mod missionen, men i februar kørte jeg skytset frem mod grundtvigianerne og så fremdeles. Dette medførte, at begge parter kom, den ene part for at blive rost, den anden for at dadles o. s. v. Og ingen af parterne ville jo gå glip heraf.“ Det var jo også en måde at få kirken fyldt på.

I rektorstolen på den højere almenskole sad dengang en af tidens berømte skolemænd, *Georg Bruun*. Lad mig straks sige, at som skolemand og opdrager satte jeg ham højt, og når jeg efter hans afgang fra tid til anden er kommet dér og har stået under det karakteristiske maleri af ham, hvor han siddende hviler sin hage på sin spadserestoks håndtag, har jeg sendt manganen en venlig tanke tilbage til hans tid. Han var i politisk henseende radikal, og kirkeligt og kulturelt slutte han sig uomtvisteligt til *Georg Brandes*. Men trods sine yderliggående meninger, var han i sandhed ikke liberal i sin ledelse af skolen. Vi gymnasiaster kaldte hans regeringsform: „Den oplyste enevælde“, men vi måtte altså erkende, at hans enevælde var *oplyst*. – Da jeg senere som student levede med i livet i Studenterforeningen, blev jeg engang i 1915 opfordret af redaktøren af studenterbladet „*Studium*“, *Jens Rudolph Dahl*, den senere direktør i udenrigsministeriet, til at skrive en kronik i bladet om min skole: „Kolding højere Almenskole“, ligesom andre kammerater skrev om deres skole. Jeg vil i det væsentligste her gengive, hvad jeg dengang skrev, idet jeg nu 50 år efter vil gøre mine tilføjelser. Jeg skrev:

„Ikke ved at pege hen på begivenheder i sin fortid er 'Kolding højere Almenskole' i stand til at drage store bedrifter frem for dagens lys, heller ikke dens stilling i nutiden giver den – hvad navnet angår – plads mellem vort lands første lærde skoler. – Kolding er en livlig og velstående handelsby i vort lands hoveddells (dette skal vi jyder aldrig undlade at understrege!) sydøstligste hjørne (nu er hjørnet efter genforeningen heldigvis rykket mere midt ind i landet), men der findes ingen domkirke (kathedralskole har en mere fornem klang), og oplandet kan jo ingenlunde måle sig med det, der står åbent for vore stiftsbyers og de berømte københavnske

skoler. Men den ydre glans og berømmelse er heldigvis ingen pålidelig målestok, i hvert fald ikke i åndens verden. Dette og bevidstheden om vor gamle skoles berettigelse til at blive stillet i klasse med selv den ærværdigste kathedralskole, yder os koldingensere al den trøst, vi i så henseende har behov.

Angående vor skoles første oprindelse, kan jeg ikke hidføre bestemte data. Muligvis stammer Koldings lærde skole fra et tidspunkt, der ligger helt tilbage i den grå middelalder, men, som sagt, herom kan intet siges med sikkerhed. Den kendte historiker, *Rasmus Glad* (Erasmus Laetus d. 1582) skriver ganske vist i sin versificerede Danmarkshistorie under omtale af *Lund* følgende ord om den berømte humanist og bibeloversætter *Christiern Pedersen*, at „det i nærheden af havet beliggende Kolding har givet ham den første møjsommelige undervisning“, men selv angiver *Christiern Pedersen* Roskilde som den by, hvori han henlevede sin skoletid.

Som for så mange andre byers vedkommende, således også for Koldings, er det først ved reformationstiden, der jo betød morgen-dæmringen af folkelivets lyse dag efter katolicismens mørke nat, at der skabtes mere klarhed over skoleforholdene. Til Kolding lærde skoles navn er den danske reformationstids kongepar i særlig grad knyttet, hvilket ingenlunde er mærkeligt, da såvel *Christian den Tredie* som *dronning Dorothea* ofte og for længere tid residerede på det berømte Koldinghus, hvor kongen udåndede nytårmorgen 1559.

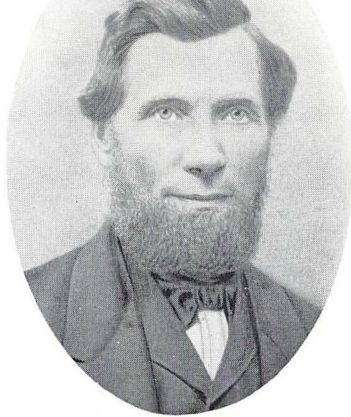
Som et morsomt vidnesbyrd om den interesse, hvormed *dronning Dorothea* omfattede Kolding latinskole, skal jeg tillade mig at hidføre et brev fra dronningen til Hans Tavsens, der på det tidspunkt var bisp (superintendent) i Ribe. Brevet viser tillige, at skoleforholdene i Kolding ikke altid har været lige eksemplariske. Det lyder:

„Dorothe mett Guds nade Danmarcks, Norgis, Wendis oc Gothis drottning. Wor gunst tilforne: Wider, at then skolemester her udj büen Agter skolen oc sit kall for ingen deel: og er en rett Dranker, oc Büen oc Börne ille mett ham bewarit. Wille therfor ingenlonde længer haffue ham her: Thi bede wi eter oc begerer i thet supperattendentis Embid ether befalid er,

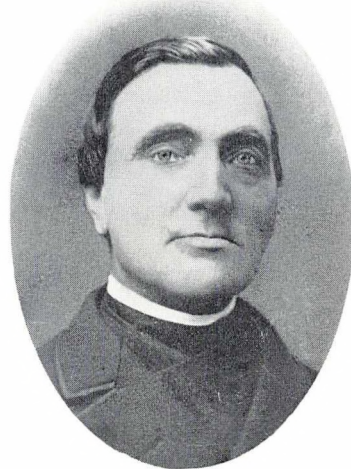
Min mormor

Min morfar

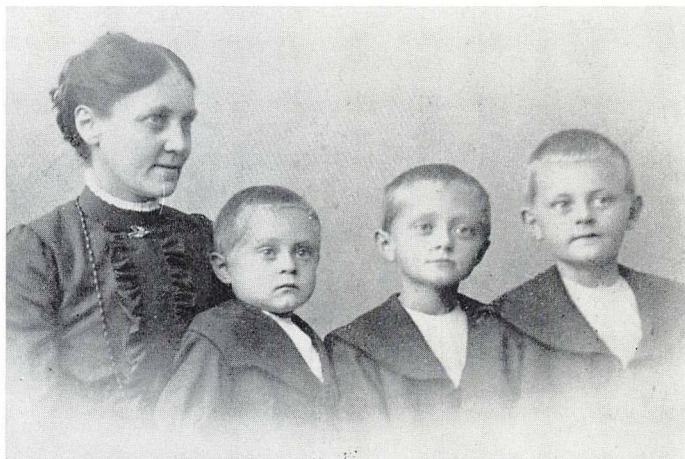
Min farmor

Min farfar

Mine forældre og mig

Min mor, mine to brødre, Holger og Sigurd, samt ego

Mine forældre

oc bør haffue en god opsün paa saadant: attj strax sender osz en anden god lærd person af Ribe hid, igien som kand være Duffuelig oc beqwem till samme Embid, ther will tage well ware paa Skolen, at Büen oc Börne ther mett motte bedre blif-fue forsörgit, hertil vi osz vizeiligen wille folade.

Befalind ether Gud. Dathum Koldingshus löffuerdagen efter nuptionis Mariæ

Dr. Dorothea
Under wortt Signet.“

Samme dronning skaffede skolen en ny grundmuret bygning. Hvor fristende det end måtte være at følge skolen gennem tiderne, vil jeg kun pege hen på et navn, knyttet til skolen, nemlig *Carl Ploug*. Denne national-liberale politiker og redaktør, hvis sange endnu synges i studenterkredse og i folket, stammer i bogstaveligste forstand fra den gamle skolebygning i Kolding, idet han ikke blot modtog sin undervisning dér, men første gang så dagens lys i skolens overlærerbolig. – I dette øjeblik står Kolding højere Almenskole som en fuldt ud tidssvarende skolebygning med plads til godt 300 elever. – Senere er skolen flere gange blevet udvidet, og elevantallet har stadig været stigende. Under rektor *Moseholms* ledelse nu ved denne bogs udgivelse hævder den sig såvel af *ydre* som *indre* i rækken af Danmarks latinskoler.“

Jeg udtaler herefter i samme kronik, at et afsnit om skolens øjeblikkelige lærerkræfter altid vil omfattes med særlig interesse. De „delikate“ emner har altid det store publikum. – Og så siger jeg videre:

„Rektor *Georg Bruun's* navn vil være velkendt også uden for de kredse, der står nærmere knyttet til den skole, han siden århundredets begyndelse med myndighed og dygtighed har stået i spidsen for. Bag hans radikal-politiske og pædagogiske optræden (rektor er en gammel studentersamfundsmand) skjuler der sig en ikke ringe del god og sund konservatisme, der på mange områder får sine frugtbringende udslag og medfører, at skolens traditioner under hans ledelse holdes i hævd. – Men rektor *Bruun* er en myndig mand, og bag den stående gymnasievittighed, at regeringsformen er 'den oplyste enevælde' skjuler der sig en god portion sandhed.“

Derefter satte jeg nogle af mine kæreste lærere et lille minde. Måske vil de kun være af særlig interesse for læserne fra Kolding, men alligevel! Den eneste måde, jeg kan takke disse, mine gamle lærere på, er at nævne dem i min erindringsbog. Altså:

„Overlærer *Jessen's* aldrig svigtende humør i de mindre vellidte matematiktimer giver disse et for eleverne såre fornøjeligt præg, der ganske savner sit sidestykke inden for danske latinskoler. – Skolens lærdeste og tillige elskværdigste mand er uden diskussion dr. phil. *Fr. Moth*, hvis bog om middelalderens latinske studenterpoesi (*Vagantviserne*) for få år siden vakte betydelig interesse. Men pædagog var dr. Moth i sandhed ikke, og i 3. gymnasieklasse måtte rektor faktisk overtage latinen, om klassen skulle have udsigt til at klare eksamen. Med al sin elskelighed til trods var dr. Moth en stuelærd pedant, der fik de lattermilde drenge til at huje efter ham, når han med en stak bøger under armen – ofte snakkende med sig selv – stolprede fra skolen mod sit hjem. Engang skete det, at en af hans poder havde pådraget sig forældrenes vrede. Under afstraffelsen var drengen løbet fra faderen, der indhentede ham på den anden side af gaden, i en lille lund bandt han ham til et træ og brugte nu riset på ham under knægtens gruopvækkende hyl. Folk stimlede sammen, men den lærde doktor råbte på latin: 'Hvo, som elsker sin søn, tugter ham i tide.'

'Pessimismen over livets forskellige foreteelser' repræsenteredes af cand. mag. *Brusendorff*, Gud ske lov kun som udslag af hans ironiske temperament. I virkeligheden ånder og lever denne elskværdige og belæste tysklærer af frejdig og livsglad poesi. Han er en af de lærere, eleverne altid mindes med glæde. Det samme er i høj grad tilfældet med skolens eneste gymnasielærerinde, frk. *Johanne Lund Jacobsen*, hvis undervisning i den civiliserede verdens diplomat-sprog, underbygget stærkt af månedlange ophold i Europas store republik, der morsomt nok i øjeblikket er en af de mest *enevældigt* styrede stater, under det begavede trekløver: *Joffre – Poincare – Briand*. Historie var mit yndlingsfag og cand. mag. *Tang Petersen's* historieundervisning er udtømmende til detaljer, uden dog derved at savne det 'lune' og den 'farve', der må til for mange elever, hvis nutidsinteresse er stærkere udviklet end den evne, der skal bibringe

dem lysten til at iagttage århundreders vekslen og åbne deres øjne for kontinuiteten i folkeslagenes udvikling (skjult af dybe modsætninger), der begrundet menneskehedens fremskridt.“

Ca. 30–35 år efter min skoletid i Kolding sad jeg en formiddag på mit embedskontor i politigården i Køge, da den vagthavende meldte en ældre, unavngiven herre, der gerne ville tale med mig. Da jeg sad i et møde, svarede jeg ret kort: „Bed den herre komme igen om en time.“ Da timen var gået, havde jeg egentlig glemt denne aftale og ville gå hjem til middag. Da jeg kom ud i politistationen, trådte en lille, ældre herre hen foran mig med ordene: Tang Petersen. Et øjeblik så jeg lidt undersøgende på ham, da huskede jeg min gamle elskelige historielærer. Jeg fik ham med hjem til middag, og han fortalte mig, at han om eftermiddagen ville tage med toget til Holme Olstrup, derfra gå de 6–7 km til Fensmark for der at dvæle ved digteren *Chr. Winthers* mindsten og den gamle præstegård, for atter at gå andre 6–7 km til Næstved. Ja, således var den gamle tids mænd. De *gik*. Jeg *skulle* til et møde på Christiansborg den eftermiddag, og det smertede mig, at jeg ikke kunne køre for ham, men jeg sørgede dog for, at togføreren tog hans taske med til Næstved, så han ikke var besværet af den. Så gik der atter en halv snes år, før vi mødtes i Kolding, hvor jeg nu var blevet valgt til folketingsmand. Tang Petersen havde nu forlængst taget sin afsked fra skolen og var begyndt at studere *græsk*.

Og jeg fortsætter i artiklen:

„Danskundervisningen varetages af skolens eneste adjunkt (de højere Almenskolors lærerpersonale måtte som bekendt, dengang, med sorg undvære denne beskedne titel), inspektør *Nissen*. Under tegnede har meget godt at sige om hans undervisning, særlig i relation til næste sætning. Thi hr. Nissens undervisning i skriftlig dansk skal ikke have skyld for at virke 'rekrutterende' for vore digteres rækker. Dette skal som sagt ikke opfattes som nogen dadel. Poeter har vi nok af. (Denne her nævnte, for længst afdøde adjunkt *Nissen* havde været en meget vanskelig mand. Og at han stadig ved artiklens fremkomst var meget 'prikken' viste den kendsgerning, at han klagede til rektor over denne 'utilslørede hån' mod hans danskundervisning. Rektor, der var en forstandig mand, skulle med et

skuldertræk have svaret: 'Kære hr. Nissen, hvad skulle vi dog kunne gøre! Vi har jo ytringsfrihed, og der er jo *ikke* udgået mange store digtere fra vor skole i de sidste år.')

Jeg sluttede denne min vurdering af min gamle skole således:

„Som ovenfor antydet er rektor Bruun tilhænger af den moderne pædagogiks tanker, om end han ved disses udførelse i praksis vel skal vide at bortskære det outrerede, der kan tage sig smukt ud på papiret, men først om 20 år måske kan blive anvendeligt i den praktiske pædagogiks tjeneste. Men dog har hele undervisningsmåden og tonen i Kolding skole noget moderne over sig, vist nok i højere grad end tilfældet er for de øvrige skolers vedkommende. Fællesundervisningen er gennemført fra nederste til øverste klasse. Da rektors stilling til dette spørgsmål sikkert bygges på årelange erfaringer, ser jeg heri et tegn på de mandlige elevers fremskridt med hensyn til 'god opførelse', idet jeg fra en gammel majvise mindes følgende strofe, der er lagt en af skolens gamle rektorer i munden efter et mere 'muntert' majgilde:

„Ved vore Fester vil vi ikkuns have Hanner,
i Morgen går jeg op og klager til Markdanner.“

Sidstnævnte var på det tidspunkt slotshøvidsmand på Koldinghus og som følge deraf statens tilsynshavende med skolen. (Dengang var fællesundervisningen meget uprøvet, og mange holdt sig tilbage for den. Nu er kønnenes ligefremhed over for hinanden og deres ligeberettigelse slået autoritativt fast. At resultaterne nu 50 år efter af og til medfører graviditet hos kvindelige skoleelever er en sag for sig, og den ivrige og fremfusende pige må jo hjælpes bedst muligt, men at kammerater til den pågældende ligefrem hæver hende til skyerne er, når man ret gennemtænker tilfældet, udtryk for noget afgjort forkert. Det er udtryk for en degeneration, der har kastet enhver hævning til side. Altså for 50 år siden var vi for tilbageholdende, men i dag er allerede reaktionerne ved at indtræffe over for de nuværende 'infiltrationer').“ –

Jeg sluttede mine minder om min gamle skole således:

„Skoletiden er den største og vigtigste forgård til livet. Meget afhænger af, hvad der udrettes i disse år, og dette afhænger atter af,

hvilke ungdomslærere der sættes i spidsen for undervisningen, da de alderstrin, der bringes under skolens forsyrg, vanskeligt opnår det gode resultat uden den *gode ledelse*. Kundskab er godt, thi kundskab er magt. Men da man nu engang ikke kan lære alt i sin skoletid, er det af lige så stor betydning, at man bliver oplært til *selv* at lede sin senere undervisning. Dette tror jeg, at Kolding skoles lærere har øjnene åbne for, og når jeg kan sige dette, forekommer det mig – samtidig med, at jeg retter en tak til min gamle skole – at være den største anerkendelse en gammel elev kan rette til sin gamle skole, sin rektor og sine lærere.“

Lad mig nævne et par eksempler på rektors radikale åndsretning, der tillige viser, hvor stor forskel der dengang var på skoleelevers rettigheder og deres stilling nu, hvor ucensurerede skoleblade er tilladt, og hvor der ofte før danske folketingsvalg afholdes regulære folketingsvalg med stemmeafgivning i gymnasierne. – Den berømte og ansete ungdomsprædikant, pastor *Olfert Ricard*, rejste på en foredragsrejse til landets gymnasier, hvor han talte til de unge. I Kolding fik han nej, hvilket resulterede i, at en større kirkeligt interesseret købmand åbnede sine stuer for os. – Da jeg var kommet ind i gymnasiet, henstillede rektor en dag, at vi måske en kommende aften, da socialdemokratiets kommende mand, redaktør *Frederik Jeppesen Borgbjerg*, skulle tale i arbejdernes forsamlingsbygning „Fremad“, burde gå derved. Min politiske interesse var allerede dengang vakt, indsuget vel gennem modermælken, og ene af os alle gik jeg derved, nidstirret af adskillige, thi det var ikke dengang almindeligt, at store drenge kom slige steder. Da jeg i øvrigt intet ellers husker fra mødet, må det vel ikke have gjort stærkt indtryk på mig. – Men så skete det et lille års tid efter før det politiske valg i 1910, at *I. C. Christensen* og *Klaus Berntsen*, hvis to grupper og en tredje til nu var blevet forenede i Venstre, skulle tale en eftermiddag kl. 14, eller 2 som det dengang hed. Her kom ingen henstilling fra rektor, og jeg spurgte da i frikvarteret gymnasiasterne, om vi ikke skulle bede os fri et par timer, så vi kunne høre disse betydelige mænd. Den politiske interesse var i sandhed dengang ikke stor, men udsigten til en frieftermiddag i

hvert fald større. Så mit forslag vandt gehør, og jeg gik til rektor. Jeg har måske nok altid været meget kategorisk, og min fremgangsmåde var måske nok noget udæskende, men jeg formede mine ord nogenlunde således: Da rektor sidste år henstillede til os, at vi skulle høre Borgbjerg, ville jeg gerne meddele, at da I. C. Christensen og Klaus Berntsen nu på lørdag kl. 2 skal tale på Stejlbjerg, ville jeg gerne bede om, at vi fik et par timer fri. Rektor rynkede brynene, var tavs et øjeblik og svarede så kort: Du kan meddele, at gymnasiet kan få fri fra kl. 12. – Dette budskab vakte som naturligt et vildt bifald i frikvarteret, men resultatet blev som sidst: Kun jeg mødte op på Stejlbjerg. – Kammeraterne drog til skovs.

Et par år før denne lille begivenhed skete der noget nyt på det politiske område i Kolding. De egentlige venstrepartier var dengang delt i tre grupper: Venstrereformpartiet under I. C. Christensen, de to moderate 11-mandsgrupper henholdsvis under Neergaard og Klaus Berntsen og under Lindø og Jensen-Sønderup. Dette fandt mange – navnlig unge – at være forkert. En del yngre venstremænd og -kvinder i Kolding og omegn, jeg nævner således bl. a. frøken *Karen Skytte*, redaktør *Helge Skovmand* (den senere VU forenings første formand), den senere stadsskoleinspektør *Thau*, gdr. *Heide Jørgensen*, Vamdrup, lærerinde frk. *Ingefried Skovmand* og telefonistinde frk. *Henriksen*, samt den unge begavede journalist *Rasmus Bendtsen* ved Kolding Folkeblad, senere den første chefredaktør ved „Vestkysten“, var begyndt at røre på sig. Det fremstormende Social-Demokrati og det med kraftige midler virkende radikale Venstre samt endelig Venstrepartiernes splittelse fik dem til at indse, at en vis samling skulle der til, om de liberale tanker til gavn for udviklingen og navnlig for ungdommen, skulle få styrke til at skabe det nye samfund. Jeg var jo dengang kun 14 år, men det berettes for mig, at de unge ude i landet, der delte de samme synspunkter, først havde henvendt sig til en af det radikale Venstres kommende mænd, dr. P. Munch, og havde bedt ham stille sig i spidsen for en sådan liberal, men i øvrigt upartisk ungdomsbægelse. Dr. Munch svarede, at det kunne han ikke, med mindre man tilsluttede sig det relativt nystiftede radikale Venstres Odenseprogram og Køge-resolutionen. Dette kunne disse unge selvsagt ikke,

og man henvendte sig så til Venstrereformpartiets fører I. C. Christensen med samme anmodning. Her fik man også nej, idet han hævdede, at ungdommen selv skulle tage fat og ikke have de gamle som en klods om benet. Men han lod tydeligt skinne igennem, at han delte de unges håb og tro på, at en Venstres ungdom var et af midlerne til at virke for politisk oplysning på grundlag af Venstres ledende ideer i overensstemmelse med den frie forfatnings folkelige syn og tanke. Nogle af de ældre politikere var betænkelige, en nådegave gamle mænd ofte har, men de fleste så med tillid hen til ungdommens indgreb i det politiske liv, hvor en vis stagnation begyndte at råde. – Kort fortalt: Den første Venstre-ungdomsforening blev især efter tilskyndelse af den begejstrede unge journalist *Rasmus Bendtsen* stiftet i Kolding den 24. september 1908, og grundlaget var efter en omfattende diskussion dette:

I tilslutning til Venstres ledende ideer at arbejde for at vække interesse blandt de unge for sociale og politiske spørgsmål og politisk historie.

Da det efter en årrække viste sig, at kun Venstrepartiet stod på disse ideers grundlag, nærmede man sig mere og mere til Venstrepartiet som dettes ungdomsafdeling. Det havde været fristende for mig, der i alle disse år har stået i nær tilknytning til denne politiske ungdomsforening, nærmere at omtale dennes virke, men det vil i disse personlige erindringer føre for vidt, men da jeg tillægger denne ungdomsbevægelses virke stor betydning, henviser jeg mine læsere til det udførlige værk fra 1958, der er udgivet af V. U.'s landsorganisation. I Kolding, hvor ungdommens politiske drøftelser i et land med 30 års valgretsalder hidtil havde været ukendt, var mange uforstående og skeptiske, men også mange så med velvilje på dette ungdommens første selvstændige skridt. Men når jeg nu tænker tilbage på over 55 års medleven i denne stadig friske bevægelse, på de mange unge, der efter uddannelse ude i foreningerne er kommet ind i folketinget, og på den kendsgerning, at der årligt fylker sig over 50.000 indenfor foreningen, kan jeg prise de unge i Kolding, der startede det første skud på stammen. – Derimod skal jeg nævne en episode, der året efter, da jeg var blevet henved 15 år,

for en stund holdt mig udenfor rækkerne, men efter at jeg i 1912 havde fået studenterhuen bandt mig nærmere til organisationen. Jeg havde altså i denne unge alder af ca. 15 år meldt mig – med min faders velsignelse – under fanerne. Men også dengang kneb det med medlemsfremmøde på generalforsamlingen. Den holdtes på det gamle hotel „Kronborg“ lige overfor det sted, hvor „Kolding Folkeblad“ nu har til huse. Da bestyrelse, suppleanter og revisorer var blevet valgt, manglede man endnu en 2. revisorsuppleant. Om man nu gerne ville have en ung gymnasiast nærmere knyttet til foreningen eller grunden var den, at alle tilstedeværende nu havde fået et hverv, husker jeg ikke, men factum est, at jeg blev valgt som 2. revisorsuppleant, og det kom til at stå i referatet i Kolding Folkeblad dagen efter. Det skal da ikke nægtes, at dagen derpå vandrede jeg ind ad skolens port i ungdommelig vigtighed med næsen i sky, thi dengang var det en sjældenhed at komme i avisen. Men hvorlænge var Abraham i Paradiset? Inden der var gået mange minutter af den første time, gik døren op, og ind skred rektor Georg Bruun, og en mørk sky lå om Zeus's pande. Han sagde kun: „Vagn, kom med mig!“ Jeg fulgte med den forskrækkede lærers (også lærerne frygtede i høj grad rektor) og mine kammeraters bange blikke i nakken. Ankomsten til rektors kontor lød hans ord kort: „Du må i din skoletid melde dig ud af den ny V. U.-forening, jeg kan ikke lede min skole, når mine elever er offentlige politikere. Har du forstået mig? Farvell!“ – Nu var min næse ikke i sky, men mit blik var nedadvendt, da jeg returnerede til klassen, der på skoledrenge vis ikke skjulte deres fryd. Da jeg efter skoletid i mørke tanker vandrede hjem til vor bolig, følte jeg mig overbevist om, at jeg sidste gang havde været i den skole. Det blev anderledes. Ganske vist forstod min fader ikke dette forbud for et så ubetydeligt mandats skyld, men han pålagde mig at blive i skolen, til min studenterhue var erhvervet.

Jeg måtte da vandre den tunge gang til Canossa: op til Folkebladet og journalist Rs. Bendtsen og nedlægge mandatet. Men hvad hedder det ikke: Hvad man i ungdommen har lidt for, elsker man til sine dages ende. Da jeg ved 50-års foreningsjubilæet i Kolding i 1958 sammen med advokat *Elmquist* fra Svendborg, iført venstre-

krigernes dragt med veteranernes gave til de unge, skete dette, at jeg blev udnævnt til livsvarig 2den revisorsuppleant i bevægelsen. Dette hverv begyndte jeg med – og det bliver vel også mit sidste.

Mine erindringer skal jo ikke være afskrift af en dagbog, der går kronologisk frem. – Derfor afslutter jeg nu kapitlet om Kolding med at anføre, at i slutningen af 20'erne kom der en tid, hvor byens økonomi blev anstrengt, da bl. a. meget store skatteydere dels holdt til i det velstillede landsogn, der lå rundt om slotssøen, dels i de andre omliggende sogne. Det store nordøstlige sogn Harte-Bramdrup og det vestlige Seest enedes om at indvælge mig, der nu var landsretssekretær i østre landsret, til medlem af den nedsatte indlemmelseskommission under indenrigsministeriet. Jeg lærte her mange noble landboere og „udflyttere“ at kende, og resultatet blev, at Kolding købstad på een gang blev 5000 sjæle større fra landsognet, der helt blev indlemmet i byen, og ved at dele af Harte-Bramdrup, Seest, Vonsild og Dalby sogne blev indlemmet. Alle de indlemmede fik en 15 års periode med nedsat skat, og købstaden måtte betale en erstatning på 250,000 kr. til bl. a. Harte-Bramdrup og 100.000 til Seest. Det var for 35 år siden betydelige summer. Havde man dengang f. eks. brugt dem til nye skolebygninger, havde nutidens millionbevillinger til skoler kunnet være undgået, men vi mennesker er jo begrænsede i vore fremtidskalkuler.

Hjemme i mit arbejdsværelse står to marmorbrevpressere med Koldings byvåben i sølv. Den ene fik jeg kort efter indlemmelsen af byens daværende socialdemokratiske borgmester, redaktør *Knud Hansen*, da jeg som formand for et folketingsudvalg besøgte byen, og hvor han overrakte mig gaven med ordene: *Du har været en god koldingdreng*. De ord var jeg glad for. Samme Knud Hansen var det bedste eksempel på, at kransekagestadiet var ved at svinde. Et nyt kompakt lag i lagkagen begyndte at bugne ud. Arbejderpartiet, Socialdemokratiet, var stadig i et vist forhandlingsforhold til regeringspartiet Venstre, men for den nøgterne iagttagelse grupperede sig den ny front i skarp opposition til Venstre, der ikke forlod den liberale opfattelse, at alle hæderlige mennesker skulle have lige politiske og kulturelle rettigheder, men den private ejendomsret var stadig statens solideste grundlag, og indgreb her måtte

grundlovsbeskyttes. Knud Hansen begyndte som ølkusk på slotsbryggeriets store vogne, han kom senere i byrådet, blev folketingsmand og en årrække byens borgmester. Også ham sad jeg senere sammen med på rigsdagen, og han kunne vække megen moro ved at se så godt som alle sager i belysning af Kolding by og dens interesser. Et vittigt hoved i folketinget udtrykte det engang således: „Hvis man efter Knud Hansens død skulle obducere ham, ville man finde Kolding indskrevet i hans hjerte.“

Da jeg i året 1964 efter eget ønske og på grund af alder forlod kredsen, mødte også borgmester *Peter Ravn* op i den fuldtallige sal, byens største lokale, og overrakte med venlige ord byens gave til mig, og samme aften overrakte Venstres formand, gårdejer *Tage Kristiansen* fra Egtved sogn og formanden i Kolding by, redaktør *Vilh. Behrens*, mig et dejligt maleri af kunstneren *Frede Rasmussen* fra Kalundborg: *Min Barndoms Gade*. Det var en skøn aften, jeg vil mindes til mine dages ende. – Meget andet ville jeg gerne have anført, men jeg må videre.

TREDIE KAPITEL

ÅRENE FØR DEN 1. VERDENSKRIG

*Danmarks opgangstid, formørket af Albertiskandalen. –
Rigsretssagen mod I. C. Christensen og Sigurd Berg.*

Da jeg omved året 1950 længe lå syg på Kommunehospitalet i København af overanstrengelse, fik jeg under rekreationen tildelt den opgave af min ven, den bekendte redaktør og radio-kommentator *Chr. Torpe* i hans store værk: *Folkestyrets konger*, at skrive artiklen om Kong Frederik den VIII. Hans begrundelse var, at jeg engang havde udtalt, at denne konge på en måde tiltalte mig mest, da han så uomtvisteligt omfattede sin kongegerning – så kort den end blev, kun 6 år – som folkestyrets tjener. Da han kom på tronen i 1906, var jeg 12 år, og han døde i mit studenterår 1912, da jeg var fyldt 18. Jeg havde altså oplevet hele hans regeringstid, så selv om det, jeg som 56-årig satte i pennen, også skete som en tilbageskuer, finder jeg det fuldt ud forsvarligt at medtage denne fremstilling i mine erindringer, så meget mere som jeg i forordet slår fast, at jeg ønsker at give en kort oversigt over en del begivenheder i dette århundrede. I min levende 12-årige erindring hører jeg endnu Nicolaj kirkes klokker – og i øvrigt alle landets kirkeklokker – kime sørgebudskabet om den gamle kong Christian den IX ud over landet. Han havde under Estrupstyret i det jævne folk ikke været nogen populær mand, men efter systemskiftet i 1901 genvandt han folkets kærlighed, og det kan siges, at han døde omgivet af denne i sin høje alderdom efter godt 40 års regeringstid. Kong Frederik den Ottende regerede derimod i

Danmark kun i godt 6 år, idet han først kom på tronen i sit 63. år, og da disse år tilmed i verdenspolitisk betydning for en ydre bekuelse var såre rolige år, tydede meget på, at de ydre virkemidler (store statuer og buste) kun i ringere grad ville blive taget i brug, når det danske folk skulle mindes denne gode og i aller egentligste forstand demokratiske konge, der gennem et langt liv som kronprins dag for dag med velberåd hu havde søgt at dygtiggøre sig til sin kongegerning. Dette skete jo også. – Kong Frederik den Ottende regerede ikke i en tid, da krig hærgede danske kyster, og bortset fra den tunge periode, da den tidligere justitsminister *P. A. Alberti's* vældige bedragerier bl. a. mod den sjællandske Bondestands Sparekasse lod slagskyggen falde over vort land, var det i det hele taget en rolig periode fra 1906–12, da hovederhvervets udøvere, de danske bønder, vidste, at når de pløjede, harvede og såede med flid og stræbsomhed, da ville de også høste godt, og hvor store nybygninger i København og i provinsbyer samt betydelige sociale reformer så dagens lys. Man kan sige, at disse år før den 1. verdenskrig i egentligste forstand var fredens opgangsår for Danmark. Således følte også vi unge gymnasiaster det. Tekniske fremstød skete også, men det mægtige fremstød her i atomalderen med flyvefartens supermaskiner og kampen om den første ankomst til månen, hører mine seneste år til. – Det var derimod den rolige evolutions tid. Mere og mere land blev indvundet fra den forhen gølge hede, flere og flere fold blev høstresultaterne fra de danske bønders kornmarker. Industrien arbejdede sig også jævnt fremad, og handel og søfart florerede. Flere og flere andels-selskaber rejste sine nye moderne bygninger riget over. I de skønne sommermorgener, hvor alt endnu åndede af fortidens idyl, men hvor markerne var blevet vægtigere og bondebyerne mere moderne og velholdte, drev nu røgen fra hundreder af høje mejeriskorstene henover landskabet. Vel vaklede en kort stund specielt det sjællandske bondesamfund ved Albertis bedragerier, men skaden var snart forvundet, da det danske samfundsliv havde økonomisk bærekraft. Politiske reformer så år efter år lyset, såsom de kommunale hjælpe-kasser og retsstillingen for børn født uden for ægteskab bedredes o. s. v., og på disse punkter hørte kong Frederik i sand-

hed ikke til de konger, der havde nok i sine egne smukke slotte. Han interesserede sig således i høj grad for fængselsvæsenet og besøgte flere gange danske fængsler. Jeg var som nybagt rus til stede i det yderste hjørne af Studenterforeningens store sal den 24. september 1912, da professor *Johs. Steenstrup* i overværelse af Kong Christian den Tiende og dronningen betegnede den afdøde statschef som *den milde konge*, der ville komme til at stå for os som den, der rundhåndet uddelte af det bedste, som han ejede, som den på hvem linierne af sangen om en anden konge ville passe:

*Et hjerte brast, der mildt har dømt
og dommen mildt fortolket.*

Jeg husker selvsagt ikke de indviklede og besværliggjorte forhandlinger om danskhedens nordslevigske forhold i årene 1906–07. Jeg var jo kun 12–13 år, men jeg husker i grænsebyen Kolding med de talrige krigsminder ude omkring byen på bakkerne den levende sønderjydske interesse, da det officielle Danmarks „tyskerkurs“ var ved at slå igennem. De efterfølgende ord skal i sandhed ikke være udtryk for bagklogskab. – 35 år senere oplevede vi, 20 år efter de lykkelige genforeningsdage i 1920 – en tid, hvor det mægtige Tyskland for en stund fik os til – også i gerning – at måtte forhandle. Også husker jeg tydeligt fra hine tider før den 1. verdenskrig det jævne danske folks repræsentant, hjemstavnsforfatteren, den gamle skjald *Morten Eskesen* med sit lange grånende skæg og iført dattidens solide fedtlæderstøvler, gå fra gård til gård, fra hus til hus og vidnede: „Frygter ikke, om føje tid kommer sønderjyderne hjem.“ Han var på en måde repræsentanten for verslinierne: „Oh, Danmark, på rænker du aldrig dig forstod, derfor må du bøde med dit dyre hjerteblood“. Men her var det ham, der 13 år efter i 1920 fik ret, da kong Christian på den hvide hest red ind i Sønderjylland. Trods det, at rektor Bruun anså ham for en naiv og barnlig sjæl, fik han dog lov til i skolens gymnastiksal at samle de ældste klasser, hvorefter han med sin spinkle, men ildfulde røst foredrog de alenlange, gamle folkeviser for os. – Men mod ham stod udtrykket for det officielle Danmark, kongen, konseilspræsident *I. C. Christensen*, udenrigsminister *Raben-Levetzau*, skønt denne var stærk angel-

saksisk vendt, ja, selv sønderjydernes ubestridte fører gennem mange år, *H. P. Hanssen-Nørremølle*, billigede optantbørntraktaten af 1907, hvorledes skulle ellers de statsløse danske nordslesvigere have klaret problemerne. I hvert fald lykkedes det ved optantbørnstraktaten at give ca. 5000 danske optantbørn en sikrere stilling i dagliglivet, og da de næste valg kom dernede i begyndelsen af 1912, viste disse, at denne optantbørnstraktat *ikke* havde svækket de danskes stilling. – Men nægtes kan det ikke, at for de gamle danske sønderjydske foreninger var tiden inde til gråd, navnlig når de læste, hvad den høje danske embedsmand, generaltolddirektør *Marcus Rubin*, uden tvivl i aller bedste mening, kort efter skrev i det ansete tyske officiose værk: „Preussische Jahrbücher“: „Kun tåber og folk uden indflydelse tør opretholde troen på de danske nordslesvigeres genforening med Danmark.“ – Flere år efter drøftede jeg dette forhold med den gamle politiske kæmpe på Rødkilde Højskole, forligets fader fra 1894, *Frede Bojsen*, og han fortalte mig, at han nogle år efter 1907 havde besøg af *H. P. Hanssen-Nørremølle*, og under samtalen måtte han være kommet til at fremsætte et efter *H. P. Hanssens* mening sårende ord, hvilket i hvert fald medførte, at denne pludselig rejste sig og forlod stuen for ikke senere at komme på Rødkilde. Jeg nævner dette lille træk om disse hver efter min mening højt ansete mænd for at vise, hvor ømtåleligt hele grænsespørgsmålet dengang og langt efter 1920 var. Derhos følger jeg til, at selv om jeg lærte at sætte pris på *Bojsen*, var han ingenlunde en mand, der kun optrådte som den blide, lidt forurettede mand. Han kunne have såre skarpe meninger. – Men i øvrigt gik Danmark fortsat fremad, og betydelige sociale og økonomiske love blev gennemført. Vi fik oprettelse af hjælpekasser, retsstillingen for børn født udenfor ægteskab bedredes; det samme gjaldt kvindernes retsstilling. Københavns store nye banegård blev bygget, og de folk, der stod for dette arbejde, med den jydske smed, trafikminister *Thomas Larsen* i spidsen, viste sig for een gangs skyld forudseende, idet denne banegård endnu 40–50 år efter klarer problemerne. Senere tiders prognoser om broer og veje har vore videnskabelige ingeniører haft sværere ved at passe ind i den rivende udvikling.

Men allerede i 1908 rejste en mørk og truende skygge sig over

vort lille fremadstræbende samfund, der også for nogle år medførte, at Danmarks anseelse led en vis skade i udlandet. Det viste sig, at i Danmarks regering, i kongens råd, sad der – endog på justitsministertaburetten – en storforbryder *Peter Adler Alberti*, en søn af den hæderværdige sjællandske overretsprokurator, gamle Alberti, der nød – og med rette – ubegrænset tillid i den sjællandske bondestand. Albertis bedragerier i forholdet såvel til den sjællandske Bondestands Sparekasse som til Smøreksporforeningen beløb sig til det efter datidens forhold svimlende beløb af ca. 16 millioner. Ved århundredskiftet 8 år tidligere beløb det samlede danske statsbudget sig til ca. 100 millioner og Københavns kommunes til ca. 10 millioner. At vort statsbudget i dag ligger mellem 16 og 18 milliarder, viser dels forskellen på datidens og nutidens samfund, dels at inflationen er evident. – Jeg var kun dengang henved 15 år, men det chok, disse pludselige begivenheder afstedkom i Kolding, husker jeg grant. Foran alle de tre bladredaktioner, der havde opslået kæmpestore plakater med meddelelse om justitsministerens fængsling, stod tætte menneskeskarer, der ivrigt diskuterede begivenhederne. Jeg husker tydeligt en af min faders lærerkolleger sige, at nu vaklede samfundet, når selv en mand i kongens råd viste sig at være storbedrager, da kunne man jo vente sig alt af de ledende politikere, og al vrede blandt Venstres modstandere til højre og til venstre samlede sig mod konseilspræsidenten I. C. Christensen og indenrigsminister Sigurd Berg.

Jeg har jo kun erindringen om den stærke vrede, ja det ligefremme had mod Venstres mænd, som jeg i mit hjem havde lært at se op til. Men da jeg jo netop har tænkt mig at give en kort fremstilling af det århundrede, jeg har levet i, og da jeg senere har ført mange samtaler med datidens politikere om sagen, og fundet deres synspunkter bedst udtrykt i den nøgterne tidligere minister *Jensen-Sønderup's* interessante livserindringer „Hørt og oplevet“, vil jeg også i denne bog sammentrængt give nogle korte bemærkninger om denne triste periode i det danske folks historie under folkestyret. Dog kan det heldigvis straks slås fast, at tilfældet har været enestående. En forbryder kastede sin skygge over vort land og dets anseelse, men den senere nøje retsundersøgelse slog fast, at der ingen

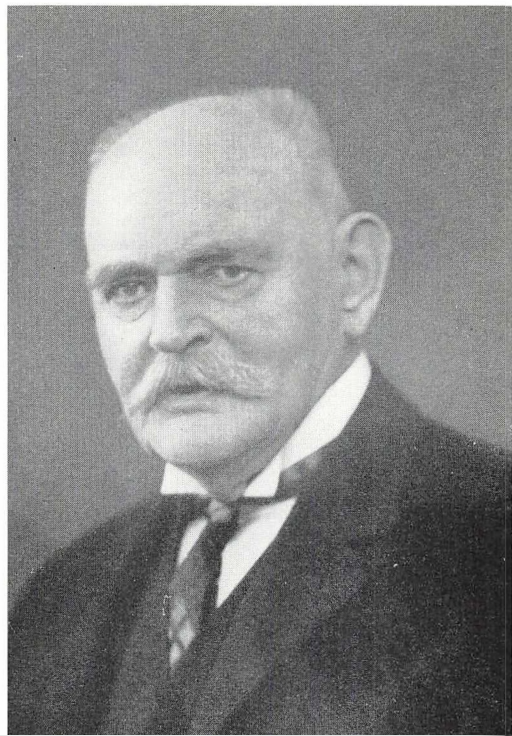
medvidere havde været, at de mænd, der senere blev stillet for rigsrätten, i hovedanklagerne blev frikendt; I. C. Christensen helt, medens Sigurd Berg for et særligt forhold vedrørende sparekassetilsynet idømtes en mindre bøde (1000 kr.) og et sagsomkostningsbeløb. Begge blev i øvrigt senere efter 1920 på ny ministre, og om deres personlige hæderlighed næredes der ingen tvivl.

Hvem der først kom på sporet af dette dobbeltmenneskes meriter, bliver vel aldrig fastslået med afgørende sikkerhed. At Alberti med en frækhed, der kun har få sidestykker i den moderne historie, var i stand til at narre de jævne sjællandske bønder, selv de klogeste af dem, som f. eks. den første bonde i kongens råd, *Ole Hansen* fra Bringstrup, er en sag for sig, men at også sparekassetilsynet og en række kyndige finansmænd lod sig føre bag lyset må undre mange. Men på forhånd må man ikke glemme: Hvem tror, selv om nok så mange angreb fremsættes, at landets justitsminister er en storbedrager? At man var klar over, at der var noget galt ved justitsminister Albertis administration var uomtvisteligt, men *det afgørende punkt, bedrageriforholdet*, var ingen i stand til at dokumentere, før han meldte sig selv, hvilket ene måtte ses i belysningen af datidens kun nødtørftige revisions- og tilsynsforhold. Selv i nutiden med det udviklede, lovfæstede revisionssystem kommer denne revision jo ikke så sjældent til kort. Den menneskelige troskyldighed på den ene side, med den på den anden side enestående frækhed er i lange tider i stand til at dække over selv omfattende ulovligheder. I den efterfølgende tid, da Alberti havde meldt sig selv den 8. september 1908, husker jeg tydeligt, at ven stod mod ven i spørgsmålet om, hvem der egentlig fældede storforbryderen. Jeg vil anføre, hvad jeg herom i 1949 skrev i værket: „Folkestyrets konger“:

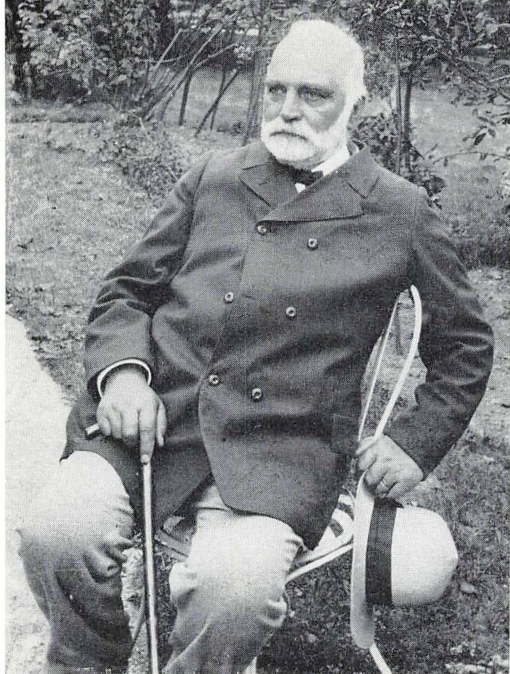
„I løbet af vinteren 1907–08 fremkom de mest voldsomme angreb på Alberti og hans administration som justitsminister såvel i pressen som på rigsdagen, og efter at han i 1908 havde meldt sig selv, var der stor kamp mellem en række angribende personer om, hvis angreb, der nu havde ført til den endelige afsløring. I et senere værk under bl. a. afd. redaktør Chr. Torpe's ledelse (bogforlaget Codan) hævdes fra en side, at en række

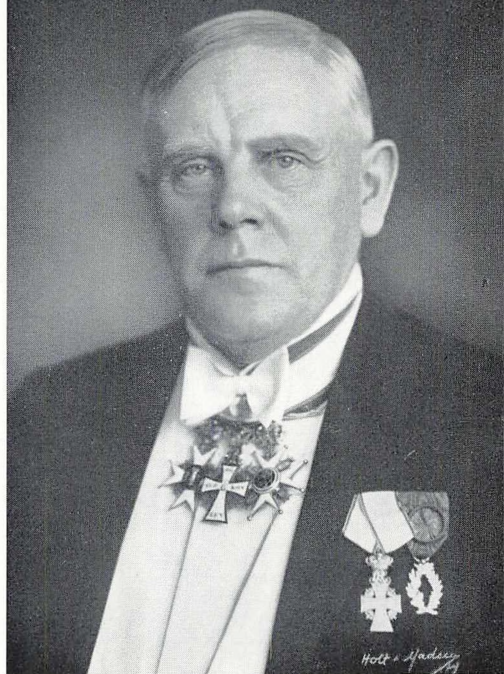
Bestyrelsen for Studenterforeningens Venstre i 1912. Man ser i første række fra venstre bl. a. den senere justitsminister Elmquist, redaktør Svend Sørensen, Silkeborg, og Erik R. Høgsbro. I den bageste række bl. a. ego, den tidligere amtmand Egedorf, Jørgen Bast og Johs. Rudfeld

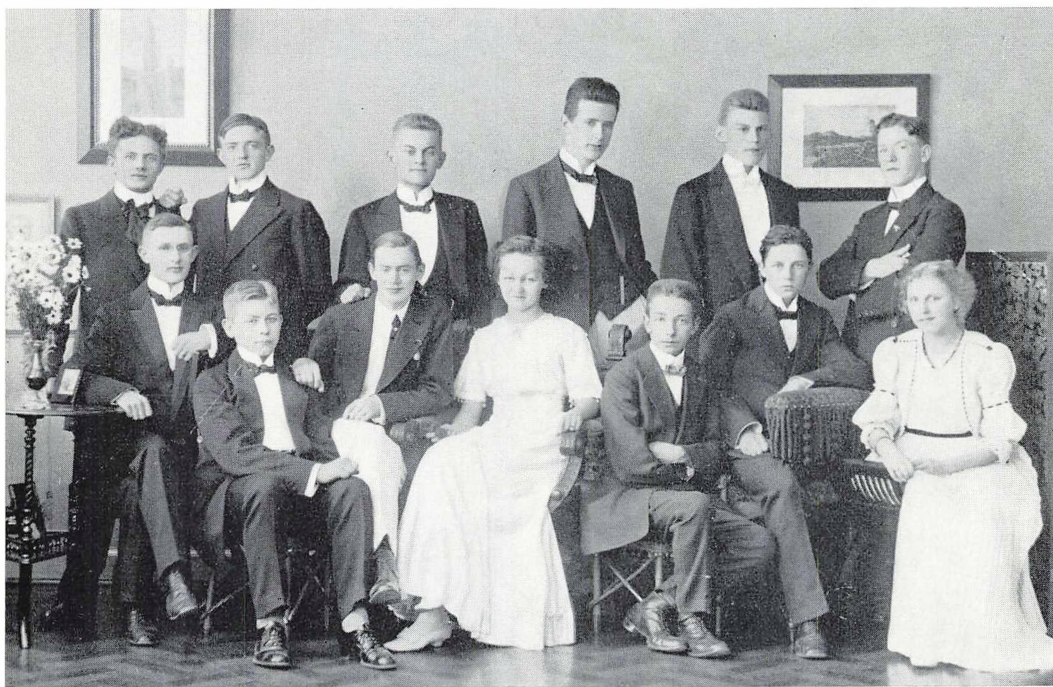

Frede Bojsen

J. S. Vanggaard

Mit studenterhold fra Kolding højere Almenskole, 1912

artikler bl. a. af *Ove Rode* i „Politiken“ var den egentlige årsag, medens overborgmesteren med bestemthed holder på *F. Borgbjerg* som favorit, og bestrides skal det ikke, at denne voldsomme politiker tog hårdt fat, men alligevel *de afgørende beviser* fattedes.“

Dagbladet „Politiken“ elskede aldrig *I. C. Christensen*. Derfor er det af interesse, når bladets tidligere redaktør *Vald. Koppel* bl. a. i den heromtalte polemik i *Politiken* for den 28/10 1908 under overskriften: „Hvem fældede Alberti“ skrev:

„– Man må heller ikke overse, at hel idiot var *I. C. Christensen* heller ikke. Han var overmåde årvågen under en debat i rigsdagen og meget lydhør. Men der fremkom dog intet absolut fældende. Heller ikke må siges, at Venstres rigsdagsmænd udelukkende bestod af undervægtige personer og nikkedukker. Der var mange gode hoveder mellem dem. Selv den berømtlige amtsforvalter *N. P. Jensen*, der i tinget erhvervede sig det hæderfulde tilnavn „*Albertis Forgriner*“, var en solid begavelse, indsigtfuld i finansielle forhold. Men glemmes må det ikke, at de enkelte angreb, der virkelig synes at have vægt, uvilkårligt udviskes af den række insinuationer af løs beskaffenhed, som *Borgbjerg* førte frem, og som det var *Alberti* en let sag at tilbagevise på fyldestgørende måde. Det var utvivlsomt *Rode*, der ved sine artikler mere end nogen anden bidrog til at fælde *Alberti*.“

Af bl. a. disse udtalelser må efterslægten drage den gammelkendte slutning, at bagklogskab er en lidet prisværdig dyd. Da *P. A. Alberti* den 8. september 1908 sad i Vestre fængsel, vidste hver mandlig og kvindelig sladre-kælling i det ganske land: „jeg havde vidst det i flere år“ – at han var storbedrager. Da jeg i 1947 arbejdede med den store drabs- og voldtægtssag fra marken ved *Køge ås*, og meget irriterende presserøster lød mod *Køge politi*, idet man ikke forstod, hvad en længe arresteret hønsetyv kunne have med en pastorinde at gøre; ja, da tilståelsen kom og det viste sig at være en hønsetyv, da havde alle længe været klar derover. Den menneskelige bagklogskab har altid fejret triumfer.

At det daværende regeringsparti (Venstrereformpartiet) og ikke mindst den daværende konseilspræsident havde stået sig ved på et tidligere tidspunkt at skille sig af med Alberti, står nu alle klart, og det blev også kendt bagefter, at der i flere måneder siden den 23. maj, da Alberti gik af som minister, havde været stor uro i Venstre. Men Alberti måtte have været en stålsat karakter, thi lige indtil den dag, da han gik den tunge gang til politidirektøren, forstod han at holde masken og at omgive sig med en enestående tilkæmpet ro, skønt han måtte vide, at den dag, da der blev krævet et virkeligt eftersyn af Bondestandens Sparekasses aktiver, var han færdig, for kassen var tom. Det fortaltes også, at engang, da angrebene havde været særlig hårde, krævede sparekassens bestyrelse at se boksen med aktiverne. Alberti skulle have svaret, at det kunne man godt, *men så var han ikke længere formand for kassen*, og så renoncerede man. I øvrigt var det jo sande ord, thi havde man set aktiverne efter, og de da var væk, var afsløringen jo sket. Da Alberti så gik som minister, udviste han et andet træk af sin forhærdede karakter, han lod sig udnævne til geheimekonferensråd. Man skulle næsten tænke sig, at han stadig ventede et mirakel. Kun ved tre lejligheder er det senere blevet mig meddelt, at han ikke var i stand til at holde masken og sin ryg rank. Således har hans nære medarbejder og redaktør af hans blad „Dannebrog“, *Anton Maaløe* senere fortalt, at det en morgen under den seneste tids voldsomme angreb, da han var til en konference hos Alberti, skete, at denne et øjeblik var ved at falde sammen med et udbrud som: „Å, hvor er jeg dog træt“, men derefter rankede han sig i stolen igen. Den anden gang var lige efter, at han havde meldt sig selv til politidirektøren, *Eugen Petersen*. Under selve samtalen med politidirektøren holdt han sig rank, men da han blev overgivet til en politimand for at føres i arresten, var han ved at falde sammen, og den ellers så ranke mand gik bort med slæbende skridt og bøjet ryg. Tredie gang, han viste sin menneskelige følelse, skal være under en automobiltransport fra Horsens tugthus til Vridsløselille statsfængsel, hvortil han på grund af sygdom blev overført. Da de kom ad den nuværende hovedvej 1 til korsvejen i Sorø by, hvor den høje minde-obelisk står rejst for den sjællandske bondestands hæ-

derværdige formand og stifter, den gamle Alberti, P. A. Albertis fader, gav det et ryk i sønnen, og han vendte sine øjne beskæmmet bort. – I december 1910 dømtes han til 8 års tugthus, der med en kortere tids benådning i 1917, blev udstået dels i Horsens tugthus, dels i Vridsløselille. Han døde i 1922 efter en påkørsel. Jeg har kun set dette ejendommelige menneske 2 gange. Første gang i begyndelsen af 20'erne, da han sad på en bænk ved Holmens kirke og læste i et blad. Den tidligere kraftige mand var nu kun en skygge af sig selv. Den anden gang var kort derefter, da jeg var sammen med ham ved et ganske lille aftenselskab i afdøde redaktør *Asger Karstensen's* særprægede, hyggelige hjem i Kronprinsessegade i København. Alberti havde nu forlængst udstået sin straf. Han kom af og til i redaktør Karstensens hjem, hvor der blev spillet en beskedent gammeldags l'hombre. En aften meddelte nu afdøde folketingsmand og statsrevisor J. S. Vanggaard mig, at fjerdemanden var blevet syg, og at jeg ville være velkommen i dennes sted. Jeg skal ikke nægte, at som ung jurist ville jeg gerne opleve samværet med denne ejendommelige mand, der var blevet hævet så højt på samfundets rangstige, havde forset sig så groft, og nu havde fået sit dybe fald. Alberti, der havde været en stor kraftig mand i sine storhedsdage, var nu stærkt afmagret, men i øvrigt en såre beskedent og nærmest ordknapp mand. Om dette selskab af ældre politikere tidligere havde talt om fortiden, ved jeg ikke, men denne blev i hvert fald ikke berørt med eet ord. Da Vanggaard og jeg hin aften gik hjem fra selskabet, kunne vi overfor hinanden konstatere, at Alberti var og blev spiller. Hverken Vanggaard eller Asger Karstensen brød sig meget om at spille kort. De ville hellere tale om politik, men Alberti så med rystende hænder på sine kort, og gang på gang lød hans ord: „Nu er det Dem, hr. Vanggaard, eller: „Nu er det Dem, hr. Karstensen, der skal melde.“ Vi spillede meget lavt, 5-øres rasle l'hombre, og jeg husker grant, at Alberti vandt en krone, der udbetaltes ham i datidens røde papirkroner. „Det morede mig,“ sagde Vanggaard, „at se ham slynge denne beskedne seddel i vestelommen med samme dygtighed og mine, som han vel for 15–20 år siden slyngede en 500-kroneseddel derned. Ak ja! Sic transit gloria mundi.“ –

Men altså bomben sprang den 8. september 1908, da den tidligere så selviske og stormægtige justitsminister ikke længere var i stand til at holde skuden flydende og måtte vandre sin hidtil tungeste gang op til sin tidligere underordnede, politidirektøren i København, og meddele, at han igennem længere tid havde forgrebet sig på betroede midler til mange millioner. At København og hele landet – med stærke efterdønninger i udlandet – blev som en heksekedel, siger sig selv, og det mærkedes også i høj grad i min fødeby Kolding, hvor bølgerne gik højt. Her stod jo C. Bergs broncestatue, – denne hæderlige og troværdige mand, hvis valgsprog var: *Gå aldrig på akkord med uretten.* – 16 millioner, ja, også i dag ville det være et kæmpebeløb for en enkeltmand, men ellers er 16 millioner jo kun $\frac{2}{3}$ af det underskud, som Det kgl. Teater arbejder med anno 1964. At sagen gennem mange kommende måneder, ja år, blev udnyttet til det yderste mod ministeriet og navnlig mod dets chef og indenrigsministeren *Sigurd Berg*, hvorunder sparekassetilsynet hørte, er forståeligt, thi skandalen var stor. At konseilspræsidenten reddede sit politiske liv ud af dette gigantiske opgør, skyldes først og fremmest hans store sjælsstyrke, der byggede på hans barnetro, dernæst den omstændighed, at hans personlige redelighed var og blev hævet over enhver tvivl, og endelig det forhold, at hans vestjydske bonde- og borgervælgere stod som en mur omkring ham. Der blev dengang bragt mangt et bud ud om, at man i Ringkøbingkredsen troede fuldt og fast på I. C., og man opfattede de voldsomme angreb på deres elskede folketingsmand og fører kun dels som udtryk for had mod den jydske degn, der sad med kongen i rådet, dels som københavnernes angreb på den danske bonde. Om hvad der skete i ministeriet og på rigsdagen den dag, og om hvorledes kong Frederik fik meddelelse om skandalen, har jeg jo ikke selv kunnet have nogen erindring, men da disse begivenheder sikkert stadig så mange år efter kan være af interesse for denne bogs læsere, vil jeg lade den minister, der selv overværede begivenheden, og som har skrevet derom, nemlig Jensen-Sønderup, selv tale:

„Og så meldte Alberti sig på politikontoret den 8. september 1908. Der var sammenkaldt til ministermøde samme dag kl. 10

(altså kun få timer før Alberti meldte sig selv), hvor gennemgang af finansforslaget for finansåret 1/4 1909–31/3 1910 skulle påbegyndes. – Ved mødets begyndelse meddelte konseilspræsidenten, at vi ikke kunne komme ret langt med denne gennemgang, da vi skulle møde ved Toldboden, havnen, for at tage imod kejserinde Dagmar. Vi var jo tre nye ministre (Neergaard, Anders Nielsen og Jensen-Sønderup), der ikke havde været med til en sådan modtagelse før, og vi spurgte derfor om, hvilken påklædning man skulle møde i, om vi skulle have uniform på. I. C. Christensen oplyste, at man mødte i formiddagsdragt: diplomatfrakke og høj hat. Neergaard og Anders Nielsen sagde begge to, at de ikke havde frakke og høje hatte dernede i ministerialbygningen, hvortil I. C. Christensen svarede, at det da heller ikke gjorde så meget, at de ikke mødte. Det var da bedre ikke at møde end at komme i jakke og rundpullet hat. – Derefter bad Neergaard om ordet og sagde, at han, forinden han begyndte på sine bemærkninger til de fra ministrene modtagne budgetforslag, gerne ville have lov til at nævne et specielt forhold. Han havde af statsgældsdirektøren (P. O. A. Andersen) ved overtagelsen af finansministeriet – I. C. Christensen, der havde været fungerende finansminister siden Vilh. Lassens død, havde bedt statsgældsdirektøren om at foretage afleveringen og forestille den nyudnævnte minister for personalet – fået besked om, at „Den sjællandske Bondestands Sparekasse“ – Alberti – havde lånt 1½ million kroner af statskassen. Deraf skulle 500.000 kr. have været tilbagebetalt den 1. september, men afdraget var ikke indgået. Neergaard ønskede at få at vide, hvad han skulle foretage sig i den anledning. I. C. Christensen svarede, at han syntes, at Neergaard godt kunne lade statsgældsdirektøren gå ned til Alberti i sparekassen for at minde ham om, at det var over tiden for det første afdrags betaling til statskassen.“

Jensen-Sønderup beretter videre om, at det syntes såvel for de nye ministre som for de gamle en ukendt ting med statens lån af 1½ million til sparekassen, – og han fortsætter:

„Vi forlod så ministermødet og begav os til vore respektive ministerier. På vej op igennem den lange gang i ministerialbygningen gik jeg sammen med indenrigsminister Sigurd Berg og justitsminister *Svend Høgsbro*, og Berg sagde da til os: „Jeg talte før mødet i telefonen med I. C. Christensen og fik at vide, at vi skulle med til modtagelsen i havnen, så jeg har bestilt vogn.“ – Ankommet til trafikministeriet iførte jeg mig diplomatfrakken og tog den høje hat frem. Lidt efter hørte jeg vognen komme ind i gården for at vende, det var jo dengang landauere, man kørte i ved sådanne lejligheder. Jeg begav mig ned ad en bagtrappe til gården. Justitsminister *Svend Høgsbro* stod ved vogn døren, men tog mig straks ved frakkeærmet, førte mig bag ved vognen og sagde til mig: „Kan De tænke Dem, politidirektør *Eugen Petersen* har lige været hos mig og meddelt, at *Alberti* har været hos ham og meldt sig. Der mangler nok 13 millioner i „Den sjællandske Bondestands Sparekasse.““ Nu kom *Sigurd Berg* ned ad trappen, og vi steg ind i vognen, hvor vi af justitsministeren fik en nærmere forklaring. Vi tre var enige om, at når vi kom til havnen, skulle justitsministeren få *I. C. Christensen* trukket til side for at få sagt ham den skæbnesvangre nyhed. *I. C. Christensen* bad kong *Georg af Grækenland*, der var til stede, om, når de var kommet til *Charlottenlund*, da at sige til kongen, hvad der var passeret, hvad kong *Georg* selvsagt var villig til. På den måde fik altså Kong *Frederik den Ottende* meddelelsen om, at *Alberti* havde meldt sig.“ –

Jeg var dengang godt 14 år og husker som tidligere antydet det røre, denne begivenhed afstedkom. Det Bergske blad i min fødeby *Kolding* var jo i særlig grad knyttet til indenrigsminister *Sigurd Berg*, der allerede dengang og senere blev stærkt angrebet. Jeg husker endnu de betydelige sammenstimlinger af ivrigt diskuterende folk foran de tre bladredaktioner i *Kolding*: *Højrebladet*, *Kolding Avis*, der med slet skjult tilfredshed kommenterede begivenheden, *Kolding-Socialdemokrat*, der selvsagt i høj grad slog på stortromme, og endelig *Kolding Folkeblad*, der selvsagt var ilde berørt, men

holdt sig til at meddele det rent faktiske og henviste til, at Sigurd Berg få dage efter skulle tale i byen. På min skole, Latinskolen, blev begivenheden også ivrigt kommenteret. Jeg mindes endnu tydeligt, at de akademisk uddannede lærere, der til daglig var de fredssommeligste af verden og nærmest politisk uinteresserede, nu – opdannede af de store københavnerblades i sandhed grufulde udnyttelse i politisk henseende af denne forbryder – hånedes den jydsk degn, der havde været så naiv. Mange år efter i 1958–59 oplevede jeg selv i mindre målestok et lignende på et helt urigtigt grundlag af „Information“ og „Politiken“ gennemført angreb. Man påstod, at jeg overfor en politisk yngre folketingsmand, der nogle måneder var suppleringsmand i folketinget, havde omtalt en opdigtet telefonsamtale til ham for at få ham ud i telefonboksen, så han blev forhindret i at få ordet i tinget. Men her var der ikke tale om en opdigtet samtale; der var virkelig en samtale. Min forseelse skulle have været, at jeg antydede, at den nævnte måske kom fra hans hjem. – Dette blev senere et mundheld, når en rigsdagstjener meldte en telefonsamtale til et medlem, at vi andre så sagde: „Det er nok din kone“. – Jeg, der slet ikke var mig noget forkert bevidst, tog denne sag med ro, *men det var i sandhed ikke tilfældet med min kone*. Jeg har ofte tænkt på og beundret den viljestyrke, I. C. Christensen og hans hustru har måttet være i besiddelse af, og som kun kan være til stede, når samvittigheden er ren, men jeg har også tit tænkt på de journalister, der lod sig bruge til slige smædeskriverier. Når de selv har været ude for angreb, havde de oftest selv været ømtålelige og svage mennesker. „Politiken“, hvis speciale i særlig grad har været personforfølgelse, proklamerede ved denne lejlighed, at mit ønske om efter næste valg at blive tingets 1. viceformand nu uigenkaldeligt var slået i stykker.

Jeg tør måske nu fra partimødet åbenbare, at partiet eenstemmigt valgte mig, og at Erik Eriksen med sit fynske lune føjede til: „Ja, det resultat var jo givet. „Politiken“ besætter ikke Venstres tillidsposter.“

Men årene 1906 til 1910 var smædeskriveriernes år. I 1910 samlede Venstre sig igen, og baggrunden var ikke mindst afsky for og mod disse kampagner. – Men da denne katastrofe fik uhyre

politisk betydning, og da jeg gerne vil give et sobert tidsbillede af den, og jo ikke selv oplevede begivenhederne i min unge alder på nærmere hold, giver jeg atter ordet til den ligevægtige Jensen-Sønderup:

„Den følgende dag skulle ministermødet fortsættes, men ret naturligt blev det ikke finanslovsforslaget men Alberti-sagen og spørgsmålet om, hvorvidt ministeriet af den grund skulle gå af. Der var forskellige meninger herom, men Sigurd Berg holdt meget bestemt på, at ministeriet skulle blive siddende. Hvis ministeriet gik af, ville det efter Sigurd Bergs opfattelse blive udlagt som et vidnesbyrd om, at ministeriet følte sig medskyldig. Sigurd Berg skulle den følgende dag tale ved et møde i Kolding og var til sinds ikke at sige noget videre om Alberti-sagen, men ville hævde, at ministeriet ikke havde vidst og ikke kunne vide noget om, at han var en „bedrager“.

Om det følgende ministermøde, der fik til resultat, at ministeriet I. C. Christensen gik, skriver Jensen-Sønderup:

„Mødet fik et helt andet forløb end ventet. I. C. Christensen begyndte med at oplæse et brev, han samme morgen havde fået fra udenrigsminister greve Raben-Levetzau, hvori denne meddelte konseilspræsidenten, at han ikke kom til stede ved ministermødet, fordi han til kongen havde indgivet sin begæring om at træde ud af ministeriet. I. C. Christensen, der åbenbart syntes, at det var en mindre korrekt fremgangsmåde af greven uden at tale med konseilspræsidenten først, – hvad Jensen-Sønderup også syntes, – sagde, at nu syntes han, at han var nødt til at tage ud til kongen for personligt at tale med ham om Alberti-sagen. Det var vi andre ministre enige med ham i, men var selvsagt interesserede i så snart som muligt at få resultatet af samtalen, og der blev derfor ansat nyt møde ved den tid, I. C. Christensen mente at kunne være tilbage. Da vi på det fastsatte klokkeslæt på ny mødte hos konseilspræsidenten, oplyste han, at da han kom ud til kongen, sagde denne til ham: „Ja, De ved naturligvis, at udenrigsministeren har tilskrevet mig, at han ønsker at udtræde af ministeriet“.

og da han bekræftede dette, sagde kongen: „Nu synes jeg, at De også skulle indgive ministeriets demissionsbegæring.“ I. C. C. svarede: „Javel, Deres Majestæt“, og så var denne samtale ikke længere. Nogen fortsættelse af ministermødet var derefter overflødig. I. C. C. satte sig til at skrive ministeriets afskedsbegæring, og vi andre begav os til vore respektive ministerier uvisse om, hvorledes fremtiden ville tegne sig.“

Selv om forfatteren af denne bog fra anden side har hørt, at den nys berørte samtale mellem kongen og I. C. Christensen ikke var slet så kortfattet som ovenfor citeret, og selv om det er uomtvisteligt, at der fortsat kom til at bestå det varmeste forhold mellem Kong Frederik den Ottende og hans første konseilspræsident, er det ligeledes givet, at kongen følte sig yderst pinligt berørt over denne skandalesag og over, at han i en årrække havde haft denne storforbryder i sit råd og ved sit bord. Og i hvert fald fandt kongen det rettest – vel også i klog forudseenhed af, hvad der senere fulgte efter – at ministeriet i ikke uvæsentlig grad blev rekonstrueret. Folketingsmand *Niels Neergaard* blev ministeriets chef.

Men ligesom Alberti på forunderlig vis forstod at føre hele ministeriet I. C. Christensen bag lyset, er der også vægtige vidnesbyrd om, at han havde forstået at vinde selv kong Frederiks tillid. Herom beretter I. C. C. i en mindeartikel om kongen således såre interessant:

„Kongens sidste år var ikke en „dans på roser“. Enhver skade for landet pinte ham. Alberti-ulykken, og alt hvad der fulgte med, var ham en stor sorg. Alberti havde vundet hans tillid, des hårdere ramte slaget ham. Da angrebene mod ham var på sit højeste i rigsdagen i foråret 1908, sagde kongen til mig: „De må ikke svigte ham. Kan folketinget ikke give ham et tillidsvotum, eller kan man ikke sende rigsdagen hjem for at få en ende på alt dette?“ Jeg mente ikke, at der for mig var noget at gøre. Jeg troede lige så lidt som kongen, at Alberti havde gjort sig skyldig i embedsmisbrug, der forelå efter min mening ikke beviser herfor, men jeg fandt, at alle disse angreb var så uhyggelige og medførte forhandlinger, som i

længden måtte ødelægge rigsdagens arbejdsro og værdighed, og derfor traf jeg aftale med Alberti om hans afgang. – Man vil forstå, hvilket slag det måtte være for kongen at høre om Albertis forbrydelse. – – –“

Neergaard, denne det moderate Venstres fører sammen med fynboen *Klaus Berntsen*, var omgivet lige til hans død i 1936 med stor respekt og tillid, sad dog ikke længe, da hans ministerium efter et afholdt valg ikke kunne skabe flertal for en påkrævet finanslov. Efter meget besværlige forhandlinger, hvorunder endog kronprins Christian måtte ud til den gamle politiske hugaf, lensgreven på Ledreborg, for at hente ham ind til faderen, lykkedes det dog at få det kortvarige ministerium Holstein-Ledreborg stablet på benene med I. C. Christensen som forsvarsminister; og det lykkedes dette ministerium som dets store bedrift at få forsvarslovene af 1909 vedtaget, de love, som dannede landets forsvarsmæssige grundlag under den 1. verdenskrig. Men efter en såre dramatisk debat i 1909 faldt ministeriet på et mistillidsvotum, stillet af højremanden kaptein Martin Halsted fra Odense. Derefter fulgte det første – kortvarige – ministerium *C. Th. Zahle*, der efter folketingsvalget i 1910, da de tre venstregrupper – Venstrereformpartiet og de to elleve-mandsgrupper – blev samlet, afløstes af ministeriet *Klaus Berntsen*, der sad til efter valget i 1913, altså længere end Kong Frederik den Ottende levede, og afløstes af det andet ministerium *Zahle*, der sad i 7 år til efter den 1. verdenskrigs ophør.

Som afslutning på disse få betragtninger angående de i sandhed bevægede politiske år 1908–10 under kong Frederiks regeringsperiode skal der kun anføres, at som efterdønninger af storforbryderens meriter, rejstes der under ministeriet *Zahle* af et flertal i folketinget rigsretssag mod den forhenværende konseilspræsident og dennes indenrigsminister Sigurd Berg. Det var den fjerde og hidtil sidste rigsretssag under den frie forfatning. I året 1959 blev der diskuteret en femte rigsretssag mod den tidligere grønlandsminister *Johannes Kjærbøl* for nogle forhold vedrørende vintersejlad på Grønland, men efter en dagsorden i folketinget blev denne sag opgivet. – De tre første sager for rigsretten fra forrige

århundrede, der var rejst mod bl. a. så prominente personer som *Ørsted*, *Hall* og *Krieger*, var endt med frifindelsesdomme. I denne den fjerde sag blev I. C. C. frikendt, men ganske vist med en skarp bemærkning i præmisserne, der sagdes at være indført på foranledning af den gamle provisorist, professor *Matzen*, medens Sigurd Berg for et særligt forhold vedrørende sparekassetilsynet idømtes bøde og et sagsomkostningsbeløb. I. C. Christensen fik sig af statskassen tilkendt et beløb i sagsomkostninger, hvoraf han selv kun beholdt et mindre beløb til betaling af sine positive udgifter, medens han skænkede resten til soldaterforeningen „Dannevirke“. – Selv om mange dengang havde ønsket en positiv domfældelse af begge de tiltalte, tør man nok sige, at rigsrettens delvis politiske sammensætning ikke gav – ej heller i de tiltaltes modstanderes rækker – dommen dens sædvanlige domstolsautoritet. Såvel den frikendte I. C. Christensen som den dømte Sigurd Berg blev da også senere på ny ministre i det andet ministerium Neergaard efter den 1. verdenskrig. – Denne storforbryder P. A. Alberti, som jo heldigvis ikke har kendt sin lige i Danmark i det sidste århundrede, var datidens uforklarligste skikkelse og blev diskuteret vidt og bredt. Man forstod ikke, at han med dette millionbedrageri i sine tanker lige til det sidste kunne bevare masken.

Men Danmark gik fremad

Trods de hårde, oprivende politiske kampe skinnede fredens sol over Danmarks bakker og dale i årene før den 1. verdenskrig. Jeg vil da søge at følge udviklingen i disse år, der fra 1912 blev mine studenterår. Det var det gamle Danmarks store opgangsår, den sidste tid, da bønderne så afgjort regerede, og hvor landbruget så aldeles var hovederhvervet, men hvor den nye tid med andre befolkningslags fremtrængen var ved at tage fastere former. Jeg husker her det nordvestfynske bondeland i mine ferier, hvor en gammel bedstefader endnu levede, og hvor mine onkler sad trygt på deres gårde. Her åndede det i sommeraftenerne af fred og tilfredshed selv i de små hjem bag skæve bindingsværksgavle. Det var – i den gamle tid – Danmarks store opgangsperiode. Mere og mere land

blev indvundet fra den jyske, golde hede, flere og flere fold blev høstresultaterne fra de danske bønders kornmarker. Den lange række i høstens tid af karle med „jernene“ og pigerne med kornriven var så småt ved at synge på det sidste vers. De hestetrukne meje- og slåmaskiner blev beundret – for 40 år senere at blive afløst af combinere.

Industrien arbejdede sig jævnt fremad, og handel og søfart florerede. Etatsråd *H. N. Andersen's* skibe drog på langfart til de fagre riger. Flere og flere andelsselskaber rejste deres nye moderne bygninger riget over. Vi levede jo i det gamle bondesamfunds sidste år, hvor autoritetstroen – trods Alberti-skandalens skygger – sad i højsædet. Men en ny tid var ved at oprinde, og min studentertid i København begyndte.

FJERDE KAPITEL

*Mine studenterår. Kampen om bevarelsen af de dansk-vestindiske øer.
Det unge Danmark. Den første verdenskrig.*

Kong Frederik den Ottende, som jeg har omtalt ovenfor, har jeg altid haft en vis veneration for. Han kom først på tronen i sit 63. år og døde pludseligt i Hamburg på tilbagerejsen fra en helserejse syd på, da han var 69 år. Ligesom jeg som barn husker, at alle danske kirkeklokker kimedede dag ud og dag ind i 1906, da den gamle Christian den IX døde, hører jeg endnu den stadige kimen i 1912 og det indtryk, det pludselige og uventede dødsfald i den fremmede by gjorde herhjemme. Den afdøde redaktør og bekendte radiokommentator *Chr. Torpe* lod mig som tidligere nævnt engang skrive en mere omfattende skildring af kong Frederik den Ottende i det store af ham redigerede værk: „Folkestyrets konger“. Jeg gik til dette arbejde med stor interesse, selv om jeg i den tid lå syg efter en overanstrengelse, og idet jeg gennempløjede et betydeligt materiale om denne konge og hans regeringstid, kom jeg til den opfattelse, at selv om han regerede kort, var han måske den konge, der dybest forstod ånden i vor demokratiske forfatning, hvorfor jeg også kunne slutte min 120 sider lange skildring af kongen og hans regeringstid med N. F. S. Grundtvigs berømmelige linier som et eftermæle for denne konge: „*Om kort, om langt blev løbebanen spændt: Den er til folkegavn, den er til grøde – –*“. Om dette uventede og tunge dødsfald i det fremmede havde jeg dengang indhentet en række oplysninger; men jeg må her nøjes med at henvise til denne fremstilling.

I året 1912 fik jeg min studentereksamen fra Kolding højere almenkole med en passabel 1. karakter, og den 31. august samme

år begav jeg mig noget beklemmt fra den fædrene arne til hovedstaden, hvor jeg var blevet lejet ind i enkepastorinde Kristensen's (fra Hejls v/Kolding) pensionat i Nansensgade i København, formedelst 85 kr. pr. måned + 5 kr. til mig selv i lommepenge. Her i samme pensionat boede også en tid 2 døtre af Nordlesvigs fører, H. P. Hanssen. – Men inden jeg rejste til København, modtog jeg en storstilet oplevelse, der i høj grad bestyrkede mig i min vågnende interesse for politik. Venstres ungdom var som nævnt allerede stiftet i Kolding i 1908, og flere foreninger i Sorø, Holbæk, Næstved, Silkeborg m. fl. var fulgt efter, og med den unge stud. juris *A. L. H. Elmquist*, den meget ældre landmand *Niels Elgaard*, den senere redaktør og udgiver af Silkeborg Avis, *Svend Sørensen*, den senere formand for finansudvalget *J. Chr. Jensen-Brobjy*, den senere redaktør af „Vestkysten“, *Rs. Bendtsen* m. fl. i spidsen var der dannet en landsorganisation med N. Elgaard som formand. Det første landsstævne og store folkemøde skulle i mit studenterår 1912 holdes i Kolding og på Skamlingsbanken. Her indtrådte et dilemma for mig, idet min studenterklasse netop samme aften skulle holde stor fest, vist i Snoghøj. Men jeg ville med til folkefesten på Skamlingsbanken, hvor *I. C. Christensen*, forfatteren *Jacob Knudsen* og dr. phil. *C. N. Starcke* skulle tale. Jeg måtte høre mange skoser, fordi jeg svigtede mine kammerater hin aften. Jeg var selv ked af det, men det var, ligesom jeg allerede dengang følte, at en af mine store interesser ville blive landets politik, og medens kammeraterne festede med de rød-hvide studenterhuer ved Lille Bælts kyst, drog jeg til et af de største folkeligt-politiske møder, jeg har oplevet. Det var efter min mening endnu større end et møde få år før på Skamlingsbanken, hvor selveste *Bjørnstjerne Bjørnsson* talte om det emne, der netop på denne nationale egn vakte til modsigelse. Hans med stor kraft holdte tale berørte de „nye signaler“, han mente, tiden var inde til at hejse for et mere forstående forhold til verdens dengang stærkeste landmilitære magt, Tyskland. Lignende synspunkter medførte i året 1907 indgåelse af „Optantbørns-traktaten“ og „Nordøstersø-traktaten“ med Tyskland. Selv om dette møde jo også havde politisk karakter, blev det afholdt på selve den vidunderlige „Skamlingsbanke med den slanke bautasten vi ser“, som den gamle

skjald *Morten Eskesen* skrev. Det var ham, der iført sine lange fedtlæderstøvler og med sit lange, stride grå skæg drog fra gård til hus i de sydjydske distrikter og på trods af det officielle Danmark proklamerede, at nu varede det ikke så længe, inden Sønderjylland kom tilbage. Han fik ret i 1920, da kong Christian på den hvide hest red over den gamle Kongeågrænse.

Kolding by var i 1912 på godt 12.000 indbyggere, men så var der jo de frugtbare sogne, bl. a. „de otte sogne“ omkring byen, men alligevel var det imponerende, at 10.000 mennesker mødte op på apostlenes heste, på cykel, med hest og vogn og med den lige indviede sydbane. På store marker ved bankens fod stod hest ved hest i tøj, og jeg ser endnu for mig den kilometerlange menneskemasse, der langsomt drog mod „toppen“. Men ikke til den gamle historiske festplads, men til en lignende slugt ved siden af. Den gamle konservative skamlingsbankekomité sagde „nej“ til et politisk møde. Det var småligt og opfattedes overalt som sådan, men de gamle højremænd var jo alle dage stærke i at sige nej til udviklingen. – Det gjorde dog ingen skår i mødets storladne karakter.

Mine studenterdage i København fandt jo sted for en stor del i den 1. verdenskrigs tid. Derfor står disse ungdomsår i et særligt idealistisk skær for mig. Vel var der trange materielle tider dengang som følge af havenes delvise afspærring, vel måtte jeg, da jeg begyndte at ryge, nøjes med den fynske tobak eller tjørneblade fra haven derhjemme på Fyn, men jeg siger altid, at disse piber var skrappe, og de dræbte alle angribende bakterier. Mange af mine kammerater segnede i krigens sidste år under Den spanske Pest, bl. a. den fremtrædende studenterforeningspolitiker *Aage Kidde*, der dog forinden nåede at blive valgt ind i folketinget for Fyn. Jeg sagde altid, at når jeg gik ram forbi, skyldtes det pibernes bakteriedræbende gift. – Denne tid mellem skuddene i Serajevo og Nordslesvigs tilbagekomst blev naturligt en national rejsningsperiode. Det frivillige studenterkorps „Akademisk Skyttekorps“, der i misforstået fredsiver i tyverne på linie med andre frivillige korps blev forbudt, oplevede i 1914 en mægtig oplomstring. Flere delinger og kompagnier blev oprettede. Om en af delingerne hed det, at fløjmanden var professor *Vilh. Andersen*, medens nederste

mand i geledet udgjordes af den muntre og talentfulde *Hans W. Petersen*, den i legemlig henseende lille men fortræffelige skuespiller. Det har senere i livet faldet i min lod at mødes med disse to særprægede skikkelser. Professor Vilh. Andersen, der gennem sit lange liv ikke alene var en fremragende skribent og videnskabsmand, var også en endog meget betydelig oplæser og foredragsholder. Jeg husker, at han i trediveerne, da jeg var ung politimester i Præstø, boede hos mig i 3 dage, til møder dels i Præstø, dels i to landsogne, hvor han holdt foredrag om oberst Rist's soldaterbreve. Jeg tog tid på hans beændede foredrag og konstaterede hans enorme hukommelse. Han holdt sine taler – altså om det samme emne og uden manuskript – de tre steder. Det ene sted varede talen 2 timer og 9 minutter, det andet 2 timer og 11 minutter og det tredje 2 timer og 7 minutter. Dette var en folketaler, der beherskede sit stof, men som også havde indstuderet sit emne. Den sidste nat, han boede hos mig på Præstø politigård, skulle han næste formiddag rejse videre med toget til Næstved, hvor en datter var gift med amtslæge Schoubye. Ved 9-tiden om morgenen stak jeg hovedet ind gennem gæsteværelsets dør og spurgte, om vi ikke ved 10-tiden skulle tage et par stykker smørrebrød, hvortil jeg føjede, om professoren dertil ville have en dram. Den aldrende professor så med undren på mig fra hovedpuden og udbrød med foragt: „Nej!“ Jeg trak mig skyndsomt tilbage, men fik følgende kraftfulde salve med på vejen: „Jeg vil ikke ha' een, jeg vil have to!“

Og om min gamle studenterkammerat *Hans W. Petersen* mindes jeg engang langt senere, at jeg ved en stor sønderjydsk fest ude hos Lorry skulle holde en tale. Da jeg trådte ned fra talerstolen, fløj en højst eksotisk ældre dame med grånet hår ned til mig, omfavnede mig og gav mig et regulært smaskkys midt på munden. Munterheden var stor, jeg kejtet og forlegen, men i det samme rev damen parykken af, og der stod *Hans W. Petersen* med sit grinende gaminansigt. Men således var tonen i skyttekorpset. Det var en herlig tid. Jeg blev for øvrigt med en lidet militær begrundelse meget tidligt forfremmet ved en stor parade i Holte til sektionsfører, men så blev jeg heller ikke mere. Grunden til denne tidlige forfremmelse viste sig senere at have følgende baggrund:

En modstander af de frivillige korps, oberstløjtnant Holten-Nielsen, i skyttekredse kaldet „Galosche-ræven“, havde betvivlet i flere artikler, at en fjende ville anerkende disse korps som lovlige kombattanter, men ville betragte os som franc-tireurs. Ud fra folkerettens regler bestred jeg dette i en omfattende artikel i I. C. Christensens ugeblad „Tiden“, der var ret udbredt. Om I. C. Christensen havde fundet, at artiklen var for langt og kedelig, ved jeg ikke, men han havde i hvert fald udstyret den med to store billeder, eet af korpsets daglige leder, kaptajn, senere generalløjtnant *Erik With*, det andet af en korpsparade. Nu stod vi altså til paradeopstilling for chefen i Holte (jeg havde til min forundring om formiddagen som overskytte fået ordre til at føre en lille fortrop). Da lød det pludselig fra den høje chef til hest: „Overskytte 1166 Bro frem foran fronten!“ Jeg tumlede ret forvirret frem og stod ret. Da lød chefens ord igen: „Akademiske skytter! Der er tvende måder at tjene sit korps på. Den ene er med geværet i hånd“ – lang pause, og så kom det: „den anden med pennen i hånd. Overskytte Bro har på fortjenstfuld måde benyttet pennen. Derfor udnævner jeg ham ekstraordinært til sektionfører. Træd af!“

Jeg tumlede tilbage i geledet og følte mig egentlig vældig stolt. Men da der var blæst af, lød kammeraternes slet dulgte spot i ordene: „Til lykke du pen for gevær!“ – Tiderne skifter, da freden atter lå over Danmark, krævede intellektuelle og „Fredsforeningerne“, at de frivillige korps skulle opløses og forbydes. Det skal ej heller bestrides, at disse frivillige korps kastede „masken“ i årene, der kom i Centraleuropa og Italien, men alligevel er det mærkeligt nu at høre de radikale ledere propagandere for et frivilligt forsvar. –

Studenteforeningen var en lille politiserende rigsdag for sig selv. De konservative dominerede. De aller fleste studenter fra 40 à 50 år siden kom fra de gamle præstegårde i by og på land, fra de juridiske dommer- og politigårde, fra lægehjem, rektor- og lektorboliger, kort sagt fra de samfundsbevarende hjem, der igen for 50 år siden havde sunget: „*Herrer vi ere i åndernes rige, vi er den stamme, som evigt består* –“. Fra 1920 og fremefter blev det med rette anderledes. – Men også de andre politiske partier havde foreninger i studenternes hus, bortset fra at det åndsradikale

studentersamfund endnu bestod, men det var allerede i tilbagegang og måtte flytte fra den ene sal til den anden. Jeg meldte mig straks såvel til studenterforeningens Venstre, der var tilsluttet V. U.'s landsorganisation, som til Venstres Ungdom i København og omegn. Dengang var mødedeltagelsen langt større end nu, men det var jo også fremtrædende politiske talere, V. U. i året 1912–13 kunne møde med, konseilspræsident Klaus Berntsen, finansminister Niels Neergaard, trafikminister Thomas Larsen og mange flere. Allerede i 1914–15 blev jeg valgt til formand for Venstres Ungdom og var tillige sekretær i studenterforeningens Venstre, så jeg gruede for den første del af min juridiske embedseksamen, men jeg klarede dog min 1. karakter med 3 gange 12 og 1 gang 13 = 49, altså over gennemsnittet 12, men havde altså ikke meget at løbe på til 2. del. – Jeg var kun 20 år, da jeg en aften i håndværkerforeningens festsal dirigerede et møde med selveste I. C. Christensen som taler. I min ungdommelige begejstring for Jyllands store venstrefører sluttede jeg min takketale med at udbringe et 9-foldigt leve for I. C. Forsamlingen råbte med af karsken bælg, men jeg så mange forundrede ansigter i salen. I. C. mælede ikke et ord, men takkede mig for aftenen. Men da han var gået, mødte den ene venstremand frem efter den anden og korrigerede mig med ordene: „Der råbes kun 9 leveråb for kongen.“ Jeg vandrede noget slukøret hjem, men trøstede mig med, at I. C. dog ikke selv havde påtalt fejlen. – I denne Venstres store tid fandtes der ligesom i kunstens verden også mæcener i det politiske liv; ofte mænd og kvinder, der havde kæmpet sig frem ude i landet fra fattige kår, og som nu sad „som holdne mænd“ og støttede Venstres synspunkter. Dem måtte vi unge studenter efter tur rundt hos for at slå dem for et beløb til vort ungdomsarbejde. Jeg husker, at jeg en dag i et sådant ærinde skulle besøge en af datidens kendte storkonserverfabrikanter og kunstmæcener, etatsråd *Mads Rasmussen* fra Fåborg, mellem venner kaldet „Mads Tomat“. Han havde begyndt fra „neden af“ i et lille gartneri, var nu en anset og velstående mand med den fine titel. Han sad nu gammel og svag i sin store villa i Skjoldsgade på Østerbro i København. Jeg måtte altså som sekretær i Studenterforeningens Venstre et år ud til ham for at anmode om et bidrag.

Jeg kom ind i hans store, imponerende arbejdsværelse, hvor den tidligere så store og kraftige mand nu sad let sammensunken i sin lænestol. Jeg fremsatte mit ærinde på kanten af en stol, og straks overrakte ham mig den dengang betydelige sum af 20 kr. Og så føjede han til: „Røger De, unge mand?“ Jeg strammede mig op til et beæret: „En sjælden gang, hr. etatsråd.“ Men nu kom der en stund, der for mig forekom at vare en evighed. Ved siden af etatsråden stod der et datidigt højt smalt, åbent cigarskab med ca. 10 etager eller hylde, med en kasse cigarer i hvert rum. Da jeg dengang boede til leje hos en mindre cigarfabrikant, en brav venstremand, *F. A. Grahn*, kendte jeg lidt til cigarer og så hurtigt, at i det nederste rum stod en meget billig cigar af dem til 3 for 17 øre, men derefter steg cigarernes kvalitet rum for rum, de fine havanesere i de øverste rum. Og nu fulgte en pantomime, der hensatte mig i stor personlig uro. Etatsråden havde nogle typiske, let lurende fynske øjne, og med dem vurderede han mig i mit jævne, meget slidte dagligtøj, og derefter kiggede han op og ned ad cigarkasserne. Så vendte øjnene tilbage til mig, der sad spændt på kanten af stolen. Pludselig rejste han sig, og jeg så tydeligt, at hans hånd havde retning mod den nederste kasse med cigarer til 17 øre for 3. Men i sidste øjeblik gjorde hånden en opadgående bevægelse og greb den næstnederste kasse med cigarer 3 til 25 øre. Min selvagtelse steg, og jeg vandrede stolt hjem. –

Livet i studenterforeningen og de politiske ungdomsforeninger samt min deltagelse i bevægelsen „Det unge Danmark“ og i kampen for bevarelsen af de dansk-vestindiske øer greb mig så stærkt og tog i nogle år min tid så meget, at dette var grunden til, at jeg var syv år om at tage min juridiske embedseksamen, som ellers burde tages på 5–6 år. Men jeg ville ikke være disse kampår foruden i min ungdomstid. Der var dengang – – måske under påvirkning af krigen – ligesom højere, i hvert fald mere idealistisk luft over det politiske virke end nu, hvor det meste drejer sig om økonomi, skatter, afbetalingskontrakter og gensidig misundelse. – I de 50 år, der er forløbet siden da, som kan kaldes fartens århundrede, er hele landet med hovedstaden i spidsen gennemløbet en udvikling, vi dengang ikke drømte om. Endnu i 1912 var København kun en

stor provinsby. Endnu dominerede „skorstensrøret“, den høje silkehat i bankverdenen og det officielle Danmarks ledende mænd som hovedbeklædning, og fra Nørrevold til Gammelortv kørte man med den hestetrukne sporvogn „Hønen“ for 5 øre. I studenterforeningens restauration serverede tjener Koch, der for øvrigt var mange studenteres lånekasse, 3 stk. smørrebrød, 1 øl, kaffe og cigar til i alt en pris af 1 kr. + 5 øre i drikkepenge. Ville og kunne man rigtig flotte sig, tog man en snaps ekstra med for 10 øre. – Men dog var der nok at se på for en ung provinsstudent, der oplevede en ny verden „med store opspilede øjne“. –

Jeg kom hver dag mange timer i studenterforeningen, hvor jeg i læsestuen gennempløjede de fleste danske blade og i øvrigt i parti-bestyrelsen og i foreningens repræsentantskab deltog jeg i daglige drøftelser. I den radikale regeringstid var det naturligt, at det regerende parti i foreningen og studenterforeningens Venstre i det daglige havde et vist samarbejde, som jeg måtte høre en del for, men hvor mit forsvar var, at jeg herigennem havde påvirket regeringspartiet (højre) til ved siden af foreningsmæssige opgaver i en vanskelig økonomisk tid også at beskæftige sig med sociale problemer, såsom et *boligkontor*, der var formidler mellem værterne, der lejede værelser ud, og studenterne. I den sidste del af krigen var der allerede ved at ske en ændring i de danske hjem, hvorfra studenterne kom, eller rettere en udvidelse af hjemmene til mange middelstandshjem, og som årene går – med rette – fra alle hjem. For disse nye studenterrekrutter var det vanskeligt. Lånevejen var ikke let, i hvert fald ikke, hvis man ikke i den hjemlige by eller sognet havde et par gode kautionister. Mange af disse unge bondestudenter måtte derfor i ferien tage på høsteri derhjemme, eller også måtte man tage ekstraarbejde i hovedstaden under studeringerne. Jeg havde således et par år 4 timers dagligt arbejde i et anset sagførerfirma, hvis speciale var dødsbobehandlinger. Fader og søn og så undertegnede var i den tid, jeg var der, hele det velstående firmas personale. Chefen, en bestemt, men også lun ældre overretssagfører, der tillige var meget beskeden, sagde en dag: „Ja, her i firmaet fører vi ikke processer. Jeg har i min tid kun vundet een retssag, og grunden var sikkert den, at jeg udeblev, da jeg havde glemt den.“ – Når

samme gamle overretssagfører om morgenen kom på kontoret, var hans første arbejde nøje at gennemlæse „Berlingske Tidende“s dødsannoncer. Og ikke sjældent lød der et „åh“ inde fra chefkontoret. Lidt efter stak han hovedet ud ad døren og smilede til sønnen: „Ludvig, nu er en af vore død“. Firmaet behandlede i særlig grad executorboer. Det var en behagelig plads, men jeg modtog kun 40 kr. pr. måned for 4 timers arbejde daglig. Jo, så klippede vi i terminerne to gange årligt kuponer for klienterne. Det skete om aftenen, og efter endt arbejde begav vi os ned på Gammeltorv i P. à Porta og nød hver 3 stk. smørrebrød, en øl, kaffe og en cigar. Ja, således var hine nøjsomme tider. Men da det altså var svært at skaffe ubemidlede studenter ekstraarbejde, fik vi nu i studenterforeningens repræsentantskab oprettet et engageringskontor. Man kan vistnok sige, at dette bolig- og engageringskontor var nogle af de begyndende sociale foretelser i studenterverdenen. Nu forekommer det mig, at vi er ved at havne i den anden grøft. Nu taler man om *studenterløn*. Nå, jeg tillader mig at spørge: *Løn for hvad?* Man kan ikke tale om løn, for at man til sin tid kan dumpe til eksamen. Og man kan ikke tale om løn, for at man til sin tid ved samfundets hjælp kan få en god eksamen, der med det samme gør een til en af de privilegerede i samfundet. For mig at se er hjælpen til den *studerende* ungdom på alle områder, ikke alene for de universitetsstuderende, at ordne som følger: De store legatbeløb og de mange friboliger bør hovedsagelig tilkomme de mindre bemidlede. Resten bør støttes ved lån, hvor der først og fremmest tages hensyn til evner og flid. Disse penge skal være rentefri til efter embedseksamen, og til man er kommet i embede. Derefter bør afbetalingen ske med f. eks. 1000 kr. pr. år. Til at ordne dette behøves der ikke mange kommissioner, kun sund fornuft. –

Livet i Studenterforeningen har sikkert haft den samme grundtone i min tid som på Hostrups tid. Den herlige scene i Genboerne, hvor man vidt og bredt diskuterede anvendelsen af en ganske lille sum penge. Man vedtog først at skænke den til de hårdt ramte armenere, for et øjeblik efter at bevilge dem til en glad aften for diskussionsdeltagerne selv. I de store kampe ved generalforsamlingerne eller under politiske møder på „salen“ var der fremragende

debattører. Lad mig i flæng nævne: *Aage Kidde*, *John Christmas Møller* med den muntre kredslægesøn *Brock* fra Langeland som forklapper, *Ole Bjørn Kraft*, der nu oppe i årene har bevaret meget af sin ungdoms glød og idealisme, den senere professor *Max Kjær Hansen* m. fl., den glødende radikale idealist *Axel Fraenkel*, et hjertegodt menneske, men som studerede statsvidenskab uden at få eksamen, og som til sin død forblev en omvandrende disputerlysten *Erasmus Montanus*. Anderledes realitetstro optrådte den radikale *Karsten Meyer*, den senere højesteretssagfører og kompagnon i det højt ansete sagførerfirma *C. B. Henriques*. Fra Venstres side gaves tonen an af *Elmquist*, en begavet og slagfærdig jurist, der blev justitsminister i Knud Kristensens regering, *Svend Sørensen*, den senere redaktør af *Silkeborg Avis*, der stadig under hans dygtige ledelse vokser i størrelse og abonnenttal, den senere udgiver af de bergske blade, *Aage Christensen Randers*, en dattersøn af *Christen Berg*, landsretssagfører *Erik K. Høgsbro*, en søn af den tidligere justitsminister, medicinaldirektør *Johs. Frandsen*, og direktør og redaktør *Axelsen Dreyer*. Jeg må også nævne mig selv, da min studenterforeningstid var en del af mit liv dengang. Mange af os blev senere medlemmer af folketinget og ikke så helt få ministre. Lad så andre rynke på næsen af studenterpolitik og studenterpolitikere. Mange af de her nævnte har gjort deres gerning for deres land. Jeg nævnede slet ingen social-demokrat blandt disse unge politikere, selvsagt havde dette sig stadig større voksende parti også sine tilhængere indenfor det røde studenterhus med de takkede gavle. Men studentermassernes strukturændring var ikke fuldbyrdet endnu. En studine, der senere fik en endog betydelig indflydelse i dansk politik, den daværende frk. *Gertrud, f. Jessen*, senere gift med *Christmas Møller*, sagdes oprindeligt at høre til den socialistiske fraktion. Senere voksede hun politisk, nationalt sammen med sin store mand, der særpræget og på sine punkter uudgrundelig til sin sidste dag vil leve fortsat i sit folks historie, ikke alene på grund af statuen i hans valgkreds Odense, men gennem en gerning, der bød på mod og beslutsomhed, men også for mig uudgrundelighed. Jeg tænker på det sønderjydske problem. – Nu er forholdene i studenterforeningen også mere udjævnede. Lo-

kale studenterproblemer kan endog forene studenterforeningens Venstre og den socialdemokratiske fraktion i „Frit Forum“. De idéprægede studenterforeningspolitikere, der mellem 1920–60 har gjort deres gerning i folketinget, er nu enten døde eller gamle mænd. I nutiden synes det hele at flyde, her som andet sted.

DE NATIONALE PROBLEMER

Krigen fortsattes, den tyske overfalds-strategi i 1914 som i 1940 kunne ikke gennemføres. Der blev friere muligheder for åben drøftelse her til lands. Vi var i 1915 blevet enige om at revidere forfatningsændringen af 1866, denne forfatning, der var et barn af nederlaget overfor de to tyske stormagter, idet i nogle år vort mod var brudt, ikke mindst i sønderjydske og sydjydske distrikter. Juni-grundlovens principper om den lige og almindelige valgret til rigsdagens kamre var bleven brudt. Man havde tabt troen på folkets styrke og kraft. Til folketinget havde ganske vist alle valgret, men valgretsalderen var 30 år; man kunne dog indvælges i tinget, når man var 25 år, hvilken regel – hentet fra England – jeg, som det sidste medlem af denne kategori, 5 år efter ved aprilvalget 1920, kom til at nyde godt af. Men landstinget blev de såkaldte højst-beskattedes og jordbesiddernes ting, hertil kom 12 kongevalgte, der valgtes efter indstilling fra regeringen. Det er altid lettest at være bagklog, men nu står det klart for alle, at nu var der lagt op til kamp. Som et eksempel på folkets modløshed de første år efter 64 skal det anføres, at privilegie-forfatningens senere argeste og oprigtigste modstander, *C. Berg* i Kolding, selv i 1866 stemte for forfatningen. Dette skal jeg ikke føre videre her, men kun føje til, at for den konservative idé som sådan blev provisorietiden til ubodelig skade. Det danske folk – fremført af N.F.S. Grundtvig – er et jævnt og muntert, virksomt folk, der ikke bøjer sig for kunstig højhed. I mange år efter systemskiftet var provisoriemændene ikke agtede, og det er min anskuelse, at når store kredse i Venstre i den nyere tid har regeret så relativt stærkt mod et nærmere samarbejde mellem Venstre og de konservative, har dette stadig sin

rod i begivenhederne under Estrup, da selv velhavende borgere og bønder sang med på ordene:

„Ned med Estrup, Scavenius og Ravn,
vi vil ingen revnet grundlov ha’
i Kongens København.“

Man kan i dag sige, at dette skyldes en uretfærdig vurdering af det konservative parti, der forfatningsmæssigt kæmper sin kamp på aldeles lige vilkår med andre.

Men altså i 1915, for 50 år siden, blev dette ændret. Med en overgangsperiode indførtes 25 års valgretten til folketinget for såvel mænd som kvinder, og landstinget blev med institutionen *de landstingsvalgte* også et ting, bygget på den lige, almindelige valgret. Det aldeles afgørende nye var kvindernes valgret, der jo i det daværende gammel-borgerlige samfund afstedkom et vist postyr. – Jeg mindes fra denne valgkamp om kvindernes valgret en episode med en munter debat på rim. Jeg mener ganske bestemt, at jeg selv var deltager i denne debat, og at min modstander var en af det daværende Højres bedste debattører, folketingsmand overtelegrafist Abrahamsen. Jeg mener også, at mødet fandt sted i Syd fyn eller på øerne, men har trods ihærdig undersøgelse ikke kunnet få sagen klarlagt. Og da andre har påstået, at mødet blev holdt et andet sted i landet og med andre talere, er det jo muligt, at *vort* møde var en gentagelse af et lignende tidligere optrin, men jeg mener altså ganske bestemt, at jeg selv forfattede *min* replik. Efter min erindring skete der altså det, at den konservative taler sluttede sit første indlæg med ordene:

„Kvinde, ej du fatter jo et muk,
gør din pligt, gå hjem og vug!“

Der blev mægtigt bifald, og jeg unge og uøvede mand sank hen i tavshed. Men da jeg et stykke tid efter fik ordet, havde jeg dog mandet mig op til også en replik på vers, der lød:

„Kvinde, svigt ej hus og hjem,
gør din pligt, gå hen og stem!“

Ja, denne kampagne er kun 50 år gammel. I dag ville ingen drømme om, at kvinderne ikke havde valget. På alle områder har de nu i offentligheden ligeret. I flere år efter 1915 kunne de dog ikke blive præster eller officerer. Nu har vi mange kvindelige præster, og de fortjenstfulde lottekorps har jo også deres egne kvindelige ledere. Det er måske i dag mere nødvendigt for os mænd, at der råbes „vagt i gevær“ for os selv.

De nationale rørelser

Jeg, der var født ved Skamlingsbankens fod, nær den gamle grænse, og som levede som ung i en tid, da næsten hele det officielle Danmark tvivlede om Sønderjyllands tilbagevenden, fordi Tyskland steg og steg i magt, var i mine studenterdage stærkt optaget af tre – tør jeg sige – sideløbende rørelser: *De nordiske studentermøder* og bevægelsen: *Det unge Danmark. Kampen mod salget af de dansk-vestindiske øer og hele det vanskelige problem om forholdet til det gamle danske land hertugdømmet Slesvig.*

De nordiske studentermøder

Efter de blodige krige i fortiden mellem de nordiske frændestammer begyndte i forrige århundredes 40'er og 50'er de egentlige skandinaviske rørelser i Norden. Vore stammer var små, alene af den grund måtte vi for øvrigt opgive vore stormagtsdrømme fra den svundne tid. Vi begyndte at søge sammen. Den svenske konge, Oscar den Første's ord i 50'ernes slutning på Københavns slot: „Fremtidig er kriget mellan nordiska rikerna omöjlig“ – har nu stået sin prøve i over 100 år. To gange i 1920'erne var det ved at bryde, henholdsvis mellem Sverige og Finland om Ålandsøerne og mellem Danmark og Norge om Østgrønland. Ganske vist har vi som frie og selvstændige folk i mange saglige problemer svært ved at enes, men i dagliglivet har vi nu næsten på alle områder fælles lovgivning, vi har mange fælleskommissioner, der holdes fælles ministermøder, og nu står Nordisk Råd som generalnævner. Men der må fares med lempe som i dronning Margrethe den Første's

dage. Et samlet Norden som i Kalmar-unionens dage tør man ikke tro på, i hvert fald i dette århundrede. Det gik hverken med det nordiske forsvarsforbund eller med den nordiske toldunion. Hvorfor ikke? Ja, man kan vel sige, at Norge med de lange kyster føler sig tiltrukket af Englands endnu betydelige søstridskræfter. Sverige, der kun har Østersøen og Den botniske Havbugt mellem sig og Stor-Rusland, vil for enhver pris være neutral, og Danmark har sit problem sydpå, der nødvendigvis før eller senere fører os ind i det stor-europæiske fællesskab. Lad mig belyse problemet ved allerede her at genfortælle en samtale, Store Heddinges ansete, nu afdøde borgmester, fhv. landstingsmand *J. Jensen-Stevns* og jeg havde i 1943 med den noble og egenartede svenske redaktør af Göteborg Handels- och Sjöfartstidning, professor *Torgny Segerstedt* under et ophold i Göteborg under krigen. Vi kom til den – allerede dengang – aldrende og svage redaktør, der sad i en stor lænestol med to kraftige Grand Danois hunde liggende foran sig. Han hævdede sine svage arme til hilsen og sagde følgende ord, som jeg nedskrev efter samtalen: „Velkommen, I to skandinaver, men mine herrer, med den fuldgyl-dige skandinavisme har det lange udsigter. Lad mig forklare mig: i denne krig har vi svenske ikke lånt, men skænket Finland mellem 5–600 millioner svenske kroner; vi har i disse år modtaget i vore hjem 40 à 50.000 ulykkeligt stillede finnebørn. – *Men Finland hader svenskere.* – Så er der I danske – I har ved eders bugnende kaffeborde indsamlet mellem 4–5 millioner danske kroner, og I har modtaget 4 à 5000 små finnebørn i jeres hjem – *Finland elsker Danmark.*“ – – Hvorledes skal dette forstås, kære læser? Jo, lige ud ad landevejen. Finland var i nød, som Danmark i 64. Hvad brød Finland sig om de svenske millioner, de ønskede batailloner, som den svenske udenrigsminister *Sandler* også ønskede at sende. Det skete ikke, og han trak sig tilbage. Danmark derimod havde og har haft deres problemer mod syd. Her kunne Finland ikke med rette kræve noget, og dette fattige land elskede Danmark, der gav af sin overflod. – Men det var kun en indskudt bemærkning. I mine studenterdage blev – også under påvirkning af krigen – fortidens akademiske studenter-skandinavisme genoplivet ved den unge be-gejstrede norske gymnasiast *Herman Smitt-Ingebretsen*, og det første

nordiske studentermøde blev afholdt på Helgelandsmoen i Norge, senere blev der store møder i Hald i Danmark, på Kinnekulle i Sverige og senere sommeren 1916 på Rødkilde højskole på Møen, Frede Bojsens gamle højskoleborg ved Stege-nor. Jeg fulgte i bladene levende med i disse møders forløb, men jeg var herhjemme så levende optaget af de politiske ungdomsorganisationers arbejde, at jeg kun deltog i mødet på Rødkilde. Det var et enestående samliv med disse levende og begejstrede unge norske og svenske studenter og studiner. Jeg vidste ikke dengang, at 4 år efter – i genforeningsåret – skulle jeg komme til som Venstres folketingskandidat dér i Stege-Vordingborg-kredsen at nyde gæstfrihed i flere måneder på højskolen hos *Frede Bojsen*, det moderate Venstres fører sammen med Neergaard og Klaus Berntsen, den egentlige fader til det politiske forlig i 1894, der satte bom for de provisoriske finanslove. Dette var i sig selv en bedrift, men som Frede Bojsen senere forklarede mig: han havde på eet punkt troet for godt om sine modstandere. Forudsætningen var jo egentlig, at samtidig med forliget skulle Estrup være gået af, og man burde have sikret sig, at den faktiske parlamentarisme allerede da var blevet indført. Men som Bojsen senere sagde: „Det var et ømtåleligt punkt, thi jeg ville nødig have det skær over mig, at jeg tragtede personlig efter konseilspræsidentposten.“ Nu fortsatte Estrup nogle måneder, og efter ham fulgte endnu tre højreministerier, inden systemskiftet fuldførtes. Derfor blev Bojsens sidste år på rigsdagen tunge for ham. Han blev nemlig idelig angrebet bl. a. af det store Venstrereformparti, der efter min mening uretfærdigt talte om „hunden, der vendte sig til sit eget spy“. Frede Bojsen trak sig tilbage ved valget i 1901, og han henlevede nu en række ensomme og bitre år. Det store studentermøde og senere genforeningsåret fik ham til at leve op. Jeg husker to ting fra dette møde, Bojsens søster, den elskelige højskolemor fra Ry, Jutta Bojsen-Møller, der som den ældste af deltagerne i det store kvindetog i 1915 til Amalienborg gik forrest i dette takketog, kom en dag ned i haven under studentermødet og råbte: „Onkel Frede har i dag lagt sine mørke briller bort og taget de klare på.“ Og så husker jeg tydeligt hans velkomst til Nordens akademiske ungdom, som jeg også skrev ned: „Dannebrog skal

neje sig tre gange for vore gæster, Gud bevare de nordiske folk, de nordiske riger og kroner.“ Ved samme lejlighed lærte jeg bl. a. den unge strålende begejstrede *Ole Bjørn Kraft* at kende. Ham skulle jeg næsten 45 år efter komme til at sidde side om side med i folketinget. Vi var da begge næstformænd i tinget. – Håndgribeligt satte disse studentermøder vel ikke store spor; talerne var begejstrede, hjerterne var varme, men realiteterne kom senere i dagens arbejde i Nordisk Råd.

Kampen om de dansk-vestindiske øer

Før mit valg til folketinget i 1920 var vi unge politiske studenter i studenterforeningen og i Venstres ungdom flittige gæster i den gamle rigsdagskaserne på hjørnet af Bredgade og Fredericiagade, der senere blev Østre landsrets bygning, og hvor jeg kom til at udføre tjeneste henholdsvis som sekretær og fuldmægtig fra 1919–28 og fra 1930–34. Det var denne bygning, der i årene mellem Christiansborgs brand og slottets genopbygnings tilendbringelse i 1920, husede rigsdagens to ting, der blev forbundet med en eneste – til gengæld rigets mest sagnomspundne – elevator fra stuen med folketingssalen og 1. sal med landstingssalen til udvalgsværelserne på 2. sal. Formentlig af hensyn til de mange bedagede landstingsmænd sneglede den sig opad tomme for tomme.

Dér så jeg for første gang selveste excellencen *Estrup*, der havde regeret i mere end 19 år i hvert fald – for at nøjes med stilfærdige ord – mod folkets store flertals ønske. Den parlamentariske statskik blev først de facto indført i 1901 og overenskomstmæssigt mellem konge og folketing først i 1920.

Estrup, der nu gik med stok, var bister at skue, og rigsdags-tjenerne var også meget ærbødige. Jeg så det store hartkorns mænd, grev Mogens Frijs, greverne Danneskiold-Samsøe og Knuth, Lillien-dal, som jeg senere traf sammen med, da jeg 10–15 år senere blev politimester i Præstø. Her var hele den borgerlige fronts førende mænd med I. C. Christensen, Klaus Berntsen og N. Neergard m. fl. fra Venstrepartierne, overretssagfører C. Th. Zahle, redaktør Ove Rode, der dog ikke hele tiden var medlem af folketinget, og dr.

P. Munch fra de radikale og så den socialistiske oppositions ledere med Th. Stauning, F. J. Borgbjerg, A. C. Meyer m. fl. i spidsen. – Her lærte jeg bl. a. en særpræget nordjydsk personlighed at kende, proprietær *Jens Sørensen Vanggaard* fra Hjørring, og dette bekendtskab udviklede sig til et venskab, der varede lige til hans død i 1945. Han blev knap 70 år gammel.

Vanggaard var en høj, smuk mand med et vindende væsen. Han var i alle livets forhold tilhænger af den rolige fremadskridende evolution. Han var forsvarsven om en hals og søgte stedse at påvirke sit parti i den retning. Han støttede i 1919–20 energisk ønsket om en større del af Slesvigs tilbagevenden i 1920, og han bekæmpede på det stærkeste Danmarks afståelse af de dansk-vestindiske øer til U. S. A. i 1916–17. Han var for øvrigt en belæst og alsidigt uddannet mand, der stærkt gik ind for opdyrkningen af de store vildmoser i hans landsdel. Han viste sin bevidst nordiske indstilling ved varmt at støtte bedre skibsforbindelser mellem Hirtshals og Norge, og mellem Frederikshavn og Göteborg. Han kunne også være en resolut mand, hvad han i et lille træk viste den dag, da man skulle åbne den første faste forbindelse mellem Hirtshals og Kristianssand. Man havde i den henseende aftalt en udsendelse i den danske radiofoni, der jo ikke dengang var ret gammel, af beghederne. Men det blev hårdt vejr på søen, og skibet kunne ikke nå rettidigt ind til Hirtshals til udsendelsen. Det lå flere sømil ude i havet og huggede i bølgerne. Men trafikministeren og kredsens folketingsmand, J. S. Vanggaard, talte i mikrofonen ganske, som om skibet lå ved kajen. – Men han var altså en forkæmper fra første færd for det nordiske samarbejde. Da han efter en længere svækkelsesperiode døde kort efter den 2. verdenskrigs afslutning, var nogle af hans sidste ord disse: „Når jeg nu snart kommer mig, venter jeg, at min gruppe indvælger mig i det kommende nordiske råd.“ Sådan skulle det altså ikke blive. Det er forståeligt, at en mand med et sådant positivt nationalt program ikke godtoges i alle danske kredse og fraktioner (vi har jo altid haft folk med nationale mindreværds-komplekser) og det var vel disse klikker, der i folkemunde gav Vanggaard tilnavnet: „Den sidste stordanser“, et tilnavn, han kunne bære med ære. – –

I min studentertid var så godt som alle farvede folk enten under et hjemligt diktatur eller de europæiske stormagters kolonistyre. I dag helt anderledes. De undertrykte farvede folk (U-landene) har rejst sig, og stormagterne har forstået, at dødsklodderne over dette styre har ringet for sidste gang. Men i min studentertid blomstrede styret i fuldt flor. Dog ikke i vort lille land, der forlængst var vågnet op til realiteternes verden efter vor stormagtstid. Vor stamme var god nok, men den var for lille. Vort lille kolonirige (Trankebar, Serampur, Nikobarene og vor koloni i Afrika ved Guineakysten) var blevet solgt fra riget, så vi på den 1. verdenskrigs tid kun havde de dansk-vestindiske øer tilbage, de såkaldte Jomfruøer, Sct. Thomas, Sct. Jan og Sct. Croix og så selvfølgelig Grønland med denne ø's særlige stilling. – Disse øer, der lå nær den såre betydningsfulde søvej, Panamakanalen, havde i fortiden ingenlunde været noget dårligt aktiv for Danmark. Sct. Thomas havde en særdeles god havn, og den havde i tidernes løb været stærkt befaret, men efter sejskibenes tilbagegang var skibsfarten i nogen måde svundet ind. Rørsukkeret havde i mange år givet en stor indkomst, og den vestindiske rom var og er endnu en efterspurgt vare. Men tiderne skifter. Den store kejser, Napoleon, var indespærret i Europa, fastlandsspærringen gjorde tilførslerne fra de oversøiske lande vanskelig, og roesukkeret blev opfundet, og da dette jo dyrkedes i hjemlandene, var dette ikke alene billigere men også lettere ved hånden. Man havde også hævdet, at Danmarks afskaffelse af negerhandelen og slaveriets totale ophør i 1848 gjorde administrationen mindre lønnende. Havde vi i tide administrationsmæssigt „rebet sejlene“ og indført mere moderne administration, vil jeg ikke tro, at frie mænds arbejde i øernes erhverv ville have svækket rentabiliteten. Vi ville måske i dette varme og fugtige klima kunne have fremelsket en større og mere rentabel produktion af tobak og bananer, men som det gik, gav disse øer et lille underskud, dog sjældent mere pr. år end en halv million kroner, altså ikke mere end manganen en lille dansk privatbane har kørt med i mange år. – Der havde flere gange været drøftelser i rigsdagen om øernes salg, også under Højres regeringer i Danmark. I 1902 faldt salgsplanerne ved en afstemning i landstinget, hvor stemmerne stod lige, idet den ved Lille-

bælt, få mil fra Kolding, levende næsten 100-årige kammerherre C. Thygesen, skønt meget syg, stod af sin seng og rejste til København, hvor han stemte imod salget – Man tog nu fat på en vis reorganisation, man nedsatte en større kommission med den opgave at søge øerne ophjulpet, men der var stor lunkenhed, og statens midler skulle først og fremmest bruges til hjemlige fordelinger. Vi kan vist med nogenlunde rimelighed sige, at vi kom bagefter, og hertil kom, at flere og flere fandt, at denne opgave ikke alene oversteg vore kræfter, men navnlig, at denne opgave ikke rigtig naturligt tilkom en lille fjerntliggende nation som vor. Det måtte blive de store nordamerikanske fristaters sag. Men på den anden side hvilede sagen under den nævnte kommissions undersøgelse i fred og ro. Derfor tør jeg vist sige, at det kom i året 1916 som en bombe, at Danmark skulle eller ville sælge vore sidste oversøiske kolonier. Inden sagen kom til offentlighedens kundskab, havde der hersket voldsom strid om et dementi, finansminister Edvard Brandes på et tidligere tidspunkt havde fremsat som en slags regeringserklæring, der i formen var meget skarp. Den lød således: „*Ministeriet fører ikke og har ikke ført forhandlinger om salget af de vestindiske øer. Ministeriet har end ikke drøftet spørgsmålet om sådanne forhandlinger.*“ Selvfølgelig kan en stat, eventuelt et selskab eller en person komme i den situation, at en erklæring af hensyn til en fremmed modpart må stilles på skruer, men det må for eftertiden forekomme ufatteligt, at en sådan uomtvistelig dundrende nødløgn var nødvendig, skønt det nu står fast, at medens finansministeren forhandlede med den amerikanske gesandt, fremsattes denne erklæring. Da salgsplanerne endelig kom frem, erklærede ministeriet, at det ikke så meget var pengene, der fristede til salg, men langt snarere, at der var et vist faremoment, da U. S. A. ønskede en flådestation så nær ved Panamakanalen. Dette sidste argument kan vel nok have noget på sig, men den nedsatte rigsdagskommission lagde ikke megen vægt herpå, og oppositionsmanden, den senere statsminister N. Neergaard, tog da også afstand fra dette argument under sagens eneste behandling i folketinget. Men man må erkende, at det officielle Danmark stod som tilhænger af dette salg. Begrundelsen var nærmest den, at man fandt øernes beliggenhed for fjern, deres

administration for kostbar, hvorhos det måtte erkendes, at det ikke var gammelt dansk land, men tidligere købte besiddelser. – Trods et stort flertal i rigsdagen for salget af øerne med en salgssum på 25 millioner dollar, der ikke var udtryk for, hvad Amerika var villig til at give (det dobbelte beløb har været nævnt), men ingen var herhjemme ivrig til at skrue salgssummen op, det mindede for meget om negerhandel. – Både i landstinget og ude i folket kom imidlertid protesterne til orde. Ikke mindst blandt ungdommen og i søfartskredse protesterede man. Ungdommen havde set vort land stadig vige, stadig gå tilbage, og søfartens folk så nødig Dannebrog strøget på disse fjerne have og havne. Salget vedtoges trods disse protester med stort flertal i rigsdagen, men afståelsen var gjort betinget af flertal ved en folkeafstemning. Der havde på et tidligere tidspunkt også været tale om valg, men krigen var jo over os alle, og fra mange sider lød det, at det ikke var ret at skifte heste i vadestedet. Der blev altså *ikke* valg, men man enedes om tre kontrolministre, I. C. Christensen, Stauning og Rottbøl. Og for øernes vedkommende enedes man om en godkendelse eller forkastelse ved en folkeafstemning.

Der blev under denne kamp bl. a. organiseret en studenterkampagne på – såvidt jeg husker – 11 hold studenter, hver på 2 mand, der skulle tale ved store protestmøder landet over. Modstanden organiseredes først fra „Danske akademikerens vestindiske samfund“, hvis formand var professor i folkeret ved universitetet *Axel Møller* og med den senere folketingsmand *Karl Bøgholm* som en energisk sekretær. Hertil kommer navne som kaptajn Godfred Hansen, folketingsmand Vanggaard, stud. polit. Ole Bjørn Kraft, ingeniør Alexander Foss og mange flere. Jeg meldte mig også straks under fanerne og var ialt taler ved 6 store folkemøder, hvor jeg bl. a. kom til at tale sammen med dr. Fraenkel, den senere folketingsmand. Han førte ordet på en meget overbevisende måde. For os venstrestudenter blev der før disse folkemøder ligesom afholdt et oplysende kursus under J. S. Vanggaard og en anden god dansk mand, grosserer *S. P. Sørensen*. Vi unge minervasønner blev her nøje belært om øernes historie, vegetation, handelsforhold og de politiske muligheder. Fra denne kampagne, der af os alle blev ført med ungdommelig

kraft, husker jeg ikke mindst Ole Bjørn Kraft, den senere udenrigsminister og min senere ven gennem mange år, politimester *Axel M. Bjerre*, Gråsten. Ole Bjørn Kraft, der dengang vel var nærmest uden for partierne, men med en stærk national holdning, blev – som læserne vil vide – senere udenrigsminister i Erik Eriksens regering, der gennemførte den nye grundlov i 1953. Ole Bjørn Kraft kan, mener jeg, med berettigelse sige til sig selv: „Du var konsekvent i dit liv.“ Han ønskede at tjene sit land i alle sine politiske gøremål; i den nordiske studenterbevægelse, i kampen mod salget af de dansk-vestindiske øer og i „Det unge Danmark“. Jeg tror, at han trods al radikal skepsisklarede sine udenrigsministerår med stor dygtighed. Og i sin sidste bog: „Vé de besejrede“ afslører han skånseløst de kommunistiske „overtagelsesmetoder“, bl. a. i Randstaterne. Han lader i det hele taget ikke alt glide ud i eller ind i en grå masse. De sidste fire år, inden vi begge, der nu er blevet over de 70, trak os tilbage fra folketinget, sad vi to gamle studenterkammerater side om side i folketinget på øverste bæk „i tre lænestole“ foran den konservative gruppe sammen med gruppeformanden *Poul Sørensen*. Grunden til denne placering var, at Venstre som tingets næststørste parti havde krav på tre pladser på 1. række. Ved valget i 1960 havde de radikale krav på een plads på forreste række og kom derfor til at sidde sammen med *Erik Eriksen* og *Poul Thisted Knudsen*, medens jeg så rykkede sammen med de to nævnte konservative politikere. Jeg fik i disse fire år næsten daglige samtaler med min gamle studenterkammerat og med den altid elskværdige og forekommende Poul Sørensen. Også han bæres med radikal modvilje. De radikale er på flere punkter landets mest konservative parti, da de konsekvent lever på gamle dogmer og postulater. I partiets modvilje mod de konservative har de det næsten som manden i „Lille Klaus og Store Klaus“ hos H. C. Andersen. Han kunne ikke lide degne. De radikale ser syner, når de omtaler det konservative parti. Det er Estrups skygge, der hviler over landet, siden hans synspunkter er manet i jorden for 65 år siden. Poul Sørensen er en mand af stor præcision. Han sidder på sin plads præcis, når tingets møder begynder, og han viger kun i allernødvendigste tilfælde fra den, før formanden ringer af. Dette var kun et lille sidespring, og vi vender

tilbage til kampen mod ø-salget. Udover landet holdtes det ene store møde efter det andet, oftest foranstaltet af modstanderne. Jeg nævnedes ovenfor vinhandler S. P. Sørensen; han havde været vestindisk soldat og nærede en dyb kærlighed til øerne og var under hele kampagnen optaget af at hjælpe os unge studenter. Men resultatet blev, at det officielle Danmark sejrede, idet 283.670 stemte for salget, 158.157 mod. Når tallene er så små, skyldtes det, at kun knap halvdelen af vælgerne havde stemt, og at det endnu kun var mænd, der stemte. Det kan i det hele taget slås fast, at kun en fjerdedel af det samlede vælgerantal havde udtalt sig for salget. Kun i Hjørring og Thisted amter var der flertal mod salg af øerne. Det var et ærefuldt resultat for Vanggaard, der jo var født og valgt i disse distrikter, men den første tid derefter var han lige ved at tabe modet. Han truede med ikke oftere at stille sig til valg til rigsdagen, men heldigvis opgav han denne tanke. –

Da man 40 år efter øernes overgang fra Danmark til U. S. A. markerede denne begivenhed, var der en neger-skoleinspektør på Sct. Croix, der sagde: „Der er kamp i mange sydstater i U. S. A. om hvide og sorte børns oplæring i de samme skoler, men her på øerne går stadig de hvide og sorte børn i de samme skoler. *Det er traditionen fra den tid, Dannebrog vajede over øerne.*“ Disse ord glædede en gammel salgs-modstander.

Det unge Danmark

Krigen var nu ved at gå på hæld. Ungdommen i Danmark levede under restriktioner og mange – sikkert nødvendige – snærende bånd og begyndte at spejle mod en ny tid, Danmarks fremtid. Det var under disse forvarsler, bevægelsen „Det unge Danmark“ voksede frem. De egentlige initiativtagere var foruden Ole Bjørn Kraft, stud. polit. Max Kjær-Hansen, den senere professor ved Handelshøjskolen. I Ole Bjørn Krafts erindringer: „Ung mand undervejs“ er denne bevægelses historie, dens mål og dens midler behandlet på en indgående og sober måde. Her i denne nye ungdomsbevægelse, der også virkede ved store folkemøder, var ledemotivet en reaktion mod *Brandesianismen* i alle dens afskygninger. Her byggede man

– under indtrykket af de nye rørelser i Norden – på *Gudstanken*, *Rigstanken* og *Folketanken*.

Af de unge mænd, der førte ordet ved en række folkemøder, mindes jeg foruden Kraft, afdøde pastor, borgmester *Bindselev*, *Max Kjær-Hansen*, *I. C. Sørensen* fra Århus m. fl. Det var mest konservative, ialfald senere konservative folk, der førte ordet, og fra mine venner i Venstres ungdom måtte jeg ofte høre sarkastiske ord herfor, men jeg var jo fra grænselandet, og da bevægelsen i høj grad interessererede sig for det sønderjydske spørgsmål og søgte mand og mand imellem at berede fremtidens genforening, var jeg med. Fra min deltagelse i disse folkemøder mindes jeg først og fremmest et stort møde på Skamlingsbanken, hvor jeg – så godt som jeg nu kan huske det – sagde, at vi ikke havde lov til at glemme Sønderjylland. Og jeg sluttede med at sige: „På kanonerne i vor sidste svenskekrig skrev vi: Nu eller aldrig. De samme ord gælder nu om Sønderjyllands tilbagevenden. Nu eller aldrig!“ – Hvad jeg ikke vidste, var, som Ole Bjørn Kraft skriver det i sin omtalte bog, at disse ord under den første verdenskrig var det første offentligt udtalte krav om Sønderjyllands tilbagevenden. Hvad jeg derimod fra dette møde husker, er, at den første folkevalgte borgmester i Kolding, sagfører *Edv. Lau*, faderen til den senere i København valgte folketingsmand Anker Lau og hans lidt ældre broder Holger, der var min skolekammerat, efter mødet kom hen til mig og i stor alvor, men også i venlighed betroede mig, at det her i denne vanskelige krigssituation var ret kraftige ord, jeg havde anvendt, og at jeg måtte passe på ikke at udtale mig for stærkt. Krigen var ikke ovre endnu, og vi måtte jo i hvert fald udadtil optræde som neutrale. – Men det varede jo ikke mange år, inden kong Christian på den hvide hest red ind i det genvundne land syd for Kolding.

FEMTE KAPITEL

Før og under genforeningen

Jeg var nu godt 5 år henne i mit juridiske studium, men de mange møder og foreningsanliggender havde taget megen tid, og jeg husker, at jeg en morgen vågnede op til den realistiske virkelighed, at nu måtte kræfterne først og fremmest koncentreres om læsning. Flere fag var jeg nærmest blank i. Jeg afsagde mig da det mest mulige foreningsarbejde og standsede så godt som helt al mødevirksomhed. I min lille hybel i Øster Farimagsgade arbejdede jeg nu fra morgen til aften. Min første del havde jeg bestået med en kneben 1. karakter, så der var ikke meget at løbe på. Jeg havde som andre manuduktør, men fulgte også flere forelæsninger, således professor Ussing i obligationsret, statsret hos professor Knud Berlin og proces hos professor Munch-Petersen, den ansete primus motor til den kommende retsreform. Det var dengang skik, at de studenter, der ved forelæsningerne ville lade sig eksaminere, skulle sætte sig på første bæk, medens de almindeligt lyttende studenter sad på bænke bagved. Jeg husker, at i et par måneder sad Christmas Møller og jeg som de eneste på første bæk hos Munch-Petersen, hvad der syntes at irritere ham noget. Nu havde han kun to at vælge imellem, og når den sirlige lille professor i sort diplomatfrakke trådte op på katederet, måtte han den ene dag med et lidt syrligt smil sige: „Vil De, hr. Christmas Møller?“ og den næste dag: „Vil De, hr. Bro?“ Jeg må i øvrigt sige, at Christmas Møllers arbejdskraft var legendarisk. Jeg husker i hvert fald to nætter på Storebæltsfærgen, hvor vi to og en del rigsdagsmænd kom løbende ved 2-tiden om natten ind på færgen for at finde os en sofa at kaste os på. Sovevognene var endnu dengang ikke så anvendte, og jeg havde i hvert fald ikke råd til den luksus. Ved et af disse kapløb om en sofa husker jeg

tydeligt, at Borgbjerg og jeg sigtede efter den samme. Vi opnåede dog begge en soveplads, men jeg ser endnu situationen for mig, da jeg med søvndrukne øjne så Christmas Møller roligt komme vandrede, sætte sig midt i kahytten, slå sin obligationsret op og læse. Han havde ikke tid til at sove. Eksamen nærmede sig også for ham. Lad mig føje til, at vi et års tid efter begge bestod den juridiske embedseksamen med en agtværdig 1. karakter. Christmas Møller, der havde så meget forud for mig, måtte finde sig i min drillende bemærkning, at jeg alt i alt havde et halvt point mere end han. – Jeg havde haft et vist uheld med den store konkrete opgave, idet jeg havde skrevet en ganske god besvarelse, men den fremtrådte ikke direkte som svar på opgavens ordlyd. Det forlød, at der var diskussion om, hvorvidt denne opgave af formeldte grund kunne passere, men det forlød også, at statsrådssekretær, professor *Frantz Dahl*, der var en af censorerne, fandt, at den kunne passere, men jeg opnåede kun karakteren 10, og der krævedes 12 til laud. Derfor var mine to mundtlige sidste fag, strafferet og statsret, meget afgørende for mig. I strafferet kom jeg op i nødværge og kom godt fra min fremstilling, og da jeg blev spurgt, om jeg kunne citere straffelovsparagraffen, dengang § 17, kunne jeg dette så nogenlunde, skønt professor *Frantz Dahl* sagde, at det ikke var nødvendigt, og da slutspørgsmålet lød, hvem der havde konciperet den gamle straffelov af 1866, og jeg efter et øjeblik betænkning havde svaret: „Bornemann“, fik jeg 13. I statsret, mit speciale, kom jeg hos professor *Berlin* op i reglerne om valg til rigsdagen, og da jeg lige havde oplevet i praksis omvalget i Bogensekredsen, hvor den tidligere indenrigsminister blev valgt, gav jeg en tungere fremstilling, der gav en af censorerne lejlighed til at bemærke, at eksaminanden formentlig på dette punkt kunne mest her i lokalet. Så standsede *Berlin* afhøringen, og et minut efter stod han ude på gangen, lykønskede mig til det endelige resultat, idet jeg i statsret som det sidste fag havde fået 16, altså udmærkelse.

Situationen i Danmarks tjenestemandstillinger var i 1919–20 for så vidt den samme som nu: Efterspørgslen var større end der var mandskab tilstede. Dette skyldtes bl. a., at retsreformen trådte i kraft den 1. oktober 1919 og derhos stod vi overfor at overtage

administrationen i Nordslesvig, der i 1920 ved genforeningen vendte tilbage til moderlandet. For mit vedkommende viste det sig derved, at jeg allerede kort efter min embedseksamen fik tilbudt en stilling fra 1. september 1919 som kopist i den kgl. landsover- samt hof- og stadsret med sæde i domhuset på Nytorv, og samtidig blev jeg om eftermiddagen ansat i tolddepartementet i den røde bygning, men hertil kom, at samtidig med min embedseksamen ophørte den kendte overretssagfører *Heilesen* at være manuduktør i statsret, da han i de dage bestod prøven for højesteret og nu fik bestalling som højesteretssagfører. Han havde ubestridt været Københavns stærkest besøgte manuduktør i statsret. – Meddelelsen om, at jeg ved embedseksamen havde fået udmærkelse i statsret bredte sig, og jeg fik fra flere manuduktionsfirmaer tilbud om at undervise i statsret. Men da jeg havde fået de ovennævnte to stillinger, ønskede jeg ikke at knytte mig til noget firma, men slog på universitetet mit kort op med tilbud om manuduktion i statsret. Da jeg skulle møde i overretten og senere som sekretær i Østre landsret fra 1. oktober samme år, kunne jeg kun undervise om morgenen inden kl. 9 og om aftenen, men trods dette fik jeg oparbejdet en meget stor manuduktionsvirksomhed i statsret fra 1919 til 1928, da jeg fik min første konstitution som politimester i Præstø. I disse 8 à 9 år blev jeg, tør jeg sige, en meget søgt statsretsmanuduktør, og jeg underviste i disse år over 1000 juridiske studenter. Jeg kunne mit stof på fingrene, og da jeg altid havde lange ekspektancelister, kunne jeg stille mine betingelser. Jeg krævede, at der ikke i væsentlig grad skete forsømmelser og derhos, at jeg begyndte mine timer med at høre studenterne hver dag i 5 af grundlovens paragraffer. Grundlovens bestemmelser var jo grundemnerne i statsretten, og på dette punkt var jeg ubøjelig, thi jeg forklarede de unge, at kunne man grundloven udenad, var de nogenlunde sikre på en god karakter, hvad viste sig at være rigtigt. Kun een af mine manucenter voldte mig en del hovedbrud, nemlig den daværende stud. jur. og polit. *Carl Iversen*, den nuværende rektor magnificus og den første af de tre vismænd, thi da hans hold havde læst hos mig i 3–4 timer, blev jeg klar over, at *eleven kunne mere end læreren*. Dette meddelte jeg ham en dag efter timen, hvorunder jeg sagde, at han udmærket

kunne klare sig selv, men venlig, som han er, blev han hos mig tiden ud. – Denne manuduktion var mig til megen glæde, og det kan ej heller nægtes, at den gav mig et betydeligt økonomisk rygstød fremover, idet mine hold var på 20–25 studenter i hver time, og manuduktøren fik 20 kr. pr. student pr. måned, så for mig unge mand, der før min eksamen havde måttet operere med 5 kroner i lommepenge om måneden, betød det en hidtil ukendt gylden tilstand. Men det var en lang og hård arbejdsdag. Jeg kan føje til, at medens jeg var ubøjelig med hensyn til kravet om, at 5 grundlovsparagraffer skulle læres udenad hver dag, var jeg, der nu sad økonomisk godt i det, mere forstående overfor økonomisk vanskeligt stillede studenter, så flere af dem fik tilladelse til at vente med betalingen, til de senere havde fået deres embedseksamen. Men samtidig lægger jeg vægt på at tilføje, at kun ganske enkelte senere undlod at betale. Jeg husker således langt hen i slutningen af 30'erne, at jeg en dag fik et pengebrev fra en af mine gamle manucenter, der takkede mig for undervisningen og føjede til, at først nu kunne han betale. Jeg havde selvsagt ganske afskrevet beløbet, men dette brev rørte mig som et bevis på den gamle tids gennemførte hæderlighed. Nu om stunder er et sådant synspunkt ikke altid fremherskende. Jeg mindes endnu med et smil min egen studentertids mange særprægede manuduktører, jeg husker navnlig to, der morede os meget. Den ene var en kendt nu afdød statsvidenskabelig manuduktør, der – når han underviste i guldmøntfod – havde en halv snes guldtikroner i hånden. Ved afslutningen af timen kastede han skødesløst guldmønterne op i luften, så de trillede rundt i stuen. Når vi sprang til for at samle dem op, afværgede han det med ordene: *Lad disse bagateller blot ligge*. Men en dag skete det, at en manucent efter timen havde glemt en bog i lokalet, og uden at banke på gik han tilbage i værelset, hvor manuduktionen havde fundet sted. Han så da, at manuduktøren lå på alle fire for at finde og opsamle „bagatellerne“. En anden manuduktør, der sagdes ikke at sidde ret godt i det økonomisk, havde for skik, når han i timen fik sine 20 kr., da at lægge dem ind i en eller anden bog på sit bord i stedet for at lægge dem i sin tegnebog eller en bestemt regnskabsbog. Når så dagene gik, og vi kom længere hen på måneden, hvor

han manglede penge, så vi smilende det syn, at han trak den ene bog ud af reolen efter den anden og gennembladede bogen i håb om at finde et beløb. I sådanne timer blev der ikke bestilt synderligt.

For øvrigt var det oprindeligt slet ikke min mening at bruge min juridiske embedseksamen som grundlag for embedskarriere. Jeg havde i min studentertid flere gange i venstreforeningerne truffet afdøde finansminister *Vilhelm Lassens* enke, den meget politisk interesserede gehejmerådinde, udgiver af det store jydsk dagblad „Aalborg Amtstidende“, *Marie Lassen*, og ved en sådan lejlighed faldt talen på journalistik, som jo også kunne forenes med en vis talevirksomhed. Og herunder havde vi aftalt, at når jeg til sin tid havde overstået min embedseksamen, skulle jeg komme til hende. Måske kunne jeg blive knyttet til „Aalborg Amtstidende“ og samtidigt varetage mine politiske interesser. Hvor alvorligt fru Marie Lassen havde ment dette, kan jeg ikke vide, men i hvert fald tog jeg hende på ordet. En time efter, at jeg havde bestået min eksamen, begav jeg mig direkte til Marie Lassens bolig på Gefions Plads på Østerbro og blev for øvrigt overmåde venligt modtaget og lykønsket. Men nogen afgørelse blev ikke truffet, da fru Lassen meddelte mig, at I. C. Christensen samme aften kom til middag hos hende, og hun ville da først drøfte sagen med ham.

Ungdommen er utålmodig, og jeg nægter ikke, at jeg var lidt skuffet over denne udsættelse. Men næste dags eftermiddag – som aftalt – kom jeg igen, og lige fra den såre venlige modtagelse anede jeg uråd, thi det første, fru Lassen foretog sig, var at forære mig unge mand en halv kasse fine cigarer – hvad dengang var en meget flot gave – med ordene, at nu skulle vi have kaffe, og så kunne vi drøfte problemerne. Men der blev egentlig ikke nogen drøftelse, thi fru Marie Lassen betroede mig med stor beklagelse, at I. C. Christensen havde sagt venlige ord om mig unge mand, men føjet til, at han (jeg) skulle passe sin juridiske karriere og i øvrigt opstilles i en folketingskreds, men han troede ikke, at jeg ville blive en god bladmand, *da jeg skrev for langt, juridisk og kedeligt*. – Først senere blev jeg bekendt med, hvad I. C. Christensen byggede sin dom på, nemlig en meget lang, men vist også ret barnligt beundrende artikel i hans ugeblad „Tiden“ – om Napoleon. Det var

en kold dukkert i ungdommens optimistiske dage, men nu 46 år efter er jeg selv tilbøjelig til at give I. C. og Marie Lassen ret i denne bedømmelse. Jeg blev senere stærkt optaget af min politigerning og ville nødigt have været den foruden.

Nu var altså min bane nogenlunde fastlagt, og to store begivenheder stod for mig forude: 1) Min opstilling og mit valg i Stege-Vordingborg-kredsen, der jo er et mere personligt problem, og 2) de såre bevægede omstændigheder ved genforeningen.

Stege-Vordingborgkredsen

Jeg blev i slutningen af 1919 enstemmigt opstillet i den ret udprægede radikal-socialistiske valgkreds Stege-Vordingborg. Opstillingen skete en vinterdag med sne i Kallehave færgekro (nu Kalvehave færgekro). Jeg rejste derved med toget, og samtidig rejste de to tidligere konseilspræsidenter N. Neergaard og Klaus Berntsen med, da de skulle til begravelse i Fanefjord sogn, da den gamle partifælle, folketingsmanden fra Gudme-kredsen ellers førstelærer i Damme på Møen, *Petersen-Dame*, skulle begraves. Meget tyder på, at denne begavede mand havde slidt sig op i en tidlig alder. Forholdet var vel det, at jurister ikke havde stået i høj kurs i Venstre efter Alberti-skandalen. Derfor var der ingen jurist i Venstre i årene før 1920, og førstelærer Petersen-Dame måtte være partiets ordfører under behandlingen af den store retsreform, der afløste en forældet procesordning og indførte 5 nye hovedprincipper i dansk retspleje: 1) Offentlighed

- 2) Mundtlighed
- 3) Bevisbedømmelsens frihed
- 4) Umiddelbarhedsprincippet og
- 5) Nævninger og domsmænd.

Denne jævne folkeskolelærer forvaltede sit ordførerskab på en så fortræffelig måde, at professor Munch-Petersen ved en lejlighed udtalte, at man nærmest skulle have troet, at han havde været jurist. – Nå, jeg skulle til opstillingsmøde og stod af i Kallehave, hvor møenboerne var mødt op med deres lille dampskib „Codan“, der besørgede trafikken mellem Sjælland og Stege, da Dronning Alex-

andriens Bro først kom en snes år senere. – Opstillingen forløb glat, og i den efterfølgende valgkamp havde jeg et sjældent enigt parti bag mig. – Om aftenen var jeg inviteret til Rødkilde sammen med de to tidligere statsministre, og den aften har jeg ikke glemt Frede Bojsen, der som ovenfor nævnt i den forløbne lille snes år havde levet stille og delvis glemt på sin højskole. Han var øjensynlig i godt humør og glad for at se sine to berømte tidligere kampfæller, og mig ønskede han varmt til lykke med opgaven som sin efterfølger på de mønske valgtribuner. Ved middagen var talen munter og tvangfri, men ved slutningen af måltidet fæstnede Bojsen sine milde blikke ved svigersønnen Vagn Møller og mig, idet han ytrede: „Når vi nu om et øjeblik er færdige her, må kun I to gå med os tre gamle ind i mit arbejdsværelse, hvor jeg har en lang liste nedskrevet med spørgsmål, jeg vil rette til mine gamle kampfæller, men I må kun høre efter vor samtale, I må ikke mæle et ord.“ Som sagt så sket. Jeg sad hele aftenen på den yderste kant af min stol, ivrigt optaget af at lytte til de tre berømte politiske stormænds tale. Den tænksomme og altid overvejende Frede Bojsens spørgsmål var mange og krævede i sig selv uddybende svar. Denne timelange samtale var betegnende for dem alle tre – Bojsens velovervejede spørgsmål, der normalt først blev besvaret af Klaus Berntsen, der svarede først, hurtigt og resolut, men man kan føje til, at han ikke altid gik i dybden. Han var vælgermødernes helt, rap og snarrådig i replikken, men efter disse oftest korte svar kom den belæste og i dybden arbejdende Niels Neergaard med de udtømmende ord. Under Neergaards ofte lange fremstilling skete det da, at Klaus Berntsen listede hen til os to lyttere, og med et lunt typisk glimt i øjet hviskede han: „Ak ja, den megen lærdom gør dem ganske rasende.“ Og i denne replik, i dette optrin har man i virkeligheden en ganske kort, men rammende karakteristik af de tre hver på sit område betydelige politikere fra tidsrummet 1870 til et stykke ind i 1920'erne. Frede Bojsen var i denne min første valgkamp en gæstfri vært og en faderlig vejleder. Hans politiske kløgt og kundskab var i virkeligheden grunden til, at jeg ved det første af de tre valg i 1920, der var nødvendiggjort af genforeningen med Nordslesvig, blev valgt. Stege-Vordingborgkredsen var den mindste af de fire kredse i

Præstø amt, set med venstrestemmers øjne, men skønt mit stemmetal var stærkt stigende, ja, det var vist den eneste kreds, hvor Venstres stemmetal overfløj Socialdemokratiets, var Venstres stemmetal i den sikre Præstø-kreds og tillige i Næstved-kredsen større. Men i den dengang gældende valglov havde man – som nu – indført til-ladelsen til listeopstilling, hvilket medførte, at de, der stod højest på listen, havde en fordel. Da kredsens delegerede nu rejste til Næstved for at foretage en opstilling, sagde den gamle parlamen-tariker Frede Bojsen til dem, at nu ville sikkert alle fire kredse med mange forskellige motiveringer kræve, at deres mand skulle stå som nr. 1. „Men,“ sagde Bojsen til sine folk, „det skal I ikke kræve fra så lille en kreds. Henvend jer straks til den store venstrekreds Præstø og tilbyd dem at stemme på deres mand, proprietær N. J. Andersen, Snedkærgård, for øvrigt senere stifteren af det store syd-østsjællandske elektricitetsværk i Haslev, SEAS, som nr. 1, medens så Præstøs folk stemmer på Vagn Bro som nr. 2.“ Ganske som Frede Bojsen havde forudset det, skete det. Derfor blev jeg i en alder af godt 26 år indvalgt i tinget for 3 måneder. Ved det følgende valg i juli 1920 ville den store kreds Næstved have, at det var kredsens stemmetal, der afgjorde, hvem der blev valgt. Ganske vist kunne personligt afgivne stemmer, og jeg havde mange Venstre Ungdom-stemmer i Præstø, ændre resultatet, men dertil havde jeg altså ikke personlige stemmer nok. – Under denne valgkamp havde jeg mange samtaler med Bojsen, bl. a. fortalte han om sit nære for-hold til biskop *D. G. Monrad*. Disse to var foruden at være især nationalt interesserede også stærkt socialt vågne. Bojsen viste mig således mange hastigt nedskrevne skitser af Monrad til sociale love, bl. a. om hjælpe-kasser og en begyndende alderdomsforsørgelse, men så kom begivenhederne med forliget i 1894, og de senere år blev kampår for Bojsen. Frede Bojsen kunne bag sit vennesele ydre have meget skarpe meninger om mennesker. En dag kom vi til at tale om nordslesvigernes danske fører, redaktør H. P. Hanssen-Nørremølle, der jo som minister for de sønderjydske anliggender var trådt ind i ministeriet *Zahle*. Dette havde vakt megen modvilje i Venstres gruppe ikke alene hos I. C. Christensen, men også hos en mand som Niels Neergaard. Man opfattede i mange kredse dette

som en slags „kidnapping“ af det radikale ministerium, der blev hårdere og hårdere angrebet ude i folket. Under denne samtale fortalte Bojsen, at han en dag under krigen fik besøg af H. P. Hanssen, og under dette kom begivenhederne fra 1907 med optantbørntraktaten og Nordøstersøtraktaten på tale. „Pludselig,“ sagde Bojsen, „rejste H. P. Hanssen sig og forlod værelset, og da jeg spurgte efter ham, fortalte man, at han var gået.“ Bojsen mente ikke, at han på nogen måde havde fremsat nogen fornærmelig udtalelse. Da jeg udsurgte ham nærmere om, hvad han havde sagt, mente han at kunne sige, at han opfattede disse forhandlinger med tyskerne som meget farlige, da de måske på sine steder kunne opfattes som en frasigelse af løftet til sønderjyderne om folkeafstemning efter artikel 5 i fredstraktaten. Nu kunne dette jo udtrykkes på forskellig måde, og da jeg før havde mærket, at Bojsen kunne fremsætte skarpe påstande, tænkte jeg mit ved det hele. Faktum er jo, at da H. P. Hanssen efter den tyske kapitulation fremsatte på nordslesvigernes vegne kravet om en folkeafstemning i de sønderjydske landsdele med henblik på den dansksindede befolknings hjemkomst til moderlandet, henviste han udtrykkelig til artikel 5. – Forholdet mellem I. C. Christensen og Frede Bojsen havde før systemskiftet været meget dårligt. Den jyske politiker, der jo i høj grad havde jydens stædighed, og som frem for nogen var en elev af C. Berg, bekæmpede fra sit valg i 1890 stærkt ethvert forsøg på forlig med Højre, og derfor bekæmpede han forliget i 1894. – Men nu var årene gået, begge havde været ude for modgang og hårde angreb, og da I. C. havde været til møde på Møen, besøgte han Bojsen, og dennes svigersøn, forstander Vagn Møller, har senere fortalt mig, at ved mødet mellem disse to gamle modstandere på den høje stentrappe op til Bojsens bolig på Rødkilde, græd de begge. Ad denne trappe, der vises på et af denne bogs billeder, har gennem tiderne mange berømte mænd vandret. Ved en lejlighed på Rødkilde benævnte jeg denne trappe „den historiske trappe“ og bad slægten, så længe den sad på Rødkilde, være trappens vogter.

Jeg har flere gange benævnt Bojsen som en personlig beskeden og tilbageholdende mand. Må jeg nævne et eksempel herpå, som jeg overværede dagen efter, at Frede Bojsen, hvis fulde navn var

Frederik Engelhardt Bojsen, i 1921 fejrede sin 80-års dag. Denne fest, hvori jeg deltog, blev storstilet med udfoldelse af al hans gæstfrihed; til stede var blandt andre hans tre søskende, *Jutta*, født 1837, *Peter*, skolemand og politiker, født 1838, og fru *Konow*, der havde været gift med den norske politiker, født 1848, altså repræsenterede de fire tilsammen ca. 320 år. Begge de to ministre N. Neergaard og Kl. Berntsen var mødt op, ligeledes minister Jensen-Sønderup og mange mænd og kvinder fra Stege og Møens land, derunder det senere landstingsmedlem Nicoline Winther og hendes mand Carl Winther. Frede Bojsen, der var en kongetro mand, havde tidligere fået tilbudt en høj dansk orden, men havde hidtil bestemt protesteret med bemærkning om, at hans arbejde i det offentlige liv var udført efter hans overbevisning, og der var intet at belønne. Han havde deltaget i vor sidste slesvigske krig som frivillig løjtnant. Denne løjtnantstitel var det eneste, han begærede. – Men nu mødte statsminister N. Neergaard med fortjenstmedaljen i guld fra kongen. Bojsen vægrede sig, men nu slog den ellers så rolige statsminister i bordet og sagde, at fortjenstmedaljen jo egentlig ikke var nogen orden, men en anerkendelse for et faktisk stort udført arbejde. Da bøjede Bojsen sig modstræbende, idet han tog medaljen og lagde den på sit arbejdsbord med ordene: „Jeg takker kongen, men den skal blive liggende her.“ Mange år efter, da statsminister Th. Stauning af kongen fik tildelt samme fortjenstmedalje i guld, fortalte min ven Jens Sørensen Vanggaard, der altid havde et venskabeligt forhold til Stauning, at denne havde fortalt ham, at da kongen overrakte denne store anerkendelse til Stauning, føjede han til, at nu håbede han, at statsministeren ville bære den. Stauning bar den ingenlunde i flæng, men ved store begivenheder bar han den. – Men tilbage til Bojsens fortjenstmedalje. Dagen efter fødselsdagen kom jeg om formiddagen ind i Bojsens arbejdsværelse. Kort efter kom den fremragende kgl. skuespillerinde fru *Sigrid Neiiendam* ind i værelset, fik øje på fortjenstmedaljen og spurgte, hvad dette var. Stilfærdigt berettede Bojsen om samtalen dagen forud med Neergaard. Da udbrød fru Neiiendam: „Så faldt du da også ned af piedestalen, onkel Frede!“

Må jeg slutte min omtale af Frede Bojsen med en lille episode

berørende mig personligt, der også viser hans personlige selvvransagelse. Da valget nærmede sig i 1920 i april måned, spurgte jeg ham ganske naturligt, om jeg turde regne med, at han ville være min første stiller til rigsdagsvalget. Men uden betænkningstid svarede han bestemt *nej*. Han føjede til: „Det vil være mig en glæde at stemme på Dem, men De skal ikke belemres med mig, der på det politiske område har set så meget briste for mig.“ Og derved blev det. – Men i fortsættelse heraf kan jeg tilføje, at da valgdagen kom, hvor vi forøgede Venstres stemmetal i den grad, at partiet i hans gamle kreds blev det største, skete det, at han også som ved studentermødet i 1916 fik nyt livssyn, og da jeg havde fået mit valgbrev fra amtmanden i Næstved, fik jeg få dage efter et lykønskingsbrev fra Bojsen, hvori han bl. a. skrev: „Det er en stor glæde, at mit kære Møen atter har fået en venstrerigsdagsmand. Når vi igen om nogle måneder skal have rigsdagsvalg, vil jeg med glæde være Deres stiller, men, min ven, vær nu klog. Nu skal *De* sige *nej*; thi ifald jeg blev Deres stiller, frygter jeg, at *De* falder.“ Som læserne kan forstå, sagde jeg ham hjertelig tak, og angående hans spådom om, at jeg i så fald ville falde, så blev dette altså en kendsgerning, men selvsagt ikke, fordi han stod som min første stiller, men fordi Næstved-kredsens Venstres stemmetal var større end tallet i Stege-Vordingborg-kredsen.

Valgkampen gik nu sin gang; Venstres folk – gamle og unge – deltog i enighed og med energi i kampen; megen berettiget kritik mod ministeriet Zahle både i henseende til den økonomiske politik og i spørgsmålet om de sønderjydske landsdele, der stod foran indlemmelse igen i moderlandet, kom til orde. Mine erindringer om disse begivenheder vil jeg samle i et særligt afsnit her i bogen, men her under omtalen af min første valgkamp vil jeg nu samle mine erindringer om

DE GAMMELDAGS VÆLGERMØDER – OG ANDRE MØDER

For mig, der siden 1914 – altså i over 50 år – har deltaget i flere tusinde, jeg regner med 4 à 5000 møder landet over, måske flere,

jeg har aldrig på dette område ført statistik, og derunder i flere hundrede vælgermøder, har den tidligere vælgermødestemning, den særlige atmosfære, som får selv det mest triste forsamlingshus til at synes hyggeligt, haft en særlig charme. Den oftest i tidligere tid tæt pakkede sal summede af en vis forventningens glæde. Politiske venner og fjender sidder side om side, og det er hørligt, at man drøfter de optrædende kandidaters formentlige evne til at hugge igennem. Jeg har fra talerstolen mange gange set folk sidde i evig optaget bevægelse på de hårde bænke i spændt forventning om de ord, der skal tilintetgøre modstanderen. Udløser så taleren en særlig kraftig eller vittig replik, jubler hans meningsfæller, medens modstanderne ser misbilligende på deres kandidat deroppe ved bordet. Om store skarer bliver omvendt ved en sådan politisk holmgang, skal jeg lade være usagt. Tre mennesker har på overbevisende måde senere fortalt mig, at de blev omvendt efter min tale. Om andre under min deltagelse i møderne er gået til en anden side, ved jeg ikke; folk er jo normalt høflige.

Foran særlige valg kan stemningen være ophidset, og de fleste kandidater er sikkert, som man også siger om selv store og selv-sikre skuespillere, nervøse. Jeg husker således som et eksempel herpå den noble gamle jydsk folketingsmand fra Holstebro-kredsen, *Mads Mølgaard Nielsen*, den sidste folketingsmand med det sorte kravebryst. Jeg var dengang juridisk student i 1913-14, og som sekretær i Venstres Ungdom havde jeg bl. a. den opgave at skaffe rigsdagsmænd som talere ud i landet. Det kneb for mig at skaffe en taler til V. U. i Randers. Jeg var ved at opgive dette, da jeg tilfældig mødtes med den gamle sindige jyde, Mads Mølgaard. Jeg fremholdt mit ønske, men han rystede på hovedet og sagde, at det havde han aldrig prøvet før, og det evnede han ikke. Jeg pressede på, og med ungdommens mod foreholdt jeg ham hans pligt, og han gik ind herpå. Et par dage efter møder jeg den dengang unge folketingsmand *Laust Nørskov*, der på sin venlige måde sagde, at jeg har påtaget mig et stort ansvar ved at få den gamle Mads Mølgaard til at tale i Randers. „Han er ganske syg af nervøsitet,“ sluttede Laust Nørskov. Ugen derefter møder jeg Mads Mølgaard i rigsdagen, og nu stråler han over hele ansigtet. Jeg hilser og spørger:

„Blev det et godt møde?“ Han svarer: „Et grumme dejligt møde.“ „Var der mange,“ spørger jeg igen, og svaret kommer prompte, „nej, vi var kun otte med mig selv,“ og så erkendte han åbent, at han havde været såre nervøs, men da der kun var kommet 7 tilhørere et kvarter over tiden, blev han glad og rolig, og da der stadig ikke kom flere, indbød han hele „mødet“ til at samle sig om et bord, hvor han bød dem alle på kaffe, og så fortalte han de 7 om alt, hvad han vidste. Han sluttede, den ærlige gamle mand: „Det blev en grumme dejlig fest, og det skal du have tak for. Nu har a gjort min pligt.“

Jeg kender andre gamle og yngre rigsdagsmænd, der ikke holdt af vælgermøde-tourneerne. Min trofaste gamle ven gennem mange år, nu afdøde folketingsmand J. S. Vanggaard (valgt i henved 40 år i Hjørring-kredsen) har fortalt mig, at han næsten kunne være helt syg før mødet, selvom han med sin saglige kyndighed kunne have været ganske rolig, og skønt han havde gjort kredsen til en af de sikre. Jeg hørte engang, at vor store afdøde gudbenådede skuespiller *Johannes Poulsen* ofte kunne være så nervøs før en premiere, at han lagde sig til sengs en hel dag for åbne vinduer. Og på samme måde havde Vanggaard det. Jeg selv, der både kender taktikken og har øvelsen, må erkende, at jeg altid i mere eller mindre grad er nervøs, *lige indtil mødet er begyndt*. Så er jeg ganske rolig og tager, hvad der kommer med fatning. Jeg mindes for øvrigt kun et vælgermøde, der efter min mening er gået rigtig dårligt for mig. Jeg har ellers altid forstået at etablere en vis venskabelig kontakt med forsamlingen. Dette møde fandt sted i min fødeby og sidste valgkreds, Kolding, under det såkaldte Madsen-Mygdalske nedskæringsvalg i slutningen af tyverne. Jeg, der dengang var valgt i Bogense- og Middelfart-kredsen, havde lovet min afdøde ven, redaktør *Therkildsen* ved Kolding Folkeblad, (hvis mindetavle er indmuret i bladets nye bygnings forhal, da han faldt på sin post under tyskernes bomber mod bladet), at tale for Venstre ved et stort offentligt møde i den offentlige slagterhushal i Kolding, bl. a. sammen med *Bertel Dahlgaard*. Denne betydelige politiker og taler, der i den givne situation kan være noget af en dialektiker, så siger jeg ikke for meget, fremmanede med stor kraft i sin tale for den

meget store forsamling Madsen-Mygdals *sparekniv*, vendt mod den sociale lovgivning. Det skete med stor dygtighed, betydelig kraft og på en så gennemført måde, at man grangiveligt så den skarpt-slebne kniv lyne, for derefter at blive ført ind i det levende menneskelige kød og blod. Forsamlingen var udpræget socialdemokratisk (de radikale er ret fåtallige og har altid været det i disse distrikter), og med denne voldsomme tale var stemningen blevet pisket op. Og så sluttede taleren, idet han pegede direkte på mig, med skærende røst: „*Efter mig kommer en af godsejer Madsen-Mygdals drabanter.*“ Jeg ved ikke, hvad forsamlingens flertal forbandt med en drabant, men vel noget i retning af en blodig befalingsmand under godsejeren. Det fik jeg i hvert fald at føle ved min tilsynekomst på talerstolen, idet jeg modtoges med rasende protester, der ikke stilnede af før efter flere minutters tumult. Jeg skulle ikke have bebrejdet Bertel Dahlgaard dette, hvis der i min tale efter hans mening havde været grund til en sådan karakteristik. Men at gøre det på baggrund af en ophidset menneskemængde, fandt jeg lå udenfor forfatningens mening, hvor det frie ord skal brydes, men på saglig vis. – Nå, jeg har vel også ved andre lejligheder selv gået hårdt på, og lad mig føje til, at senere kom Bertel Dahlgaard og jeg på god talefod, bl. a. har vi samarbejdet godt om den vigtige institution: *Folketingets ombudsmand*. – Men der er forskel på fortidens og nutidens vælgermøder. For 30–40 år siden var der færre talere ved et møde, normalt kun 4, nu både 6 og 7 og tonen lidt anderledes. Dette skyldtes måske også, at i tidligere tider var det mere de *idémæssige* hovedlinier, der blev drøftet. I de senere år har de økonomiske og udenrigspolitiske problemer gjort stoffet mere tørt og sammentrængt. Selvom det „i gamle dage“ måske nok kunne gå hårdere til, kastede de dengang mere muntre replikker ligesom et forsonende skær over det hele, ligesom den gamle tid jo i det hele taget var hyggeligere end nutiden. *Klaus Berntsen* var her den uovertrufne mester. Men også mænd som *Slengerik* og højremanden *Poul Rasmussen* samt den voldsomme folketaler *Borgbjerg* afgav kvikke replikker. *I. C. Christensen*, *Niels Neergaard* og *Th. Stauning* virkede på en helt anden måde, ved deres personlige fremtræden og autoritet. – Det ville være

fristende at meddele situationer fra nogle af disse mænds optræden på den folkelige arena, men jeg må jo holde mig til mit emne: *Mine erindringer*, og jeg nævner da nogle i flæng, idet jeg ikke går kronologisk frem, men fortæller sådanne, der på en måde kan give et tidsbillede. Ønsker den interesserede læser kendskab om andre politikeres optræden på de høje tribuner eller små enspændertalerstole ved skovfesterne, henviser jeg til Kalundborgredaktøren *Vejlø's* små fornøjelige bøger: „*Spåner og splinter*“.

Det unge menneske, der ikke kunne stemme

Forud for valget den 26. april 1920 var jeg i en alder af godt 26 år, som nævnt, opstillet som Venstres kandidat i Stege-Vordingborgkredsen. Vi havde ved grundlovsændringen af 1915 principielt indført 25 års valgretsalder, der jo ellers havde været 30 år, men det besluttedes, at vi først valg efter valg skulle gå et år ned, hvorfor valgretsalderen i 1920 var 29 år. Man havde derimod – efter engelsk forbillede – kunnet vælges, når man var 25 år. Jeg manglede altså ca. 4 år i at kunne stemme i april 1920. Ved det første vælgermøde i Kalvehave skete der det, at den radikale taler, der talte med stor alvor og gerne hævdede pegefingern, vendte sig til forsamlingen og sagde noget lignende som, at han ikke skulle blande sig i, hvorledes de konservative, radikale og socialdemokraterne ville stemme, men han havde vanskeligt ved at forstå, hvorledes Venstre kunne stemme „på dette unge menneske“, og dermed pegede han på mig, „thi på valgdagen må han stå bag valglokalets dør og skamme sig, fordi han ikke kan stemme!“ Nu syntes jeg nok, at denne udtalelse var noget farisæisk, da talerens parti jo var tilhænger af en lavere valgretsalder, og da min tur kom, henviste jeg frejdigt til grundlovens valgbarhedsalder på 25 år. Men jeg havde på fornemmelsen, at denne bemærkning ikke rigtig bed. Og i min næste replik føjede jeg til: „Se, ærede forsamling, min modkandidat er oppe i tresserne; det vil sige, at han vandrer direkte mod gravens mørke, medens jeg jo kun er 26 og har fremtiden for mig!“ Nu jubledede mine folk, og jeg hørte aldrig mere om „det unge menneske“. Jeg blev for øvrigt den sidste danske rigsdagsmand, der blev valgt uden at have

stemmeret. *Christmas Møller*, der på det nærmeste var jævnaldrende med mig, blev først valgt ved septembervalget i 1920, og da havde vi ved grundlovsændringen i anledning af de sønderjydske landsdeles genkomst indført samme alder, 25 år, for både valgret og valgbarhed.

Da jeg blev kaldt til orden

Under den samme valgkamp i 1920 var vi kommet til Knudshoved skole, nær Vordingborg, til et eftermiddagsmøde. Jeg har aldrig haft noget varmt forhold til de radikale – det har for øvrigt været gensidigt – og skolens radikale lærer var dirigent. Den konservative folketingsmand, forpagter *Johs. Ulrich*, der var valgt i kredsen, og som både var en munter og slagfærdig taler, var ved denne lejlighed, efter min mening, „højt oppe“. I min replik til ham udtalte jeg da, at han, som bekendt, var noget „stor i slauet“, straks rejste den radikale dirigent sig med megen værdighed, ringede med klokken og fremsagde: „jeg kalder taleren til orden“. Jeg tror nok, at alle talere og de fleste i forsamlingen studsede, thi det var jo en meget stilfærdig udtalelse, og den muntre forpagter sprang op og råbte: „nej, ved De nu hvad! havde Vagn Bro endda sagt, at jeg var „lille i slauet“, kunne jeg forstå påtalen.“ – Det havde førstelæreren altså for sin gode vilje.

Fremtidens ministerbukser

Bogø var Christen Bergs gamle residens, hvor han havde haft sin navigationsskole, og Venstre sad talstærkt på øen. Der havde altid været en vis festivitas over Venstres folkekandidats modtagelse på øen før vælgermødet. Jeg kørte i åben vogn med Venstres formand, gårdejer *Peter Bille* fra Møen, til færgestedet ved „Letten“. Det var jo mange år før dæmningen mellem Møen og Bogø, og en gammel færgemand skulle færgе os over til Bogø. Jeg var dengang en meget slank ung mand, der for øvrigt under min første valgkamp tog 14 pund på, så de mønske og sydsjællandske Venstre-kvinders kødgrøder var gode. Da vi kom til færgehuset, regnede det, og jeg stod ung og lidt uanselig og skuttede mig i min tynde overfrakke,

mens vi ventede på, at båden blev i orden. Den gamle færgemand smilede opmuntrende til mig og sagde, at det havde været meget værre for nogle og tyve år siden, da han skulle fæрге den senere berømte indenrigsminister *Ove Rode* over „Letten“. Det regnede også dengang, og *Ove Rode* havde også følt sig mindre vel tilpas, men det skyldtes måske også, at han, der var så optaget af det forestående møde, uforvarende havde stillet sig under en itugået tagrende, så han fik væde i „dobbelt forstand“. Det morede egnen sig over dengang. – Vi kom over til *Møen* og blev modtaget af en hel højtidelig deputation med sognerådsformanden, den for kun nogle år siden afdøde pens. førstelærer *A. P. Andersen*, *Venstres* fører på *Møen*, i spidsen. De tre andre var nogle af *Chr. Bergs* gamle venner. Vi kom til vælgermødet i forsamlingshuset, der var overfyldt. Vi fire talere, overretssagfører *L. Jessen* (soc.), forpagter *Johs. Ulrich* (k.), gårdejer *Mads Larsen* (rad.) og undertegnede havde talt, uden at der kom noget nyt frem. Det eneste skulle være, at overretssagfører *Jessen* tog fejl af et meget vigtigt lokalt spørgsmål, idet han talte for „Letten“s udtørring, medens fiskerne jo ønskede dens uddybning. Det var ikke så godt. – Men så fik vælgerne ordet, og herunder bad øens metodistiske barber *Hansen* om dette. Han var tunghør og nærmede sig talerstolen udstyret med et gammeldags, ret stort høreapparat samt en temmelig tyk pakke. Han gav sig god tid og anbragte begge dele på talerstolens forparti, idet han med hånden slog på pakken med ordene: „Når jeg har åbnet denne pakke, er forsamlingen klogere end nu.“ – Nu havde folk glemt vore taler, og de stirrede som hypnotiserede på den store pakke, og der blev så stille i den tætpakkede sal, at man kunne høre en synål falde til jorden. Jeg har ofte bemærket, at det overnaturlige, det mystiske griber folk. Barber *Hansen* fjernede omslagspapiret og gentog sin forsikring, medens folk blev mere og mere spændte; der var alt i alt 5 à 6 lag papir omkring pakkens indhold, og spændingen var på kogepunktet. „Nu kommer det,“ mælede barber *Hansen*, idet han borttog det sidste stykke indpakningspapir og derefter hævdede et par gamle mandfolkebukser, der var oversyet med røde, hvide, gule, grønne og violette lapper, for forsamlingen med ordene: „Her ser I fremtidens ministerbukser.“

Spændingens udløsning var voldsom. Vi fire talere kunne pakke sammen, og under stor munterhed slog øens beboere sig ned ved kaffebordene. – For 6 à 7 år siden mødtes barber Hansen, der da var over 80 og senere er død, og jeg ved øens fælles grundlovsfest og genopfriskede episoden. Ak ja, grundlovsfesterne er også snart gået af brug, ligesom arbejdernes 1. majdemonstrationer med faner og musik er blevet til små problemer. Ja, selv afstemningsfesterne i Sønderjylland bliver færre og mindre. De unge slægtled kender ikke pionerernes kampe for grundloven, den kortere arbejdsdag og afstemninger i 1920 om Nordslesvigs hjemkomst. For mig et sørgeligt tidens tegn; idealerne svinder for tidens jag efter ydre fornøjelser, og tidens gud er for mange: „Penge“. – Men på Bogø oprettholdes grundlovsfesterne endnu, omend i ændret skikkelse. I gamle dage, efter Bergs tid, pyntede man de åbne vogne med det lyse bøgeløv, og med to dejlige heste for hver vogn kørte almindeligvis et vogntog på op til 30 à 40 vogne ud til festpladsen. Da jeg sidst talte, var der kun 12 à 14 vogne, og de halve havde kun 1 hest for. Hestenes tidsalder var forbi, nu strøg den ene bil efter den anden mod festpladsen. Også på dette område kan vi med Jacob Knudsens oversættelse af Cicero mumle: „Hvilke tider lever vi i, bitte børn!“

Da kampen rasede omkring minister Zahle i 1920

Min første valgkamp udkæmpede jeg som nævnt i Vordingborg og på Møen i 1920. Ved slutningen af valgkampen skulle der afholdes et stort møde i Gåsetårnets og Valdemar Atterdags by, Vordingborg. De radikale havde i den anledning indforskrevet selve landets statsminister, *C. Th. Zahle*, og jeg følte mig som ung mand ikke stærk nok til at hamle op med ministeren og havde derfor bedt den senere indenrigsminister *Oluf Krag* hjælpe mig. Det var jo i de sønderjydske problemers og generalstrejkens dage, hvor ministeriet både af indenrigske og udenrigske grunde havde mange angribere. De radikale havde med velberåd hu lejet en mindre sal i hotel „Valdemar“ i Vordingborg med plads til 300 mennesker, og denne havde de besat mindst en time før mødet. Men til dette kæmpemøde, som man kunne forvente, det blev, var der strømmet i hundredevis af tilhørere fra Sydsjælland samt Møen

og Falster; dog, da de kom til salens indgangsdør, var alt optaget, og konseilspræsidenten var allerede begyndt at tale. Ej heller nogle af os talere kunne komme ind, og nu var gode råd dyre. Da trådte den kraftige sognefoged *Madsen* fra Nedervindinge frem og sagde, at det skulle han nok klare, hvorefter han masede sig frem og med høj røst råbte: „Hr. konseilspræsident! Her udenfor står et par tusinde, der er kommet hertil for at høre Dem.“ Men *Zahle* lod sig ikke gå på; han var nok klar over, at kun et fåtal af de udenfor stående var hans politiske venner. Derefter foranstaltede sognefogeden og en række andre et regulært hylekor med omkvædet: „Kom herud!“ Nu kunne man heller intet høre af talen inde i salen, og konseilspræsidenten og forsamlingen kom nu ud, og de mange mennesker samledes på torvet ved Gåsetårnets fod. En gammel fjedervogn blev benyttet som talerstol. Det blev et meget voldsomt møde, navnlig debatten mellem ministeren og dr. phil. *Olof Krag*. *Zahle* måtte høre idelige afbrydelser. Ved mødets afslutning skete der noget, der for en stund afledte opmærksomheden fra talerne. En yngre, noget bedugget slagtersvend i en snavset hvidlig kittel nærmede sig talerstolen, og med et kejtet buk afleverede han en meget stor „buket“ i hvidt silkepapir til ministeren. *Zahle*, der havde haft en del modgang, smilede og gav det formentlige „bud“ 1 krone. Men ak og vé, da manden havde fjernet sig og papiret taget af „buketten“, viste denne sig at bestå af et knippe gamle tørrede kviste fra skovens bund, omvundet med et hvidt kransebånd, hvorpå der med kluntet skrift var malet: „Tak Salle og hils Rode!“ Selvfølgelig vakte denne afsløring moro, men det er jo ikke en sådan fremgangsmåde, der bør anvendes i den politiske kamp. Men ved valgkampens senere aftenmøder skete det alligevel af og til, at en taler fik tilråbet: „Har do set buketten?“ For øvrigt fortalte det dagen efter, at en tre, fire stærkt beduggede mænd på en restauration i Vordingborg havde aftalt at lade lave en lille ligkiste og overrække den til *Zahle* med buketten ovenpå. Heldigvis blev dette makabre arrangement ikke til noget.

Et andet mere lyst lille billede fra hin tids valgkamp for 45 år siden vil jeg tilføje her. En ung forpagterfrue under *Rosenfeld* gods ved Vordingborg var ivrig venstrekvinde, medens hendes mand var

højremand, og endnu i hin tid var forholdet ret skarpt mellem Venstre og Højre, nu det konservative parti. Den unge frue gik i høj grad „på faldende fode“ og ventede altså at få en lykkelig begivenhed i de dage. Da valgdagen kom, sagde hun til sin mand, at nu måtte han hellere spænde for, så de rettidigt kunne få stemt. Som sagt så gjort, og ankommet til valgstedet blev forpagteren ved vognen, medens den unge frue gik ind og stemte på Venstre. Da hun kom ud og var kommet til vogns, gav hendes mand hende tømmerne og bad hende vente, til også han havde stemt. Men i samme øjeblik klynkede hun: „Nej, skynd dig at køre hjem og kørså straks efter „Madammen“, jeg mærker, at nu vil det ske.“ – Og dette skete også hen på eftermiddagen, og da „begivenheden“ formentlig havde taget nogen tid, viste det sig, da manden kom til valgstedet, at afstemningen var slut. Således har jeg fået fortalt historien, og den kan jo udmærket være sandfærdig, thi den illustrerer jo kun det gamle ord, „at mandekløgt er vel behænde, men kvindeligt er uden ende“.

Må jeg i dette kapitel, som jeg har kaldt de gammeldags vælgermøder, slutte med en omtale af tre, hvor formen for så vidt var skarp i modsætning til nutidens diskussioner, men som alle tre viste, at der hos alle aktører og for så vidt forsamlingen med, alligevel lå en vis godmodig tone bag det hele.

Smid ham ud af vinduet

Det mest hårde møde, som jeg har deltaget i, var for øvrigt det første politiske vælgermøde, jeg deltog i som stedfortræder for den tidligere indenrigsminister *Jensen-Sønderup* på et tidspunkt, hvor jeg endnu kun var student. Det fandt sted i slutningen af den første verdenskrig, hvor befolkningen var lydør og vågen og begyndte at gå i stilling til det næste valg, der fandt sted den 26. april 1920 og som efter de bevægede påskedage og generalstrejketrusler medførte regeringsskifte. – Mødet fandt sted på Samsø, der på dette tidspunkt var ret udpræget radikalt, og indenrigsminister *Ove Rode* repræsenterede kredsen (*Kalundborg-Samsø*) på rigsdagen. I stedet for *Ove Rode* talte ved denne lejlighed den senere jordlovsdirektør

Niels Frederiksen, og for Venstre bladudgiver fru *Marie Lassen*, og N. F. har senere til den omtalte bog af redaktør Vejlø: „Spåner og Splinter“ berettet om dette typiske vælgermøde således:

„Jeg erindrer et møde på Samsø i 1917. Jeg blev sendt derover i stedet for Ove Rode, da der gik rygter om, at Venstre ville prøve at erobre øen. Der var indkaldt til et stort møde, og nu afdøde fru Marie Lassen og Jensen-Sønderup bebudedes som talere. Det blev på mange måder et af de fornøjeligste møder, jeg har overværet. Vi havde holdt vore indledningsforedrag og Jensen-Sønderups stedfortræder, den unge stud. jur. Vagn Bro indledede diskussionen med ordret følgende vending: „Inden jeg går til at afsløre dobbeltmennesket, husmandsfører og Ballinforsvarer Niels Fre – – –“ Længere kom han ikke. For nede i salen lød med en meget kraftig stemme følgende afbrydelse: „Hvem har lært dig den tone, din københavnerdreng?“ Hele den store forsamling kom i oprør. Og efterhånden samlede råbene sig i dette: „Smid ham ud gennem vinduet!“ Og en trup af mænd med slagter Nielsen i spidsen marcherede op gennem midtergangen i forsamlingshuset. Fru Lassen trippede uroligt om talerstolen, og deroppe stod Vagn Bro og afventede med beundringsværdig ro situationens udvikling. Det hele var selvfølgelig løjer. Men for mig står dette optrin som noget af det gemytligste, jeg har oplevet på et offentligt møde.“

Redaktør Marius Møller, Tranebjerg, har ønsket at rette lidt ved Niels Frederiksens beretning og har tilføjet følgende:

„Denne historie er rigtigt fortalt indtil råbene om, at Vagn Bro skulle smides ud af vinduet, men så har hukommelsen svigtet folketingsmanden. Der kom ingen trup marcherende op gennem salen, men en lille trup på 30–40 mand marcherede ud af salen og mellem dem var Niels Frederiksen. Formanden for det radikale parti, redaktør B. Rasmussen, rejste sig nemlig i vrede og råbte: „Skal vi radikale ikke som protest mod den hån, der er tilføjet Niels Frederiksen, rejse os og forlade mødet?“ – „Jo, jo –“. Så gik redaktør og folketingsmanden med

deres papirer fulgt af halvanden snes af de værste råbere, medens nogle hundreder radikale blev siddende, og Vagn Bro fortsatte sin tale. Men da lød der igen et råb: „Nu kommer Niels Frederiksen igen med sin taske.“ Og det var virkelig Niels Frederiksen, der kom tilbage. Han gik op og erklærede til forsamlingens store overraskelse, at han ikke havde følt sin fornærmet. Og nu fortsatte mødet under de fredeligste former og endte med „Kongernes Konge“.

Jeg kan selv hertil føje, at når jeg brugte det lidt stærke ord „dobbeltmenneske“ om Niels Frederiksen, begrundede jeg det, da jeg efter mange minutters larm endelig fik ordet, med henvisning til, at vi havde en hudeordning, der efter oppositionens mening gav landmændene for lidt for deres ko- og kalvehuder, medens maksimalprisen for det færdige fodtøj forekom befolkningen for høj. (Max Ballin var en stor skotøjsfabrikant). Da jeg havde forklaret dette, var denne udprægede landmandsbefolkning for så vidt ikke uenig med mig. – Dette møde blev for øvrigt ikke alene stærkt diskuteret på Samsø, men også andre steder i landet. Den udpræget politisk interesserede bladudgiver fru Marie Lassen var ingenlunde uenig med mig. Derimod udtalte fru dommerfuldmægtig *Inger Gautier Schmit*, det senere ansete landstingsmedlem, efter mødet, at min udtalelse havde været for hård. Vi blev i øvrigt senere gode venner og kolleger på rigsdagen.

Hvor sidder puklen?

Det andet vælgermøde, jeg vil anføre som et typisk eksempel på det typiske – i dette tilfælde specielt fynske – lune, der oftest var særpræget på datidens vælgermøder, fandt sted, vistnok i tyverne i Ringe, den forhenværende statsminister *Erik Eriksen's* hjemsovn. Der var en meget stor forsamling til stede, og gemytterne var livlige. Min socialdemokratiske modtaler, forretningsfører Christiansen fra Odense, var en høj og meget kraftig mand. Han havde over maven, som havde en smuk runding, en bred guldurkæde, hvorved der hængte en lille „guldduppedit“, og når han talte med stor kraft, svuppede „duppeditten“ op og ned. Han talte derhos om de mange

mennesker, der måtte slide og slæbe i det, og at mange „sled sig en pukkell til“. Nu skal det ikke bestrides, at i tidligere tid måtte mange mennesker ved hårdt arbejde tjene til føden i mange timer, og det kunne nok resultere i en bøjet ryg med en pukkell. Men jeg mente rigtignok, at dette i særlig grad hørte fortiden til, derfor fandt jeg og forsamlingen, at emnet ikke rigtigt passede på nutidens forhold. Min gamle ven fra Ringe, sekretær og salgsleder af handel med husdyr, *H. P. Larsen*, hviskede til mig: „Kan du ikke give ham et kraftigt svar?“ Da min tur kom, bøjede jeg mig ud over talerstolen og sagde med en alvorlig mine: „Må jeg til min ærede modstander blot bemærke, at jeg deler ganske hans synspunkt om de mange pukler, der kan blive resultatet af slid og slæb, men jeg må måske understrege, at puklen ikke altid kommer til at sidde det samme sted på det menneskelige legeme. Det kommer nemlig an på de redskaber, der anvendes. Hvis disse er som hos Skjoldborg: 'min hakke, min skovl og min spade', da vil puklen normalt melde sig på ryggen, men er redskaberne kniv og gaffel, kommer puklen til at sidde forpå.“ Nu var det jo denne pukkell med „duppeditten“, folk havde stirret på, så en munter fynsk latter bemægtigede sig forsamlingen, der samtidig kom i opbrud, hvorefter vi alle begav os ind til hotellets ejerinders, frøknerne *Noes* glimrende kaffe. Min modpart morede sig ikke mindst.

I de forskellige episoder fra det politiske liv i dets guldalderperiode på vælgermødernes område har forfatteren af denne bog vel ikke direkte været uheldig på valgtribunerne, men det er jo uomtvisteligt, at også jeg har lidt mine nederlag. Jeg husker et sådant få måneder efter, at jeg i Stege-Vordingborg-kredsen var faldet ved julivalget i 1920. Venstres Ungdom holdt stort møde i Lundbykrat ved Præstø, og talerne var foruden mig den senere bekendte statsrevisor og folketingsmand *A. M. Hansen*. Jeg var jo endnu ung og ikke synderlig øvet, og det var ikke nogen særlig kløgtig replik, jeg sluttede med, idet den lød: „Ja, *A. M. Hansens* tale var – efter min mening – ikke god, men hvad, han er jo også valgt på Lolland.“ Bagefter måtte jeg i mit stille sind indrømme, at det var et dårligt postulat, thi Lolland-Falster er og har været en fortræffelig del af riget. – Da *A. M. Hansen* besteg talerstolen,

så jeg også på hans ansigt, at nu vankede der. Jeg så formelig gedden for mig med opspilet gab, parat til at kappe hovedet af mig med de skarpe tænder. A. M. Hansens ord lød: „Jeg må erkende, at hr. Vagn Bros afslutning var den ejendommeligste, jeg længe har hørt. Thi må jeg spørge den ærede forsamling: er det mindre agtværdigt at være valgt på Lolland end at være dumpet på Møen?“ Det var et stærkt bifald, der fulgte denne slutreplik, og jeg modtog udtalelsen i stilhed. – Endelig har jeg fra et stort kampmøde i Middelfart-kredsen i tyverne læst om følgende episode, fortalt af redaktør Svend Thorsen i sin bog om humoren i politik. Jeg må erkende, at jeg ikke kan huske dette mødes forløb, men redaktør Thorsens navn borger for fortællingens rigtighed. Middelfart-kredsen var alle dage en udpræget kampkreds, hvad den i høj grad var blevet gjort til af den såvel betydelige taler som navnlig debattør, den radikale folketingsmand Slengerik. Jeg havde ved denne lejlighed gentagne gange svært ved at gennemføre min tale som følge af mange afbrydelser, navnlig var der een ihærdig afbryder, der stadig råbte op. Men mens jeg stod på talerstolen, bemærkede jeg een ting til, at manden havde meget svært ved at holde ild i sin pibe, vel bl. a. som følge af hans mange udråb. Jeg standsede så min tale, så vist på manden og råbte så: „Se, min gode mand, hver af os to må passe vort arbejde. Jeg er inviteret herover for at tale, og det gør jeg. Deres opgave er at lytte og så holde ild i Deres pibe, men De gør ingen af delene.“ Forsamlingen morede sig, og afbryderen forblev tavs under resten af mødet. –

DA DANMARK FOR FØRSTE GANG I 300 ÅR BLEV STØRRE - GENFORENINGENS DAGE

Men krigen gik på hæld i 1918, og snart var Tysklands nederlag i sigte. Så kom de udenrigs- og indenrigspolitisk brogede år, der for os unge medførte den lykke, at Danmark for første gang i 300 år blev større, vel mindre i kraft af de franske, engelske og amerikanske bajonetter end som følge af de danske sønderjyders enestående trofasthed. Her stod kampen om, hvor meget af det

gamle hertugdømme Slesvig, der skulle indlemmes i moderlandet. Vort folks erindring er ofte kort. I 1864 var sorgen over det tabte danske hertugdømme stor og almindelig. Nu var der hengået 56 år, hvor det prøjsiske styre til tider med jernhånd havde forvaltet og administreret landet, og nægtes kan det jo ikke, at navnlig i de sydlige amter havde tysk indvandring og styret gennem over et halvt sekel medført en ret stærk fortyskning. Det er let nu bagefter at bebrejde befolkningen dernede dette, men factum est, at det ville have været meget vanskeligt for den derboende befolkning så langt nede at have beholdt sit danske sindelag. Dagliglivet måtte også for disse leves. Dertil kom, at nede fra Rendsborg og Egernførde o. s. v. havde der i 56 år været langt fra Kongeåens ånd og Danmarks grundlov. Da grænsen blev rykket ned til Skelbæk, blev forholdet straks et andet, og den stadige levende danskhed mellem Flensborg og grænsen til Holsten er jo et bevis på, hvad der trods den lange adskillelse vågnede dernede. Hvad historien vil bringe Sydslesvig i fremtiden er skjult. Måske aldrig vil det, der med vold blev adskilt i 1864-66, blive samlet igen. Jeg tror ejheller, at dette i dag optager sindene alene dernede, der er andre måder, hvorpå en fri og selvstændig danskhed kan trives dernede, men at der i den sydslesvigske befolkning er sket en bevidst ændring i manges sind, lad os sige en opvågnen efter den lange dvale, er givet. Forsåvidt er det ikke usande ord, højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde, skrev i årene før 1920 i sangen „Flensborg – fjordens bølger bruser mod dens høje kyst“. Hans ord lød:

„Det, der slumred' ind ved Dannevirkes sjunkne mur,
det, der stængtes inde som i ørnens fangebur,
det, der mellem Angels høje blev i ligdragt svøbt,
det skal atter vågne, thi til dansk det først blev døbt“.

Men det rent strafferetlige synspunkt overfor det slagne Tyskland kunne jo ikke overføres på disse forhold: hvad tyven har taget skal afleveres igen. De facto var befolkningen i de sydslesvigske distrikter nu anderledes indstillet. I 56 år havde de nu indlevet sig i tingenes nuværende standpunkt, og da folkeafstemningsprincippet i 1920 var stormagternes hovedsynspunkt i hvert fald i lands- og

befolkningsdele, der ikke tilhørte dem selv, måtte vi gå afstemningens vej.

Her i Danmark indledtes nu i begyndelsen af 1920 meget alvorlige forhandlinger. Oppositionen i folketinget var i det store og hele uenig med ministeriet Zahle, ikke alene i det sønderjydske spørgsmål, men også i den økonomiske forvaltning, og man henviste i den anledning til, at ministeriet i ret betydelig grad var blevet svækket ved det sidste valg. Lørdag den 27. marts 1920 blev rigsdagen hjemsendt, men samme dag krævede oppositionen nye valg afholdt. Til dette krav sluttede det kendte socialdemokratiske medlem *Emil Marott* sig. Han blev faktisk herefter at betragte som en udstødt mand; han mistede sine erhverv o. s. v., men kastede sig ufortrødent ud i kampen om Sønderjylland. Et radikalt medlem, godsejer *C. Moesgaard-Kjeldsen*, tog samme standpunkt, til gengæld må det noteres, at det konservative folketingsmedlem dr. *Birch* var uenig med sit parti i det sønderjydske problem, og han var nu for så vidt tungen på vægtskålen. Der var altså egentlig ikke konstateret noget mistillidsvotum til regeringen. Men der skete en ting til, som nogenlunde klart viste, at ministeriet ikke længere havde flertal i folketinget, nemlig, at en ret stor kreds af betydelige radikale mænd og kvinder også krævede valg. Den 27. marts var en lørdag, og her til lands foretager vi os ikke meget om lørdagen. Men mandagen den 29. marts blev en begivenhedsrig dag. Allerede i begyndelsen af marts måned havde der i cirkus været afholdt et stort folkemøde, der var endt med et stort folketog til kongen, hvor jeg, der var med, af selvsyn konstaterede en dybt foruroligende stemning. Den pågældende mandag opfordrede kong Christian statsministeren til at udskrive valg, hvad Zahle nægtede, og det samme gjorde ministeren, da kongen opfordrede ham til at trække sig tilbage. – Derefter afskedigede kongen ministeriet, og på formel måde nægtede for øvrigt ministeriet at fungere, til nyt ministerium var dannet. – Kongens begrundelse for dette skridt var, at han ikke mente, at befolkningens flertal var enig med ministeriet. Heri viste det sig ved valget i april 1920, at han havde ret, men nægtes kan det ikke, at vi, der de facto havde levet under folketingsparlamentarismen siden 1901, nu måtte erkende, at det ikke i folketinget

var konstateret, at ministeriet var i mindretal. – Nu er folketingsparlamentarismen fastslået i den nugældende grundlovs § 15, der bestemmer, at ingen minister kan forblive i sit embede, efter at folketetinget har udtalt sin mistillid til ham. Og videre hedder det, at udtaler folketetinget sin mistillid til statsministeren, skal denne begære ministeriets afsked, med mindre nyt valg udskrives. Et ministerium, som har fået et mistillidsvotum, eller som har begæret sin afsked, fungerer, indtil et nyt ministerium er udnævnt. Fungerende ministre kan i deres embede kun foretage sig, hvad der er fornødent til embedsforretningernes uforstyrrede forløb. Disse regler er uden tvivl vedføjede også med hensyn til erfaringerne fra 1920. Der blev dengang for 45 år siden stor strid og kamp om denne kongens formelle overtrædelse af folketingsparlamentarismens regler, men det må samtidig siges, at truslerne om generalstrejke hurtigt – heldigvis – ebbede ud i en forligsmæssig ordning. Og jeg mener at kunne sige, at et flertal af befolkningen stod på kongens side. På oppositionens opfordring havde statsministeren lovet snarligt valg i befolkningen, og det var jo dette valg, kongen krævede, og som ministeriet ikke ville efterkomme under henvisning til, at krigssituationen endnu ikke var afklaret. Her overfor kan anføres, at krigen på slagmarkerne var afgjort. Det var fredsforhandlingerne, der endnu ikke var bragt til ende. Og hertil kom, at det store spørgsmål om genforeningens effektivering stod for døren. Man kan vel nok ud fra et reelt demokratisk kriterium sige, at det ville have været forkert, om folket forinden ikke var blevet spurgt.

Men altså efter ministeriet Zahles afgang måtte et nyt ministerium træde til med den hovedopgave at udskrive nye valg til rigsdagen. Det blev ministeriet *Liebe*, en mand kongen havde tillid til og som erklærede sig villig til at påtage sig hvervet, men urolighederne – specielt i hovedstaden – tiltog, og ord som „statskup“ og „oprør“ svirrede i luften. Betydelige folkemængder samlede sig på særlige pladser. Jeg husker en eftermiddag med høj luft og klar sol, at jeg gik en tur på Frederiksborggade ved Grønttorvet. Efter at formiddagens uro var stilnet, havde politiet trukket sig tilbage i portene, men stadig stod der mange hundreder af mennesker på Frederiksborggade og langs torvets sider. En enlig bereden ung politibetjent

red med slappe tøjler hen over torvet mod Ørstedsparken. Da greb en ungdommelig person – ungdommen var i afgjort flertal – en sten og kastede denne efter betjenten, og stenen ramte hesten på bagdelen. Hesten blev sky og stejlede; et øjeblik mistede betjenten herredømmet over dyret, som galoperede hen over torvet. Et voldsomt sejrshyl fra folkemængden hilste denne episode, og et tusind mennesker løb skrigende og hylende efter betjenten. Men dette varede kun et øjeblik, hvorefter betjenten igen fik herredømmet over hesten, vendte den, satte sporerne i dens flanker og trak sin sabel, hvorefter han ene mand sprængte frem mod menneskemængden. Og så skete der en total ændring i situationen. De hylende ungdomsskarer vendte hastigt om og løb med skrækslagne blikke, der udtrykte sådan noget som: „Redde sig nu, hvo reddes kan“. – Og så lød politiets fløjter, og de gamle kraftige, hjelmprydede betjente myldrede ind på torvet, og ordren lød: „Ryd pladsen, spred mængden!“ Jeg, som var en afgjort passiv tilskuer, forstod ikke, at det gjaldt alle, hvorfor jeg med sindighed begav mig afsted op mod Nørrevold. Men snart blev jeg klar over, at opfordringen gjaldt alle, og også jeg satte i løb. Jeg var kommet et stykke henad Nørrevold i retning mod Jarmers Plads, da jeg og andre hørte, at det gungrede i stenbroen og bag os kom en tæt formeret politiafdeling med løftede stave. Jeg vendte mig mod den og råbte at jeg var en fredelig borger, men i det samme fik jeg et slag over rygstykkerne og så eet til, hvorefter vi alle satte i løb. – Her fik jeg altså på en måde min egentlige politidåb, og når jeg senere et par enkelte gange under de store karneval i Køge som politimester har måttet rydde en gadestrækning, har jeg altid til mine medarbejdere sagt: „Ja, nu må gaden ryddes, men slå kun efter de blødere legemsdele.“ – Men altså, uroen tiltog under ministeriet Liebe, og selvom kongen fastholdt det berettigede i, hvad der var sket, indvilligede han i, at en forhandling genoptoges, såvidt jeg erindrer specielt på foranledning af borgmester, dr. *Kaper*. En del borgerlige politikere, deriblandt I. C. Christensen, mente, at det var bedre at tage stødet straks. Man henvendte sig også til socialdemokratiet, da strejketruslen den 6. april jo stadig opretholdtes, og Th. Stauning indvilligede i at deltage i en henvendelse til og i en forhandling med kongen. Forinden dette skete, var et mægtigt

folketog draget til Amalienborg med de regeringsvenlige borgerrepræsentanter i spidsen. Også en henvendelse fra de borgerlige grupper i borgerrepræsentationen fulgte efter. Et af Venstres medlemmer i borgerrepræsentationen, fru pastorinde *Welding*, måtte senere i Hovedstadens Venstre stå for skud, og jeg husker tydeligt, at fru *Welding* tog en vred mand det meget ilde op, at han havde råbt til hende, at når de borgerlige var gået med til dette kompromis, var det, fordi de var bange for deres egne „vindevær“. – Resultatet af hele denne oprørte stemning blev, at kongen afskedigede ministeriet *Liebe*, og efter forhandling med forskellige politikere blev overformynder *Friis* udnævnt til statsminister med mere neutrale personer, mest embedsmænd som ministre med den hovedopgave at udskrive nye valg, hvilket skete, og valget fastsattes til den 26. april.

Under denne valgkamp blev også genforeningsproblemet drøftet mange steder. Der var truffet den ordning, at der skulle stemmes i to zoner: første zone fra Kongeåen og praktisk talt til den nuværende grænse nord for Flensborg, anden zone, Flensborg med et ikke særligt stort landdistrikt, medens tredje zone, egnen nord for Slien og Danevirke gled ud, idet det hævdedes, at her var danskheden praktisk talt opslugt gennem de henved 60 år i udlændigheden. Fra anden side hævdede man, at hele distriktet til Slien var gammel dansk grund, og derfor skulle der stemmes i hele området. Resultatet blev, at der i 1. zone blev stemt ca. 75 % for Danmark og 25 % for Tyskland, medens resultatet praktisk blev det modsatte i 2. zone. Det var mit indtryk, at på et vist tidspunkt havde flere, ikke mindst arbejdere i Flensborg, ønsket at stemme dansk, men den tyske agitation syd fra havde fastslået, at Bismarck nu var død og kejser Wilhelm den II sad i Holland og huggede brænde. Samtidig var Weimarforfatningen indført med republik, 21 års valgret og etkammersystem, medens man i Danmark stadig kørte videre med tokammersystemet og 35 års valgretsalder til landstinget. – Men een ting vidste man ikke, at 13 år efter ville en herre, Adolf Hitler, ride frem, som sagde sparto til både kejser Wilhelm og Bismarck.

Under den danske valgkamp havde selvfølgelig selve afstemningsgrundlaget også været diskuteret, og fra mange sider i oppositionen

var kravet om en vis internationalisering under den siddende kommission bestående af repræsentanter fra England, Frankrig og Sverige samt Norge. Så kunne man vente med den endelige afstemning til nogle år var gået efter Tysklands nederlag. Men resultatet blev, at så godt som hele det officielle Danmark gik med til afstemningen i de 2 zoner, altså også en afstemning, der gik ud over den såkaldte Clausenske linie. Der blev for øvrigt også sendt en stor delegation til Paris med henblik på hele afstemningsgrundlaget og også problemet om den nævnte internationalisering. Men resultatet blev altså, at praktisk talt 1. zone blev indlemmet med den nuværende Skelbæk grænse. Og den 9. juli underskrev kong Christian den X i et statsrådsmøde traktaten mellem Danmark og de allierede, og samtidig underskrev han loven eller lovene om Sønderjyllands genforening. Den 10. juli foregik den håndgribelige indlemmelse ved kongens ridt over den gamle tvangsgrænse. Heri deltog kongen og dronning Alexandrine og de to sønner, tronfølgeren prins Frederik og prins Knud; ministeriet og hele folketinget. Trods de stridigheder, der var gået forud, blev genforeningen og genforeningsåret en strålende oplevelse, den man siden 1864 havde ventet på. Men mange danske, syd for den nye grænse, stod dernede syd for grænsen med blanke øjne og stirrede mod nord. Kongens varme ord fik de med, og den nye statsminister Niels Neergaard udtalte ordene: „*I skal ikke blive glemt!*“ Disse ord har det danske folk i de forløbne år holdt.

Men som jeg sagde, og nu vender vi tilbage til mine personlige erindringer fra den gang, der var i hvert fald to medlemmer af det daværende folketing, der ikke var med til den berømmelige genforeningsfest, der sluttede med det historiske møde i Dybbøl skanser, som 56 år forinden var blevet sønderskudt af den tysk-østrigske værnemagt, udstyret med datidens mest moderne våben, denne sidste kamp, som også tyske militærforfattere har anerkendt som et lille folks heltedige forsvarskamp. De to fraværende var kirkeminister I. C. Christensen og min ringhed. Dette vil jeg berette om, idet jeg samtidig fortæller om mine indtryk af een af de to mænd: *I. C. Christensen* og *Th. Stauning*, der uden sammenligning må kaldes de to største politikere, ja statsmænd, der er fostret i dette århundrede i Danmark. Begge to var for det første den personlige

hæderligheds repræsentanter fremfor nogen; derhos var de begge ordholdende til det yderste. Om Stauning vil jeg senere berette. Nu nogle ord om I. C. Christensen, udover den omtale, jeg har givet af ham under beretningen om Alberti-katastrofen.

Min fædrene slægt var politisk interesseret, min fader, der var overlærer i Kolding, sad i flere år i byrådet dér som venstremænd, og min bedstefader, gårdejer Chr. Christoffersen af Bro by (derfor vort senere navn), Brenderup sogn i Vestfyn, og som sad 8 år i folketinget, valgt af Venstre i Bogense-kredsen, som også jeg senere kom til at repræsentere i godt 9 år på tinge sammen med Middelfart-kredsen, var altså fuldtro venstremænd. Medens de fynske venstre folketingsmænd ellers var moderate, var min bedstefader bergianer. Vi var da i mit barndomshjem opdraget til at se op til Berg og hans efterfølger I. C. Christensen. Chr. Berg havde endnu længe efter sin død bevaret en magisk magt i min fødeby og senere valgkreds, Kolding. Nu står hans kraftfulde broncestatue på banegårdspladsen i Kolding, hvor han som en velkomsthilsen til alle de mange togrejsende svinger med den høje hat. Tit og ofte, når jeg kom til byen i tider, hvor der rådede uenighed i Venstre, tænkte jeg på de splittelsens vilkår, han også havde levet under. I 70'erne og 80'erne rejste han ofte flere hundrede kilometer, mange gange i åben vogn, fra møde til møde; sejrede ved valgene, men inde på rigsdagen gik ofte de forskellige venstrefraktioner i stykker, og Estrups regering kunne fortsætte.

I. C. Christensen så jeg for første gang i mit 11. år, da Bergs statue blev afsløret i Kolding under mægtig folkedeltagelse. Til stede var også finansminister *Vilh. Lassen* og indenrigsminister *Sigurd Berg*. For mig lille dreng var det første indtryk af konseilspræsidenten mægtigt. Det blev om Bjørnstjerne Bjørnsson sagt, at når han i sine velmagtsdage kom ind i en forsamling, var det, som om hele Norge trådte ind. Senere, når jeg har tænkt på dette første møde – på afstand – med I. C., var det for mig, som hele Danmark stod der i hans høje og kraftige skikkelse. – Men aftenen blev for øvrigt knuget af sorg i vort lille hjem, idet et telegram meldte, at min gamle farmor ude på Bro mark ved Middelfart lå for døden, så min fader måtte rejse til Fyn med nattoget. Det var første gang,

at der til os unge drenge blev meldt om døden, og der blev ikke sovet meget den nat. Vores Bro-bedstemor, som vi kaldte hende, var højt oppe i firserne, men da vi ved afrejsen hørte vor fader sige til moder, at nu vidste han, at det snart var forbi, blev jeg for første gang stillet overfor det ufattelige, at vor elskede bedstemoder skulle forlade os.

De to næste gange, jeg traf I. C., var som nybagt folketingsmand i tidsrummet fra sidst i april til juli 1920. Første gang var i Venstres partiværelse på 2. sal i Christiansborg, for øvrigt det samme som nu. Der havde været en kontrovers mellem partiets formand I. C. Christensen og Venstres landstingsgruppe. I. C. havde ønsket, at gruppen skulle vælge bladudgiver fru Marie Lassen som tingvalgt medlem af landstinget. Men gruppen havde slået sig i tøjret, og I. C. var meget fortørnet, og han indkaldte partiet til møde en morgen tidlig kl. 9. Alle var mødt, og uvished og spænding var at læse i alles ansigter. På slaget 9 kom I. C. hastigt, stor og mægtig, ind i salen, gik uden et ord op til formandsstolen, ringede med klokken og åbnede mødet og meddelte, at han nedlagde sit mandat som formand med tilføjelsen: „nyt møde afholdes i dag kl. 12 med dagsorden: valg af formand.“ Derefter ringede han af og forlod salen. Der blev selvsagt stor opstandelse, men trods ihærdige forsøg blev han urokkelig i sit standpunkt med ordene: „En formand, der savner autoritet, kan ikke fortsætte!“ Således var I. C., ordholdende, men som typisk vestjyde stædig. En mand, der kunne sige nej.

Et andet meget karakteristisk eksempel på I. C.'s urokkelige fasthed, ja støjhed, oplevede jeg et par måneder efter på et tidspunkt, da de fleste love angående de sønderjydske landsdeles genforening med Danmark var vedtaget, og man stod overfor de store genforeningsfester med kongens ridt over den gamle grænse syd for Kolding og de store genforeningsfestligheder i Dybbøl skanser. Og denne oplevelse forklarer, at i hvert fald to af folketingets medlemmer, I. C. og undertegnede, ikke kom med til Sønderjylland. Der var, som ofte her til lands, uenighed, i dette tilfælde om måden for festligheden. Såvidt jeg har forstået, var der 3 standpunkter. Den almindeligste, som også blev den endelige, gik ud på, at kongen

og hans nærmeste familie, rigsdagen i dens helhed og ministeriet Neergaard skulle derved. I. C. Christensen, som nu var kirkeminister, mente, at det blev et for stort opbud, og derfor foreslog han, at kun en delegation for rigsdagen, repræsenterende de forskellige partier, og ministeriet skulle ledsage kongen. Det tredje standpunkt repræsenteredes af den store landbohøvding, *P. P. Pinstrup* til Godensgård, der mente, at også alle rigsdagsmændenes koner, som altid sad så meget ene hjemme, skulle med på turen, da der var tale om en stor folkelig tilkendegivelse. Men nu skete der det, at netop på den dag, mødet med de genvundne sønderjyder skulle ske (genforeningsdagen blev jo senere den 15. juni), skulle der afholdes et stort landsstævne i Venstres Ungdom i Ringsted med (forlængst bestemt) I. C., forfatterinden frk. Paludan-Müller og min ringhed som talere. – Dette forstod V. U.'s ledelse ikke kunne lade sig gøre, da man betragtede det som en selvfølge, at kirkeministeren skulle med derved, og jeg delegeredes til at tale med I. C. om mødets udsættelse. Jeg, der intet kendte til I. C.'s ovenfor anførte synspunkt, gik derfor med trøstigt mod til samtalen med I. C. Christensen. Vi mødtes i rigsdagens store samtaleværelse, og jeg fremførte vor anmodning, sikker på, at denne ville bekomme I. C. godt. Men det modsatte skete. I. C. så alvorligt på mig lidt fra siden og svarede derefter skarpt: *„Unge mand, husk, at løfter forpligter, det har de danske sønderjyder vist gennem årene og nu sidst den 10. februar ved afstemningen. Sig til Deres bestyrelse, at jeg taler i Ringsted den fastsatte dag og ellers ikke en anden dag.“* Jeg blev naturligt ganske overrasket og må have set noget betuttet ud, for han føjede noget blidere til: *„Der kommer nok derved dén dag, men en anden dag kan vi to tage derved.“* Og ved denne beslutning blev det, I. C.'s afslag stod fast. Jeg har senere forstået, at foruden den nævnte uoverensstemmelse angående antallet af dem, der skulle rejse derved, spillede I. C.'s meget følsomme sind med. Han frygtede den store bevægelse, han i de minderige egne ville komme ud for. Men resultatet blev altså for mig, at jeg måtte blive hjemme fra denne skønne genforeningsfest i „det skønne land med dal og bakker fagre“. Men jeg kan føje til, at ved det store landsstævne den samme dag i Ringsted talte altså I. C. Christensen. Han talte altid kort,

men denne dag, hvor 3000 var til stede, talte han særlig kort, vist ikke mere end 20–25 minutter. Han var stærkt bevæget, og pludselig strøg han med hånden over øjnene og sagde: „Mine tanker er ikke her, men hist nede.“ Dermed sluttede han og forlod mødet. – Jeg var den 10. februar i år til genforeningsfest i Sdr. Vilstrup i Nord-slesvig og fortalte her denne episode. En gammel kendt sønderjyde, af H. P. Hanssens slægt, takkede mig for denne oplysning, idet han føjede til, at mange den dag med forundring dernede havde spurgt: „Hvor er kirkeminister I. C. Christensen?“ Han var nu glad for denne beretning. Ja, således var I. C. Christensen. Ingen-lunde en mand, som anglede efter popularitet. Han planlagde ofte i enrum sin langsigtede politik. Han gennemførte i sine unge år menighedsrådslovgivningen, der den dag i dag opretholdes. Han gennemførte forsvarsloven af 1909 under den tænkeligst mulige vanskelige periode i hans politiske liv, da skyggen fra Alberti-skandalen endnu hvilede over hans person, den lovgivning, der var det forsvarsmæssige grundlag under den 1. verdenskrig, og han forberedte et bedre forhold til Tyskland forud for denne periode, personligt og under eget ansvar. Han stod, hvor han stod i storm og stille. Jeg ser ham endnu for mig i studentertiden stå agter på færgen mellem Nyborg og Korsør, under overskyet himmel og med stormvarsel, som en urokelig klippe, stirrende tilbage mod vest, hvor hans vælgere stod trofast om ham, medens hovedstadens uro og modstand ventede ham i København. Han gennemførte sit virke uden hensyn til denne modstand, og kun hans ubestridelige hæderlighed og ordholdenhed bar ham frelst gennem brændingen. Han døde den 19. december 1930, og jeg overværede hans begravelse, der trods mange fornemme folks nærværelse, derunder kongens særlige repræsentant, formede sig som en ægte vestjydske begravelse vedrørende en mand, der, når han var i hjemmet i Hee, med den af ham selv forfattede overskrift over indgangsdøren: „Bag denne dør giv fred og ro, oh Gud, for dem, der her skal bo“, søndag efter søndag sad i den samme kirkestol. – Da det var på det sidste, fortaltes det, at en af hans venner spurgte: „Har du aldrig i dit lange begivenhedsrige liv været bange?“ Svaret lød: „Nej, aldrig, og heller ikke nu.“ –

Men vi går tilbage til tiden efter det første valg i 1920, der efterfulgtes med få måneders mellemrum af 2 andre valg, idet grundlovsrevisionen skulle godkendes. Ved disse blev jeg ikke valgt, selvom vi i Stege-Vordingborg-kredsen stadig øgede vort stemmetal, idet Næstved-kredsens Venstres stemmetal var endnu større. Ved det andet og tredje valg skete der ikke begivenheder, der her skal optages, udover en beretning fra en munter episode ovre på den lille ø Nyord mellem Jungshoved sogn på Sjællandssiden og Møen. Disse små øsamfund havde i hovedsagen været uforanderlige i mange, mange årti. At der i dag også er et godt landbrug ovre på Nyord, skyldes måske en af rigets gamle finansministre, *Peder Oxe*, en af landets store godssamlere på Frederik den II's tid. Han ejede betydeligt jordegods af ager og skov samt slotte i Syd-sjælland, bl. a. Gisselfeld og Jungshoved slot, der i særlig grad er knyttet til beretningen om Gøngenhøvdingens færd i hine mindre-rige distrikter. Ja, der berettes endog om, at da nogle af Svend Gønges egne folk blev upålidelige, måtte han flygte over til Nyord, hvor der ingen forrædere var, men kun stoute mænd, der før havde sat øvrigheden på porten. Navnlig holdt man gennem årene på, at hvis solen skinnede varmt og lifligt på søndagene i høsletten og i kornhøsten, måtte præsten nøjes med kvindfolkene, og endda langt fra alle disse, fordi mange måtte med i marken, thi Vorherre måtte foretrække flittige og stræbsomme folk. Det fortælles helt tilbage til 1700-tallet, at provsten, hr. Reenberg, i den anledning tog derover, men blev så dårligt modtaget, at han hjemvendt klagede til amtmanden, von Plessen. Også en ny skoleholder, som ikke behagede dem på Nyord, blev af fogeden sendt hjem. Her var 15–20 små gårde, tæt sammenbyggede og deres marker lå længere ude mod nord. Nyord ligger ved indsejlingen til Bøgestrømmen med lavt vand ind til kysten, og sejlrenden, der skød genvej til Præstø fjord og Fakse bugt, var nærmere afmærket, men den krævede en ret omfattende lodstjeneste i fordums tid, nu var der ikke så mange lodser mere, derimod endnu en del fiskere. Der var også en lille kirke, og præsten var tillige lærer. Øen havde dengang kun ca. 300 indbyggere. Forbindelsen udgjordes fra Stege havn af en fiskerkutter med sejl, men også med motor, der befordrede passagerer

og posten. Transporten af korn og kreaturer foregik derimod normalt, når det var lavvande, direkte til Ulvshale på Møen. Det er forståeligt, at befolkningen her kunne være noget egen. Således sloges vi fire folketingskandidater om, hvem der herovre skulle tale sidst. Thi når der bødes velkommen til vælgermødet, normalt af venstremanden gårdejer *Jon Johansen*, skete dette i den lille forsamlingshussal kun til kandidaten og pressens repræsentanter, og 1. taler havde kun denne lille „menighed“ at tale til. Beboerne stod uden for og skutede sig. Når næste taler fik ordet, rykkede vælgerne ind i forstuen, 3. taler opnåede, at de rykkede ind nederst i salen, men først 4. taler så dem samles på bænkene. Øens fiskerbefolkning var en betydelig del af befolkningen, og for 40 à 50 år siden var denne hovedsageligt konservativt indstillet. Men de efterfølgende linier skal vise, uden på nogen måde at gøre det på sarkastisk vis, thi vi mennesker er ikke alle lige vise, og kan københavnerne vinde personlige fordele, er de ikke et hår bedre. – Vi levede dengang i rationering, lige efter krigen m. h. t. smør, brød og sukker m. v. Før vælgermødet var jeg til kaffe hos sognerådsformanden, og ved en slig alvorlig lejlighed var kvinderne ikke med. Sognerådsformandens kone opholdt sig – trods kvindevalgrettens indførelse allerede i 1915 – i køkkenet, men gik til og fra bordet med kaffen. Det var i syltetiden, og alle klagede over de fæle suktermærker. Jeg, der endnu dengang var ungkarl, og derfor for det meste spiste på restaurant, hvor der ikke længere skulle afleveres mærker, havde altså mine egne i behold, og for at vise husets værtinde en venlighed, rækker jeg hende alle mine mærker, da hun igen nærmede sig med kaffekanden. Men da sprang sognerådsformanden op og greb mærkerne med den bemærkning, at de skulle fordeles til alle gårdmandskonerne, hvad han gjorde dagen efter, idet han tilføjede, at dem var Vagn Bro kommet med. Resultatet udeblev ikke. Ved valget fik jeg på Nyord flere stemmer end den konservative forpagter Ulrich, men han var en dreven politiker, thi ved det sidste valg i september medbragte han på en eller anden måde en tønde olie eller benzin, og nu vendtes stemningen på ny til fordel for konservatismen. De små ting har alle dage også spillet en rolle.

SJETTE KAPITEL

Årene efter genforeningen

Ved valget den 26. april 1920 skete der i mit private og embedsmæssige liv en betydelig ændring. Efter min embedseksamen var min dag ofte optaget fra 7 morgen til 10 aften. Fra 7–8 havde jeg et manuduktionshold, fra 8–9 fungerede jeg som sekretær i 5. huslejenævn, fra 9–13 som landsretssekretær i Østre Landsret, og på vejen til finansministeriet (tolddepartementet) gjorde jeg et kort ophold i Thieles bogtrykkeri, hvor jeg kontrollerede stempelmærkeark. Fra 13½–17½ var jeg altså tolder, og efter en spisepause sluttede jeg dagen med ca. tre timers manuduktion i statsret. Således var tilstanden altså også dengang med knaphed på arbejdskraft, for os juristers vedkommende bl. a. foranlediget ved de mange nye juridiske embeder i de sønderjydske landsdele. Nu afsagde jeg mig ved mit uventede valg til folketinget alle disse bestillinger minus sekretærstillingen i landsretten og nogle manuduktionstimer i statsret. Det politiske arbejde optog mig nu meget, men som nævnt faldt jeg ved julivalget samme år og havde nu kun to ting at falde tilbage på, landsretten, som nu var et heldagsjob fra kl. 9–5, og manuduktion morgen og aften. Jeg fungerede i Østre Landsret første gang fra min embedseksamen i 1919 til 1. september 1928 og i finansministeriet ca. 1 år fra 1919/20. Det var i sandhed to myndige chefer, jeg havde i landsretspræsident *Theodor Winther* og generaltolddirektør *Michael Kofoed*. Den sidste ville også gerne optræde som den moderne embedsmand, men de var begge fra den gamle tid, hvor en justitiarius og en departementschef var ophøjede væsener, som man i almindelighed kun kunne få i tale efter aftale. Jeg var blevet præsident Winthers personlige sekretær kort efter min ansættelse og må nu så mange år efter erkende, at det til tider

var en hård tjeneste, men lidt efter lidt lærte jeg at kende hans vaner og kom egentlig til at sætte pris på ham, så jeg endog senere modtog invitationer til hans hjem, hvor han var en venlig og hjertelig vært. Men i retten var det den gennemførte enevælde, der rådede. Selv de høje landsdommere frygtede ham i almindelighed. Det underordnede rets personale sitrede, når han på sin daglige rundtur gik retsbygningen med den gamle folketingsaal og tilstødende lokaler igennem. Det var i det hele taget andre tider dengang; nutidens talrige presseindlæg med klager over alt og alle fandtes i langt sjældnere grad. Jeg, der stadig deltog i det politiske oplysnings- og agitationsarbejde, måtte med henblik på politiske møder på Fyn (i min nye politiske opstillingskreds i Bogense og Middelfart) og i Jylland af og til bede mig fri. Mærkelig nok var landsretspræsidenten på dette område ret large, men på den anden side udnyttede han da også min arbejdskraft på alle døgnets timer. Adskillige gange skete det, at han midt om natten ringede til mit hjem og beordrede mig ned i landsretten for at gøre denne eller hin sag færdig, så den lå klar næste morgen. Men jeg lærte at respektere denne mands enestående påpasselighed og sparsommelighed i administrationen. Og han optrådte i alle situationer uden personsanseelse. Jeg husker således en dommer i Københavns nærhed og tre provinsdommere, der var tilsagt til personlig forklaring om visse administrative forretninger i deres embedsførelse. Og da han normalt krævede, at jeg var til stede, måtte jeg mange gange erkende, at jeg ikke havde troet, at en landsretspræsident kunne tillade sig slig en tone. En dommer fra det sydfynske ørige, der var ivrig sejl- sportsmand, havde for vane i godt vejr at foretage lange sejlture i sin kutter, og hvis der så kom besøgende, der skulle tale med dommeren, havde han befalet en kontorist (der var ingen fuldmægtig) eller hans husbestyrerinde at vifte vedvarende ud af et vindue i dommerbygningens 1. sal med et gardin. Men så kunne det ske, at vinden enten blev kontrær eller helt løjede af, så han kun avancerede hjemad meter for meter. En klager meddelte landretspræsidenten, at han forgæves havde måttet vente i flere timer. Jeg sad noget forlegen i et hjørne af præsidentens store kontor, og for mig selv kunne jeg levende forestille mig præsident Winthers forhørsmetoder i hans

ynge dage som kriminalretsassessor. Det blev et forhør af den pågældende dommer efter alle kunstens regler, og dommeren blev skiftevis bleg og rød, og det endte med, at præsidenten næsten korporligt lempede den hårdt medtagne mand ud af døren med voldsomme trusler mod gentagelse af disse sejlture i kontortiden. Når dommeren ikke klagede, havde det formentlig sin grund deri, at det senere viste sig, at der var andre alvorligere grunde til klager over hans embedsførelse, så han senere trak sig tilbage fra tjenesten. – Min anden chef i året 1919–20 var generaltolddirektør *Michael Kofoed*, bornholmer og en anset nationaløkonom. Han var mere moderne indstillet, men som nedenstående eksempel viser, indlevet i 'Vi alene vide' tankegangen. Jeg konstaterede disse to høje embedsmænds forskellige indstilling i forhold til en politisk afgørelse i et – ganske vist lille – spørgsmål, der til gengæld havde stor betydning for mig personligt. Det skete i slutningen af 1919, da de politiske partier skulle opstille deres folketingskandidater til et kommende valg, som jeg ovenfor har omtalt. Jeg havde altså fået tilbud om Stege-Vordingborg-kredsen, og det blev nu nødvendigt, at jeg meddelte mine chefer dette, da jeg måtte have en vis tilladelse til tjenesteorlov for at passe møderne i kredsen. Jeg antog, at det ville blive vanskeligst at opnå landsretspræsidentens tilladelse. Jeg kendte jo af mit daglige samvær med ham hans strenghed og påpasselighed, medens jeg anså det for lettere i tolldepartementet, da jeg knapt nok havde set generaltolddirektøren – i daglig tale slet og ret „generalen“ kaldet – da han levede i sit embedskontor i ophøjet majestæt. – Men det gik helt anderledes. Til min store overraskelse svarede præsident Winther straks, at når jeg ikke selv var nøje-regnende med klokkeslættet for mit arbejde, men var rede til at arbejde over, når det var nødvendigt, ville han ikke sætte sig hindrende i vejen. Præsident Winther var den gamle skoles mand, der for alt i verden ville være „neutral“ i politik, dog med bestemt hældning til regeringspartiet til enhver tid. Han sagde mig rent ud, at det var en stor dumhed af mig at søge karriere med en politisk fremtid for øje, men *han* ville i hvert fald hverken gøre sig uvenner med regeringen eller oppositionen. Jeg gik derfor beroliget fra ham for om eftermiddagen at få foretræde for generaltolddirektør *Michael Ko-*

foed. Her fik jeg den stik modsatte modtagelse. Jeg fik reverenter talt en røffel og en tordentale: „Hvad bildte jeg unge person mig ind? De, der ikke engang endnu har stemmeret. Nej, unge mand, gå ud og pas Deres avancement.“ Men nu var jeg blevet irriteret og svarede, at jeg havde truffet min beslutning, og at jeg så måtte begære min afsked fra toldtjenesten. Dette huede øjensynlig ikke Michael Kofoed, og han afskedigede mig – stadig i en meget brøsig tone – med ordene: „Nu vil jeg i eftermiddag tale med finansminister *Edvard Brandes*, og så skal De i morgen høre nærmere. Farvel!“ Morgendagen kom, og for mig unge mands vedkommende af næsten chokerende karakter. Næppe var jeg ankommet fra formiddagens retstjeneste i Østre Landsret til den røde bygning, hvor tolddepartementet lå på 2. sal oppe over finansministeriet, før døren til det store 1. ekspeditionskontor gik op, og der stod selveste „generalen“. Dette var ikke sket i åringer, så sekretærer og skrive-damer stod ranke som granerne på Dovrefjeld. Generalens øjne søgte rundt i det ret store kontor, til han fandt mig, gik derefter hen til min plads, tog mig venligt under armen og bad mig følge med. Og da vi kom ind i hans kontor, betroede han mig, at da ministeriet Zahle i forvejen blev så hårdt angrebet, ville man ikke have vrøvl med en ung sekretærs opstilling til rigsdagsvalg, og med en meget talende gestus føjede „generalen“ til: „Det er for øvrigt Deres grundlovsmæssige ret!“

En af ministeriets højere embedsmænd, der ikke just var nogen beundrer af generaltolddirektøren, som han stadig med et smil benævnte „Mikkel Dynevår“, betroede mig med et lunt glimt i øjet, at så meget kendte han til forholdene i det gamle kancelli, at han turde hævde, at det „med min grundlovsmæssige ret“ ingenlunde var „generalen“s opfindelse, men den kloge og politisk helbefarne finansminister Brandes'. Min hjemmelsmand tilføjede: „De kan være evigt forvisset om, at Edvard Brandes har betroet sin departementschef, at grundlovens ord ikke efterlod tvivl om Deres ret, hvortil han har føjet: „Der er besvær nok over hele landet, lad os endelig ikke pålægge os selv selvskabte plager.“ – Men denne lille episode viste, at Danmark stod på skillevejen. Det gamle kollegie-styre var endnu 20 år efter systemskiftet sig selv nok, og hvad der

dengang skete af protektion og gammel slendrian var forbavsende. Men tiden går fremad, og med års mellemrum blæser en frisk vind gennem de støvede kontorer. I dag ville ingen drømme om at hindre opstilling til det lovgivende kammer. – Samtalen med Michael Kofoed sluttede i øvrigt med, at han sagde: „Nu skal De ikke bede Deres kontorchef om at måtte rejse til møder på Møen. De lægger blot en seddel om, at De rejser til vælgermøder og først kommer tilbage om nogle dage.“ – Jeg gik alligevel ind til den gamle ansete kontorchef *Grejsen* og fortalte ham det skete. Han blev først vred over, at jeg ikke først var kommet til ham, men han blev alligevel formildet over, at jeg nu bad ham om rejsetilladelse og ikke nøjedes med seddelen fra „generalen“. Da jeg virkelig blev valgt den 26. april 1920, ganske vist kun for 3 måneder, fik jeg i folketinget lejlighed til at takke Edvard Brandes.

I disse dage efter genforeningen var der naturligvis stadig røre om den nye grænse i det gamle danske hertugdømme Slesvig. Grænseforeningen blev stiftet i forskellige afskygninger, først under den ældre generalmajor *Ulrich*, senere nogle år under afdøde professor *Vinding Kruse*, og derefter i en lang periode under rektor *H. P. Hansen*, Borgerdyds-skolen på Vesterbro. Men også mange mindre foreninger og klubber stiftedes dengang, hvor man ikke alene drøftede grænsens problemer, men også mange andre af tidens brændende spørgsmål. Folk havde dengang tid til at drøfte tidens sager. Det var ikke dengang som nu først og fremmest problemet om, at de enkelte grupper i samfundet får lige meget eller rettere således, at får en gruppe en lønforhøjelse, helmer andre ikke, før de med tilbagevirkende kraft får „efterslæb“. Der har i de seneste år været talt meget om tjenestemændenes efterslæb. Indtil lønningsloven i 1919–20 kunne man med rette have talt om lærernes retmæssige krav på efterslæb. I den gamle skolelov af 1814 stod der, at det principielle grundlag for lærernes lønning måtte være i landbrugslandet Danmark, at læreren i by og på land skulle lønnes som en middelstillet gårdmand. At dette i årene efter systemskiftet og under den første verdenskrig *aldeles ikke* var efterkommet, bestred ingen, og det ændredes nu ved den nævnte lønningslov for statens tjenestemænd, men derved blev det, og der var i erhvervs-

livet i det store og hele ro om lønproblemerne mellem overenskomstforhandlingerne. Nu er der jo stadig uro, lønglidninger med kortvarige strejker. – Et lille, men ganske morsomt træk fra en sådan lille rent privat klub kan måske være af interesse at genopfriske. Klubben bar det meget prætentiose navn: *Præmaturinerklubben* = de tidligt modne og højtfortjente mænds klub. Den højtbegavede, nu afdøde præsident *Holger Andersen* fra Haderslev lærde skole, der både kom til at sidde i folke- og i landstinget, og som i en årrække på fortjenstfuld måde ledede grænseforeningen i 50'erne og i begyndelsen af 60'erne, var klubbens formand, præsident kaldet. Det var egentlig en rent privat diskussionsklub med afgjort selskabelige formål, men det var mennesker, der i grænsediskussionen nærmest var „Flensborgmænd“. Det var den dengang kendte vinhandler *Vilh. Christiansen* i Bredgade i København, der stillede sin store lejlighed til rådighed. Her samledes af og til mænd som folketingsmand *Vanggaard*, general *Erik With*, fhv. folketingsmand *Marott*, landstingsmand, børskommissær *Schovelin*, landstingsmand *Kloppenborg-Skrumsager*, greve *Bent Holstein*, hoffotograf *Elfelt*, den tidligere omtalte politisk interesserede grosserer *S. P. Sørensen*, min ringhed m. fl. Formanden *Holger Andersen* beherskede det latinske sprog til fuldkommenhed, og der var indført den skik, at han indledte sammenkomsten med en lille tale på det udødelige sprog. Nogle havde lidt kendskab til latinen, og når de nikkede, var det normalt på de rigtige steder, de fleste forstod ikke sproget, og disses nik fremkom altså mere tilfældigt. Men det var som nævnt rene selskabelige sammenkoster, og vi sluttede gerne med en opulent middag, hvortil der altid til en af retterne serveredes en fin fransk champagne, for mit vedkommende en hidtil ukendt drik. Foruden de nævnte deltagere husker jeg også justitsminister *S. Rytter* og indenrigsminister *Oluf Krag* som gæster. Det var altså foreløbigt den rene idyl, der imidlertid fik en brat afslutning.

Generalkonsulen, hvis ejendom gik helt igennem til St. Strandstræde, havde i stuen i sidstnævnte gade indrettet et stort smagfuldt udstyret lokale som en slags klub. I dette lokale fandtes et stort bredt skab med 12–14 ret store og høje rum. Hvert medlem havde en nøgle til sit personlige rum. Og øverst oppe på dette skab eller

buffét stod en kæmpestor bronze-kondottiére, højt til hest. I et tilstødende mindre værelse stod der altid øl og sodavand. Jeg understreger, at det var en selskabelig klub, hvor man kunne tage en gæst med til en aftendrik.

Men så skete det en morgen, at et københavnsk dagblad havde en opsigtsvækkende artikel med et stort billede af klublokalet, først og fremmest af det store skab, på hvis overdel jo var anbragt den omtalte store og tunge broncefigur. I overskriften antydedes, at de lukkede rum formentlig gemte en del hemmelige sydslesvigske dokumenter. Videre fortaltes, at ved sen nattetid kom mystiske mænd, med hatten ned i panden og kraven smøget op om ørerne, til dette lokale, bl. a. var flere politikere set på vej til den hemmelige klub i St. Strandstræde.

Forholdet var imidlertid det simple, at vi ikke bedrev noget for-dægtigt, og at vi langt mindre forhandlede på grundlag af hemmelige dokumenter og depecher, og et medlem havde derfor en aften indbudt en pressefotograf fra det pågældende blad til lokalet, hvor han fortalte om præmaturinerne. I et ubevogtet øjeblik havde fotografen taget billedet, og er der noget, som interesserer folk, så er det, når der er tale om mystik. Så kom altså den chokerende artikel; hvad var der i de aflåede rum? Var det planer til generhvervelse af yderligere distrikter i Sydslesvig? Var der tale om en hemmelig sammensværgelse? –

Da jeg kom ned i landsretten om morgenen, så jeg på retspræsident Theodor Winthers åsyn, at der var noget galt på færde, thi vore navne eller i hvert fald nogles var nævnt i bladet. Han afkrævede mig omgående en udtalelse om, hvad de lukkede rum indeholdt. Jeg syntes at forstå, at han havde ventet en afsløring, næsten på spionplan. – Jeg udtalte, at præsidenten kunne være ganske rolig, men udbad mig tilladelse til først at telefonere til klubbens formand. Denne meddelte, at efter det skete måtte vi hellere standse klublivet. Han gav mig derhos tilladelse til at betro retspræsidenten, hvad der var i vore skabe. Da jeg meddelte præsident Winther, at det hele var ganske selskabeligt, og at generalkonsul Vilh. Christiansen i hvert enkelt medlems rum havde anbragt en flaske whisky, medens sodavand fandtes i kabinettet, endte det hele, såvel nede

hos mig i landsretten som i pressen med et stort smil. Måske ikke helt flatterende for os, thi medens whisky jo i England er en estimeret drik, har der måske altid her til lands hvilet et let odiøst skær over whiskydrikning, navnlig når den foretages af alvorligt tænkende mænd, og det ville vi jo gerne anse os selv for.

Jeg var ude af rigsdagen efter min korte debut april-juli 1920, til jeg i 1926 blev indvalgt i rigsdagen igen i min bedstefaders gamle valgkreds, Bogense-kredsen, der havde slået sig sammen med nabo-kredsen, Middelfart. I disse mellemliggende år var jeg stærkt optaget af mit arbejde som sekretær i landsretten og af min omfattende juridiske manuduktion samtidig med, at jeg holdt talrige møder ude i landet i Venstres og Venstres Ungdoms foreninger. Jeg deltog også med liv og lyst i studenterforeningspolitiken. De to mænd, der i dette tidsrum var de politisk førende og statsministre, var N. Neergaard og Th. Stauning, hvilken sidste i 1924 dannede den første socialdemokratiske regering, der sad til året 1926, da den afløstes af ministeriet *Thomas Madsen-Mygdal*.

N. Neergaard var vel nok folketingets mest parlamentariske politiker. Hele sin uddannelse havde han tilrettelagt med henblik på sin politiske gerning i det danske folk. Han var rolig, besindig, noget afmålt i hele sin optræden. Han førte sig med værdighed og indlod sig aldrig i skarp polemik. Han virkede sagligt og benyttede kun saglige midler. Han var derhos loyaliteten selv. Han kunne i den givne situation med vægt sige de ord, der skulle siges. Intet ministerord, ja, knap nok kongeorde, skønt kong Christian var en mester i at forme de knappe sætninger, der i den givne situation greb folket, har bevaret sin vægt, som statsminister Neergaards ord ved den store genforeningsfest på Dybbøl den 11. juli 1920, da han til hele den mægtige folkemængde i skansen under kongens nærværelse, men ganske specielt til sydslesvigernes repræsentanter sagde: „Det kan jeg sige på regeringens vegne, ja, på hele det danske folks vegne: *I skal ikke blive glemt.*“ Da daværende undervisningsminister Jørgen Jørgensen for nogle år siden åbnede det store anerkendte danske bibliotek i Flensborg, gentog han således Neergaards ord, og han henviste til den hjælp og støtte, der gennem de forløbne over 30 år i kulturel henseende var ydet dem fra moder-

landet, og sydslesvigerne forstod det. – I den hjemlige økonomiske politik tør man sige, at Neergaard som finansminister ofte fik den utaknemmelige lod, at han ved skattepålæg og besparelser måtte bringe skuden på ret køl. Når man nu oplever de mange ordninger og „forlig“ og kostbare buketter af alle former og farver, der skal søge at modvirke det for store forbrug og den deraf følgende inflatoriske situation, må man næsten smile ad den hadske behandling, han i denne periode var ude for, f. eks. da han foreslog en restaurationskat på 10 % af hver restaurationsregning. Vittighedsblade og dito tegnere svælgede i løssluppen kritik. Restaurationskatten blev betegnet som: *skat til Neergaard*. Vel var tiden en anden, den var mere enkel, men havde denne mand været i besiddelse af synske evner, hvad ganske vist havde været hele hans nøgterne tankegang imod, ville han kunne have manet helt anderledes skattepålæg i fremtidens Danmark på væggen. Han oplevede i sin regeringstid de konjunktursvingninger, der bl. a. påvirkede de danske banker, specielt Landmandsbanken, der under den gamle geheimkonferensråd Isak Glückstadts ledelse, og med en efter datidens forhold så mægtig aktiekapital i 1907 som 60 millioner, steg og steg i omsætning og indflydelse, men som under sønnen Emil Glückstadts ufor-sigtige ledelse i 1922 måtte søge hjælp, først hos Nationalbanken, senere hos staten. I og for sig ikke mærkeligt, at det gik som det gik. Krigens gullaschperiode, hvor ingen troede, at de gyldne tider ville vende, florerede; Tysklands pengevæsen var sunket i grus. En dag kunne man på en rejse i Tyskland for een dansk krone få flere billioner tyske mark, dagen derefter endnu flere billioner. – Der var stor strid dengang, om det offentlige skulle garantere for banken, men så mægtige områder ville være berørt, og så mange virksomheders eksistens stod på spil, at staten trådte til. – Og det lykkedes da også at komme over krisen, og som sekretær i Østre Landsret overværede jeg den store retshandling mod en række af landets ansete og ledende mænd. – Også en anden bank kom i vanskeligheder, *Andelsbanken*, men her mente den kgl. bankkommissær, justitsminister *Svenning Rytter*, at dens omfang og betydning dengang ikke var af en sådan størrelse, at et statsindgreb var på sin plads. Om dette standpunkt nu også havde været det rette,

skal det ikke her opfattes som en opgave for mig at afgøre, men stærke angreb på Venstreregeringen og partiet Venstre udeblev ikke. I den store Landmandsbank-misère havde man trådt til, men her ved den langt mindre Andelsbank fulgte man devisen: „*Lad falde, hvad ikke kan stå*“. Jeg har alle dage syntes, at den gamle oberst *A. F. Tscherning*, Bondevennernes fører, havde ret, når han satte *det retslige lighedsprincip* højere end det ofte meget luftige *frihedsråb*. England er ikke alene traditionernes land; det er også sentensernes. En af disse lyder: „Hvert syvende år har englænderne frihed til at vælge parlamentet. Denne frihed gælder kun een dag, da den benyttes til at lægge folket i lænker i de kommende syv år.“ – Men altså: resultatet blev her, at man lod den mindre bank falde. Senere rejste den sig jo igen.

Men agitationen mod ministeriet Neergaard var hård, og ved aprilvalget i 1924 blev Socialdemokratiet og de radikale på ny flertal med 75 mod 72. Ministeriet Stauning blev dannet som et rent socialdemokratisk ministerium, idet de radikale, selvom disse, efter de store tab ved aprilvalget i 1920, nu havde vundet 2 mandater, ville stå frit. Der er ikke tvivl om, at Ove Rode allerede da beskæftigede sig med mere selvstændighed for det radikale Venstre og med mere tilnærmelse til Venstre. Dertil kom, at Venstre og de konservative havde flertal i landstinget. – Den første socialdemokratiske regering blev ikke rig på lovgivningsvedtagelser, selvom man i denne periode fik det ene lovforslag efter det andet. Ministeriets justitsminister var K. K. Steincke, og ham lærte jeg at kende på en ikke helt almindelig måde. Der havde været en længere strejke, og ved afslutningen af denne blev der afholdt et stort venstremøde i Roskilde, hvor den tidligere justitsminister Svenning Rytter, den kendte Roskilde-redaktør I. A. Hansen og undertegnede havde talt. Ved dette møde i Roskilde havde jeg kaldt Steinckes udtalelser under strejken for ensidige. Dagen efter mødet i Roskilde havde der været et stort referat i Roskilde Dagblad af Rytters tale, medens referatet af min først kom i et senere nummer af bladet. Derfor havde jeg ikke læst det, da jeg en eftermiddag på Østre Landsrets justitskontor blev ringet op fra den stedlige telefoncentral. Med skælvende stemme sagde den unge dame, at justitsministeren ville tale med mig. Jeg,

der ikke var mig noget ondt bevidst, svarede højt i mine kollegers nærværelse: „Stil justitsministeren herind.“ Det varede noget, inden ministeren kom, og jeg så mine kolleger sidde som lammede. Uden at sige goddag mælede ministeren, at jeg var en både meget uhøflig og meget perfid mand. Han havde lige set referatet i Roskilde Dagblad og ville spørge mig om, hvad jeg mente med, at han var ensidig.

Jeg svarede, som sandt var, at jeg havde ord for at være en høflig mand, og referatet i Dagbladet havde jeg endnu ikke læst, så jeg kunne hverken godkende det eller det modsatte. Nu lød ministerens rungende latter i telefonen og han sagde: „Jeg vil tro, at inden tryk-svæarten er blevet tør på de blade, der omtaler Dem, vil De have læst dem, og med hensyn til Deres uhøflighed, er den evident. Forleden dag gik jeg ovre på den anden side af det lille torv udenfor folketingets store trappe, og De end ikke rørte Deres hatte-skygge!“ Jeg fastholdt, at jeg ikke havde læst referatet, og at jeg var noget nærsynet. I hvert fald havde jeg ikke set ministeren. Men så lød det skarpt fra denne: „De møder på mit kontor på fredag kl. 14 præcis, medbringende Deres dokumentation vedrørende referatet,“ hvortil han føjede et par ord om, at en radikal jurist for nogen tid siden også havde angrebet ham, men da han kom herop, blev der stilhed. Farvel! – Da jeg lagde telefonen på plads, stirrede 6 par øjne på mig i dybeste alvor. Jeg afbrød stilheden med ordene: „Det var kedeligt, at jeg ikke kunne få indført, at på fredag kan jeg ikke komme, da jeg skal gøre tjeneste i Nævningetinget. – Nu nærmede mine kolleger sig med medlidende blikke og spurgte, hvad jeg ville gøre. Jeg svarede med næsen i sky, at jeg jo måtte forelægge sagen for landsretspræsidenten og gik straks ned til hans kontor. – Jeg kom efter samtalen med ham til at sætte endnu mere pris på den ellers så hårdhændede gamle jurist af den gamle skole. Da jeg havde fremstillet sagen for ham og begæret fritagelse for retstjenesten fredag kl. 13,30, så jeg kunne nå op til justitsministeren kl. 14, rejste den gamle sig op og så alvorligt på mig og mælede: „Jeg tænkte nok, at den politik ville blive Deres ulykke. Vi embedsmænd, sekretær Bro, må balancere. Det her ender med Deres afskedigelse. Jeg var jurist i 80'erne og 90'erne, da Nelle-

mann var justitsminister. Jeg kender vilkårene. Men De har nu tjent mig trofast i flere år. Jeg begiver mig til ministeren på fredag og fremfører Deres flid og påpasselighed og beder ham se igennem fingre med Deres tale.“ Dette referat havde jeg i mellemtiden fået fat på, og derfor takkede jeg præsidenten, men føjede til, at jeg ikke havde forset mig. Referatet var fuldstændig korrekt, og bad kun om at få fri den pågældende eftermiddag. Præsident Winther læste referatet; forstod det vist ikke rigtigt, rystede på hovedet med ordene: „Lad en anden sekretær tage Deres plads allerede kl.12. Og gå så derop i Guds navn.“ Præsident Winther var egentlig ikke nogen kirkens mand, men denne slutning stemte jo til alvor.

Referatet var i orden og min tale politisk uangribelig, så jeg skænkede hele sagen kun ringe interesse. Da fredagen kom, forlod jeg først min fuldmægtigplads i Nævningetinget kl. 13,30, men da jeg kom ned på gaden, blev jeg hed om ørene. Jeg havde nok lagt mærke til, at det var noget tåget, men nu så jeg, at den var så tæt, at der var noget i retning af sporvognsstop i St. Kongensgade. Kort og godt: jeg kom 5 minutter for sent til den røde bygning, og jeg blev på den lange gang modtaget af ministeriebetjenten med ordene: „Ministeren har ventet Dem i 5 minutter.“ Jeg fik tøjet af i en fart og stod nu for første gang åsyn til åsyn med K. K. Steincke. Han sad henslængt – lang som han var – i sin embedsstol foran det lange bord med sit lommeur holdt op foran ansigtet og mælede: „Hvilket strålende motiv for en Fritz Jürgensen: Landets justitsminister venter på Østre Landsrets yngste sekretær!“

Jeg forklarede årsagen, som han med et blik over gaden til Børsen godkendte, og snart blev vi enige om, at min tale ikke havde været så angribelig, som først af Steincke antaget, hvorefter han i elskværdige ord fortalte mig om sine mange sygdomme, og jeg fik endda en cigar, selvom han anså slige for skadelige for helbredet. Da trådte vagtmesteren ind og forkyndte, at politidirektøren, der var tilsagt til et møde, nu var ankommet. Men med en træt stemme lød det fra ministeren: „Han bedes vente lidt. Jeg drøfter vigtige problemer.“ –

Jeg forlod herefter ministeren med næsen i sky og syntes herefter egentlig ganske godt om Steincke, selvom denne sandfærdige

beretning jo egentlig er et ganske godt udtryk for hans legendariske selvoptagethed og sygelige hang til krav om respekt. Hans dygtighed og retfærdighedssans er der grund til at anerkende i højeste grad.

Men det første ministerium Staunings gerning gik på hæld, og snart begyndte den nye valgkamp.

SYV ENDE KAPITEL

Min opstilling i Bogense-kredsen og mit valg i Bogense-Middelfart-kredsen i 1926

Under mit juridiske arbejde i København fortsatte jeg møderne i Stege-Vordingborg-kredsen. Vi var stadig i efterkrigstiden, og det kneb med materialer af forskellig art, navnlig var nogle af venstregeringens kulindkøb blevet stærkt kritiseret. Ministeriet Zahles ministre klagede sig stadig over den efter deres mening ublide medfart, de havde fået, og jeg husker således et meget uroligt politisk møde i Vordingborg, hvor selve krigstidens berømte indenrigsminister, „Politiken“s redaktør, *Ove Rode* skulle tale. Han blev under krigen benævnt „Det store Sugerør“. Jeg var jo nu ikke længere folketingsmand, og det kneb lidt med friheden fra arbejdet i landsretten. Jeg måtte derfor meddele mit parti, at skulle det lykkes mig at nå til eftermiddagsmødet i Vordingborg, måtte jeg leje en taxa til turen frem og tilbage. Det viste sig, at en sådan kørsel kostede 100 kr., hvad dengang var mange penge. Partiet betalte uden at kny, men selv syntes jeg, at det var mange penge alene for at deltage i mødet. Selv mødets forløb husker jeg ikke længere så nøje, men på et enkelt underordnet punkt husker jeg, at jeg bragte *Ove Rode* til tavshed. Under debatten gjorde han nogle sarkastiske bemærkninger om dekorationen af venstreministeriets medlemmer, og munterheden herover bredte sig i salen. Nu mindedes jeg, at udenrigsminister *Erik Scavenius*, der jo for øvrigt havde været i den udenrigsministerielle karriere, fra den tid havde en del ordensdekorationer. Jeg skaffede mig fra det nærliggende dommerkontor et eksemplar af „Hof- og Statskalenderen“, og da min tur kom, oplæste jeg af denne, at den radikale tidligere udenrigsminister bl. a. havde følgende dekorationer, foruden det danske Ridderkors: Den

kinesiske Stjerneorden, Storkorset af den finske hvide Rose, Den præjsiske Kroneorden med Stjerne og Storkorset af den østrigske Leopoldorden i Brillanter, og nu blev munterheden af et så stormende forløb, at der ikke blev gjort yderligere ordensbemærkninger den dag. –

Det var øjensynligt, at jeg i hvert fald i den lille Stege-Vordingborgkreds ikke foreløbigt kunne opnå valg. Selv ville jeg gerne være blevet i Sydsjælland i Præstø amt, og der var også tale om, at jeg skulle flyttes til den dengang stærke venstrekreds, Præstø-kredsen, der var repræsenteret af den ansete proprietær N. J. Andersen, fra Snedkergården i Dalby sogn, den senere stifter og formand gennem mange år for det store sydøstsjællandske elektricitetsselskab, SEAS i Haslev; der taltes om, at han ville træde tilbage ved næste valg i 1924. Men i Præstø-kredsen, der er en udpræget landkreds, ønskede man først og fremmest en landmand. N. J. Andersen trak sig også sent på året tilbage, da han bl. a. følte, at hans kirkelige, meget frie standpunkter ikke helt var i overensstemmelse med vælgernes synspunkter. I hans sted blev ikke en direkte landmand valgt, men sekretæren i de samvirkende danske landboforeninger, cand. polit., senere docent *Otto Himmelstrup*, der bevarede kredsen i over 30 år til sin død.

I mellemtiden var jeg blevet enstemmigt opfordret til at stille mig i min bedstefaders gamle kreds, Bogense-kredsen, der var en kreds med et betragteligt venstrestemmetal, selvom kredsen i perioden 1920–24 ikke var repræsenteret i folketinget. De to daværende repræsentanter for Venstre i Odense amt var selveste den tidligere konseilspræsident *Klaus Berntsen*, der i en lang årrække havde været valgt i Assens-kredsen og tillige blev opstillet i en af Odensekredsene, og den unge højtbegavede jydsk landmand *Hans Jacob Sørensen* fra Tangegården ved Ribe. Han var valgt i Otterupkredsen. Klaus Berntsen, der nu var gammel, havde i sin ungdom og manddom været de fynske vælgermøders uomtvistelige behersker. Hans taler, der spillede fra de lunerigeste vittigheder til den højeste patos, var almindeligt beundrede. Og om Hans Jacob Sørensen kunne det samme siges. – Disse to mænd var altså valgt i 1920, og de blev også opstillet i de samme kredse til valget i 1924. Gan-

ske vist fortalte det, at vælgerne i Assens var ved at synes, at deres rigsdagsmand, skønt minister, var ved at komme lidt ret højt til års, da han, som født i 1844, nærmede sig de 80. Man sendte en deputation til København for at tale med ham derom. Man var ikke rigtig glad for at gå lige til sagen, men en af dem gjorde dog den bemærkning: „Ja, Klaus Berntsen, vi er jo ved at blive gamle.“ Men Klaus Berntsen lod sig ikke gå på, men så mildt og venligt til taleren og svarede: „Ja, det håber vi.“ Så var den sag afpareret, og Klaus Berntsen tog sin sidste valgkamp i 1924. Om Klaus Berntsens slagfærdighed gik der utallige frasagn, som jeg ikke skal omtale her, men endnu går der frasagn om hans slagfærdighed, og vel var Kl. Berntsen ikke nogen lærd mand, men han var klar i sin opfattelseevne og grundig i sit arbejde. Jeg finder det dog rettest nogle få sider herefter at berette fra overleveringen om Berntsens første valgdag, der førte ham ind på rigsdagen uden tvivl ene og alene som følge af hans slagfærdighed og utraditionelle optræden.

Men det var altså kun et lidet sidespring. Ved valget i 1924 kom der – foruden de to alt nævnte – to unge folketingskandidater til på Fyn, nemlig lærer S. P. Larsen i Kerteminde-kredsen og undertegnede i Bogense-kredsen. S. P. Larsen, der oprindeligt var uddannet i malerfaget, fik i en sen alder lyst til lærergerningen, og han blev en god lærer. Hans speciale i folketinget blev især sociallovgivningen, og efter den 2. verdenskrig, hvor han blev socialminister i Knud Kristensens regering, opnåede han særdeles brugbare resultater således, at han med rette kunne hævde, at efter dette revisionsarbejde af K. K. Steinckes store socialreform fra 30'ernes begyndelse stod vi med den bedste sociallovgivning i Europa. Han fastholdt stedse, at forudsætningerne for en sund lovgivning var, at selvhjælpviljen og ansvarsfølelsen holdtes i hævd. I de sidste af hans år var han meget tunghør, men navnlig i begyndelsen af denne sygdomsperiode hævdede man med et smil, at ikke så sjældent kunne han udmærket høre, hvad der blev sagt, men ofte lod han, som om han slet ikke opfattede noget og kun hørte det, han havde lyst til at høre. Han døde ca. 60 år gammel. – Ingen af os to blev valgt ved valget i 1924, men begge to ved valget i 1926.

Bogense-kredsen, der dels for hovedsagens vedkommende lå i

Odense amt, dels for nogle sogne, derunder mine forældres, Brenderup i Assens amt, hvilke begge amter var tvillingamter under stiftamtmanden i Odense, var en kreds med betydelige politiske traditioner, idet bl. a. Klaus Berntsen havde repræsenteret denne kreds i 11 år fra 1873 til 84. Han havde to gange før været opstillet som Venstres kandidat i Kerteminde-kredsen, uden dog at opnå valg. Men i 1873 skulle der være omvalg i Bogense, idet partiets kandidat ved valget året før pludselig var død. Berntsen, der hidtil havde virket som højskolelærer, havde endnu ved disse tre valg ikke valget, som først indtraf med det fyldte 30. år, medens valgbarhedsalderen kun var 25. Han havde i 1873 egentlig ikke tænkt sig at fortsætte som politiker, men han blev ved et stort møde i Vissenbjerg kro presset så stærkt, at han sagde ja. Få dage efter fandt den offentlige valghandling sted på Bogense torv, og denne viste igen, at de politiske vilkår dengang var anderledes end i dag. Medens det nutildags er vanskeligt at omvende vælgerne på møder, syntes noget andet at gælde dengang. På selve valgdagen stod slaget. Alle vælgere skulle møde på hovedvalgstedet, altså på torvet i Bogense, ikke som nu, hvor man stemmer hjemme i sin kommune. Om dette valg går der endnu sagn på Nordfyn. Da det er et politisk tidsbillede, jeg gerne ville beskrive, vil jeg lade Klaus Berntsens ven gennem mange år, min tidligere, nu afdøde stiller (han blev over 100 år), højskoleforstander Rasmus Nielsen, Særslev, berette, som han gjorde i Venstres almanak for 1935:

„Langt det største flertal af vælgerne havde hverken hørt eller set Klaus Berntsen før, omend de måske nok kendte hans navn. Og da de endelig fik øje på ham på valgtribunen, sank hans meningsfællers mod næsten ned under nul. – Herregud, var det ham! Han er alt for ung. Stakkels mand, hvordan skulle han klare sig overfor de gamle durkdrevne og kloge højremænd. De ville fuldstændig hugge ham til plukfisk. Eller de agtede at fange ham i deres underfundige spørgsmåls snildt opstillede rævesakse. Og se! Der kom min sandten selve den Bogense provst i al sin højærværdige prælatmægtighed og med en mine i sit store groftskårne ansigt, som om han var på vej til retter-

stedet for at berette en dødsdømt forbryder. Det trak slemt op. Det arme unge menneske, der stod på tribunen og så ud over forsamlingen! Hvorledes skulle det dog gå ham? Og sletteboerne sukkede.

Efter hvad jeg fra flere sider har ladet mig fortælle, var stemningen således til at begynde med. Imidlertid, da kandidaterne havde haft ordet første gang, blev venstrevælgerne mere forhåbningsfulde. Han talte, min sandten, helt godt for sig, den unge mand!

Vist gjorde han så. Nu gjaldt det bare om, at han kunne svare, når forespørgslerne og interpellationerne tog til at hagle ned over ham. Men netop da kom Berntsen i sit es. Han greb sine modstanderes pile i flugten og sendte dem lynsnart og sikkert tilbage, så de ramte, hvor de skulle. De før så mismodige og forknytte venstremænd rettede ryggen og stinede nakken. „Han kan“, så bandte en enkelt, „konfirmere dem. Han længe leve.“

Og jublen blev stormende, da Berntsen fejede provsten i den grad morsomt og grundigt af, at denne skyndsomt forlod valgpladsen. Den højærværdige herre trådte frem med mørke miner som en tordengud og formanede i sin grænseløse naivitet den unge mand til at bede om forladelse for, hvad han havde sagt i dag.

Berntsen svarede smilende. Han formanede provsten til at tage skeen i en anden hånd, hvis han ville deltage i en offentlig debat, eftersom den tid er længst forbi, da man kyssede præsten på hånden og kaldte ham fader.“

Berntsens modkandidat fra Højres side var den gamle vestfynske gårdejer H. Mathias Pedersen, kaldet Hans Majestæt Pedersen, som altså, efter i mange år at have repræsenteret kredsen, nu faldt.

Også den senere indenrigsminister Jensen-Sønderup havde en kort stund repræsenteret kredsen efter det berømmelige omvalg i Bogense 1910, da Venstres og de radikale stemmer havde stået så nær inde på hinanden, at der dekretedes omvalg.

Dette var lidt om kredsens forhistorie. – Nu sad jeg en dag i

1923 i Østre Landsrets sekretærværelse, da en deputation for min afdøde bedstefaders kreds trådte ind, bestående af frugthandler L. J. Jørgensen af Brenderup, amtsrådsmedlem Chr. Christensen af Nymark, og driftsbestyrer Thage af Bogense, der opfordrede mig til at stille mig ved det kommende valg. Jeg vaklede meget, da mit arbejde i København var ret omfattende, og jeg egentlig nødig ville forlade de sydsjællandske valgtribuner, men resultatet blev, at jeg på en enstemmig opfordring sagde: „Ja.“ Jeg kendte en del af egnen fra mine sommerferier i Brenderup, hvortil mine forældre nu efter min faders afsked fra skolevæsenet var flyttet. Ti år i forvejen, da den første verdenskrig var brudt ud, altså i sensommeren 1914, var jeg feriegæst hos min onkel Peter Bro i Brenderup. Han havde nogle år før sammen med Bogense-sagføreren Thejll købt Bogense Avis, der dagligt redigeredes af sagfører Thejll, medens min onkel passede sin virksomhed i Brenderup. Da skete det, at sagfører Thejll med sin familie var på sommerferie i Norge, men efter skuddene i Sarajevo var rejseforholdene blevet meget vanskelige, og familiens hjemrejse blev forsinket i flere uger. Min brave gamle onkel, der kendte min interesse for journalistik, spurgte mig da, om jeg foreløbig for en måned ville tage rejsen frem og tilbage med det lille nordvestfynske tog til Bogense for at redigere bladet. Jeg følte mig meget bæret, og nu oprandt der 30 af de mest interessante dage i mit liv, hvor jeg på Bogense Avis' kontor sad med fingeren på verdens puls, hvor telefonsamtaler og Ritzaus bureau's depecher strømmede ind. Da jeg en dag hørte, at en fiskeskipper fra Jylland i rum sø var blevet bordet af en tysk undervandsbåd, udstyrede jeg mig med pen og papir og foretog et ret storstilet interview med den pågældende, gav samtalen en trespaltet overskrift, og dette pust fra den store verden blev byens og omegnens samtaleemne de følgende dage. Bogense by var dengang og er endnu en lille provinsby på ca. 3000 sjæle. Den ligger ca. 15 km fra jernbaneknudepunktet Brenderup og vel det dobbelte fra Odense. Den kaldtes i fordums tid „Slettens hovedstad“ – sletten mellem Odense og Bogense med megen god jord. I det daglige liv herskede de gamle købmandsslægter, byens øvrigheds personer, i det hele taget folk af stand, og hvor mærkeligt det lyder; disse så endnu blot for 40 år siden

på en måde ned på bondestanden, selvom landboerne var handelsstandens bedste kunder. Nå, bønderne levede jo endnu hjemme på gårdene, og kun sjældnere kom de dengang kørende ind til byen, og da skete det jo, at de på de mindre beværtninger og gæstgivergårde slukkede tørsten ret rigeligt. For øvrigt skænkede de større købmandsforretninger, hvis gårde på de store dage ofte var fyldt med landmændenes vogne og hestene i stalden, godt med de „røde snapse“, så kunderne ved hjemkomsten var kommet i godt humør, og det morede købmændene sig over. Jeg blev klar over dette forhold, da jeg en dag kørte med min onkel og hans kone ind til byen i hans landauer. Da vi skulle hjem, havde vi egentlig lidt travlt, men min onkel pålagde kusken at køre i skridtgang ud af byen og først sætte farten op, når bygrænsen var passeret. Det undrede mig, og jeg spurgte om grunden, og min kloge gamle onkel smilede i skægget og svarede: „Ser du, bønderne kører i skridtgang ind i byen for at se så meget som muligt, men når de så er kommet i stemning, skal de vise sig, når det går hjemad, og lader hestene sætte i galop. Derfor kører jeg altid i trav ind i købstaden, men i skridt hjem.“ Der ligger altid noget bag alting.

Da denne erindringsbog ikke er skrevet for specielle dele af landet, vil jeg for de nordfynske sognes vedkommende kun omtale ganske enkelte personer. Først og fremmest frugthandler *L. J. Jørgensen* af Brenderup, en sjælden stout og retlinet mand, der i denne udprægede æble- og bæregn fra bunden havde oparbejdet en betydelig forretning, der nu føres videre af sønnen, frugthandler Jens Klindt Jørgensen. *L. J. Jørgensen* kørte som formand for kredsen for mig dag og nat, og han lagde aldrig skjul på sin overbevisning. Det fortaltes om ham, at da han som medlem af valgbestyrelsen ved omvalget i Bogense var til stede på Bogense rådhus, og der skulle stemmes om de forskellige stemmesedlers gyldighed, til stor fortrydelse for byens borgmester pludselig råbte til sine meningsfæller: „Nu op med hænderne, folkens.“ Ved en anden lejlighed ved et stort og stormende vælgermøde i Brenderup kro var der en radikal slagter, der ideligt og voldsomt afbrød mig. Jeg søgte både med alvor og skæmt at bringe ham til ro, men han gestikulerede og råbte stadig. Da pludselig så jeg frugthandler Jørgensen rejse sig to bænke

bag afbryderen, bøje sig henover de mellemsiddende og sige noget til slagteren. Nu blev der stilhed, og slagteren sad nærmest med foldede hænder under resten af mødet. Da mødet var forbi, spurgte jeg min kredsformand om, hvad han havde sagt. Frugthandleren smilede i skægget og sagde: „Jeg sa'e kun til ham, at hvis han ikke ku' sidde stille, skulle han ikke mere vende med sin slagtervogn oppe hos mig.“ Og da Jørgensen førte ret stort hus, foretrak slagteren altså at sidde stille fremfor at få en glad dag ud af det. Da jeg endelig ved valget i 1926 blev valgt, var ingen gladere end denne noble mand, hvis hjem i de kommende 10 år hyppigt blev mit opholdssted. Det førende amtsrådsmedlem på egnen, gårdejer *Chr. Thomsen* af Åhøjrup må jeg også mindes. Han var af konservativ oprindelse, stammende fra Skovhøjrup kro, men blev en førende og anset venstremand. Min slægts fødesogn, Brenderup, et ret stort sogn på ca. 2000 indbyggere, var under påvirkning af det altid aggressive Middelfart Venstreblad noget radikalt præget. Venstre var altså kun det næststørste parti i sognet, men trods dette fik Venstre altid ved de kommunale valg flertal, da *Chr. Thomsen* stod som nr. 1 på Venstres liste. – Nu er disse to mænd begge døde, men deres grave går jeg aldrig forbi, når jeg besøger min slægts sidste hvilested på Brenderup kirkegård. – Redaktør *S. P. Quist*, *Fyens Tidende's* ansete gamle redaktør, var mig en god ven, og den gamle særprægede leder af den desværre hensygnende, nu opløste *Middelfart Avis*, redaktør *Julius Ejlersgaard*, vil jeg også nævne. Hans blad måtte som så mange andre små blade lide bladdøden, men her må det ikke glemmes, at det lille provinsblad med gamle forældede maskiner lå i skyggen af det store „*Fyns Tidende*“. At det dygtigt ledede radikale *Middelfart Venstreblad* under en pågående politisk pen gik fremad, havde også sin forklaring deri, at det store fynske radikale „*Fyens Venstreblad*“ tid efter anden gik tilbage og sygnede helt hen.

Ved valget i 1924 blev altså såvel Klaus Berntsen som Hans Jacob Sørensen genvalgt, og vi to nye måtte bide i græsset. Men kun godt to år sad det første ministerium *Th. Stauning*, jfr. ovenfor. Ved opstillingen før valget i 1926 skete der en begivenhed, der ændrede den fynske venstrerepræsentation i folketinget. Klaus Bernt-

sen, der døde den 27. marts 1927 (jeg overværede hans begravelse på Højby kirkegård – en stormand værdig) havde besluttet sig til ikke at lade sig genopstille i den ellers sikre Assens-kreds. Og nu begik denne kreds, der i over en menneskealder havde været repræsenteret af en venstremand i folketinget, og Otterup-kredsens folketingsmand, den unge gårdforpagter Hans Jacob Sørensen, det politiske fejlgreb, at man enedes om, at denne unge politiker, der var så lig i ydre og indre Klaus Berntsen, skulle opstilles i Assens-kredsen og altså forlade sin valgkreds Otterup. Dette medførte en betydelig ravage i Odense amt. Otterup blev rasende og forenede sig i vrede med Kerteminde-kredsen under S. P. Larsen, der nu havde sit valg sikret. Derefter blev Bogense- og Middelfart-kredsene klare over, at hvis de ikke forenede sig, havde ingen af disse kredse chancer for valg af deres mand, og efter en del forhandlinger, hvor en del landmænd i Middelfart-kredsen blev betænkelige over den mulighed, at en sådan sammenslutning kunne medføre, at den eneste *landmand* Hans Jacob Sørensen faldt, enedes de to kredse om fællesopstilling. Sammenslutningen blev altså vedtaget, navnlig med tilslutning af Middelfart-kredsens ansete formand, amtsrådsmedlem, gårdejer og senere direktør i Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger, *N. C. Poulsen*, i hele Vestfyn kort og godt kaldet *N. C.* Han var en begavet mand, der var gift med min halvkusine Anna. I dette ægteskab, hvor husmoderen, den elskelige kusine Anna, desværre i mange år var syg, fik jeg under valgkampen mit andet hjem. Det var en dejlig tid, jeg nu ofte mindes sammen med Poulsens enke i hans andet ægteskab, Anna Poulsen, og de to efterlevende døtre Astrid og Ellen. – Men nu følte den gamle sikre Assens-kreds sig truet, og en formelig sogneagitation blev sat ind, specielt i Middelfart-kredsen, hvor landmænd fra Assens-kredsen holdt på, at de vidtstrakte landsogne i Odense amt ikke skulle repræsenteres i folketinget alene af en skolelærer og en landsretssekretær, men at landbruget skulle have en repræsentant. En aften kom således en af mine egne sogneformænd, en gårdejer fra et af de sydlige sogne i Middelfart-kredsen og meddelte mig, at man i kredsen var godt tilfreds med mig, men landmændene – også han selv – *måtte* have en landmand. Han føjede til, at han i sin lomme-

bog nu havde en 5 à 600 navne på landmænd fra Bogense og navnlig fra Middelfart-kredsen, som på valgdagen havde besluttet sig til at stemme på Assens-kredsens repræsentant, gårdejer Hans Jacob Sørensen. De var kede af det, men efter valget ville de anbefale mig til en anden mere udpræget bykreds. Jeg svarede, at det måtte de jo selv om, men det forundrede mig, at venstremænd så mere på standsinteresser end på politisk samling. – Men det har altid været det liberale Venstres fejl, at vi er individualister. Alle har sin mening, samling og sammenhold kom i anden række. Her har vi gennem tiderne kunnet lære meget af Socialdemokratiet. – Men jeg må føje til, at denne agitation blev mødt af en kraftig mod-agitation. Venstresindede fynske bønder tog også rejser ud i sognene og spurgte „overløberne“, om de handlede rigtigt ved at forlade den mand, der enstemmigt var blevet opstillet, og som de i øvrigt havde været tilfreds med på vælgermøderne. Den almindelige mening var for øvrigt, at Hans Jacob Sørensens og mine chancer stod fifty-fifty.

Vælgermøderne i de to kredse, Bogense og Middelfart, forløb vidt forskelligt. I Bogense var det rolige møder, hvor folk lyttede og funderede over tingene. I Middelfart var der fra Slengeriks tid mere fart over feltet. Medens den socialdemokratiske kandidat *Larsen-Bjerre* var en rolig og besindig jyde, var den radikale kandidat *Oluf Steen* mere anlagt for de skarpe udtalelser, og da jeg heller ikke havde den stilfærdige talejargon, blev det til ret hede kampe, hvor også „strandhugsten“ fra Assens-kredsen kom på tale, da jeg ved en lejlighed havde sagt, at jeg anså min radikale modkandidat i Bogense, gårdejer *Petersen-Røjle*, for en mere forhandlingsvillig mand end Oluf Steen. Denne var i øvrigt en afgjort politisk begavelse og kom på rigsdagen til at spille en vis rolle som radikal forhandler. Han er nu død.

Og så kom valgdagen, der medførte, at socialdemokratiet tabte 2 mandater, de radikale tabte 4 mandater, medens Venstre og de konservative hver vandt 2 mandater og dermed tilbageerobrede flertallet i folketinget. Men for os i Odense amt vidste man ikke, hvorledes stemmerne fordelte sig før nogle dage efter, da amtsbestyrelsen under stiftamtmandens ledelse endelig optalte stem-

merne. Jeg passede mit arbejde den dag i Østre Landsret, men ventede selvsagt spændt på en telefonopringning fra Fyens forsamlingshus i Odense, hvor optællingen fandt sted. Den lod vente på sig, og jeg hørte senere, at det skyldtes stadige krav om ny optælling, da gårdejer Hans Jacob Sørensens og mine stemmer lå tæt op ad hinanden. Endelig hørte jeg frugthandler L. J. Jørgensens glade og lykkelige stemme i telefonen, der meddelte, at jeg havde sejret med 25 stemmers majoritet med et stemmetal på ca. 6000 for hver af os to. Det var altså kun lige til øllet, men begejstringen i Bogense-Middelfart-kredsens Venstre var stor, medens Assens-kredsens folk drog skuffede hjem uden nogen rigsdagsrepræsentant, hvad kredsen ellers havde haft i en menneskealder. Hans Jacob Sørensen, der var en løfterig ung mand, blev senere valgt i den jydsk Bække-kreds, men døde for øvrigt ung af en uhelbredelig sygdom. Valget gav altså den lære, at en rigsdagsmand, der er valgt i en kreds, bør ikke forlade denne, før han er faldet.

OTTENDE KAPITEL

Min første Præstetid – Ministeriet Madsen-Mygdal og det første ministerium Stauning

Resultatet af valget, rent politisk, blev, at vi fik ministeriet Madsen-Mygdal. Det er ikke min opgave her at vurdere denne i sin regeringstid så populære, men også omstridte mand – manden med sin „eneste“ og for folket klare tale, så vel ingen venstrefører i dette århundrede, I. C. Christensen indbefattet, har haft sådan lydhørhed i folket. Det var i de store møders sidste tid, 5–6 ja 10.000 om hans talerstol var ikke ualmindeligt. Jeg husker således en grundlovsfest i Båringskov i Vestfyn, vist 1927 eller 28, hvor den radikale redaktør fra Middelfart kort og godt slog fast, at der nok havde været 10.000 til stede. Før mødet, der måtte udsættes i nogen tid, da statsministeren sad fast i de lange bil- og vognrækker, der ad de smalle landsbyveje snoede sig mod mødestedet, var der et vogntog på vej flere kilometer langt. Men siden den tid, da også radioen begyndte at få indpas, svandt de store møder hen, kun genoplivet i den tunge krigstid i 1940–41 med alsang og algangsstunder. – I en afhandling i „Den liberale Venstre-Almanak“ for året 1945 har afdøde folketingsmand, docent Otto Himmelstrup på en klar og koncis måde i sammentrængt form fastslået ministeriets økonomiske hovedsynspunkter og betydningen af Madsen-Mygdals politik. Der findes her udtalelser, der læses med interesse i nutiden i vor vanskelige økonomiske situation. Han skriver bl. a.:

„Kun få politikere har været ude for en så uretfærdig og tendentøs bedømmelse som ministeriet Madsen-Mygdal fra 1926–29, og først og fremmest ministeriets chef, der for offent-

ligheden stod som bæreren af den fulgte politik. (Spørgsmålet var om at fastholde den ærlige krone, der selvsagt kom til at mærkes i erhvervslivet. Nu i 1965 er kronens faktiske værdi nede på 17 à 18 øre, og hvad dette betyder for spareren og den jævne mand ved alle – tilføjet af forfatteren). Og dog er forholdet jo det, at den danske økonomiske politik fra 1926–29 fulgte de linier, der blev udstukket ude fra, f. eks. fra Folkeforbundet. Som det allerede er sagt, var Madsen-Mygdals opfattelse af valutaspørgsmålet båret af ønsket om igen at få et fast pengenniveau, der gav mulighed for at leve af ærligt arbejde og ikke af spekulation, og hertil medvirkede han også under det første ministerium Stauning.“ – – – „Naturligvis blev der på sine enkeltheder grebet fejl i udførelsen af en så omfattende politisk nyorientering, som tilpasningspolitikken var, men sikkert mindre på det saglige end på det politiske område. Formueskattelettelser fra 1928 var således utvivlsomt *politisk* et fejl-greb, der blev udnyttet med enestående kynisme i den hjemlige politik.“

Som en følge af politikken med den ærlige krone måtte man også tilpasse den økonomiske politik. Statens ydelser på en række områder måtte nedbringes. Det var det, modstanderne kaldte nedskæringspolitikken, der skar i levende kød og blod. Senere blev bedømmelsen også en anden, thi årene 1927–30 var udprægede fremgangsår i økonomisk henseende, navnlig for industrien, og fra august 1927 var arbejdsløshedstallene måned for måned lavere end året forud indtil september 1930 (da det andet ministerium Stauning var trådt til). – Man kan vist også tilføje, at selve tilpasningspolitikken blev stående under de følgende radikal-socialistiske ministerier. Man kan altså om dette stærkt omdiskuterede afsnit i vort lands politik sige, at det en mand gør af det rigtige, fælder ham ofte på valgdagen. Det er ikke nogen elskværdig udtalelse om demokratiet, men det er vilkårene i et folkestyret land. Og folkestyret bør trods alle mangler være den eneste regeringsform, vi i Danmark, ja, i hele Norden, slutter os til. – Som bekendt faldt ministeriet Madsen-Mygdal heller ikke på sin økonomiske politik, men derimod

på forsvarssagen – og måske ved en fejltagelse, i hvert fald ved en fejlurdering. Madsen-Mygdal foretog jo sine nedskæringer af statsbudgettet og mente ej heller, at forsvarsbudgettet her helt kunne undtages. Man kan vist også her tilføje, at forholdet mellem Venstre og støttepartiet, de konservative, ikke altid var helt godt. Der kunne sikkert nok fra statsministerens side have været taget noget mere hensyn til den konservative gruppes ønsker, ikke mindst i spørgsmålet om forsvaret. Der var ikke mange millioner mellem de to partier på dette område, men statsministeren og partiet med ham stod fast – og resultatet blev, som det kaldtes i den folkelige talemåde, at „Christmas Møller tabte suppeterrinen“. Her mener jeg, at redaktør Anders Vigen har ret, når han i en udtalelse i „Berlingske Tidende“ for den 22. august 1943 siger: „at ministeriet Madsen-Mygdal lod sig styrte ved den konservative afstemning.“ Og han fortsætter: „Jeg bruger dette udtryk, fordi så katastrofale følger sikkert ikke var tilsigtet fra konservativ side, og fordi Madsen-Mygdal sagtens kunne have afværget denne, uden at der var tilføjet det parlamentariske princip andet end en rent formel skramme.“ Men ministeriet indgav sin demissionsbegæring, og der blev udskrevet nye valg, der medførte, at socialdemokratiet vandt 8 mandater, de radikale holdt deres mandattal, Venstre gik 3 mandater tilbage, og de konservative tabte 6 mandater. Derefter kom det andet ministerium Stauning, men nu tonede de radikale rent flag og fik 3 ministre i regeringen. – Madsen-Mygdal fortsatte som gruppens formand med N. Neergaard og dr. Krag som næstformænd, og han fortsatte som sådan til efter Kanslergade-forliget, som senere omtales, da han igen forlod rigsdagsarbejdet, også som følge af splittelse i landbruget med den særlige L. S.-bevægelse, som han bekæmpede.

Den dag i dag er Præstø og egnen deromkring sommerlandet for mig

Under de ovenfor omtalte alvorlige politiske og økonomiske forhold havde jeg hidtil udført mit arbejde i Østre Landsret og fortsat passet min omfattende juridiske manuduktion, men jeg havde altid haft særlig interesse for politigerningen og dermed anklagemyndighedernes funktioner. Dommergerningen havde sine tillokkende sider,

men den udøvende myndighed kom nærmere i kontakt med livet – altså problemerne i folket – og disse har altid sysselsat mig mest. Der er i dag en tendens til, at politimesteren også murer sig inde. Er det en misforstået standsfølelse? Eller er det en følge af det enige krav om fast arbejdstid – og så frihed?

Det faldt da i min lod at blive embedsmand i en af Danmarks mindste, men utvivlsomt skønneste byer, indtil dato i ca. en syvendedel af mit liv, nemlig som konstitueret politimester fra 1928–30 og senere som „rigtig“ politimester fra 1935–43 i Præstø. Det var justitsminister Svenning Rytter, der sendte mig derned, uden tvivl med den bagtanke, at jeg til sin tid skulle indstille embedet til nedlæggelse, da det unægteligt hverken var stort i henseende til folketal eller omkreds. Indbyggertallet lå på godt 12.000, af sognefogeder var der kun 9 + 2 lægds mænd, der ikke tillige var sognefogeder. Det embede, jeg kom fra i 1935, Hasle med flere herreder i Øst- og Midtjylland, havde til sammenligning to dommere, een i Århus og een i Hammel. Men jeg har aldrig i folketinget været ivrig til at svinge sparekniven på dette område; de meget store embeder fjerner befolkningen yderligere fra statens repræsentant, og mange og store kørselsudgifter løber på. Thi selvom forskellige embedsmænd skal til det samme møde, er det sjældent, at de kører i samme vogn. Så skal den ene ege et sted hen efter mødet, den anden et andet, og jeg har vel lov til at antyde, at „kørepengene“ jo af mange anses for en del af lønnen. – Før mig sad den lige afgæde højesteretspræsident Kaarsberg som konstitueret politimester i Præstø, og da jeg aflagde min goddag-visit, erklærede han kategorisk, at der var intet som helst reelt at bestille for en politichef. „Se,“ sagde han, „der er kun 7 breve i dag.“ – Nå, om dette kan der strides til dommedag. Jeg var ganske vist rigsdagsmand i hele min 2 år lange konstitution dernede, men jeg var også optaget af at tjene befolkningen i deres lokale ønsker, og da politistyrken var ringe: een mand i byen, een i hele landdistriktet, een kriminalmand og så en natbetjent, følte jeg mig opfordret til at deltage en del i den egentlige patruljering. Da jeg den 1. september 1930 vendte tilbage til København, kunne jeg derfor ikke indstille, at embedet nedlagdes. Justitsminister Svenning Rytter, der på så mange områder udførte en for-

tjenstfuld gerning, var på dette område for sparsommelig. Jeg bestrider ikke, at Ærø er en lille ø, for lille til et dommerembede, men da han også i sin regeringstid fik bl. a. mig til at stemme dommerembedet dér ned, trods befolkningens enstemmige protest, hvorunder man endog henviste til et løfte, kongen i sin tid havde givet Ærø, da den flyttedes fra den sønderjydske forvaltning til Svendborg amt, blev resultatet også, at få år efter måtte man oprette embedet igen, så Ærø har stadig sin dommer. Jeg beklager også, at i Nordslesvig nedlagde vi ved sidste embedsrevision det 200-årige dommerembede i Toftlund. De få tusinde kroner, der herved sparede, var for intet at regne mod byens og egnens trofasthed mod Danmark gennem de 56 års udlændighed. –

Men der blev altså heldigvis intet af nedlæggelsen i Præstø i 1930, og ved sidste lovgivning på dette område glæder det mig også, at nedskæringsplanerne i sin fulde udstrækning gik i vasken. Ganske vist blev det selvstændige dommerembede i Præstø nedlagt og dommeren flyttet til Stege, og han fik som område ikke alene Møen men også Præstø købstad og Vordingborg nordre herred, men politimesterembedet, der også skulle være nedlagt, blev bl. a. ved min mellemkomst opretholdt, endog således, at Præstø blev hovedsæde såvel for Præstø som for Store Heddinge, der havde og beholdt sin dommer. – Jeg må stadig holde for, at den nuværende ordning er den retfærdigste, at alle de små købsteder hver har en kgl. udnævnt juridisk embedsmand. Store Heddinge og Stege har hver en dommer, Præstø har en politimester. Når jeg tænker på dette, mit første politimesterembede nu på ca. 35.000 indbyggere, omfattende ikke alene de dejlige sogne omkring Præstø fjorden og kyststrækningerne ned til Kalvehave og det historiske Stevns, kunne man ønske sig yngre og være politimester igen her i denne Danmarks herligste og bestemt sagnrigeste (Gøngehøvdingens) kystkreds.

Præstø står den dag i dag for mig som *Sommerlandet*. Da jeg regerede der, var jeg kun i fyrrene og havde livet for mig. Jeg husker vel hårde snevintre, hvor den lille præstøbane sad uhjælpelig fast, hvor posten udeblev og hvor de offentlige kontorer var arbejdsløse. Disse dage og aftener var hyggelige. Vogne kom ikke til byen, kun kaneklokkerne afbrød af og til stilheden, men efter en god midaften

hos borgerskabet kom kortbordene frem. Der var hygge og romantik over det gamle Præstø. Kort efter, at jeg første gang var kommet til byen, altså i 1928, var der selskab hos en kendt sagfører og branddirektør, og da jeg ved to-tiden forlod hans ejendom på torvet, trådte frem fra den høje indgangstrappes skygge en solidt påklædt, kraftig og ret fyldig mand i en politiuniformslignende dragt. Han mælede med en lidt ru stemme: „G’aften, politimester,“ hvorefter han med et ret håndfast tag tog mig under armen. Jeg gjorde mig fri og spurgte: „Hvad mener De med det?“ – „Nåh, hvad“ – lød svaret, og vi vandrede ned mod hotel „Danmark“, hvor jeg dengang boede, i dyb tavshed. Så sagde jeg: „Hvem er egentlig De, min herre?“ Og så kom det frem, at det var natbetjent Christoffersen, en mand jeg, som årene gik, kom til at sætte megen pris på. Jeg trak en cigar op af vestelommen og tog afsked med den bemærkning, at nu så jeg allerede gadelygten uden for „Danmark“, så nu kunne jeg selv finde vej. Dagen efter forhørte jeg om denne mærkelige tildragelse på politikontoret, hvor store smil bredte sig på ansigterne, hvorefter politiassistent Johansen betroede mig, at tidligere politimestre af og til måtte følges hjem af „Stoffer“, når værterne havde skænket flittigt. „Og,“ føjede han til, „må jeg henstille til politimesteren, at De ikke ændrer i dette forhold, thi ofte byder pigerne også natbetjenten på en hjertestyrkning.“ Jeg lod det derfor passere, men ligemeget hvor jeg var til middag, sluttede jeg altid aftenen med de ord: „Og så ta’r jeg lige en cigar til Stoffer!“ Hvorledes han i dagens løb fik at vide, hvor jeg var om aftenen, har idel været en gåde for mig, men sommer og vinter stod han uden for gæstebudets port, når jeg drog af mod hjemmet, og fik sin cigar.

Præstø er i dag ikke væsentlig større end dengang. I disse små købstæder havde man beholdt natbetjent- eller vægterinstitutionen. De behøvede ikke at synge vægtervers, men de skulle være der. Og disse gamle betjente kunne holde ro. De fulgte en kæfert hjem uden at ulejlige arrestforvareren, men var en eller anden ung fyr næsvis mod en ung husassistent, fik han reverenter talt en „på torsken“, så det sang. Nu om stunder rationerer man det hele, ofte i praktisk henseende på slettest mulige måde. At se en politibetjent på gaden i en mindre provinsby er næsten lige så sjældent som at se en araber

knæle på Præstø hovedgade for at anråbe Allah om hjælp. Men således er det vist alle steder. I min tid, både i Præstø og i Køge, krævede jeg patruljering til sine tider, varieret, så folk ikke kunne regne ud, når der ikke var politi på gaden. – Dette betød for det første, at politiet så kom lidt med ud i folkelivet og for det andet, at en travl købmand eller håndværker da kunne rette spørgsmål direkte til betjenten. Og endelig, mine herrer politimestre, mine kære gamle kolleger, det højner politietaten; det taler til folket om ro og orden, så man ikke tror, at politiets folk kun er kontorister, og som altid kommer bagefter begivenhederne. – Bl. a. politiassistenterne Hviid og Linder i Køge var fremragende stationsledere af den gamle og dog moderne skole. De ordnede en fast patruljetjeneste og de inddelte byen i otte distrikter, og lidt ældre betjente sattes fortrinsvis til at passe disse ikke mindst i henseende til renlighed, gadefejning m. v. Det glædede mig også ofte i Næstved eller Roskilde at høre borgerne sige til mig, når jeg kom til disse byer: „Der har vi politimesteren fra Køge, det er dér, man træffer betjente på gaderne!“ Jeg har jo ingen myndighed længere dér, men det glæder mig at se politibetjente på Køges gader langt oftere end andre steder, og vi arme mennesker higer jo altid efter anerkendelse, så jeg mumler til mig selv: „Se, se, det har de ikke glemt fra min tid.“

Nu om stunder sidder politibetjenten på stationen, ofte optaget af journalisering, kortudstedelse, hundemåling og statistik m. v. Alt dette kunne efter min bedste overbevisning ikke-politiuddannede folk udføre lige så godt, og så blev der tid til præventivt arbejde på gader og veje. Hvad kunne en ung betjent i sin bil ikke udvirke i de travle ferie- og søndage på vore hovedveje til moderering af tidens uforståelige jag og fart på vore veje. Jeg ved godt, at svaret fra vor politiledelse lyder: „Men i deres små vogne kan de ikke indhente synderne.“ Det er rigtigt, men alene deres tilstedeværelse ville virke som en afdæmper, og i vor tekniske tid har vi fotograferinger og fartmålere, så de virkelige overtrædere kunne blive fanget. Og om aftenen og natten var det bedre med natbetjenten, der var på gaden. Nu må man ringe til en politibetjent, da landstationerne er lukkede fra ca. kl. 18, og i bedste fald er betjenten – efter dagens kontorarbejde – gået i seng, i værste tilfælde véd en fremmed, som

søger assistance hos politiet, ikke, hvortil man skal ringe. Hertil kommer, at er det en større opgave, er politiet i dag indstillet på, at mange betjente skal møde samlet. Jeg husker en landpolitibetjent i et af mine distrikter. Han virkede ene mand i ordenspolitiet i et distrikt på 11 à 12.000 mennesker. Han var lige kommet i stillingen, og dette skulle han klare ved egen hjælp. En aften var han kommet ud i et fjernt beliggende sogn ved kysten. Der var bal i forsamlingshuset, og en del ungdom var kommet fra en nærliggende herregård, deriblandt en kraftig og ivrig svensker. Han lavede en sådan uro og larm, at ballet var ved at blive ødelagt. Den pågældende – for øvrigt stærke – landoverbetjent manede til ro, hvilket kun gjorde uroen større. Da gik han hen til svenskeren, greb denne, der også var stor og stærk, i arme og ben og bar ham ud af lokalet under forsamlingens øredøvende jubel. Kommet ud i gangen satte han svenskeren ned på gulvet, vendte ryggen til ham og tørrede sit svedige ansigt. I samme øjeblik sprang svenskeren op og langede landbetjenten bag fra et sådant nakkedrag, at denne sank om på gulvet, i øjeblikket næsten bevidstløs. Derefter fo'r svenskeren bort, ud over markerne. Landbetjenten kom til sig selv og tænkte: „Nu gælder det mit renommé her i sognet. Bliver dette nakkedrag det sidste ord her i dag, har du tabt“ Han havde ingen at ringe til, thi den pågældende station var kun bemandet af en mand. Altså sprang han op og løb efter svenskeren og nåede ham ude ved en mergelgrav på herregårdens mark. Hvad der herude skete, ved jeg kun efter samtale med landbetjenten 2 måneder senere. Men factum est, at svenskeren fik så mange prygl, at han senere måtte køres hjem til gården, hvor forpagteren tog sig af ham. – Jeg hørte først om begivenheden længe efter, og da var svenskeren kommet sig og ønskede i øvrigt ikke videre foretaget (nu om stunder var vel ombudsmanden som sidste instans blevet bragt ind i sagen), hvorfor jeg lod sagen passere. Men resultatet af denne bataille blev, at nu havde landbetjenten den hele kommando i sit store distrikt. Ingen sinde vovede nogen at vende sig mod ham. –

Men altså, vi havde hårde snevintre i Præstø, men alligevel er det Sommerlandet, jeg nu i de ældre dage forbinder med Præstø-distriktet. Jeg er jo født jyde, men som digteren Chr. Winther

engang skal have sagt: „Jeg kan kun digte på Sjælland, til nød på Møen“; således har jeg i min politigerling i over 30 år været knyttet til Øst- og Sydsjælland, og det har i hovedsagen været lyse år med sommer og sol, altså netop som også Chr. Winther har sagt i „Hjortens Flugt“: Så gik der da en vinter, så kom der en vår – – Dette skyldtes vel også, at jeg dengang var ung, og at jeg følte, at befolkningen af alle lejre og anskuelser var lette at komme i kontakt med. Jeg husker endnu tydeligt med taknemmelighed ved min afrejse i 1943 til Køge og Haslev de venlige udtalelser, som såvel Social-Demokraten som de radikale og de konservative blade rettede til mig. Mit mere politiske og venskabelige forhold til Præstø Avis (og dets redaktør), en velredigeret aflægger af Næstved Tidende, i hvis bestyrelse jeg nu har siddet i henved 30 år, var jo noget for sig selv.

Nu må dette jo ikke forstås derhen, at der aldrig var nogen kurre på tråden mellem borgerskabet og mig. Jeg husker endnu besværlighederne ved den ensidede parkerings indførelse på hovedgaden. Det glæder mig, nu da vi atter bor her i den gamle gård på torvet, at denne er opretholdt. – Jeg tror også at turde sige, at den ikke så relativt gnidningsløst var blevet indført, om jeg ikke underhånden havde drøftet og forberedt sagen med byens „grand old man“, kornkøbmanden, *Anton Petersen*, – *Købmanden* – som han kort og godt kaldtes – og krævede at blive kaldt.

Erindringen om denne stoute – i god forstand lidt selvbevidste – personlighed bevarer jeg med glæde, thi i denne – dengang – stærkt konservative by, var det ikke altid let at få nye praktiske ting indført. Ganske enkelte gamle konservative slægter med navne som Grønvold og Tolderlund havde i årtier siddet i de store forretninger og holdt mange fremskridt nede. Det var omkring århundredskiftet på tale, at andelsslagteriet skulle anlægges ved Præstø – det blev imidlertid Masnedsund – et yderpunkt i amtet – ligesom man i sin længst svundne tid drøftede, at statsbanen skulle have været anlagt, så den passerede Præstø. Men de gamle købmandsslægter havde nok i sig selv; de ville ikke have socialister til byen, og den lille Præstøbane måtte kun have en arm til Mern – ikke til Vordingborg. – *Købmanden*, *Anton Petersen* var også en besindig mand, men

hans horisont var langt videre end mange andres. Nu, så længe efter, kan jeg godt antyde, at når sagerne var ved at gå i hårdknude, listede jeg ind „ad bagdøren“ til købmanden og fremstillede mine meninger. Anton Petersen hørte roligt på mine udredninger og sagde så altid: „Jamen, kære politimester, jeg har trukket mig ud af de offentlige sager og blander mig ikke i dem mere.“ Men han sagde det med det kendte glimt i øjnene, og jeg er overbevist om, at han på alle områder, hvor han kunne give mig medhold, sagde et par alvorlige ord til borgmester *Carøe*, hans svigersøn og kompagnon i den store købmandsgård. *Carøe* var også en mere moderne og fremkommelig mand. I hvert fald blev luften ofte derefter mildnet. Endnu i 1928–29 var hovedgaden belagt med „toppede brosten“. Det gamle borgerskab rasede mod asfalteringen, men nu var bilismen ret for alvor ved at trænge sig frem. Når jeg ved natbetjentens trommeslag efter et snefald beordrede snerydning, protesterede det gamle borgerskab og henviste til årstidens omfattende kanekørsel. Det var et smukt syn at se købmandens fyrige, hovedtoppydede heste foran kanen med det lange, frynsede kanetæppe; men en ny tid var ved at bryde frem. –

Lad mig erkende, at lige før min afrejse i 1943 kom borgerskabet og jeg i alvorligere grad på kant. Det skyldtes det kommunale valg, hvor den borgerlige vælgerforening – så godt som udelukkende domineret af de konservative – efter min mening ikke pågætede Venstres ligeret tilstrækkeligt. Jeg har altid på disse områder holdt på min „grundlovmæssige ret“ til åbent at vedkende mig mit politiske standpunkt. Mange af mine fortræffelige politimesterkolleger har antydnet overfor mig, at dette var forkert. En kollega, jeg sætter megen pris på og som jeg agtede højt, sagde engang til mig: „Jeg har selvfølgelig også mit politiske standpunkt, men dette forbliver en hemmelighed for alle andre, thi efter min mening skal jeg stå for hele befolkningen som en aldeles upartisk mand.“ Jeg kan selvfølgelig udmærket forstå hans standpunkt, men jeg synes altså, at „upartiskhed“ kan udøves i gerning. Den højeste politimyndighed, justitsministeren, kan jo i hvert fald under vor parlamentariske styreform ikke dølge sit politiske standpunkt. Men hvad man nu end vil mene om dette forhold, så sætter jeg den befolknings poli-

tiske modenhed højt, jeg har levet iblandt, thi det er kun een gang sket, at min udtalte politiske mening blev draget ind i diskussion. Jeg mener mig berettiget til at omtale dette tilfælde, der altså var et rent enkelttilfælde. Det skete for ca. 15 år siden i Køge, at en stor fagforening skulle afholde en større jubilæumsfest. Inden denne mødte en deputation på tre mand og indbød mig til denne festlighed. Jeg var meget glad for denne invitation, som jeg gerne ville efterkomme, da jeg vidste, at de allerfleste i Køge egentlig ganske godt kunne lide mig. Men på en eller anden måde var denne indbydelse blevet kendt, og en yderliggående gruppe protesterede imod, at en venstrepolitimester skulle sidde som gæst ved denne festlighed. Ledelsen forudså ballade og forelagde sagen for mig, der selvsagt straks sagde, at jeg i hvert fald ikke på foreningens festdag ville foranledige uro. – Min ven, den gamle socialdemokratiske borgmester Albrechtsen, som jeg fortalte det passerede, blev meget vred og spurgte mig, om han også skulle udeblive, hvad jeg selvsagt protesterede imod. Men dette tilfælde er også den eneste divergens, jeg på dette område oplevede. –

Men jeg fortsætter altså om konflikten i Præstø. Min politiske meningsfælle og ven lige til sin død, en prægtig mand med sin enestående dygtige kone – ret en typisk borgerkone – mejeriejer *Chr. Thorborg* havde i en række år siddet som Venstres repræsentant i det borgerlige flertal i byrådet som nr. 2 på borgerlisten. Nu ville han trække sig tilbage, og der afholdtes opstillingsmøde på hotel Præstø. Vi enedes hurtigt om, at købmand Carøe skulle opstilles som nr. 1, men da vi kom til Thorborgs plads nr. 2, brød uenigheden ud i lys lue. Navnlig dyrlæge *Thestrup* (faderen til den kendte dommer og folketingsmand *K. Thestrup*), der hørte til den konservative skole, ja, nærmest var en gammeldags 'Estrupper' – i øvrigt en fortræffelig mand – hævdede med stor styrke, at Venstre skulle langt længere ned på listen. Efter voldsomme meningstilkendigelser opfordrede jeg Venstres folk til at forlade mødet. Dette skete, og vi opstillede Præstø Avis's mangeårige redaktør *Chr. Bruun* m. fl. borgere, og vi fik også vor mand valgt. Det konservative flertal faldt nu, og Socialdemokratens redaktør *Chr. Johansen* blev valgt, en forstandig og fremkommelig mand, der lever endnu højt oppe i

alderen og stadig færdes på gaden. Nu var det mig, der som Christmas Møller en halv snes år før kom i folkemunde. Nu var det mig, der „havde tabt suppeterrinen“. Men også et ord som revolutionær hørte jeg hvisket i krogene. – Men også Præstø måtte ud af et dominerende partis magt. „Det volder lidt rabalder“, men det skal til. Nu er en storkommune med Præstø som centrum ved at formere sig. Og ny og højere luft over den hidtidige lille idylliske torne-roseby vil også kunne føre den med al dens gammeldags hygge – højere op på rangstigen!

Det gamle Præstø, som altså nu er ved at skifte ham, men som jeg mindes fra mine to første år med det borgerlige brandkorps og dito politikorps, med natbetjent Christoffersen som byens trommeslager, der efter trommehvirvlerne kundgjorde møder, politianordninger om snerydning m. v. og om sommeren fordelagtige køb af rejer, var en herlig romantisk by. Årets store sommerfest var sprøjteopvisningen på torvet, hvor sprøjten og slanger blev afprøvet under ledelse af brandinspektør og gæstgiver N. P. Hansen, indehaver af den nu nedlagte, hyggelige lille beværtning med keglebane bag ud i haven, kaldet „Det grønne Apotek“. – Vandstrålerne kunne vel ikke nå højere end til rådhusets tag (bygningerne i byen var jo ej heller høje), men næsten den hele by var forsamlet og var imponeret. Aftenen sluttede, efter en formidabel midaften, hvor der også blev „slukket efter“, med det berømte sprøjtebal på det nu nedlagte Central hotel, hvor nu den moderne og velindrettede politigård ligger. Til dette bal var dommer, politimester, sagførere m. fl. indbudt, og sammen med „de slidsomme brandmænd“ svang man til den lyse morgen byens unge husassistenter, hvoraf der dengang var mange, til slet dulgt misundelse fra borgerskabets unge fruer. Jeg husker, at jeg sagde til dem: „Mød frem og tag kampen op“. Jeg var engang ved at overtale byens smukke boghandlerfrue til at møde frem, men hun opgav. Borgerskabets sammenhold var ikke til at bryde. – Nu er også sprøjteballets dage forbi, Falck er rykket frem, og husassistenternes tal er næsten lig nul. Ak ja, hvor forandret.

Og så var der borgerpolitikorpset under den statelige malermester *Andersen* og senere direktør *F. Eland* som borgerkaptajn. Dette korps, der stadig på papiret består i fire danske købstæder, var i

sin tid indført som følge af disse byers relativt fåtallige politistyrke. Korpsets opgave var i urotider at holde ro og orden og i brandtilfælde at foretage afspærringer. Men jeg tror ikke, at jeg krænker sandheden, når jeg siger, at den årlige sommerudflugt var det centrale. – Den dag var der fest i gaden. I sluttet marchkolonne med fane og tromme og horn, betjent af postbud *V. Larsen*, drog de gæve krigere ud af byen, tilviftet fra vinduerne af byens damer. Når korpset så – efter ophold på en af egnens kroer – vendte hjem ud på de små timer, var modtagelsen i hjemmene måske ikke slet så venskabelig. Nu ledes politikorpset af købmand *Niels Engelbredt*, hvis afdøde forældre, dygtige jydsk forretningsfolk, hørte til mine venner. Den ældre købmand Engelbredt havde oprindeligt gået med uldsækken på ryggen fra Hammerum herred, en mand af den gamle pligttopfyldende type, der ej heller findes mange af mere.

Når jeg i disse linier mindes „de gamle dage“ i Præstø, må jeg ikke glemme mine – længst afdøde – gamle venner i „Observatoriet“ i Præstemarken, byens tidligere særprægede gamle sognepræst *Th. Hansen* og hans broder, *Ludvig Hansen*, kaldet 'broder Ludvig', en gammel jydsk gårdmand. Jeg, der dengang var ugift, skylder dette gæstfrie hjem meget. Pastor Hansen var en særpræget, men højst begavet mand, der ikke alene havde udført en levende forkyndelse i sine kirker i Præstø og Skibinge, men var stærkt optaget af livets problemer. Præsten var en velhavende mand ved ægteskab med en købmandsdatter fra Island, som dengang var død. Han havde på præstegårdsjorden på den anden side af åen bygget et regulært observatorium med et relativt højt tårn. Igennem en årække havde han dagligt fotograferet „solpletterne“. Vi havde den aftale, at når jeg med sidste tog fredag aften vendte hjem fra rigsdagen, var præsten og broderen oppe, når der brændte lys i glughullet i observatoriets øverste etage. Og jeg tør sige, at dette lys brændte altid fredag aften, og så gik samtalen om ugens begivenheder i den lille by og ude i den store verden til den lyse morgen. Når jeg endelig gik, var landmanden „Broder Ludvig“ gået til ro i sin lille lejlighed, „Grumstrup“ kaldet, men præsten var noget af en natteravn, og vi sluttede gerne oppe i tårnet under den blinkende stjernehimmel. Præsten var en morsom realistisk mand, der aldrig

fremstillede sine oplevelser i et sminket skær. Pastor Hansen var også stærkt politisk interesseret og var til en begyndelse en ret ivrig højremand, der engang var opstillet i Præstø-kredsen som højremand. Han var tillige en munter og gavmild mand, og efter vælgermøderne bød han flittigt sine meningsfæller på en bajer. Men da stemmerne blev optalt, ærgrede det ham, som han sagde, at hans ølgaver beløb sig til et større antal end hans vælgertal. „De kunne da i hvert fald have stemt på mig“, sagde han med et smil. – Sognepræsten var helt op til sine ældre år en ret ivrig jæger (han forærede mig en dag sin fortræffelige gamle „Hammerless“ jagtbøsse, som jeg bruger den dag i dag). Men da han blev ældre, kom det til at knibe med synet, og om dette berettede han i følgende ord: „Næstsidste gang jeg skød med geværet, leverede jeg to mesterskud, idet jeg doublerede to dyr, men sidste gang jeg skød med det, og det var i mørkningen, var jeg så uheldig, at jeg doublerede en klapper og hans søn, men der skete heldigvis ingen skade.“ Men da denne bedrift blev bekendt, truede et københavnsk eftermiddagsblad med at afhøre de to ofre og angribe præsten. „Da jeg hørte dette,“ fortalte præsten, „kørte jeg ud til klapperen, en ældre mand, og spurgte igen, om han havde noget at klage over, idet jeg gav ham en hundredekrone-seddel og 50 kr. til sønnen. Men klapperen strålede over hele ansigtet og mælede, at hvis denne betaling gentog sig, var fader og søn villig til på en passende afstand endnu en gang at vende bagen til.“ Den københavnske journalists rejse blev altså forgæves. – Pastor Hansen var på mange måder et sjældent menneske, man kan godt føje til: Stor i fortrin, stor i fejl. Da jeg på de tider påbegyndte udgivelsen af det værk, der nu tilhører Venstre og Venstres Ungdom og stadig udkommer: „Den liberale Venstrealmanak“, bad jeg ham skrive en artikel i bogen, og stykket gav han overskriften: *Fundet uden at søge*. Jeg vil i erindringen om ham anføre et par små stykker af denne artikel. Han skrev:

„At finde, når man søger, er ikke usædvanligt, at finde noget helt andet og måske endnu mere værdifuldt end det, man ledte efter, hænder også; mange store opdagelser er f. eks. skete på denne måde. Men at finde uden at søge er sjældnere og kaldes

held, træf, tilfælde eller andre ord, der kan findes mere passende. Dog ville et ord sikkert gælde finderens i denne situation: *Ovrraskelse*, glædelig eller sørgelig efter fundets art. – Således er det gået mig ved min syslen med astronomien; jeg har fundet, hvad jeg søgte, fundet også andet end det, jeg søgte. Men jeg har også fundet uden at søge. Hvem ville vel tænke på at søge efter Gud ved hjælp af en kikkert? Alligevel fandt jeg Gud derved, fandt ham i hans *skabergerning* talende til mit hjerte gamle kendte bibelord på en sådan måde, at de blev stående for mit øje som prentede med lueforgyldning ved stjernernes himmelild på himmelmørkets baggrund. – – – Trist og tung i sindet er jeg mange gange gået op i mit tårn, befriet er jeg steget ned; thi Herrens trøst fulgte med ordet fra hans egen mund: I min Faders hus er der mange boliger; jeg går bort at berede Eder sted, og når jeg får beredt Eder sted, kommer jeg igen og tager Eder til mig, at hvor jeg er, der skulle I være. – – Vel ved jeg, hvor sandt Salomon talte, da han indviede templet og henvendte de ord til Gud: „Himlenes himmel kunne ikke rumme Dig, langt mindre det hus, som jeg har bygget.“ – Men jeg ved også, at Gud kan finde ind i min lille stue, hen til hver den, der handler efter Jesu ord: „Når du beder, da gå ind i dit kammer og luk din dør og bed til din Fader, som er i løndom, og din Fader, som ser i løndom, skal betale dig åbenbare.“ –

Præstø politikreds' *sognefogeder* og *lægsmand* var i topklassen, særprægede og agtede mænd i deres stilling og deres hjem. I den første tid, jeg fungerede i politikredsen, var deres formand den kendte sydsjællandske bonde fra Jungshoved sogn, *Poul Andersen*, der ragede op over de fleste af hans standsfæller. Han døde kort efter min ankomst, men jeg mindes hans ret storstilede begravelse på Jungshoved kirkegård med et meget betydeligt følge, og graven var gravet således, at kisten kunne bæres ned til hans sidste hvilested. Hans endnu levende søn var gårdejer *Hans Poulsen* i min tid af Skibinge. En aften var jeg buden i hans gård til midt aften og en l'hombre, men midt i en solo lød budskabet fra kostalden, at en

af de bedste præmiekøer skulle kælte og at alt tydede på, at forløsningen var nær og svær. I selskabet var der også en dyrlæge, der lidt efter beordrede mig og en til ud i stalden. Et par kalveben var kommet frem, hvori dyrlægen bandt en stærk snor, og nu fik vi ordre til at slæbe til. Det skete og forløsningen fuldbyrdedes, men nu er det mig ikke muligt at huske, om det var moder eller barn, der døde. *Ellers* forløb det godt, og vi fortsatte l'hombren ud på de små timer. – Jeg har aldrig interesseret mig meget for kortspil, men trods de relativt få gange, jeg har spillet, opnåede jeg en aften ved et gilde i Jungshoved forsamlingshus at få 9 matadorer i et købespil i klør. Der var hin aften 5 l'hombre partier med fire i hvert parti ÷ 2, hvor der spillede fem. Der var altså den aften samlet 22 mænd i Jungshoved forsamlingshus, og jeg pintes svarligen af en voldsom og smertende tandpine. Da ser jeg pludselig, at jeg havde fået 9 matadorer. I det samme gik et chok igennem mig, der endte ude i den syge tand, og i et øjeblik var al smerten ovre. De brave jungshovedbønder glædede sig snart mere end jeg, og to af dem, Rasmus Hansen og Niels Rasmussen, holdt bestemt på, at ikke alene mine tre medspillende skulle af med en tokrone, men hele selskabet. Det skete, og jeg var tilfreds med min chokbehandling. – Den sidste formand for sognefogederne i min tid var min nære ven lige til hans død, gårdejer *Jens Joseph Jensen* af Bøgesø. Han var en stille, men myndig og stærk mand, fast forankret i sin barnetro og en mand, der var sine pligter og sit ansvar bevidst. Af andre ledende fogeder kan man her i Sydsjælland ikke komme udenom *Niels Geert-Jørgensen* af Sneseregård, der i sine velmagtsdage i god forstand var en sognekonge, der betød meget for egnen. Det samme gjaldt sognefoged, sognerådsformand m. v. *Johannes Johansen* af Faksinge. Det var en mand uden svig, han døde pludseligt lige inden min tilbagekomst til Præstø. –

Jeg var en ivrig, men det må erkendes, kun mådelig jæger. Dertil havde mine jagtøvelser været for kortvarige. Men egnen store jægere, kammerherre *Torben Hage* på Oremandsgård, hofjægermester *Wolff Sneedorff*, skovrider *Jørgensen*, Ræsvænge, og den brave ejendoms-handler *Anders Henriksen* var mig i sandhed gode læremestre. Jeg husker, at jeg en dag ude på Oremandsgård ikke kunne få has på

fasanerne. Hage, den senere formand for Den danske Garderforening, sagde da: „Det kan ikke nytte, at De stikker bøssepipen lige op i synet på hanen. Stik den op imod halefjerene og følg så fuglen og før så roligt geværet lige så langt frem foran næbbet som den lange cigar: Ducatos, og brænd så af.“ Jeg har tit gjort dette og så i det afgørende øjeblik mumlet: „Ducatos“. Når hanen så faldt – af og til – troede mine jagtkammerater, at det var et trylleord, jeg havde.

Arbejdet i grænseforeningen var i mine dage i Præstøtiden et af mine kæreste kapitler. Formanden før mig var dommer *Peter Nyvang*, der i denne hans interesse gik op med en sjælden nidkærhed. Han cyklede mil efter mil for at hverve medlemmer. Og de mindre villige talte han sønder og sammen, så de til sidst overgav sig. Men der var mange andre, der i min tid brændte for denne Danmarks mærkesag, lad mig nævne Præstø Avis' redaktør *Kr. Bruun*, og en elskelig dame frk. *Dagny Mørkeberg*, der efter i 50 år at have fungeret som foreningens kasserer, af kongelig majestæt modtog den kgl. belønningsmedalje. Her kan man med sandhed sige, at den fik plads på et ægte sønderjydske og sydslesvigsk bryst. – Foreningen omfattede ikke alene Præstø og omegn men også Fakse med omliggende sogne under den noble pastor *Oluf Berthelsen* (en slægtning af C. Bergs enke), og den energiske forstander *Kragh Müller*, Lindersvolds børnesanatorium. Jeg havde som formand fået den idé, at jeg fortrinvis ville have politiske talere til vore møder i håb om deres meningsfællers tilslutning. Jeg husker navnlig 2 møder, det ene med den tidligere formand for folketinget *Hans Rasmussen*, det andet med statsminister *Thorvald Stauning* som talere. Begge møder fandt sted i en rigtig kras vintertid med kulde og snefald. Den dag, Hans Rasmussen skulle køre med mig fra rigsdagen til Præstø, brød en vældig snestorm ud, og folketingsformanden betroede mig, at han havde ringet til Præstø og fået meddelt, at himmel og hav stod i eet. „Lad os blive hjemme og aflyse mødet, der kommer ikke et levende menneske,“ sagde han. „Jeg ved ikke, hr. formand, hvad De mener, men der kommer 225,“ riposterede jeg. Vi forhandlede frem og tilbage; resultatet blev, at vi kørte, og da det stadig sneede, da vi kom til mødestedet, fastholdt Hans Rasmussen, at han fik ret, skønt dog nogle biler stod der (men endnu

var bilerne ikke almindelige). Jeg gik i forvejen ind for at orientere mig, og da jeg kom ud til folketingsmanden, sagde jeg med et smil: „De fik ret, der er ikke 225, kun 223, to har svigtet.“ „Hvor kunne De dog vide dette,“ spurgte han, og med et blink i øjet betroede jeg ham, at vi i bestyrelsen havde garderet os og i forvejen solgt adgangskort til 2 kr., der også indbefattede kaffe med 2 kager. „Og,“ betroede jeg Hans Rasmussen, „jeg kender mine pappenheimere godt nok til at vide, at *har* de betalt 2 kr. for adgang og kaffe, skal der mindst en vandflom til at hindre dem i at komme.“ Ak ja, dengang var der folkelige møder, dengang før radioens og fjernsynets opblomstring mødte folket op under „det levende ords talerstol“. Dengang var der offervilje, dengang gik i mange kredse ideen fremfor pengepungen.

Det andet møde i Fakse giver mig anledning til at sige et par ord om Socialdemokratiets store afdøde fører *Th. Stauning*. Thorvald Stauning begyndte sin politiske karriere i den nu nedlagte Faksekreds, og da jeg en dag som formand for den sønderjydske forening i folketinget spurgte ham, om han en aften ville tale i foreningen, var det mærkbart for mig, at denne opfordring bekom ham såre vel. Da jeg lod falde en bemærkning om, at det måske nok blev vanskeligt at finde en dag, tog han straks sin berømte lommebog frem med ordene: „Vi skal finde en dag.“ Vi fandt den hurtigt, og mødedagen oprandt med en af de største forsamlinger, hotel Fakse har rummet, ca. 400; men det var bitterlig koldt. Stauning havde i sin bil medtaget den kgl. skuespiller *Henrik Malberg*, der skulle foredrage passager af „Jeppe på Bjerget“. Vi var alle i godt humør, og selvom den tætpackede sal frøs (væggene drev med vand), blev Stauning modtaget med bifald. Se, ærede læser, gadekæret i Fakse, der nu er udstyret med en solid stensætning, kaldes populært vinkælderen. Da statsministeren kom på talerstolen, indledte han spøgefuldt med at demonstrere sit lokalkendskab med bemærkningen: „Ja, temperaturen er jo af den beskaffenhed, at man skulle tro, at vort møde er henlagt til vinkælderen“ (livligt bifald). Men så skete der det, at Stauning virkelig havde gjort meget ud af sit foredrag, der hed: *Færøerne, Island og Grønland*. Stauning var ligesom I. C. Christensen ingen egentlig folketaler. Begge disse to store skikkelser

virkede ved deres autoritet. Stauning havde derfor ofte en tilbøjelighed til i et messende tonefald, ret monotont, at fremføre sine ord. Nu talte han først om Færøerne i ca. 35 à 40 minutter, gjorde så en pause, strøg sig gennem skægget og mælede: „Nu kommer vi til Island“, der fik en lignende ret lang omtale. Ny pause og ordene: „Vi slutter nu med Grønland“. Der var nu gået henved 2 timer i den kolde sal, og da jeg havde takket, sluttede jeg med ordene: „Nu trænger vi til kaffen“, der efterfulgtes af et lidt for demonstrativt bifald. Da vi sad ved kaffen, viste ministeren mig yderligere den opmærksomhed, at han gav mig sit manuskript med ordene: „Dette må De give Deres partiblads Næstved Tidende. Bladet måtte jo unægtelig beskære referatet, ellers havde det fyldt hele avisen. – Som et lille eksempel på den „puritet“, hvormed de sønderjydske foreninger ledes, anfører jeg mere som et kuriosum, at ved afskeden, hvor ministeren udtalte sin glæde over mødet med Faksens befolkning og i øvrigt nægtede at modtage en rød øre i honorar, bød jeg på en whisky med sodavand. Da jeg kom til vor kasserer med denne regning, erklærede frk. Mørkeberg bestemt, at hvad jeg som formand bød vore gæster på, blandede hun sig ikke i, men de sønderjydske pengemidler brugtes ikke til whisky, så der måtte jeg selv punge ud. –

Th. Stauning, som jeg senere ofte kom til at forhandle med, kunne i sin agitation være hård, men han kom ofte i sine vurderinger af mennesker tilbage til sondringen mellem *honnette* mennesker og dem, han ikke ville kalde således. Statsminister Stauning var en honnet mand; hans ord stod til troende, først og fremmest overfor en modstander. Engang fik jeg af mit parti den opgave at forhandle med ham om en lidt „penibel“ sag. Han sluttede med ordene: „I almindelighed ynder jeg ikke at gå på skalpejagt.“ Stauning kunne være hård, ja ubøjelig, hans øjne kunne under en debat være meget hårde, men han var ikke alene en honnet mand, han var i høj grad ræsonnabel. Han stod på sin magts tinde i slutningen af 30'erne. Da det tyske overfald kom den 9. april 1940, blev den stærke mand brudt. Han var af sine meningsfæller hævet op til den højeste post, næst kongens; han havde kongens tillid og modtog – alle syntes med rette – fortjenstmedaljen i guld, som han med oprejst pande

bar ved de særlige lejligheder, men da han så, at de danske grundlovsmæssige myndigheder ikke længere var de eneste, der stod for styret, brød han sammen og døde allerede i året 1942.

Jeg har her fremdraget nogle træk fra Præstø købstad og omegn fra min tid dernede i årene 1928–43. I denne periode var kredsen, og i øvrigt 10 år længere, repræsenteret af docent ved Landbohøjskolen *Otto Himmelstrup*, der repræsenterede distrikterne i over 30 år og som sad 20 år i finansudvalget. Han var et sjældent levende menneske, opvokset under højskolens og Grundtvigs talerstol, og han var stedse sin oprindelse bekendt. Skønt statsvidenskabelig kandidat og egentlig noget tilknapet og formel af væsen, var han det folkelige Venstres repræsentant par excellence. Han var menigmands ven, og han var fuldtro grundtvigianer og højskolens støtte, en naturlig arv fra faderen, Skamlingsbankens højskoleforstander, *Georg Himmelstrup*. Det smertede ham, da denne skole ved „historiens bjerg“ gik ned. Det ville have glædet ham, at der ved befolkningens hjælp og stigende støtte er rejst en udmærket efterskole dér. – Også i anden forstand var *Otto Himmelstrup* en folkelig mand; selvom hans økonomiske status meget vel kunne have medført, at han var blevet bilejer, svor han til cyklen. Man sagde spøgefuldt, at han i folketinget var „Cyklistpartiets“ formand. En foreslået bestemmelse i færdselsloven om, at to cyklister ikke måtte – af færdselsmæssige grunde – cykle ved siden af hinanden, fik han stemt ned. „Det manglede blot, at ’en svend med sin pigelil’ ikke måtte cykle side om side,“ sagde han. Og cyklen havde han med i sin valgkreds, og på sommerdage cyklede han fra sogn til sogn, fra ven til ven, og meget ofte en søndagmorgen til kirke i Udby, i Mern eller Jungshoved. Men det skal i samme åndedrag føjes til, at her var der ikke tale om en udadvendt handling; han ønskede i sandhed ikke på dette område at gøre indtryk på sine vælgere. *Otto Himmelstrup* var i så henseende en altfor blufærdig mand, og han var en gammeldags kristen af dem, der hørte hjemme under Grundtvigs prædikestol. Han søgte i sin hjemby, København, nærmere betegnet Frederiksberg, Vartov, og det var også, da hans time kom, derfra han førtes til sit sidste hvilested efter den gamle stilfærdige og dog så magtfulde pastor *Balslevs* levende og gribende

tale. – Hans undervisning på Landbohøjskolen havde da også først og fremmest til formål at oplære de unge i livets skole. Jeg husker engang i Venstres partiværelse på Christiansborg i en harmløs diskussion mellem ham og mig om statsvidenskaben eller juraens fortrinsstilling, at jeg lidt drilsk sagde, at den statsvidenskabelige embedseksamen i sin tid var blevet indført af hensyn til adelens sønner, således at de fik lært „lidt af alt og intet af noget“. Så rejste Himmelstrup sig og slog i bordet og mælede: „Nej, statsvidenskab skal læses såvel med hjernen som med hjertet, mens juraen kan klare sig med bagen!“ Han mente dermed, at juraens paragraffer kunne man tilegne sig ved i 5 år at sidde på sin hale og terpe dem ind. – Han havde en grundfæstet tro på den montesquieuske doktrin om statsmagtens *tredeling*, og altså ikke *treenighed*. For ham var grundlovens bestemmelse om, at den udøvende magt var hos kongen (ministrene), den lovgivende magt hos kongen og folketinget og den dømmende magt hos domstolene *alvor*, og den lovgivende magt var det *centrale*. Han underkendte ikke embedsmændene, men han ønskede bestemt at begrænse deres plads til den røde bygning, og jeg siger ikke for meget, når jeg føjer til, at han ønskede at begrænse deres indflydelse, politisk og lovgivningsmæssigt. Han ønskede, at folketinget også underbyggede dets saglige stilling ved kyndige jurister og statsvidenskabelige sekretærer som „husets sekretærer“. – Præstø-kredsen er en udpræget landkreds, hvor jordbrugerne er flertallet af befolkningen. Der rejste sig da også flere gange røster i befolkningen for, at man ville have en landmand som repræsentant på tinge. Men flertallet var stadig klar over, at også landbruget i Himmelstrup havde en pålidelig og evnerig mand. Og han slog alle angreb tilbage. –

Jeg slutter dette afsnit om Præstø med omtalen af en familie og dens unge søn, der i den sidste verdenskrig kæmpede på de allieredes side og som for sit mod og uforsagthed i farens stund fik den højeste engelske udmærkelse i krigen, Victoriakorset, som tildeltes ham efter hans død, der fandt sted i krigens sidste fase. Det er godsejer, kaptajn *Emil Lassen* og hans hustru, komtessen fra Ålholm, den senere, nu afdøde forfatterinde, fru *Suzanne Lassen*, og ægteparrets ældste søn *Anders Lassen*, jeg tænker på. Først sad

familien på den skønne herregård Høvdingsgård i Mern sogn, men senere flyttede den til Bækkeskov, beliggende nær Præstøfjorden i Everdrup sogns store skove. Man vidste, at godsejer Lassens to sønner, Anders og Frants, den senere herre til Brattingsborg på Samsø, var et par rigtige drenge, der ikke sad med en bog i kakkelovnskrogen, når sneen fæg derude. Man vidste at fortælle om, hvorledes de to med bue og pil færdedes i de store skove op til en uge ad gangen, levede som Robinson Crusoe af markens rødder og nedfaldne nødder. Man vidste også at fortælle om, at de en dag havde rettet deres pile mod alle hestestaldens vinduer, så der ikke var eet helt tilbage. – Men man vidste også at fortælle om deres personlige mod.

Jeg havde ved forskellige lejligheder truffet godsejer Emil Lassen, men en formiddag i vinterens hjerte lærte jeg Anders at kende. Han skulle med bud fra sine forældre til Præstø. Han var ledsaget af familiens store Grand Danois ved navn Rufus, der fulgte ham i tykt og tyndt. Men det vidste jeg altså intet af. Men pludselig stod Anders, der vel dengang var en 13–14 år, i mit kontor, gennemblødt til skindet og med vandet drivende af sig og hunden. Tænderne klaprede i munden på ham, og han fortalte, at da han var kommet til Gl. Tappernøje strand, hvor landevejen slår en ret stor bugtning udenom det inderste af Præstøfjorden, fik han den opfattelse, at det ville være en stor genvej at gå ligefrem over isen mod Præstø overdrev. Han vidste ganske vist, at isen langt fra var sikker, men han havde ikke så langt fra tanke til handling og drog med Rufus i hælene på vej. Han kom helt ud i midten af bugten, da brast isen. Der var lige langt frem som tilbage, og nu masede de to kammerater videre frem gennem is, vand og mudder og nåede efter lang tid den anden bred. Jeg fik Anders i seng hjemme i politimesterboligen, Rufus anbragt ved en kakkellovn, og så tydeligt mindes jeg denne dag, at jeg endog husker den beskedne midagsmenu, nemlig hvidkålssuppe, men den bekom også vor unge helt så vel, at han hen på dagen kunne hentes hjem til Bækkeskov. – Derefter kom jeg adskillige gange på Bækkeskov og senere i lejligheden i Nyhavn i København. Kaptajn Lassen var alle dage en interesseret mand i de offentlige problemer og deltog også i hvert

fald ved et valg til rigsdagen på konservativ side i amtet. Fru Suzanne Lassen, den omsværmede komtesse, født Raben-Levetzau fra Ålholm, var en af de smukkeste og tillige mest charmerende og begavede herregårdsfruer, jeg har kendt. At se hende instruere en børnekomedie på en lille scene på Bækkeskov for de to sønner og den lille Bente, nu grevinde Bernstorff Gyldensteen på Gyldensteen ved Bogense, og andre unge, var en sand oplevelse. Men ikke alene som moder og hustru var Suzanne Lassen strålende, hun var i besiddelse af kunstens ildlue, levendegjort i mange raderinger og tegninger samt i digterkunstens muse. Jeg følte mig meget lykkelig ved at blive udnævnt til hendes juridisk-litterære konsulent, da hun både på dansk og engelsk udgav en spændende herregårdskriminalroman. Nu er hun borte og også kaptajn Lassens anden hustru, Helene Lassen, også en elskelig dame, er død. Til hendes minde har kaptajn Lassen fortsat den betydelige donationsvirksomhed til lykke for flere institutioner i Sydsjælland, først og fremmest Herluf og Birgitte Trolles lærde skole på det gamle Skovklosters grund ved Susåen, der alt var begyndt i Frederik den II's dage. – Kører den venlige læser en dag ad en af Sydsjællands skønneste veje fra Præstø til Vindbyholt, da stands ved det lille kapel under Everdrup kirke. Her ser De mindstenen for den unge, uforfærdede herregårdssøn, Anders Frederik Emil Victor Johan Lassen, der ikke brugte sit korte liv som en forkælet døgenigt, men tværtom til sin sidste stund levendegjorde sit eventyrlige mod og gå-på trang, til fjendens overmagt fældede ham. Hans korte liv har hans moder også beskrevet, og det er en af de bøger i min bogsamling, der er mig kærest. Foran har kaptajn Lassen skrevet: „Fra Anders Lassens far til politimester Vagn Bro. Holmegård, sept. 1960. – Hvis den ærede læser ved, at hans søndagsbiltur skal gå langs Præstøfjorden, da tag en lille blomst med og læg den ved Anders Lassens mindsten og dvæl der en stund. Nutidens materialisme må da vige et øjeblik for mindet om en uforfærdet ung patriot.

Ja, så skete det for en 10–15 år siden, at telefonen i min stue ringede, og en ung, klar kvindestemme sagde: „Det er Bente“. Jeg, som altid har været lidt langsom i aftrækket, svarede vist ikke særligt begavet: „Hvem er Bente?“ Og så lød svaret: „Men dog,

det var da os, der spillede julekomedie på Bækkeskov, da jeg var 8 år.“ Nu var jeg klar, og da det viste sig, at jeg skulle tale ved et møde i den sønderjydske forening i Grindløse, nær forpagtergården Jerstrup under Gyldensteen, blev jeg der om natten, og vi opfriskede minder fra den hyggelige tid på Bækkeskov. Nu er den dengang 8-årige Bente blevet grevinde Bente Bernstorff Gyldensteen og sidder sammen med sin mand greve, hofjægermester Carl Johan Bernstorff og fire børn på den gamle gård Gyldensteen ved Bogense.

NIENDE KAPITEL

*Det interparlamentariske møde i den tyske rigsdag, der senere
brændte, og lidt om mine rejser*

Jeg havde, da jeg fik min studentereksamen i 1912, af min kære „Skovly-bedstemoder“ fået foræret 100 kr., en for mig svimlende sum penge, til en rundrejse med toget fra Kolding over Flensborg, Slesvig, Kiel, Hamburg og Lübeck og tilbage over Gedser. Jeg har fra den tid ikke gjort notater, men på denne rejse var jeg lutter øjne og øren. I Flensborg, som jeg senere i grænseforeningens tjeneste har besøgt utallige gange, var jeg mest optaget af krigergravene fra vore to sidste krige med Tyskland og den vidunderlige, stærkt opadstigende Toosbygade, der i Tysklands velmagtstid var vidunderlig og den dag i dag er Flensborgs skønneste gade. Næstefter Ejlersvej i Kolding, min barndomsgade, forekommer hovedgaden i Flensborg, Nørregade, med den gamle historiske Nørreport mig at være „Danmarks“ hyggeligste provinsgade at vandre ad – skønt den ligger i Sydslesvigs største by og i Tyskland. Kom en dag vandre nord fra i Nørregade. Før De kommer til Nørreport, har De til højre i transparent hotel Norden, der er bygget af Københavns sønderjydske foreninger. Gå så gennem, dvs. udenom Nørreport (da den smalle portåbning er bygget før bilismens tid), og få hundrede meter derfra ligger til venstre Danskhedens Centralbygning, Flensborghus, hvor den danske administration har til huse, hvor der er et godt hotel og en udmærket restauration. Fortsæt igen et par hundrede meter ad samme gade og til højre ligger den gamle skønne kirke „Helliggejsten“, der er overladt til den danske menighed i Flensborg. Og knapt er denne kirke passeret, før på samme side det store nye danske bibliotek til mellem 4–5 millioner kroner dukker op. Efter at man har været derinde og beskuet denne „Sme-

die for Danmarks og Nordens sag“, går man atter nogle hundrede meter videre og ser til højre Flensborg Avis' nye facade dukke op – og endelig endnu et lille stykke videre frem ligger til venstre den berømte gamle – nu nyrestaurerede – „Borgerforeningen“. Denne by holdt trofast stand i 1864, så der ved byrådsvalgene endnu var dansk flertal i 1867, og stadig har den danske byrådsliste mange „rådsherrer“ og en del indflydelse dernede. Hertil kommer de danske skoler med ca. 1.400 børn, alderdomshjem, børnehaver, sportspladser m. v. Den store danske sportsplads færdiggøres nu med statens og privates støtte, thi ungdommen dernede er uden forskel fra vor heroppe, den vil spille fodbold, køre cykelløb og svømme m. v. Ved tanken herpå rinder der mig et minde i hu fra midten af 50'erne, der vist hører hjemme her. Det omhandler mit „bedste sønderjydske møde“ blandt mange. Jeg havde en vinterdag været til sønderjydske møde i Give. Det var reverenter talt snestorm og fygevejr, men ikke desto mindre var der over 300 mennesker til stede. Jeg tør ikke rose mig af, at det skulle være min nærværelse, men „The blue boy's“ fra radioen skulle optræde. Det var jo meget godt, men aftenen efter, en lørdag aften, var der sønderjydske møde i Vejle. Det var opholdsvejr med lunhed og godt føre, men de Vejleborgere foretrak formentlig bridgen fremfor Sønderjylland. Da formanden, chefredaktør *G. Skytte Nielsen*, Vejle Amts Folkeblad, bød velkommen, var vi, referenten indbefattet, 23. Det kunne jo ikke nytte at skælde ud på de trofaste, og jeg fik ordet, men ikke under behagelige forhold for mig talte jeg, thi lige foran talerstolen sad to ældre mennesker, der stirrede stift og undersøgende på mig fra mit første til mit sidste ord. Jeg prøvede, om der var noget i vejen med mine vesteknapper, mit slips, men det havde jeg ikke indtrykket af. Vi drak kaffe, og de fortsatte med at stirre, og da mødet var slut, og forsamlingen forlod salen, gik de to sidelæns ud, mens de stadig så på mig. „Mon de vil mig noget,“ sagde jeg til redaktøren, og jeg gik hen til dem. Det viste sig at være en aldrende frugtavlér og hans hustru, *Mølgaard Nielsen*, for øvrigt en søn af den gamle jydske folketingsmand *Mads Mølgaard Nielsen* fra Holstebro, som jeg ovenfor har omtalt, den sidste folketingsmand med det sorte kravebryst. Sønnen havde i mange år været i udlandet, men vendte

hjem i begyndelsen af den første verdenskrig og var da avanceret til løjtnant i sikringsstyrken. Jeg spurgte nu de to gamle mennesker, om der var noget, jeg kunne hjælpe dem med, og Mølgaard fortalte da, at han og hans hustru, der var barnløse, havde levet på nøjsom jydsk manér hele deres liv, og nu var de velstående folk, idet de ved Bredballe strand havde store frugtarealer, der nu var udstykningsmodne. De anslog deres formue til ca. 300.000 kr., men da det blev udarvinger, der skulle arve dem, „ville“, som de udtrykte sig, „Kampmann tage 40 %“, og det ville de betakke sig for. „Om jeg kendte en metode til at forhindre dette?“ Jeg svarede dem, at hvis de skænkede deres formue til et filantropisk eller nationalt formål, blev arveafgiften kun 10 %. Det var de glade for at høre, og vi aftalte et nyt møde i deres hjem. Men da dette møde fandt sted, sagde den gamle løjtnant til mig: „Min gode politimester, jeg har nu bragt i erfaring, at vi helt kan slippe for at betale arveafgift,“ hvortil jeg svarede: „Jamen, så må De give hele deres formue bort i levende live, så de kun kan beholde renterne.“ Men det var netop dette, disse jyder ville. De fandt det helt forkert, at hvad man ved nøjsomhed havde sparet op gennem et langt liv, efter døden skulle for en dels vedkommende gå til den umættelige statskasse. Således blev det, og da den gamle frue var fra Flensborg, besluttedes det i testamentet, at halvdelen af midlerne skulle gå til den dansksindede ungdom i denne by og omegn. Dette betyder nu 17 à 18.000 kr. hvert år til dette formål. Jeg har allerede sagt, at dette gamle ægtepar ikke havde livsarvinger, hvad også var grunden til denne store donation, men da vi begravede den længstlevende, var det smukt at se og høre, hele familien fuldtud var enige i disse dispositioner, selvom arven altså gik dem forbi. Ja, dette var mit hidtil „bedste sønderjydske møde“. –

Fra denne min første udenlandsrejse mindes jeg een ting til. Da jeg var ankommet til Kiel, husker jeg, at jeg en dag gik nede ved havnen, og ude i fjorden eller bugten skimtede man Tysklands nye, moderne Østersøflåde. Jeg, der aldrig før havde set store krigsskibe, ville gerne sejle ud til dem, og en gammel sømand eller fisker stod på bolværket ved siden af sin lille motorbåd. Jeg kom i snak med ham, og den foreløbige ende på aftalen blev, at han tilbød mig og

to andre tilkomne turister at sejle ud til flåden, formedelst en mark for hver. Jeg var jo allerede politisk interesseret, og vi drøftede politik, hvorunder det kom frem, at han var brandrød socialist og altså tilhænger af Karl Marx. – Men da vi kom ud til flåden, fik piben en anden lyd. Jeg har måske nok altid været noget drillesyg, for jeg betroede motorbådens ejer, at kom det til krig, ville Englands kolossale flådekræfter hurtigt smadre det hele. Men nu blev vor bådfører ivrig, og med strålende øjne erklærede han, at kom det til krig, ville „der Kajser komme“, stille sig i spidsen for Tysklands stridskræfter og sejre. Jeg så på ham og tav. Her havde jeg jo bekræftelse på vore bange anelser derhjemme. Hvor mange danske socialdemokrater og andre godtfolk havde ikke i årene 1910–14 forsikret os om, at hvis der blev opræk til krig, ville det tyske folk forhindre dette, og arbejderne i Tyskland ville gå i generalstrejke. Den anden part i Danmark sagde, at kom det til krig, ville Tyskland praktisk talt gå enigt ind for den. Dette sidste viste sig at være rigtigt i 1914 og senere i 1939–40, og den gamle socialistiske søulk gav ved den citerede udtalelse altså i 1912 netop udtryk for det samme. Nu står heldigvis det danske folk, i hvert fald borger, bonde og arbejder, hvilket sidste jo i øvrigt også kan sammenfattes under betegnelsen: „borger og bonde“, enige i det synspunkt, at indtil menneskeheden forandrer sin mentalitet, *må der stå magt bag ret*, repræsenteret af NATO, Atlantpagten m. v. –

Jeg var i 1926 blevet valgt ind i den interparlamentariske union, bestående af en lang række landes parlamentarikere, der alle tilsluttede sig den demokratiske styreform, altså med en folkevalgt rigsdag, hvad enten denne har et eet- eller tokammersystem. Disse parlamentarikere holdt hvert år på tur møder med en ret omfattende dagsorden med såvel tekniske som teoretiske emner. I året 1928 skulle mødet holdes i Berlin og i selve rigsdagssalen i den gamle, nu nedbrændte rigsdagsbygning. – En række danske parlamentarikere, jeg husker fra socialdemokratiet C. V. Bramsnæs, F. J. Borgbjerg, Hans Nielsen, Vilhelm Rasmussen og Th. Stauning var med. Fra konservativ side Holger Andersen, Alfred Bindselev, A. Fraenkel, Ole Bjørn Kraft og bagermester J. Pitzner. De radikale var repræsenteret ved P. Munch og den senere højesteretsdommer Simonsen,

og fra Venstre mødte bl. a. H. Hauch, J. P. Stensballe, Vanggaard og undertegnede, desuden også H. P. Hanssen-Nørremølle og den tyske repræsentant i den danske rigsdag, pastor Johs. Schmidt. Også udenrigsminister I. Moltesen var med. Jeg så med stor forventning hen til dette møde i den berømte tyske rigsdag, hvor der i fortiden var blevet udkæmpet så mange drabelige slag. Det var her i denne mægtige sal, hvor siddepladserne var anbragt som i et amfiteater, at den tyske kronprins Wilhelm en dag under en heftig debat om krigsberedskabet havde raslet højt og vedvarende med sin sabel. Man sagde nok, at disse interparlamentariske møder ikke altid foregik på det højeste plan, så de store lande ikke altid sendte deres førende politikere, fordi der år efter år blev „talt meget ud ad vinduet“, men jeg husker i hvert fald, at en række af Tysklands dengang førende politikere som udenrigsminister *dr. Stresemann*, den katolske centrumsmand, *dr. Karl Joseph Wirth* m. fl. var mødt op og flere gange havde ordet. Fra dansk side mindes jeg, at bl. a. *dr. Fraenkel* havde ordet og behandlede de oversøiske problemer. Det var talere af rang, der her førte ordet. Og når der stemtes om denne eller hin resolution, valgte hvert land sine repræsentanter, der afgav stemme. Således overværede jeg en eftermiddag, at nordslesvigernes fører H. P. Hanssen skulle være med til at stemme for Danmark. Vi så, hvorledes denne fremragende mand udførte sit hverv med megen alvor, og vi forstod dette. Hvor mange gange havde han ikke i tiden før 1920 som tysk rigsdagsmand for Nordslesvig måttet afgive sin stemme i den samme sal, dengang som oftest på mindretallets side mod den tyske ørns stålhårde greb om Nordslesvig. Det var med stor kyndighed og glæde, at H. P. Hanssen viste os rundt i dette mægtige bygningsværk. To erindringer præger stadig mit sind. 1) Da jeg under gennemgangen af den kolossale bygning, mod hvis „vandrehal“ vor „vandrehal“ på Christiansborg slot, der ellers har betydelige dimensioner, syntes lille, kom til det tyske forbundsråds sal, gjorde Vanggaard mig opmærksom på loftsinskriftionen, der fremtrådte forgyldt med store bogstaver og lød: *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*. Vanggaard føjede til: „Det, der nu ved den 1. verdenskrig skete, havde inskriftionens forfatter nok ikke tænkt på.“ Thi når der står, at verdenshistorien er verdens-

domstolen, må tyskerne jo erkende, at verdenshistoriens domstol gik dem imod 1914–18. Og vi kan jo nu føje til, at det samme skete i 1945. Men selvsagt må det føjes til, at verdenshistorien fortsat skrives dag efter dag som nationernes sejre og nederlag i fortiden. Det kommer an på Tyskland selv, om historiens senere dom skal blive bedre for republikken. – 2) En anden interessant oplevelse mødte os, da vi kom ned i kælderetagen, hvor der i nogle store sale var opstillet en del mekaniske redskaber til hjælp for de sportsmotionssøgende tyske rigsdagsmedlemmer. Der fandtes, ophængt i lænker, svære jernkugler omvundet med læder. Her kunne medlemmerne udvikle deres armkræfter, der fandtes bevægelige robåde, hvor man kunne tage sig en armmuskelstyrkende rotur, og endelig fandtes der en række mekaniske heste, hvor de præjsiske junkere fra Østprøjsen kunne holde sig i form med en daglig ridetur, enten – af rytteren – indstillet til trav eller galop. Ak ja, der var en tid, da Tysklands „kraft“ endnu var højt i kurs. – Og endelig glemmer jeg ikke Unionens besøg i rigspræsidentens bolig, hvor den gamle præsident, generalfeltmarskal v. *Hindenburg* præsiderede. Præsidenten havde ikke ønsket selv at åbne den parlamentariske unions møder, dette skete, såvidt jeg husker, af rigskansleren, og det var vel heller ikke umiddelbart naturligt, at den gamle hæderværdige kejsertro generalfeltmarskal fra de masuriske sumpe skulle have åbnet den parlamentariske union, der byggede på folkestyrets grund. Modtagelsen skete på første sal i rigskansleriet, og for os danske var det ejendommeligt at færdes i de store lokaler, der havde været fyrst Bismarcks arbejdsplads, hvor altså også planerne om de faktiske stormagtsoverfald på det lille, altid uforberedte Danmark var blevet smedet. Jeg går ud fra, men ved det ikke, om inventaret i bygningen efter den sidste krigs bombardement endnu findes, men den dag stod vi længe ved Bismarcks skrivebord. Ved dette havde han sat sit navn på overfaldserklæringen i 1863, her havde han modtaget sejrsmeldingen fra Sedan i 1870, men hvad havde det nyttet: I 1918 og i 1945 afsagde verdenshistorien sin dom.

Jeg blev længe stående i forhallen oppe over den mægtige trappe, hvor gæsterne blev modtaget af generalfeltmarskallen selv i præjsisk generaluniform. Han stod urokkelig som en klippe, ikke en mine

rørte sig i hans ansigt. Han så hverken venlig eller bøs ud, han så overhovedet ikke ud af noget. Han stod der bred og mægtig som mejslet i granit, om ikke hans øjenvipper havde rørt sig en smule. Her blev han urørligt stående, medens mand efter mand, en enkelt gang en kvinde, passerede ham. Da skete der pludselig en liden ændring. Den pavelige nuntius i sin lange røde talar skred op ad trappen. v. Hindenburgs øjne var nu fæstet udelukkende på den høje katolske prælat, og da denne nåede på trappens højeste trin, gik feltmarskallen 1 à 2 skridt frem, modtog prælaten med en hovedbøjning, der sikkert ikke kunne måles i mere end et par tommer. Det var det slagne, men sig støt fremad arbejdende Tysklands hilsen til den romersk-katolske kirkemagt. Der er sagt om den tyske landsby- og formentlig også byskolelærer, at det var ham, der vandt slaget ved Sedan over den tredie Napoleon; det er formentlig sandt, thi han indprentede fædrelandsånden i den tyske ungdom. Men det, Hindenburg repræsenterede: den tyske fasthed og styrke, havde også sin part af æren. Disse mine jævne erindringer er jo ikke historisk værk, hvorfor jeg også tør tillade mig en antydning uden at være forpligtet til at føre positivt bevis for antydningen. Det fortæltes fra pålidelig kilde, at v. Hindenburg ikke kunne lide *Adolf Hitler*, der få år efter disse begivenheder red frem mod Berlin. – Men om modpolen til det tyske rige gennem mange årtier, Frankrig, og dette riges skolelærere i Alsace-Lorraine kan det samme siges som om den tyske lærer. Efter Tysklands – dog kun foreløbige – sejr i 1870, hvor kejseren og Bismarck påtvang Frankrig en skadeserstatning på 5 milliarder guldfranc og krævede de franske hertugdømmer Alsace-Lorraine afstået, holdt den franske skolelærer håbet og modet oppe i det franske folk, men vel at mærke med andre ord, mere stilfærdige, men mere inderlige end de stolte tyske ord. Den franske skolelærer sluttede skoletimerne med at mumle: „*Tænk altid derpå, men tal aldrig derom*“. Man talte ej heller derom, men man tænkte derpå ved Marne. – –

Min anden rejse var også af parlamentarisk art, men specielt nordisk, idet de nordiske lande om og med henblik på særlige nordiske problemer, som en slags forløber til Nordisk Råd, med mellemrum holdt møder i de nordiske hovedstæder. Herhjemme var

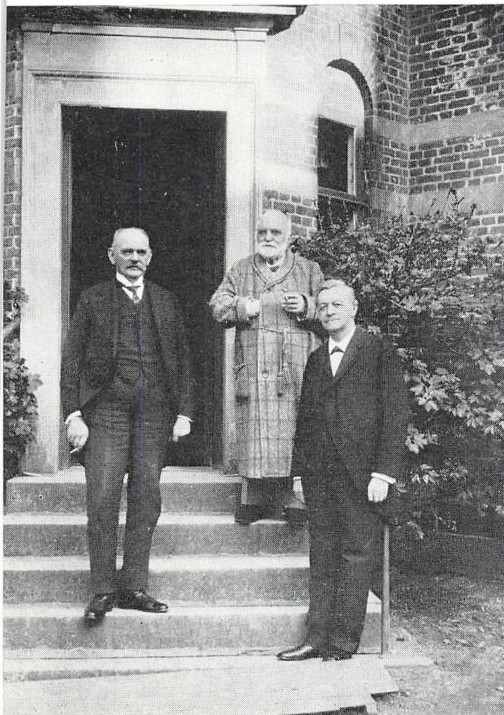
de unge studenters håb fra den første verdenskrigs afslutning, at folkeforbundet, som en ny fugl Phønix, ville rejse sig af krigens aske og i de store hvide palæer i Genève ved Genfersøens blå vand sørge for verdensfreden og også for de små landes sikkerhed. Da kong *Emanuel* af Italien og *Benito Mussolini*, der også efter sigende hadede hinanden, på det groveste havde overfaldet det lille abessinske kejserdømme under den beskedent udseende, men i sandhed stejle og stædige kejser Haile Selassie, og denne næsten faldt på knæ for folkeforbundet – men forgæves – var det forbi med folkeforbundet. Endnu var der visse jernstænger foran Tysklands vinduer, men oftere og oftere så man i disse år den tysk-østrigske malersvend Adolf Hitler røre på sig i begyndelsen af trediverne. Verden og verdensopinionen beskæftiger sig ikke meget med „mærkeligheder“ og „særlinge“, og man smilede ad hans proklamationer, måske med undtagelse af Winston Churchill, men på det tidspunkt opfattedes han jo også nærmest som en outsider med en sådans ofte ejendommelige meninger. – Nej! Verden var optaget af noget mere håndgribeligt: verdensdepressionen, den omfattende arbejdsløshed – og hvad hele fremtiden på det økonomiske område ville bringe. Men dog rykkede situationen i Tyskland os nærmere og nærmere ind på livet, hvad jeg af selvsyn skulle komme til at opleve efter en rejse fra Finland over Leningrad i Rusland til Tallin i Estland gennem Letland og Lifland, videre gennem den polske korridor og tilbage til Danmark over Berlin, hvor tampen så småt var begyndt at brænde. – –

Den rejse, jeg her tænker på, var også en parlamentarisk, men ikke omfattende alle lande, som tilsluttede sig den interparlamentariske union, men rejser vedrørende de nordiske lande. Som jeg allerede tidligere har omtalt, lød det i slutningen af 1850'erne fra den svenske konge på Christiansborg slot, at fremtidig ville krige mellem de nordiske frændefolk, der i århundreder af karsken bælg havde bekæmpet hinanden, være en umulighed, og således blev det heldigvis indtil dato. Vi gik tværtimod de praktiske skridt videre, idet store dele af vor civile ret, ikke mindst familieretten, blev mere og mere ensartet. Vi fik fælles kommissioner, fælles ministermøder m.v., og er jo nu sluttet i Nordisk Råd, der lige fra få år efter krigen

har udviklet sig mere og mere til en fælles rådsinstitution på højeste plan; ikke alene med rådsmøder hvert år på tur mellem de fem nordiske hovedstæder, med med omfattende kommissionsarbejde mellem sessionerne. Meget praktisk forhandlingsarbejde er resulteret i samfundsnyttige reformer. Jeg har således i en halv snes år haft sæde i den nordiske samfærdsels-komité, der har set praktiske resultater, ikke alene på pasområdet, så det stadig øgede rejseliv er blevet lettet, der er kommet fælles toldstationer mellem Norge og Sverige, og flere nye og gode mellemrigsveje mellem Finland, Norge og Sverige har eller vil se dagens lys oppe i og ved den vildsomme Nordkalot, så disse så spredt beliggende distrikter, bl. a. i Samernes land, nu får langt bedre adgang til de norske isfri havne. Men dette er kun indskudte spredte bemærkninger om det dengang påbegyndte nordiske praktiske samarbejde. Det er jo først efter den sidste store krig, at dette nyttige samarbejde ret tog fart. Jeg var med til mødet i Helsinki den 9. og 10. juli 1934. De danske delegerede var H. P. Hansen (finansminister), Axel B. Lange, L. Moltesen, Th. Povlsen, O. P. Bouét, Vagn Bro, N. Fisker, J. Jensen-Klejs, J. P. Jönson, Carl F. Madsen og folketingets formand, Hans Rasmussen. Jeg husker, at et af de spørgsmål, der på dette møde blev drøftet, var eet- eller to-kammersystemet. Mødet holdtes i den finske rigsdagsbygning, der, stolt og granittung, af den unge selvstændige republik var rejst som et æresminde over landets frihedskrig. Jeg var jo dengang kun et ganske ungt rigsdagsmedlem, men havde egentlig megen lyst til at deltage i debatterne, da de i høj grad berørte mit speciale, statsretten, men den gamle besindige landstingsformand *J. Jensen-Klejs* frarådede mig dette, da vi i Danmark jo ikke på dette punkt ønskede at ændre i vor grundlov. Jeg fandt egentlig, at dette standpunkt forekom mig ulogisk, thi når vi holdt på to-kammersystemet, burde vi også forsvare dette. Andre af deltagerne mente også, at jeg burde holde mig tilbage, men til sidst sejrede min lyst til at tale i denne Finlands berømte rigdag, og pludselig stod jeg på talerstolen, og idet jeg henholder mig til et notat i en rejsebog fra dette møde, gik jeg ud fra J. Chr. Hostrups ord: „– til råd er gubben en herlig gæst, men unge øjne de ser dog bedst“. Gubben repræsenteredes jo af landstinget, hvor vi havde 35 års

Minister Slebsager, I. C. Christensen, gdr. P. Th. Nielsen og konsul Birch ved et møde i Studenterforeningen

N. Neergaard, Frede Bojsen og Klaus Berntsen på den historiske trappe på Rodkilde

Ole Bjørn Kraft og ego

Østre Landsrets 1. afd. Fra venstre landsdommerne Haack, Axel Rasmussen og Jespersen, statsadvokat Gammeltoft, og foran ego

den 3/3. - Præmaturinerklubben-1922.

Præmaturinerklubben

valgretsaldere og folketingsalder med 25 års valgret „de unge øjne“. Selvom dette kun er ordspil, da den unge i dag kan være afbalanceret, medens gamle mennesker kan være helt rabiater, er der dog det rigtige i to-kammersystemet, at den længere behandling af sagerne kan medføre, at fornuften kan få tid til at sejre. Havde vi i dag ikke haft grundlovens nuværende ordning med hensyn til folkeafstemning, ville der alene af tidsmæssige grunde være blevet dårlige kår for folkestyret. – Jeg blev personlig meget tilfreds og måske en smule forundret over det bifald, der lød efter min tale, da der jo også havde været en vis historisk kolorit bag den, fordi jeg indgående havde studeret emnet, men da jeg kom ned på min plads, blev der slået koldt vand i blodet på mig, da Jensen-Klejs tørt bemærkede, at her i denne forsamling klappede jo alle af alle.

Rejsen op til dette møde i Finland foretog flertallet af den danske delegation med det finske selskabs båd fra Newcastle-København til Helsinki, og jeg husker den vidunderlige rejse gennem Østersøen og den Botniske havbugt, hvor freden lå over havet, men jeg erindrer een ting til, der gjorde rejsen uforglemmelig for mig: Generalfeltmarskal *Mannerheim* var med. Han opholdt sig så godt som udelukkende i sin kahyt og viste sig kun i spisesalen til lunch og middag, men uheldigvis for mig spiste han ved 1. opdækning, medens den danske delegation først spiste ved 2. opdækning. Det blev meddelt mig, at ingen finne dristede sig til at sætte sig ved bordet, før generalen var trådt ind og havde taget plads. Da skete det den sidste dag, inden skibet den næste morgen skulle lægge til ved kajen i Helsinki, at generalens sekretær kom og spurgte os danske delegationsmedlemmer, om vi kunne tænke os at tilbringe den sidste aften i generalfeltmarskallens kahyt. Og det blev for mig en mere interessant aften end selve det nordiske parlamentariske møde. – Generalen, af gammel finsk adel, vel i 60'erne, havde fået sin militære uddannelse i Rusland, var høj, meget smuk med sit let grånende hår. Han fortalte os om den nye frie republiks ikke lyse fremtid, men i det store finske „forsvars-utskottet“ var der trods alt vilje til at sætte sig i forsvarsberedskab. Ingen i salonen vidste jo, hvad der ville ske i året 1939/40. Da vore politiske meningsudvekslinger var sket, smilede generalen, lod servere champagne

og sang, som mange finner, med en skøn lidt monoton røst sit fædrelands sange. Jeg sad mange år efter i en vinkælder i Krakau, Polens gamle hovedstad, med en yngre ret selvstændigt tænkende polsk politiker, der også sang for os. Han sang om død, om den glidende sorgtunge flod Weichsel og sørgepilene, som Carsten Hauch i „En polsk familie“ har levendegjort i sin polske nationalsang:

„Hvorfor svulmer Weichselfloden som et heltebryst – – –
derfor høre vi bestandig suk fra flodens skød,
derfor risler den vemodig som en drøm om død,
derfor sørger mark og enge med den hvide pil,
derfor tabte Polens døtre deres muntre smil.“

Finland og Polen har gennem mange år haft meget tilfælles. Rusland har været Finlands hårde negl. Det samme gælder ikke blot for Polens vedkommende, også de præjsiske konger har været hårde halse. Der ligger stadig et tryk over begge riger, men i begge folk lever frihedstrangen stærkt. Det er stadig interessant at rejse i disse to lande. – –

Men altså: vi var til møde i den interparlamentariske union i Finland. Jeg havde hjemme sikret mig, formedelst 33 kr. 66 øre, et visum og indrejsetilladelse til Rusland, men udrejsetilladelse kunne jeg først få, når jeg kom til landet. Jeg havde endvidere sikret mig en togbillet fra Tallin i Estland over Riga gennem den polske korridor til Berlin og hjem til Danmark. Jeg ville gerne se det nye Rusland. Vel havde jeg aldrig set det gamle, men dels havde jeg læst en del russisk litteratur, dels havde historieskrivningen belært mig om det gamle Rusland. Men forholdene var meget vanskelige, og mine rejsefæller frarådede mig bestemt at gennemføre mit forehavende. Den danske minister i Helsinki *Nørgaard*, en mand, der i øvrigt viste os stor hjælp under opholdet, var også i tvivl om, at jeg ene mand ville opnå meget af interesse på en sådan rent privat rejse uden autoritativt stempel, og han foreslog derfor, at jeg rejste til Leningrad en dag før, så jeg kunne følges med hans kurér. Men den dag skulle vi netop have en stor afslutningsfest, som jeg gerne ville være med til, og stædig som jeg kan være, besluttede jeg mig til at

gennemføre min rejse den bestemte dag. Fru minister Nørgaard kom da hen til mig og gav mig en ganske lille svensk-russisk lomme-parlør, som jeg senere fik god brug for. Jeg rejste med tog og kom også godt til Viborg, der jo på daværende tidspunkt hørte til Finland. Men da vi nærmede os den russiske grænse, kom det russiske pas- og grænsepoliti gennem toget, og hver gang det forlod en kupé, blev døren omhyggeligt låset. Jeg begyndte allerede at længes efter at have haft en dansk kurér ved min side. Efter at have passeret grænsen blev dørene atter åbenede, og inden længe – for øvrigt i mildt regnvejr, der gjorde den store russiske by til et trøstesløst skue – kørte vi ind på Leningrads vestbanegård. Der var ikke mange med dette tog, der kun havde et par personvogne og ellers godsvogne. Den store perron var næsten mennesketom, og de enkelte personer, jeg på tysk eller engelsk spurgte om vej til et hotel, så uforstående på mig, hvorefter de på tur virrede med hovedet. Mit dårligste sprog er desværre fransk, og det var sikkert det sprog, det højere stationspersonale bedst kunne have talt. – Jeg gik nu ud på pladsen foran stationen i håb om at kunne finde en taxa eller måske bedre en hesteforspændt droske, men der fandtes overhovedet ingen af disse befordringsmidler. Mismodet bredte sig, og jeg tænkte så småt på at henvende mig til stationsforstanderens kontor og der søge at gøre dette forståeligt, at jeg gerne ønskede at blive returneret til Finland, men i samme øjeblik erindrede jeg, at mit pas jo kun havde fået indrejsetilladelse og ikke udrejsetilladelse påstemplet. Da skinnede pludselig solen for mig fra den overtrukne himmel, idet en automobil nærmede sig mit ståsted med rask fart, og chaufføren syntes at vinke til mig. Og det viste sig at være den daværende generalkonsul i Leningrad, *Hans Henning Schrøder*, den senere protokolchef i udenrigsministeriet. Han havde fra den danske minister i Helsinki eller gennem den tidligere rejste kurér fra Finland fået besked om min ankomst og havde til min store beroligelse fundet det rettest, at han mødte op på banegården ved mit togs ankomst til byen, men var i sidste øjeblik blevet 5 minutter forsinket. Jeg mindes endnu denne lettelse i mit sind, dette møde foranledigede. Først mange år efter, da jeg boede i Køge, lykkedes det os at se generalkonsul Schrøder og hans venlige hustru i vort

hjem, hvor vi i erindringen genoplevede dette møde. Herunder bemærkede protokolchefen, at opholdet for hans vedkommende i Rusland var betrygget ved hans konsulære rettigheder og exterritorialret, medens det på dette tidspunkt kunne have blevet en besværlig affære for mig, der på en lidet forberedt måde holdt mit indtog i en russisk storby, kun ca. 14–15 år efter revolutionen. Men foreløbig strålede solen, og jeg fik en hjertelig modtagelse i det danske generalkonsulat, der for øvrigt var inde under den russiske 4 års plan, idet en fjerdedel af loftet i generalkonsulens embedskontor reverenter talt var faldet ned og nu måtte vente på 4 års planens realisation. Bortset herfra var det en dejlig bolig, generalkonsulatet havde i en tidligere sukker-købmands paladslignende bolig på Newsky-Prospektet, og jeg må erkende, at det var en strålende frokost, fru Schröder tryllede frem med Carlsberg øl og Ålborg akvavit. Den følgende dag så jeg Rusland, som dette rige var dengang. Vi besøgte Vinterpaladset med dets enorme maleriværdier af Europas største kunstnere. Trongemakkets tronstol var fjernet, og i stedet hang nu ned fra loftet flere knutter og piske som det mærkbare symbol på zartidens magt. Og rundt i de prægtige sale vandrede tusinder af dårligt klædte mennesker, ofte barfodede. Jeg skildrer, hvad jeg så dengang, og da jeg ikke har været i Rusland senere, kan jeg ikke fremstille de fremskridt, de efterfølgende 30 år kan opvise. Vi besøgte også de store hovedgader og boulevarder, og det nye regimes ensretning var synbar. Menneskemængderne, der ved fabrikkers og butikkers arbejdstids ophør bevægede sig gående mod hjemmene, gik så godt som udelukkende i to retninger; på det ene fortov i een retning, på det andet den modsatte vej. Vogne og automobiler var sjældne at se. Jeg må gentage, at dette tidsbillede er fra dengang. Nu 30 år efter har jeg ikke haft folkelivsbilledet derovre for øje. – Men hjemreisetidspunktet blev en realitet, og i de næste 24 timer kom jeg ud for en del besværlige oplevelser. Generalkonsulatet fik mit pas viseret og stemplet til udrejse af riget. Jeg havde igen valgt et langsomt kørende persontog, der holdt ved enhver landstation, da jeg gerne fra kupeen ville betragte livet ude på det russiske bondeland. Og i Estland ville jeg gerne se landbruget, når jeg næste morgen nærmede mig Tallin i dette land.

Vi kørte til den baltiske jernbanestation, men stod længe og ventede på toget. Da kom konsulatets chauffør og meddelte, at mit tog om ti minutter skulle afgang fra Warchawa-banegården. Vi fo'r af sted, vi nåede den nye banegård, jeg med min håndtaske i hånden, og blev af generalkonsul Schrøder regulært puffet ind i toget i yderste øjeblik. Toget rullede langsomt fra stationen, en mand kom løbende, viftende med et papir i hånden. Men han var for sent på vej, og toget kørte. Jeg forstod på det hele, at det var „Inturist“'s repræsentant, der var kommet med min jernbanebillet til Tallin, og jeg sank ned på et hårdt sæde i en overfyldt kupé med arbejdsklædte mennesker, der stirrede forundret på min mærkelige apparition. Lidt efter indfandt sig i kupeen 2 bolsjevik-konduktører med stor skægvekst og i meget snavsede og slidte uniformer. Jeg forsøgte på tysk, engelsk og svensk at forklare dem, at billetten var købt og betalt, men desværre stadig var i Leningrad. De rystede på de skæggede fjæs, men hentede så fra en anden kupé en lille bleg-sottig tysker, som jeg forklarede kalamiteten, og han oversatte det videre til de to russere, der blot grinte. Men jeg fandt det nu formålstjenligt at indlede en venskabelig alliance med Rusland, og i min lille russiske lomme-parlør, der hang ved min urkæde, fandt jeg øl på russisk piva, og samtidig med, at jeg udtalte dette ord, fremtog jeg min eneste fremmede mønt, en finsk hundredekrone-seddel = 10 kr. Nu blev russernes ansigtsudtryk overstrømmende, og de forsvandt ved næste station ud på perronen og medbragte 3 øller, i Rusland er delingsystemet jo indført eller var det. Jeg fik en mængde russiske kopeker tilbage og havde altså foreløbig situationen under kontrol, thi det var meget varmt i vejret og altså ølvejr. Vi fik nye ølforsyninger ved de næste 2 stationer, men ved den tredje indtraf en total forandring i situationen, idet mine to skæggede venner nu kom slæbende med den lille tysker, der forklarede mig, at den danske generalkonsul havde grebet ind på banegården i Leningrad, hvad for øvrigt havde stået mig klart, han ville gøre, og selveste stationsforstanderen dér havde nu telefoneret til sin kollega på den lille landstation, at jeg havde fri udrejse af landet til Estland. Samtidig gjorde de to russere honnør for mig og reverenter talt smed alle kupeens øvrige passagerer ud, så jeg nu havde

den for mig selv. Jeg er jo ikke jøde for ingenting, så til gengæld overlod jeg dem min restbeholdning af russisk mønt. – Jeg sad nu ved vinduet og så for mig den russiske landbefolknings liv, som jeg havde læst om den hos *Leo Tolstoj*. Jeg så endnu 15 år efter revolutionen de ældgamle landbrugsredskaber, de små russiske heste med det høje træskaberak og de mange fattige landsbyboliger. Da mørket faldt på, mødte igen mine russiske venner, der var i strålende humør, og medbragte et gammelt, ingenlunde propert hestedækken, der for udseendets skyld meget vel kunne have været med i de masuriske sumpe. Og så sov jeg ind og vågnede først næste morgen kl. 6, da vi kørte ind i Estlands hovedstad, Tallin. De russiske konduktører havde formentlig drukket øl hele natten og havde nu lært at tilråbe mig: „Auf wiedersehen!“

Det blev en skøn morgen at se Tallin og omegn og vågne i den by, hvor Dannebrog efter sagnet under Lyndanisslaget i 1219 faldt fra himlen ned, og jeg besøgte den gamle fæstning. Men snart efter gik toget videre gennem Estland mod Riga i Letland. Det blev en meget besværlig dag med bagende sol. Jeg havde ganske vist min 1. classes rundrejsebillet i lommen, men jeg havde kun danske sedler og mønter på lommen, og disse var på de små jernbanestationer ukendte. Jeg bød en tikroneseddel for et stykke smørrebrød, men blev afvist, og jeg kunne fra toget ikke nå ind til en bank. Endelig var der en lille estlandsk buffétdame, der forbarmede sig over mig og gav mig et stykke wienerbrød, hvortil jeg nød en slurk vand fra stationsposten, men jeg nægter ikke, at i den stegende varme var det ikke behageligt at have tegnebogen velspækket med dansk mønt, der desværre ikke på denne jernbanelinie blev respekteret. – Vi var nu kommet ind i Letland, og vi nærmede os Riga. Jeg sagde til mig selv: „Nej, nu må du optræde med myndighed.“ Jeg steg ud på stationen og fik fat på et auto med ordene: „Am besten hotelle“. Ja, der var hotel Exelsior og hotel de Room. Jeg syntes, at det første navn lød for luksuøst og valgte det andet, der senere viste sig at være byens bedste hotel. Da jeg holdt udenfor hotellet, hvorfra 2 à 3 af personalet kom løbende ud, mælede jeg med fast stemme: „Können sie dänisches geld wechseln?“ „Ja, natürlich!“ Og nu var jeg atter i salveten, men i øjeblikkets befriede

stemning indskrev jeg mig i hotelbogen som: Vagn Bro, polizeidirektor aus Copenhagen. Jeg var jo fra Præstø, men jeg havde indtrykket af, at Copenhagen formentlig ville lyde mere kendt. Jeg fik nu et par hundrede kroner vekslet efter en for portieren absolut gunstig kurs, fik en suite på 1. sal og et dejligt bad og havde i det hele taget en hyggelig aften på hotellets oplyste terrasse. Men ærede læser, *man bør altid holde sig til sandheden*, selvom min forvanskning af denne i dette tilfælde var af uskyldig og forklarlig art. Jeg vågnede udhvilet om morgenen og skulle nu over Berlin hjem til Danmark. Da jeg slog stores til side, så jeg to ting: 1) at det igen var højt solskinsvejr, men 2) at man udenfor hotellet havde hejst to kæmpemæssige rød-hvide dannebrogssflag. Min dårlige samvittighed sagde mig ved synet af vort hjemlige flag, at nu havde jeg trådt i spinaten for alvor. Når disse to flag var hejst, kunne det ene skyldes, at man efter min oplysning til portieren på hotellet troede, at man husede politidirektøren fra København. Jeg spiste min morgenmad lidt mellemfornøjet og fandt det rettest, at jeg så snart som gørligt aflagde besøg hos den danske general-konsul, hr. Langberg, ham kendte jeg, idet han nogle år før havde overrakt mig det lettiske officerskors i København, da jeg havde haft lejlighed til at hjælpe et par unge letter. (Jeg husker for øvrigt nogle år efter i 1944–45 under den store krig, hvor vi i Køge havde interneret i nogle barakker en stor del flygtninge fra Letland, at lederen af disse ulykkelige mennesker, der var uddrevet af deres fædreland, havde indbudt borgmester Albrechtsen i Køge og undertegnede til en national festlighed, at jeg havde fortalt borgmesteren, at jeg havde dette officerskors. Han sagde da til mig, at jeg skulle tage det på min uniform. Som sagt så gjort. Og da vi to trådte ind i den fattige baraksal, så vi et udtryk for, hvad fædrelandet under alle livets omskiftelser betyder for mennesker. Da de mange ældre og unge letter så Letlands tre hvide stjerner på min uniformsfrakke, styrtede de frem og knælede med foldede hænder oprakt mod deres hjemlands symbol. Hvorledes det nu går dette lille frihedselskende folk, må vi lade stå hen, men det er trist at tænke på, hvormange snærende bånd der i religiøs, national og økonomisk henseende stadig binder verden.)

Men tilbage til min dag i Riga. Jeg vandrede derfor over torvet mod det danske generalkonsulat; det havde indtil nu været blikstille og alle flag hang slapt ned, nu rejste der sig en brise, og da jeg samtidig vendte mig mod hotellet, så jeg de to store flag folde sig ud og opdagede da til min beroligelse, at det var det hvid- og rød-stribede lettiske flag og ikke det danske korsbanner. Jeg gik alligevel hen på visit hos generalkonsulen, og vi fik os en hjertelig latter over, hvad den onde samvittighed kan få til følge. – På turen til hovedbanegården kom jeg på tysk i snak med chaufføren, der fortalte mig, at nu var de politiske og erhvervsmæssige forhold ganske gode i Letland. Bøndernes fører, den også i legemlig henseende store og myndige *Ulmanis*, havde nu overtaget magten og havde fået en forstandigere valglov indført. Før havde der i dette lille rige på godt 1½ million indbyggere været henimod en snes partier; de forskellige erhvervsgrene, skomagere og købmænd havde haft hvert sit parti, så det hele var blevet en slags „polsk“ rigsdag, nu var partiernes antal stærkt begrænset, så nu gik det bedre. – Men alt det varede jo ikke så længe. „Hammer og seglet“ underlagde sig randstat efter randstat, oftest med magt og kamp, som det på en dokumentarisk, men i sandhed anskuelig måde er fremstillet i Ole Bjørn Kraft's interessante bog, der udkom for et par år siden: „Vê, de overvundne“. – Togrejsen gik nu videre gennem Lithauen, og jeg kom for første og sidste gang gennem den polske korridor, der i mangt og meget minder om de berlinske korridorer og betød Polens eneste vej til Østersøen. Denne rejse foregik jo kort før Hitlers overtagelse af magten i Tyskland. Der var ikke mange med toget, men jeg oplevede nu indledningen til politistaten Tyskland, der i den kommende halve snes år skulle blive Europas, ja verdens store trussel. I kupeen sad der foruden mig kun en svageligt udseende ældre herre fra Østpreussen, der åbenbarede sig som en gammel, kejserligsindet civilembedsmand, der skulle på kur i Wiesbaden. Vi kom i snak, og da jeg viste ham mit pas, og han forstod, at jeg var fra Danmark, fortalte han mig om den begyndende nye tid i Tyskland, hvor politi og spioneri havde taget fart. Han illustrerede dette ved gang på gang at rejse sig i kupeen og gå udenfor i korridoren, hvor han ikke alene kastede blikke til alle sider, men ligesom tilfældigt vandrede

op og ned ad gangen og navnlig havde sin opmærksomhed henledt på de to tilstødende kupeer. Vi tilbragte aftenen i hans beskedne hotel i Berlin, hvor jeg også bemærkede forandringen fra fortidens glade Berlin. Dagen efter skiltes vore veje. Han rejste mod syd, jeg mod nord hjem til det endnu rolige Danmark.

Da Cherbourg-havnekajerne blev indviet i 1933

Om mine rejser i Europa inden den anden store verdenskrig vil jeg slutte med en kort omtale af min mest luksuøse og vel for mig interessanteste rejse til Paris og Cherbourg i anledning af, at det store danske ingeniørfirma Christiani & Nielsen skulle aflevere sine store kajanlæg ved denne Frankrigs store udskibningshavn og flådestation. Hvorledes jeg kom med til disse store indvielser, hvor endog Frankrigs præsident *Lebrun* var nærværende, og hvor indvielsen blev forenet med en stor flåderevue i det mægtige havnebassin, skete som følger: Jeg sad en aften i min lejlighed på Grønningen, da der kom et langt telegram fra min folketingskollega og gode og faderlige ven, ingeniør dr. Rudolf Christiani fra Paris. Han var valgt i Ebeltøft-kredsen, men da han samtidig forestod sin store forretning med mange filialer ude i verden, var der sket dette, at jeg havde lovet ham at holde nogle politiske møder for ham i hans valgkreds. Dette var nu sket, og han havde fra sin kredsformand fået meddelelse om, at disse møder var forløbet godt, hvad jeg også senere fik at vide. Nu kom altså dette lange telegram, hvor ingeniør Christiani meddelte mig, at på næste fredag stod en hel 1. klasses kupé i „Det blå tog“ til Paris til min rådighed, at billetter og rejsepenge ville blive bragt mig fra firmaets hovedkontor i København. Jeg skulle blot have mit pas i orden og så blive som hans gæst i Paris i 8 dage samt deltage i de store havneindvielser i Cherbourg. Telegrammet sluttede med, at jeg ikke måtte sige: „Nej“. Jeg fik unægtelig noget at spekulere over. Lysten var der i høj grad, men kunne jeg få fri fra retstjenesten, og kunne jeg nå at få mig ekviperet. Atter må jeg i denne stund takke min gamle, nu afdøde chef i landsretten. Da han læste telegrammet næste formiddag, gled et stort smil over hans ansigt. Jeg syntes næsten, at jeg kunne se en genspejling i hans øjnes

glimt af hans egne rejser til byernes by, Paris. Og han svarede mig, at et sådant tilbud skulle modtages, og han forbeholdt sig kun i min næste ferie at fradrage de otte dage. – Da fredagen kom, anbragte jeg mig veltilfreds i min 1. classes kupé og så meget lyst på fremtiden. Vi kørte ved otte-tiden om aftenen ind på Hamburgs hovedbanegård, hvor der var ca. 4 timers ophold til sovevognstoget fortsatte til Köln. Da blev jeg et øjeblik stille og ransagede min hukommelse om, hvorvidt jeg havde glemt noget i København. Thi pludseligt hørte jeg fra perronen ind ad kupévinduet en højttaler skratte: „Wo ist den herrn Bro?“ Jeg kom hurtigt ud af kupeen, og en herre ilede mig i møde og præsenterede sig nu som Christiani & Nielsens repræsentant i Hamburg, der havde fået direkte ordrer fra firmaets chef om at tage sig af mig, først ved en strålende middag på hotel Atlantic og derefter vise mig folkelivet i den store hansestad, men ikke længere, end jeg i god tid nåede nattoget til Paris. Nu da jeg genoplever hin strålende tur, der for en ung juridisk kandidat faktisk var en enestående oplevelse ude i den virkelig „store verden“, kan jeg ikke undlade at tænke på firmaets nuværende chef, dr. Christianis ældste søn, civilingeniør, konsul *Alex Christiani*, der under min kones og min lange rejse i år i april og maj måned til Amerika, hvor vi besøgte min kones eneste søster og broder i Chicago, havde inviteret os fire dage til New York, hvor jeg i denne korte tid opnåede at se næsten alt af særlig betydning dér, da ingeniør Alex Christiani havde planlagt opholdet til de mindste enkeltheder og bedt sin repræsentant, direktør Bentsen, effektuere denne plan, hvad der skete i fuldt mål. Jeg tillader mig at kalde mig selv en flittig mand, men når jeg gang på gang har set, hvad virkelig store mænd, på hvis skuldre ansvaret for store virksomheder hviler, kan præstere til de mindste enkeltheder, må jeg forbavses. Og til trods derfor virker de i det daglige med en ro og i en tilstand, der snarere synes at vise, at de for tiden intet har at bestille.

Ved 8–9-tiden næste morgen kørte vi ind på Kölner centralbahnhof, og minsandten om den derværende højttaler ikke også var i funktion med: „Wo ist den herrn Bro?“ Det var en ny repræsentant fra firmaet, der var parat med morgenmad og derefter gik i hans bil

turen til Kölner-domen og en rask rundtur der. I løbet af en times tid var vi atter tilbage til „Det blå tog“, og så gik rejsen videre gennem Belgien, standsede ved Liège, det store kampcentrum i den første verdenskrig, og derefter videre til Paris. – Så holdt vi ved perronen på Gare du Nord, og jeg glædede mig til gensynet med min vært, men her regnede jeg forkert. Hvad jeg først senere fik at vide, sad på dette tidspunkt ingeniør Christiani i det franske ministerium og sloges med ministeren og hans folk om den endelige betaling for de store kajarbejder. Men på banegården stod en af firmaets overingeniører, der hilste fra ingeniør Christiani og førte mig til det store hotel, hvor Christiani også boede, og hvem jeg ville få at se om aftenen. Men han føjede til, at jeg hurtigt skulle ordne mig, thi han skulle straks efter min ankomst til Paris føre mig til et særligt sted. Som sagt så gjort. Vi sad atter i en vogn, der holdt ved en stor blomsterforretning, hvor overingeniøren gik ind og kom ud med en stor buket blomster, 10 hvide og 10 mørkerøde nelliker, som han overrakte mig med ordene: „Nu kører vi hen til Triumfbuen til den ukendte soldats grav med den evige flamme, og der skal De nedlægge disse blomster.“ Det blev et højtideligt øjeblik, men som den sparsommelige lærersøn jeg var og er, tilføjede jeg for mig selv, at det alligevel var en flot gestus til gunst for en ung dansk rigsdagsmand, aldeles ukendt i Frankrig. Under de næste dages ophold, hvor dr. Christiani personligt var med rundt, besøgte vi hans svoger, den danske gesandt i Paris, minister Oldenburg, og en skøn aften tog vi i bil først til det gamle slot, hvor Napoleons første hustru Joséphine afsluttede sine dage, i hvis nærhed for øvrigt den danske kirke ligger, derefter til de gamle vandkraftmøller ved Seinen, hvorfra vandet i sin tid blev ført til de store vandspring i Versailles. Ole Rømer havde været med til at konstruere disse store vandtilførsler til de franske kongers kæmpeslot. Til slut fulgte vi i en vidunderlig skøn aften vejen langs Seinen til en af dennes særprægede landevejskroer „Le coq ardi“ (den galende hane), hvor et enestående pariserliv udfoldede sig. Men sluteffekten på denne tur var næsten hjemkomsten sent på aftenen til Paris. Den varme, dampende sommertåge lå over verdensstaden, og hele Paris var faktisk flyttet ud på gader og boulevarder. Uden for de store restauranter

var der i hast sat borde og stole helt ud på gaderne, og der formede sig et folkeliv, der næsten betog en stiltfærdig nordboer. – Men så kom den store kaj-åbningsdag i Cherbourg, hvortil vi var taget dagen før. Her boede vi på Casinoet. Da vi om morgenen kom ud fra hotellet og gik ind i bilen, satte jeg mig straks ind, men da Christiani også havde sat sig ind, modtog jeg en lille venskabelig røffel af ham, der var betegnende for hele hans væremåde. Han sagde til mig: „Hvorfor hilste De ikke på firmaets chauffør?“ Jeg svarede lidt forundret, at det plejede man jo ikke hjemme, hvortil Christiani med et smil tilføjede: „Men her i landet gælder égalité.“ (Altså lighed). Jeg erindrede mig dette senere. Vi kørte så op foran hovedindgangen til festpladsen ved det store havneanlæg. Året før var den franske præsident *Doumer* blevet skudt ved et attentat, og da hans efterfølger, præsident *Lebrun* kom til stede ved denne store indvielse, blev vore adgangskort meget nøje undersøgt, og ikke mindre end tre franske soldatergeledder foretog en slags undersøgelse af os for skydevåben. Festlighederne indledtes med en storstilet frokost med 600 gæster, og da vi var kommet i god tid, orienterede vi os om vore siddepladser ved frokosten. Dr. Christiani fortalte mig, at jeg som deputeret i Danmark skulle sidde ved hovedbordet nr. 19 til venstre for præsidenten, medens han selv skulle sidde et lignende antal pladser til højre fra præsidenten. Jeg, der aldrig har været stiv i det franske sprog, bad mig fritaget for denne fornemme plads, da jeg hellere ville sidde blandt de danske ingeniører, men da Christiani viste mig på det store bordkort, at jeg til højre for mig skulle have den franske marineminister og til venstre en fransk general, der nu fungerede som kommandant i Cherbourg, skød jeg hjertet op i livet, da jeg også gik ud fra, at jeg aldrig senere kom i et så fornemt fransk selskab. Frankrig har en særlig pompøs måde at modtage sin præsident på med en høj trompetfanfare. Dette skete også her, hvorefter man gik til bords. Det blev en interessant frokost, men for mig en meget vanskelig, da jeg måtte benytte mit engelske, og franskmænd, som de stormagtsfolk de mener at være, kan sjældent andet sprog end deres eget. Cherbourgs kommandant, generalen, hvis navn jeg ikke har fået noteret, var ikke alene en meget smuk, men også en meget

venlig ældre herre, der på ægte fransk manér straks greb en rose fra bordpynten og satte den i mit knaphul. Han betroede mig for øvrigt, at han tidligere havde gjort tjeneste i Fransk Østafrika, men nu sad ene på kastellet i Cherbourg med sin hustru, hvis sind var blevet formørket af store familiesorger. De to sønner var faldet i den 1. verdenskrig, medens de to døtre stadig levede i Østafrika, gift med læger dér. – Generalen var uden tvivl en betydelig mand, men under samtalen med ham blev jeg klar over, at mit danske fædreland kun er et lille og ret ukendt land. Generalen mente nemlig at vide, at Danmark lå oppe i det høje nord, hvor han mente, at isbjørnen var et slags husdyr. Derhos meddelte han mig som en anerkendelse af den danske konge, at denne jo var fader til de fleste europæiske dronninger. Jeg søgte at forklare ham, at det med isbjørnene var en fabel, der måtte henvises til den store danske ø, Grønland, og med hensyn til den danske konges stilling som svigerfader for flere europæiske hoffer, var det ganske vist meget rigtigt, men det var ikke den nuværende konge, Christian den X, men hans bedstefader Christian den IX. – Min bordfælle til højre, marineministeren, forstod ikke meget engelsk, og interesserede sig utvivlsomt ikke meget for mig, hvad jeg ikke skal beklage mig over; men til gengæld var han stærkt optaget af *sin* sidemand, den høje, let foroverbøjede 82-årige monseigneur, ærkebiskoppen over Normandiet. Jeg forstod senere, at ministerens ærbødighed for kirken havde været let forståelig, da han senere blev indviklet i vanskelige affærer. – Efter den store banket var det meningen, at de store havneanlæg skulle besigtiges, og at der til præsidentens ære skulle foretages en stor flåderevue. Min ven, generalen, spurgte mig nu på hvilket skib, jeg skulle overvære revuen, og jeg nævnte et ledsageskib „Britannia“. Han henvendte sig da til marineministeren og bad ham i min indbydelse ændre „Britannia“s navn til præsidentens krydser „Lesseps“, hvilket skete. Der holdtes en række taler, og disse sluttede med, at Frankrigs præsident, en høj smuk mand, Lebrun, rejste sig, og vi fik nu et eksempel på fransk talekunst. Dermed sluttede banketten, og vi begav os til de kilometerlange kajer, hvor krydseren og ledsageskibene lå forankret. – Jeg hørte i øvrigt, at telefontrådene den dag glødede mellem Cherbourg og Paris, idet der var

temmelig meget vind, og præsidenten ikke var søstærk. Oprindeligt havde det været meningen, at flåderevuen skulle være sket i rum sø i kanalen, men da det stadig blæste stærkt, havde præsidenten på et tidspunkt ønsket, at revuen skulle ske ved kajerne, men resultatet blev en storstilet sejlads i det mægtige havnebassin, hvorfra man kun kunne skimte de yderste havnemoler. –

Den eftermiddag så jeg Frankrig i glæde og dets folkevalgte myndigheder i ophøjet majestæt. Det folkelivsbillede, der formede sig i byens gader og på torvene i henseende til munterhed og glæde, havde jeg aldrig set før. Da Christiani og jeg kørte over et stort torv, aldeles fyldt med mennesker, der i overstrømmende munterhed dansede rundt, varede det ikke længe, inden en to, tre normandipiger havde entret vor bil. Det skete så naturligt og muntert, som om det var en ganske almindelig følge af den store glædesfest. Men da vi kom til banegården, hvor ingeniør Christiani havde bestilt en 1. klasses kupé til sit selskab, viste det sig, at kupeen var optaget, idet en ret kraftig mand lå i hele sin længde på en af sofaerne, idet han højlydt sov de retfærdiges søvn. Togføreren blev tilkaldt, men da han havde kastet et blik på den sovende herre, lukkede han døren ud til gangen, idet han afværgende udtalte: le député, altså folketingsmanden fra distriktet, og vi forstod, at en sådan notabilitet ikke måtte vækkes. Ingeniøren protesterede og henviste til sin nummererede billet. Men alt var forgæves, og togføreren henviste os til en anden, for øvrigt lige så god kupé. Jeg kunne for øvrigt ikke lade være med at drille Christiani med ordet: Égalité.

Så kom den sidste dag i Frankrig, og den blev et bevis på nogle af de egenskaber, jeg mest måtte beundre hos dr. Christiani: hans gennemførte taknemmelighed overfor små tjenester, man havde ydet ham, og tillige hans gennemførte grundighed. Han spurgte mig den sidste aften, om jeg havde været i Louvre. Dette måtte jeg benægte. „Så skal De slutte rejsen med et besøg der. Vær klar i morgen kl. 9,“ sagde han. Jeg forklarede, at det vist ikke lod sig gøre, da mit tog gik ved middagstid. „Man kan, hvad man vil. Mød i morgen kl. 9,“ lød svaret. Jeg mødte til tiden, og ved siden af ingeniøren stod en guide fra det store museum. Han fik ordre til at føre mig

til Louvre og der vise mig tre ting, Mona Lisa, de tre gratier og Napoleons ekkosal. „Mere kan De ikke nå denne gang, men så har De været på Louvre,“ lød Christianis ord. „Og dermed farvel og hils hjemme.“ Og så gik, om jeg så må sige, den vilde jagt gennem de uhyre mængder af kunstskatte. Jeg må dog retfærdiggøre mig ved at tilføje, at på et senere besøg i Paris har jeg i Louvre søgt at indhente noget af det forsømte.

De vanskelige år i trediverne

Fra valget i 1929 sad jeg atter for anden gang i folketinget som repræsentant for Bogense- og Middelfart-kredsene. Ved dette valg havde flertallet i tinget atter skiftet karakter. Valget var jo blevet en kendsgerning som følge af, at de konservative, der var Venstre-regeringens støtteparti, under Christmas Møller „havde slået sig i tøjret“. Det var en militærbevilling, der var den ydre årsag. Madsen-Mygdal mente ikke, at man rettelig kunne gennemføre en nedskærings- eller rettere sagt en tilpasningspolitik uden også at berøre dette område. I Venstre var der delte meninger, men ministerchefen stod fast. Jeg mener afgjort, at der måtte kunne være fundet en udvej, men dertil kom, at Christmas Møller i kraft af sin store dygtighed havde fået et fastere og fastere greb om det konservative folkeparti. Han havde med sit betydelige organisationstalent fået dets organisation i fastere former, og nægtes kan det ej heller, at partiet ikke altid mødte den forståelse, som et dog ret stort støtteparti måtte have krav på. Kort sagt: Christmas Møller ønskede større selvstændighed og handlede derefter. – Oprindeligt havde Socialdemokratiet haft til hensigt at stemme for finansloven, hvorpå den omdiskuterede bevilling stod, men da det forlød, at de konservative måske ville stemme imod, besluttede Stauning også at stemme imod, og for finansloven faldt kun Venstres 45 stemmer, medens 52 stemte imod: Socialdemokratiets og de konservatives stemmer, medens de radikale undlod at stemme. Valgets resultat blev, at Venstre tabte 3 mandater og de konservative 6. De radikale og socialdemokrater holdt som sædvanlig sammen, og der blev nu et ret betydeligt flertal af Socialdemokratiet og radikale, og vi fik

det andet ministerium Stauning. Atter så man her, at når den ene part, i dette tilfælde regeringspartierne Venstre og de konservative, ikke kunne enes, manifesterede dette sig ude i folket, der tabte modet, så frafald måtte ske. Dette er venstrepartiernes skæbne helt ned til nutiden. Dette er selvsagt udtryk for, at disse partier består af individualister, der let formerer sig i særstandpunkter, medens de mere klassebetonede partier formår eller tvinges til at formere fælles front.

Stauning, der også var en klart beregnende taktiker, som nu følte, at han havde greb om sine vælgere og derhos havde forstået at få ret betydelige skarer af de såkaldt intellektuelle med sig, var nu klar over, at han ikke for anden gang ville danne et rent partiministerium, hvor de radikale vel ville støtte ham, når dette partis særlige interesser blev varetaget, men alligevel for en statsminister kunne være et besværligt støtteparti, hvad forholdene under hans første regering havde belært ham om.

Resultatet blev et ministerium med tre radikale venstremænd, nemlig dr. Munch, den tidligere konseilspræsident Zahle og Bertel Dahlgaard samt 9 socialdemokrater. Endnu var landstingsflertallet på oppositionens side. – Et af de spørgsmål, jeg på rigsdagen især var optaget af, var, foruden de stadige ændringer i retsplejeloven, en ny straffelov, som blev vedtaget efter lange forberedelser i 1930 og som trådte i kraft i 1935. Den indtil da gældende straffelov var af 1866, hovedsagelig forfattet af datidens betydelige kriminalist, professor Bornemann. Der var selvsagt i de forløbne 64 år sket adskillige ændringer og tilføjelser, således indførtes under Alberti den såkaldte pryglelov, der skulle dæmme op for visse voldelige optøjer, men som aldrig blev populær, og derfor fjernedes igen. Men tid til anden er der i folket ikke ubetydelige grupper, der tilslutter sig disse korporlige afstraffelser med den motivering, at det eneste voldsmand har respekt for, er hug på deres egen krop. Det kunne lyde rigtigt, men er i hvert fald forkert, hvis stokkeslagene skal tildeles ved dom ofte flere måneder efter overfaldet. Jeg har for mit vedkommende altid hævdet, at skal politiet – udover ren nødværge – slå, må det i hvert fald være *med det samme*. Skal der ske personlig afstraffelse flere måneder efter, vil det kun betyde,

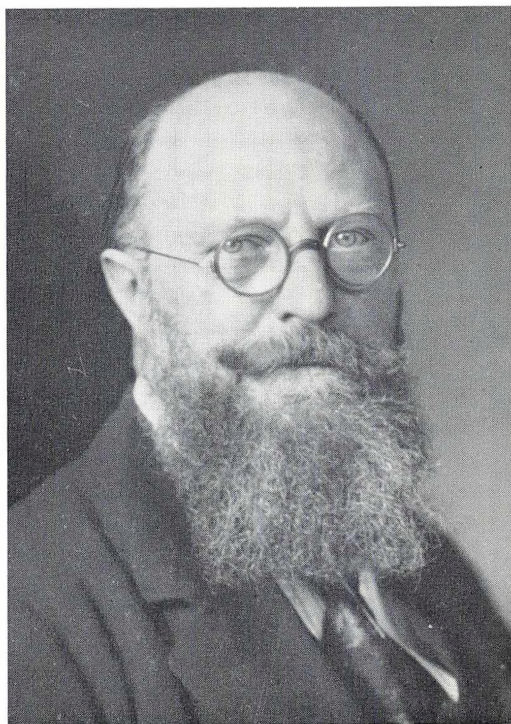
Th. Madsen-Mygdal

Oluf Krag

Rud. Christiani

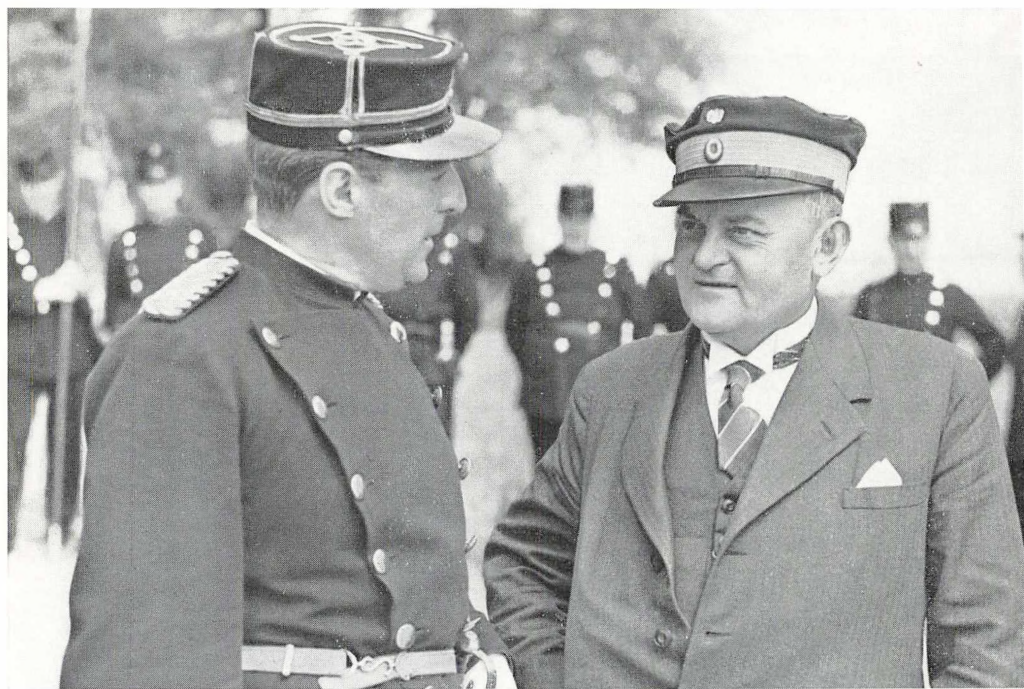
Th. Stauning

K. Folketingsmand Sagn Bro
to Brødre fra Observatoriets Aften

Broder Ludvig og sognepræst Th. Hansen på tårnets platform i Præsto

Præsto Borgerkorps' chef, grosserer Eland og ego

at man banker den sidste rest af værdighed og selvrespekt ud af kroppen på den pågældende. Når jeg slog min gamle jagthund, kunne dette kun ske in kontinenti, altså i fortsættelse af forseelsen. Kun da forstod den, hvorfor jeg slog. Og således med en voldsmand. Skal han have af samme skuffe, som han selv har benyttet sig af, må det være med det samme. Men det er jo et område, hvor man må udvise stor forsigtighed. – Med hensyn til dødsstraffen forholder det sig nogenlunde på samme måde. Jeg er ikke sikker på, om der ikke er tider også i vort folk, hvor et vælgerflertal kunne tænkes at være stemt for dødsstraffen, formentlig ud fra den opfattelse, som man tillagde Bismarck, der under en debat om dødsstraffen skulle have udtalt: „Lad de herrer mordere gøre begyndelsen.“ Jeg har for min part altid været en bestemt modstander af denne definitive straf. Såvidt jeg erindrer, faldt det sidste økse-hug i 1892, og det sagdes, at den gamle noble kong Christian den IX dagen efter, at han havde underskrevet benådningsafslaget, skulle have sagt, at det ansvar påtog han sig ikke mere. Dette er ganske vist kun den formelle side ved sagen, men i grundloven hedder det: kongen benåder for idømt straf. Selvfølgelig er det justitsministeren, der bærer det faktiske ansvar, men alligevel: kongen skal skrive under, og hans eventuelle personlige tvivl bør respekteres. – Men hertil kom, at vi omkring 1930 ikke de facto havde effektueret dødsstraf siden 1892, selvom vi i tiden efter 90'erne havde haft mange grufulde og bestialske mord. Såvidt jeg husker, brændte en Dagmar Overbye seks små børn, og her blev dødsstraffen jo ikke effektueret. Man kunne spørge, om hun skulle have dræbt otte eller ti børn, førend øksen kom i funktion. Men forholdet var, at såvel justitsminister Rytter som justitsminister Zahle har udtalt, at de ikke agtede at underskrive på en straf, fuldbyrdet med øksen. Og nægtes kan det ikke, at i hvert fald i udlandet har man haft eksempler på retsfejltagelser. Hertil sagde under diskussionen dødsstraftilhængerne, at disse fejltagelser kunne man borteliminere ved aldrig at effektuere dødsstraffen, hvor der ikke forelå en direkte bestyrket tilståelse. Jeg husker således fra disse dages debat en forhandling med min partifælle, den senere justitsminister *A. L. H. Elmquist* og mig, at denne meget stærkt hævdede

dette krav om en bestyrket tilståelse, hvortil jeg riposterede, at i så fald var jeg ti-dobbelt modstander af dødsstraffen, thi det ville betyde, at alle „pjokkene“ ved afhøringen på politikammeret straks ville falde til føje og aflægge en tilståelse, medens de hårde benægttere – navnlig de professionelle af dem, der havde læst om folketingets forhandlinger, hvor det altså krævedes, at der forelå en tilståelse – ville sige nej og nej og atter nej, hvorefter de var nogenlunde sikre på, at de havde beholdt knappen, og så senere havde mulighed for at opnå benådning ved hjælp af god „opførsel“. Et andet argument til gunst for dødsstraffen blev fremført fra tilhængerens side, nemlig det general-præventive formål. Jeg tror ikke på dette. I de allerfleste tilfælde foreligger der ikke en planlagt forbrydelse i den forstand, at den pågældende har afvejet opklaringsmulighederne pro et contra. I de allerfleste tilfælde drejer det sig om affekthandlinger, hvorunder strafmuligheder slet ikke kommer i betragtning. Derfor er dødsstraffen ikke en nødvendighed med henblik på de store forbrydelsers bekæmpelse. Det, der er afgørende, er politiets effektivitet til snarlig opklaring, bl. a. ved hjælp af bedre og mere moderne hjælpemidler. Og på dette område må det vist erkendes, at det danske kriminalpoliti har haft situationen under kontrol.

Allerede under straffelovens behandling dengang var vi flere, der rejste kravet om en udvidelse af straffekriteriet vedrørende den såkaldte homoseksualisme. Jeg husker, at jeg nævnede et eksempel på et forhold, som jeg stadig i en socialt betonet tid anser for forkasteligt. Jeg fremførte det tilfælde, at en ung mand på 19 år en kold vinteraften opholdt sig uden for den dengang bekendte restaurant Wivel eller senere Wivex. Han var sulten og opnusede fra kælder- og køkkenetagen den liflige madluft. Da træder en ældre levemand ud fra restaurantens veldækkede borde, får øje på den unge mand og får lyst til at pleje samkvem med denne. Han kalder den unge mand til sig, vifter med et par tikronesedler. De forsvinder ind i en port, de 20 kroner skifter ejermand, men forholdet opdages, og da den unge mand er over 18 år, bliver resultatet, at denne straffes, medens den ældre vellystning ikke straffes, fordi hans offer ikke er mindreårig. Men dengang blev forholdet ikke ændret, bl. a. under hensyn til, at man frygtede pengeafpresning. Ved en nu kun få år

gammel straffelovsændring, mærkværdigvis kaldet den „grimme lov“, er forholdet ændret mere i overensstemmelse med rimelighed og social retfærdighed. Men fra outreret side råbes der stadig op om „hekseforfølgelse“ og respekt for retten over eget legeme. Justitsministeriet undersøger nu om gavnligheden af den sidste ændring. Når man ved, hvad der trives ved nattetid på „menneskebørsen“, bl. a. på Rådhuspladsen, bør man efter min mening betænke sig mere end to gange, inden man vender tilbage til fortidens tilstande, og ikke mindst af hensyn til det værnepligtige mandskab, der efter grundlovens bud skal holdes inde til øvelse i våbenbrug, bl. a. i København, hvor de mange mennesker og fristelser findes.

Reglerne om de betingede straffedomme, der efter min mening, som de stadig udvikles mere og mere i moderne tidsmæssig henseende, hører til straffelovens lysere kapitler. Selvom de korte frihedsstraffe – hæfte- eller fængselsstraffe – vel nok kan siges at være blevet mere og mere devaluerede, hvad ikke mindst de mange spiritusdomme i henseende til færdselslovgivningen har sin grund i, er det for mig utvivlsomt, at man navnlig i forholdet til unge mennesker skal betænke sig længst muligt, inden fængslets dør lukker sig bag dem. Reglerne om, at de betingede domme for de almindelige straffebud, der ikke anviser høje fængselsstraffe, i de første tilfælde optræder som *samfundets advarsel*, tror jeg, at de allerfleste jurister kan godkende. – Straffelovsudvalget havde valgt *V. Pürschel* som formand. Når denne senere udviklede sig i mere separatistisk retning, gjaldt dette ikke i dette juridiske udvalg, hvor han ikke alene ledede møderne på forbilledlig vis, men også udviste en så klartskuende og moderne indstilling, at hans ledelse med rette blev anerkendt fra alle sider. Medens den tidligere justitsminister C. Th. Zahle på mange politiske områder i høj grad var omdiskutabel, må det erkendes, at hans juridiske lovgivningsresultater blev banebrydende i tiden. Jeg tænker her først og fremmest på retsplejeloven og straffeloven. – Indenrigsminister Bertel Dahlgaard klagede sig derimod, navnlig i sin første ministertid, over, at han havde sværere ved at opnå lovgivningsresultater. En dag sad jeg i tinget under et møde, der ikke optog medlemmernes interesse meget. Bertel Dahlgaard kom da hen til min plads og indledte en samtale netop om

det emne, at hans lovforslag ofte havde en lang og trang vej gennem udvalgene, og han smilede til mig, idet han spurgte: „Hvad er grunden?“ Inden jeg fik svaret, faldt mit blik på den lille runde minister Zahle, der gik rundt i salen fra medlem til medlem, snart klappende den ene på skulderen, snart sigende et par muntre ord til et andet. – Jeg sagde da til Bertel Dahlgaard, den politiske alvorsmand, at han skulle agte mere på sin kollega Zahles let bedstefaderlige optræden, når han i det saglige rigsdagsarbejde trissede rundt fra bord til bord. Bertel Dahlgaard, der endnu var relativ ny i ministertjenesten, frabad sig smilende at lave love på denne måde „fra bord til bord“. – Straffelovsarbejdet i udvalget begyndte allerede under ministeriet Madsen-Mygdal, men fuldførtes altså under det andet ministerium Stauning og trådte i al almindelighed først i kraft i 1935. – Jeg vil nævne et lovgivningsområde til, der allerede dengang debatteredes. Det var afgørelsesmåderne i stridigheder mellem arbejdsgivere og arbejdere. Indtil 1920 havde Danmark endnu ikke fået karakteren af et egentligt industrisamfund. Valutamæssigt kom endnu langt de fleste midler fra landbrugets eksport, og også talmæssigt var industriens udvikling endnu i sin vorden. Selvfølgelig kunne en omfattende strejke eller lockout blive følelig nok, men det var dog ikke således, at samfundet af den grund rystedes i sin grundvold. Men udviklingen skred fremad, og selvom vel kun ganske få dengang i 20'erne havde forudset udviklingen i dag, begyndte man dog at skimte fremtidens omformning af samfundet fra et bondesamfund til et blandet landbrugs- og industrisamfund. Ikke mindst dr. Oluf Krag var klar over disse forhold, og selvom endnu kun meget få turde fraskrive sig arbejdernes frie strejkeret og arbejdsgivernes dito lockoutret, erindrer jeg tydeligt, at han – og andre – forudsagde den situation, at man på den ene eller den anden måde måtte have en voldgiftslignende overinstans, hvor kriteriet for afgørelser måtte være: Landets økonomiske afkastningsevne, konkurrencen fra og med udlandet og endelig hensynet til de enkelte arbejders levedod. Vi er vel i nutiden på disse områder kommet visse skridt videre, men der er en lang ende tilbage endnu. Mere og mere går det dog op for folk, at tiden og forholdene er blevet så komplicerede, at kræfternes frie spil ikke lader sig opretholde her.

TIENDE KAPITEL

Kanslergade-forliget og de økonomisk tunge år i 30'erne

V erdenssituationen skifter, før nogen aner det. Det gør den i krig og i fred. Verden var efter den første store verdenskrig produktions- og arbejdsmæssigt ved at blive overophedet. Man begyndte så småt at ymte om, at efter de syv fede år kom de syv magre. Og et betydeligt prisfald – ikke mindst på landbrugsproduktionen satte ind for Danmarks vedkommende i den grad, at man endnu ca. 30 år efter taler om den tunge tid for dansk landbrug, hvor man, som det hed, næsten „måtte binde en tikroneseddel i halen på hver gris“, der blev eksporteret til England. Indledningen kom i efteråret 1929, da meddelelsen om de kolossale prisfald på New Yorkerbørsen rystede verden. Formuer i Amerika tabtes på et øjeblik. Rige mænd og kvinder blev i et nu fattige, medens selvsagt andre på de tabendes bekostning, delvis ved lyssky midler, voksede sig rige. Arbejdsløshedstallene steg i den rige verden derovre på den anden side „dammen“. Min gamle afdøde ven, den daværende sognerådsformand *Andersen* på Bogø har fortalt mig – som tidligere antydet – om den misere på den lille ø, der indtraf, da en velstillet danskfødt dame på Bogø, nu bosat i Amerika, så sin formue smuldre hen. Hun havde i den gode tid forstrakt den lille ø med store gaver, der gjorde det muligt for dette lille øsamfund på 11 à 1200 mennesker at løse opgaver, man ellers havde måttet lade ligge. Men nu mistede hun pludselig sine penge, og den rige kilde flød ikke mere. Man kom over det på Bogø, men jeg nævner det som en illustration af det amerikanske sammenbrud på dette lille danske område. Det viser også, at 'folkegunst kan blive idel dunst'.

Vi stod jo ikke dengang knyttet så nært til det amerikanske

forretningsliv, så der gik endnu et par år – selvom arbejdsløsheden herhjemme steg – hvor vi ikke mærkede katastrofen så hårdt. Men verden hører sammen, og når det begynder hos en stormagt, varer det ikke længe, før ringene breder sig til andre lande og verdensdele. Vi, der i 1925–26 netop indførte den ærlige krone i dens paritet i tilslutning til vor store engelske kundes standpunkt, følte nu jorden brænde under os, da England hen på sommeren 1931 forlod guldets, men vi var det lille land, der måtte følge efter. Vor hovedeksport af danske landbrugsvarer faldt og faldt i pris, som ovenfor er omtalt. Industrien kom i samme situation, thi „frihandelen“ er en højkonjunkturs trofaste følgesvend, medens omvendt en depression får de store lande til at lukke sig inde i sig selv. Der indførtes lukning af visse markeder. Handelen kom på mange måder på statens forhandleres hænder, valutacentral og restriktioner trådte atter i kraft. Og arbejdsløshedens tal steg støt. Dette var en landsulykke, og dette kunne regeringen ikke have hovedansvaret for; det var først og fremmest en følge af verdenssituationen. Nu nogle og tredive år derefter er alle hænder i arbejde i Dannevang. Det er en følge af højkonjunktur og vort gode bytteforhold på en række områder. Nu – hvor vort valutariske underskud som følge af et overmægtigt forbrug, ofte ved afbetalingshandelens katastrofale overhåndtagen, er åbenbar for alle – roser regeringen sig af den forsvindende arbejdsløshed, selvom denne først og fremmest skyldes højkonjunkturerne. Imidlertid har de styrende stået næsten afmægtige i problemet, der før eller senere skal løses, nemlig, hvorledes lærer folket at leve sit liv, når der ingen ledige er. At løse dette problem forkert, betyder inflationens sejr, og den er ikke den jævne arbejdende mands ven. – 1930'erne var ikke gode år, hverken for landbrug eller industri. Arbejdsledigheden var på over 150.000 mænd og kvinder, og i landbruget herskede uholdbare tilstande, der dannede grundlag for en L. S.-bevægelse, der forståeligt, men sagligt forkasteligt, piskede sindene op. Man kan nok tale store ord i et landdistrikt i en forsamling på 100 à 200 mand, men i et folkestyret land tæller disse lidet på valgdagen. Her må det indrømmes Stauning, at han i vanskelige situationer, delvis på linie med I. C. Christensen i lignende tilfælde for ham, var tilhænger af at tage stødet straks. –

Og til stor fortrydelse for mange tog han et nyt valg i utide i 1932, der dog ikke styrkede ham mærkbart, idet han trods en betydelig stemmefremgang kun vandt et mandat, medens hans medarbejdere, de radikale, tabte eet. Venstre og de konservative tabte to mandater, men dog således, at Venstres tab på 5 mandater var føleligt, medens den konservative gevinst var på tre. Valget blev på et andet punkt bemærkelsesværdigt, vist ikke mindst for statsministeren, idet der for første gang indvalgte 2 kommunister i tinget, deriblandt Axel Larsen, der nu altså uafbrudt har siddet i folketinget i 33 år. De første 26 år, indtil han i 1958 blev ekskluderet af det kommunistiske parti, var han den russiske kommunismes tro våbendraget, der selv under den nu forlængst detroniserede Stalin var et veltalende ekko fra Moskva. Han så imidlertid en ørkenvandring for sig, da den doktrinære kommunisme ikke har grobund i Norden, og brød ud efter at være blevet ekskluderet, og har senere med ikke ringe dygtighed ledet „Socialistisk Folkeparti“, der i dag talmæssigt er større end det radikale venstre, men mandatmæssigt lige med dette. Hans taktiske kampe går i dag ud på, at hans parti bliver en støtte for Socialdemokratiet, men på den anden side en opildner for dette i retning af yderligere renlivet socialisme. Dette skal jeg ikke her yderligere berøre, men blot føje til, at Aksel Larsen både oratorisk og kundskabsmæssigt er en betydelig politiker. I det daglige samvær er han en behagelig mand, der også, når det passer ham, kan være en ræsonnabel mand. Men vi nede på Køge-egnen, der har det lille sogn Ølsemagle, er på beslægtede forhold med Aksel Larsens politisk-historiske udvikling tilbøjelige til at sige: „Man sætte ølse for, man sætte ølse bag, pølsen beholder dog sin smag“.

Men altså efter valget i 1932 fortsattes de store vanskeligheder. Arbejdsløsheden steg, og i landbruget, der endnu på dette tidspunkt var det aldeles overvægtige valutaindtjenings-erhverv, var der ganske vist ikke arbejdsløshed, tværtimod, men hårdt arbejde, der ingen nettoindtægt gav. Med andre ord, der knurredes overalt. Landbrugsrådets præsident *Hauch*, den tidligere forstander for Asmildklosters ansete landbrugsskole, var rede til at gå vidt i den politiske overenskomst, og husmændenes fører, den noble jydsk husmand *Jens Holdgaard*, talte gang på gang alvorlige ord til sine by-kolleger. Og en

dag tog de næsten hinanden i hånden, gik op til statsminister Stauning og sagde uden omsvøb, at *kronkursen måtte sænkes*. Det var trist efter de mange ofre på den ærlige krones alter siden 1924/25, men det måtte erkendes, at et lille land, der havde verdens-depressionen og sin største kunde imod sig, måtte vige. Men, som alt nævnt, situationen i byerne var også dårlig. Arbejdsledighedens dystre følger grinede ud fra mange hjem. Det bar altså mod et stort forlig. Fra begge lejre i vort folk var der meget, der skulle bødes på. Arbejdsgiverne i industrien havde vedtaget en storlockout, omfattende henimod 200.000 mand og med krav om betydelige lønreduktioner, og i landbrugets svinestalde var det den rene underskudsforretning. Det er i en sådan situation, at *det arbejdende folkestyre* skal virke. Regeringen måtte gå det for socialismen alvorlige teoretiske skridt, at den stillede forslag om forbud mod strejker og lockouter og om overenskomsternes forlængelse i et år, og samtidig var regeringen klar over, at der til gengæld måtte gives meget vægtige modydelser til hovederhvervet, landbruget. – Stauning tog nu initiativet til et af de vigtigste storpoltiske forlig, vi har haft her i landet i mange år. Selv under disse forhold fornægtede den danske humor sig ikke. Stauning boede privat i Kanslergade, og i Jensenius's uforlignelige streg, der forekommer mig at overgå endog Alfred Schmidts geniale fortolkning af I. C. Christensen med ræven bag øret i utallige variationer, så man da situationen natten mellem den 29. og 30. januar 1933 i Kanslergade, hvor Th. Stauning med indgangsdøren på klem spejder ud i natten, hvor Venstres forhandlere (Madsen-Mygdal, Krag og Hauch) som for-dægtige nattevandrere med kraven op om ørerne og hatten ned i panden nærmer sig. Navnlig udtrykket i Staunings og Krags markante ansigter er uforlignelige. (Må jeg her gøre en indskudt bemærkning. Som læserne måske har opdaget, benytter jeg mig af en fremgangsmåde, der ellers ikke anvendes. Jeg gør en indskudt bemærkning om beslægtede emner. Jeg har nævnt Alfred Schmidts geniale portræt med ræven bag I. C.'s øren. En dag for vel 45–46 år siden rejste jeg med det lille nordvestfynske jernbanetog fra Odense mod Brenderup, hvor på den tid I. C. Christensens datter, Karen, var præstekone, gift med pastor Jensen. I kupeen sad, foruden et

par alvidende og ingenlunde beskedne repræsentanter eller handelsrejsende, som de dengang kaldtes, samt altså mig og to unge drengebørn, præstens børn fra Brenderup. Om d'herrer repræsentanter har vidst dette, skal jeg lade være usagt, men i hvert fald viser en af dem de to børn en stor karikaturtegning af I. C. med ræven bag øret med ordene: „Ved I, hvem det er?“ Med alvorlige troskyldige øjne så det ene barn op på forespørgeren og sagde på let jydsk: „Jow, det er mi bedstefår, men det passer et; han hår et æ ræv bag æ øre, han har æ ræv i æ task.“ I. C. var også en interesseret jæger. Men dette svar gjorde alligevel d'herrer tavse.)

Forud for forliget var der selvsagt gået mange og lange forhandlinger på rigsdagen. Det kneb jo for mange at sluge den store socialreform, som for øvrigt dr. Krag var meget interesseret i, idet han – nu mange år bagefter ser jeg det – kaldte denne fremtidens form for Venstres sociale kongstanke, Jensen-Sønderups og Thomas Larsens *tvungne folkeforsikring*. Men en så omfattende social hjælp var det svært at få et liberalt parti med til. Ganske vist hævdede dr. Krag, at den store fordel var, at de arbejdssky personer og de mere eller mindre professionelle socialforsorgs-bedragere nu blev sat på smal-kost. Men alligevel kneb det hårdt, og jeg husker en aften i parti-værelset på Christiansborg, at nogle medlemmer ømmede sig, idet de fremmumlede nogle protester. Dr. Krag blev afbrudt, og noget irriteret herover råbte han: „Hvad grynter d'herrer over?“ Den altid slagfærdige Hans Clausager fra Høng svarede da muntert dr. Krag med det berømmelige citat fra Regnar Lodbrog: „Grynte måtte grise, thi galten er i nød.“

Den 30. januar 1933 var forliget en kendsgerning, og hovedindholdet var, at kronen blev skåret ned med ca. 10 %, og at de sidste betydelige dele af socialreformen gennemførtes, samt endelig, at landstinget lod strejke- og lockoutbestemmelsen passere landstinget. Dette var hovedindholdet af forliget, som uden al diskussion blev en betydelig løftestang herhjemme, indtil verdenskatastrofen indtraf i året 1939–40. Men om disse hovedpunkter grupperede sig en række speciallove om henstand og akkord for landbruget, om lettelse af ejendomsskatterne m. m. a. – De konservative så på alt dette med den udenforståendes utilfredshed. Christmas Møller ville uden tvivl

gerne have været med, men en række mere principielle punkter i forliget var for meget på een gang for en række af hans partifæller. Men jeg husker en dag i vandrehallen, at jeg mødte fru Gertrud Christmas Møller, og hun lod et par ord falde om, at de konservatives negative holdning ikke passede hendes mand. – I denne forbindelse mindes jeg fire store folkemøder efter forliget, som Christmas Møller og jeg havde lovet at deltage i, hvor forligets enkeltheder drøftedes, nemlig i Sorø, i Skælskør, i Haslev og i Ringe på Fyn. Det blev i enhver henseende vælgermøder i gammeldags forstand: stuvende fulde forsamlingsale og kraftige taler, hvor intet blev stukket under bordet. Christmas Møller, der i enhver situation så længere frem end til dagens debat, var blevet stærkere i at slette ordet konservativ og fremhæve partibetegnelsen *folkepartiet*. Og han lagde ikke fingrene imellem, når han talte til „de store“ i forsamlingen. Jeg husker således mødet i Haslev på Jernbanehotellet, altså midt i sjællændernes smørhul, lige ind under de store herregårde, Bregentved, Gisselfeld, Lystrup, Holmegård m. fl. Godsernes forpagtere havde besat de to første stolerader, og det lader sig ikke bestride, at de var kraftige i deres afbrydelser til Christmas Møller, ikke mindst i spørgsmålet om kronekursen. Da pludselig standsede Christmas Møller i sin tale, så vist på forpagterne og derefter udover den tætpakkede sal, idet han råbte: „Jeg skænker de høje herrer, der nu råber så højt, til Vagn Bro. Jeg husker, hvor de stod i fortiden i spørgsmålet om den privilegerede valgret. Forlad I roligt partiet nu, jeg venter et ti-dobbelt følge i det øvrige folk.“ Mødet forløb nu roligere, drøftelserne blev mere saglige, men jeg måtte beundre Christmas Møller for denne parade og havde for øvrigt indtrykket af, at han vandt mere terræn på mødet.

Et omfattende politisk forligs resultat viser sig jo ikke på een gang, men som årene gik i dette tunge og besværlige årti, kom samfundet alligevel mere og mere på fode igen, men de politiske kampe fortsattes med stor voldsomhed. L. S. voksede i tal udover landet, utilfredse landboere, navnlig hentet fra Venstres rækker, holdt folkemøder i stor stil over hele riget. Det store bondetog til København kom i stand, holdt møde på Amalienborg slotsplads og sendte en deputation til kong Christian den X, der modtog den i overværelse

af statsministeren. Det var en mægtig landboforsamling, kommende ind fra alle landets dele. Jeg stod i kolonnaden og kom i snak med en af vore højeste og kraftigste politiinspektører, der betroede mig, at flere hundrede betjente stod posterede i porte og sidegader, parate til at gribe ind; men når han så på demonstranternes fredelige åsyn, frygtede han ikke uroligheder, hvad han fik ganske ret i. Man plejer at sige, at København er Danmarks største jydsk by, og der er jo det rigtige deri, at de tusinder af jyder, der gennem årene er indvandret i hovedstaden, aldrig glemte deres jydsk oprindelse. Og da hotellerne så afgjort ikke kunne rumme de mange landboere, der nu var kommet tilrejsende, måtte mange af disse indlogeres hos københavnske borgere, herunder mange arbejdere. Demonstranterne kunne vel ej heller betale de dyre hotelværelser. Hertil kom, at i årene forud, da tiderne var bedre, havde tusinder af københavneres små ferieborn endnu stadig mindelser om de skønne feriedage ude i de danske bondehjem. Der fortaltes derfor vidt og bredt om, at på aftnerne efter bondetoget festedes der i skøn forening i mange hjem, hvor mange af værterne vel var regeringsfolk, medens gæsterne tilhørte oppositionen. Men alle kunne enes om, at arbejdsløshed var noget kedeligt noget, og fattigdom derude, hvor smør, kød og flæsk og æg kom fra, var noget urimeligt.

Som andre tidligere demonstrationer sluttede denne også fredeligt. Og det hele forløb på en måde, som tjener det danske lune og den danske godmodighed til ære.

Men hertil kom også, at meddelelser fra Tyskland, hvor Adolf Hitler havde overtaget styret et års tid før, gav flere og flere noget alvorligt at tænke på.

Min 14 måneders konstitution i det store jydsk politimesterembede omkring Århus

Da jeg i september måned 1930 var færdig med min to-årige konstitution i Præstø, og det var blevet besluttet, at embedet skulle opretholdes, søgte jeg dette, og nogenlunde samtidig embedet i nabokredsen Store Heddinge, der også var ledigt. Samtlige sogne-

fogeder og mange sognerådsformænd anbefalede mig begge steder, og selv om jeg havde det indtryk, at justitsminister Zahle var mig venligt sindet og havde lært mig at kende under den store straffelovsrevision, lykkedes det mig endnu ikke at opnå en af mig eftertragtet politimesterstilling på grund af min relativt unge alder, 36 år. Jeg havde været sekretær i Østre Landsret, og nu blev der en stilling ledig som fuldmægtig ved samme ret. En dag blev jeg kaldt op til ministeren, og han havde de tre ansøgninger i hånden og udtalte, at jeg var velkvalificeret til de to politimester-embeder, men der var mange ansøgere til begge stillinger, og jeg var afgjort den yngste. Men nu ville han indstille de to ældste ansøgere, bl. a. min ven fra Præstø, dommerfuldmægtig Otto Friis til embedet i Store Heddinge, og den ældste af alle ansøgerne til Præstø. Og som den praktiske mand, Zahle var, føjede han til: „Så er de to farligste ansøgere ude af betragtning, når De senere søger et andet politimesterembede.“ Derimod meddelte ministeren mig, at det var ham en særlig glæde at indstille mig til fuldmægtigembedet i landsretten. Jeg hang lidt med hovedet de første par dage og var ikke særlig begejstret for – efter den selvstændige tid i Præstø – at komme ind i landsretten med præsidenten, de mange dommere og justitssekretæren som overordnede. – Men jeg har aldrig længe „surmulet“, og jeg forstod også, at det kunne omdiskuteres, at et medlem af folketinget var rykket frem på bekostning af så mange andre. I landsretten fik jeg en venlig modtagelse og blev ansat i en af de kriminelle afdelinger som fuldmægtig under landsdommer *Chr. Schmidt*, der for øvrigt i mange år havde kaldt sig Schulín-Schmidt, men da grevefamilien nedlagde en venlig protest, slettede den meget formelle landsdommer mellemnavnet. Landsdommeren, der var meget høj frimurer – jeg hørte, at han i ordenen indtog en meget betroet stilling som Kong Salomons seglbevarer – var også en meget velstillet mand, der beboede et helt lille slot med park ned til Øresund i Vedbæk. Af og til blev jeg en sommeraften inviteret derud til det sjældent gæstfrie ægtepar. Jeg blev altid meget nøje instrueret af landsdommeren om med hvilket tog, jeg skulle ankomme til Vedbæk station. Og så føjede han til: „Der vil De blive afhentet.“ Og så viste det sig, at uden for stationen holdt en lille glaskaret

med kusk på bukken og en dejlig brun hest for. Det var en eventyrlig tilværelse.

Der gik nu fire år, hvor jeg passede min retstjeneste og havde – i mindre målestok – genoptaget min statsretsmanuduktion, men jeg var i øvrigt stærkt optaget af det politiske arbejde med de store lovgivningsproblemer, der er skildret i forrige kapitel. Jeg havde nu siddet otte år på rigsdagen, og da meget arbejde dér sker efter anciennitet, havde jeg i forsommeren ofte ret vigtige ordførerskaber for mit parti, da justitsminister Zahle en dag tilkaldte mig i vandrehallen, og idet han indledte med at sige, at da jeg ønskede at gå politimestervejen, ville han tilbyde mig en politimester-konstitution af en noget længere varighed, da den udnævnte politimester Caspersen i lang tid havde været syg og stadig var sygemeldt. Den mand, der i nogle måneder havde beklædt konstitutionen, var fuldmægtig i justitsministeriet J. Herfelt, den senere politidirektør og højesteretsdommer, der nu skulle hjem til andet arbejde, og embedet var Hasle, Sabro m. fl. herreder og Frijsenborg-Fauerskov birk. Her var i omegnen af Århus en talstærk bybefolkning, men tilmed et vidtstrakt landdistrikt, der strakte sig ikke alene gennem Århus og Skanderborg amter, men langt ind i Viborg. Der var to dommere, een i Hasle m. fl. herreder med jurisdiktionssæde i Århus, og een i det vestlige birk med sæde i Hammel. Jeg tænkte på mine mange ordførerskaber, takkede justitsministeren for hans opfordring, som måtte anses for ærefuld, men bad om betænkningstid til den næste dag. Det blev kun en formel betænkningstid. Da jeg havde taget afsked med ministeren, løb jeg på den tidligere justitsminister, byretspræsident Svenning Rytter, som jeg nu spurgte til råds. Rytter var i alle forhold *handlingsmand*, det var han i sin tid som amtmand på Færøerne, det var han som justitsminister under urolighederne i Randers havn, hvor han telefonisk meddelte den derværende politimester, at kunne han ikke garantere for ro og orden, ville der „om fire timer“ møde en ny politimester frem, og det var han i byretten, og senere i rigsdagen under den kommende krig. I dette lille problem lød hans svar kort og godt: „Hvis De inden så længe vil være politimester, må De omgående sige ja! Nogle af Deres ordførerskaber kan andre overtage. Ingen er uundværlig, men det bliver en hård tur.“ Han

fik ret. Thi jeg husker, at i en travl tid, såvel i embedet som på rigsdagen, måtte jeg praktisk talt have den samme kahyt hver nat. Når jeg kom til Århus om morgenen for dagen igennem at passe embedet, gik jeg om natten ned i den samme køje, o. s. v. dag efter dag. Men det blev en interessant tid i arbejdet med østjyderne, by- og landboere. Det var ikke noget egentligt behageligt embede, thi hovedpolitikontoret lå i Havnegade i Århus. Vi havde ikke nogen egentlig politistation, ikke engang en egentlig kammerbetjent, fordi embedspolitistationerne lå ude i distrikterne i Åbyhøj, i Vejlbj, i Hinnerup m. fl. steder og så endelig en lidt større station i birkets centrum i den ret store stationsby Hammel. Jeg havde altså ikke nogen jurisdiktion i Århus, hvor det var min ældre og såre elskværdige kollega *Hoeck*, den senere formand for politimesterforeningen, der residerede. Men jeg havde et fortræffeligt personale med min næsten jævnaldrende politifuldmægtig Koopmann i spidsen; kriminalassistent Stelling med sine 5 overbetjente og kriminalbetjente var en strålende leder, en af de flittigste og mest loyale kriminalpolitifolk, jeg har kendt. Han døde ret ung, havde i fortiden slidt sig op på cykel, derefter motorcykel og først sent i bil ude i de vidtstrakte distrikter. Af landbetjentene, hvoraf der var 7, hver med 9–11.000 mennesker i deres distrikter, vil jeg kun nævne landoverbetjent Hjortkær Jensen i Hammel, som jeg senere på mine foredragsrejser er stødt på: en typisk landpolitimand, rolig men bestemt, loyal og respekteret af alle for sin velovervejede og retsindige tjeneste. Jeg ved udmærket, at i de tre politimesterembeder, jeg har bestridt, har laddistrikterne og landbefolkningen været hoveddelen af område og befolkning, men jeg mener alligevel, at man ikke helt har behandlet landpolitiet efter fortjeneste. Det skyldes dels politiledelsen, dels politiorganisationerne. Der var oprindeligt noget vist selvstændigt over et sådant landpolitidistrikt, der i Vest- og Nordjylland kunne komme op på 20 à 25.000 indbyggere, på øerne op på det halve. Når landpolitiassistenten, overbetjenten eller betjenten passede sin kreds, var han i virkeligheden en lille politimester der. Han arbejdede faktisk hele døgnet rundt, og hans dygtige kone sad derhjemme og tog telefonbesked. Men når forårstiden kom, når havejorden var tjenlig, lagde han politisagerne, der

ikke hastede, til side og gravede, rev og tilsæede sin have. Dette kunne organisationen ikke tåle. Kravet om 7 à 8 timers fast tjeneste og derefter frihed blev parolen på organisationsmøderne, misundelsen over de friere arbejdsforhold spillede også ind. Da landpoliti-stationen kun var en eenmandsstation, forhindrede man landpoliti-betjenten i avancement til politiassistent. „Han havde jo ingen at kommandere over“, man glemte, at manden klarede alle civile sager i sit store distrikt alene, han var faktisk både politiassistent, overbetjent og politibetjent i en og samme person med kun een gage. Vi regner med i byerne at have en politibetjent for hver 500 indbyggere, medens en landpolitimand i min sidste tid i Køge havde 5 til 6.000 sjæle at passe politimæssigt. Disse ord skal ikke opfattes som noget angreb på bypolitiet; her er der langt større færdsel, her spiller sundhedstjeneste og veterinærpoliti, afspærringstjeneste, hjælp til fogden m. m. ind, men disse ord skal være en gammel politimesters anerkendelse til den loyale, besindige og arbejdsomme landpolitimand, jeg har kendt og respekteret gennem de mange års samarbejde. Når jeg nævner navne som Chr. Larsen i Rode, nær Haslev, Alfred Larsen i Køge vestlige distrikt, Hjortkær Jensen i Hammel, Thomsen i Hinnerup ind under Frijsenborgs skove, Oskar Petersen i Herfølge og Gerdrup i Præstø, kunne jeg fortsætte med navn efter navn, og jeg mindes dem alle med tak, men alt må jo have en ende. Nu har den såkaldte forenkling også her gjort hele styrken til den store grå masse. Det er jo velfærdsstatens princip: ingen over den anden, alle lige i kår og virke, men flere og flere utilfredse. Dog følger jeg til, og jeg kender nu *noget* til den danske politietat, og at mange politimænd i by som på land i højere grad end andre steder forstår at bevare deres individualitet. Jeg har – stort set – kun gode minder at tænke tilbage på såvel i kriminal- som ordenspolitiet. Lad mig sige det således: at kunne jeg afstikke mit liv påny, da var jeg ialfald sikker på, at jeg igen ville være politimester.

I de roligere tider, hvor rigsdagen var hjemsendt, fik jeg gode venner i Århus og omegn. Ude i Skivholme boede min gamle studenterkammerat, pastor senere provst *Kr. B. Hillgaard*, der senere blev formand for det jyske Venstre, og som mange år efter, da jeg igen var flyttet fra Århus, viede min kone og mig i Skivholme kirke

i året 1948. Hillgaard og jeg var studenterkammerater, lige fattige begge to dengang. Pludselig kom jeg i året 1919 til betydelige penge-midler ved min omfattende juridiske manuduktion. Da så Hillgaard skulle ordineres som præst, forstrakte jeg ham med et ringe beløb til kjole, krave og høj hat. Da han året efter kom og ville betale det lille beløb tilbage, nedlagde jeg den alvorligste protest med ordene: „Nu er jeg kommet ind i det politiske liv og skal næsten hver søndag ud i landet til politiske møder. Min plads i mine fædres kirke ville ofte stå tom; da vil jeg føle trøst ved at vide, at du står i min kjole og krave.“ – Dette var jo spøg, men i min århustid kom vi meget sammen, også forbundet ved fælles politiske og sønderjydske interesser.

To andre hjem kom jeg i de få ledige aftener meget i, den højt begavede redaktør *Jacob Martins* og den gamle tidligere redaktør *Bertel Jensens*. Jacob Martin var af den bekendte redaktørslægt fra Sjælland. Han redigerede Bjørnbakkernes gamle avis, Aarhus Amtstidende. Han var en stilfærdig, meget begavet og meget belæst mand. Han blandede sig vist ikke meget i bladets daglige administration, men han skrev daglig sin spidsartikel på bladets tredie side og tilrettelagde det øvrige stof dér. Den side blev meget citeret ude i det øvrige land. Han var derhos en mand af et meget udpræget tørt lune. Da han senere blev valgt som Venstres repræsentant for Århus, blev han en flittig folketingsmand, der for øvrigt aldrig presede sig på, sjældent tog ordet, men når det skete, med en lunerig undertone. Han var således i december 1959 Venstres ordfører i lovforslaget om indenlandsk skillemønt, og som et eksempel for eftertiden vil jeg citere et par sætninger af denne morsomme ord-førertale. – Martin udtalte således bl. a.: – „Det er mærkværdigt, at man opretholder denne snørklede titel, som er: lov om indenlandsk skillemønt. Ordet „indenlandsk“ er tiden fuldstændigt løbet fra. Der er jo ingen, der tvivler om, at de småpenge, vi går rundt med, og som Mønten forsyner os med, kun egner sig til indenlandsk brug. Hvis man vil søge at komme af med dem uden for landet, kan det kun være til møntsamlere. Tiden er i virkeligheden også løbet fra udtrykket „skillemønt“. Hvad er en skillemønt i vore dage? I gamle dage lærte vi, at en skillemønt var en mønt, hvis metalværdi

var væsentlig ringere end dens pålydende, men det er jo alle mønter i vor tid. Vi har kun skillemønter, og vi kan derfor godt lade være at opretholde denne fiktion at tale om skillemønter og nøjes med at tale om mønter.“ – Længere hen i talen føjede han til: „– På en måde er jeg ikke ked af, at dette lovforslag er kommet, det er et ganske hyggeligt forslag, og det er ganske hyggeligt, at vi nu her i en halv times tid skal sysle med småpenge. Vi har jo trænet os op til i denne sal at tumle med tal, som i gamle dage kun astronomerne var på hat med. Nu skal vi altså ned på jorden og tale om beløb på højst en 2-krone, som er dømt til at udryddes (2-kronestykket blev jo opretholdt, forf.) og en 5-kroneseddel, som også skal forsvinde, og så et par 5-kronemønter, som endnu ikke eksisterer –“. Talen vakte megen munterhed.

Det tredje hjem, der åbnede sine døre gæstfrit for mig, var det allerede dengang aldrende ægtepars, redaktør *Bertel Jensens* i Århus. Dette ægtepar, der havde opdraget en dygtig børneflokk, bl. a. den i disse dage afdøde overlæge i søvænet, *Holger Rud*, et efternavn fra Fyn, søskendeflokken senere havde antaget, havde nu efter en lang gerning i såvel politik som i landboforeningsarbejde (den jyd-ske hest var Bertel Jensens speciale) trukket sig tilbage og levede de sidste dage i et fredeligt otium. Jeg mærkede, at de længtes efter mine besøg. Det betød altid et pust ind i de stille stuer, fra rigsdagen og Venstres partiværelse. Når kaffen var indtaget, satte Bertel Jensen altid et cigarbæger frem med en halv snes gode cigarer; fruén bryggede en rødvinstoddy, og så gik talen, dels om Bertel Jensens lange minderige liv, men først og sidst om Venstres vanskelige stilling i en tid, hvor organisationerne mere og mere bandt den enkeltes handlinger. –

Politiarbejdet i dette store distrikt optog mig stærkt, og når rigsdagen i sommermånederne var hjemsendt, opholdt jeg mig meget ude i Hammel, hvor der var en antagelig politistation og både kriminal- og civilpoliti. Engang kom justitsminister Zahle på besøg, hvor han bad mig køre sig en tur rundt i distriktet. Jeg forklarede ham, at det var et meget interessant embede, men jeg følte egentlig, at der manglede noget: politimesteren havde sit hovedkvarter i en anden politikreds. Jeg havde det udmærket med min kollega, politi-

mester Hoeck, men alligevel. Det var kun civile folk, der færdedes på kontoret. Der fandtes ingen uniformerede ordensbetjente, thi kom disse ned på gaden, havde de ingen myndighed, idet det var en anden politikreds. Vi kom på køreturen forbi Frijsenborg slot, der dengang stod aldeles tomt, og under vandringen ude i parken udtalte jeg nærmest for spøg, at det ikke ville være en for mig ubehagelig tanke, om staten erhvervede denne prægtige bygning og gjorde den til denne store kreds's hovedadministrationsbygning såvel for dommeren i Hammel som for politimesteren i hele distriktet. Zahle smilede i skægget og erkendte, at i så fald blev embedet meget eftertragtet. Nu er slottet atter beboet, og grevefamilien havde velsagtens aldrig indladt sig på at sælge. Men jeg havde altså fået udløsning for en bunden tanke. –

Disse begivenheder ligger nu over 30 år tilbage i tiden. De gamle idylliske forhold rådede endnu både i befolkningen og ikke mindst i politiet. En ældre tidligere gårdmand fungerede på en fortræffelig måde som arrestforvarer, retsvidne m. m. Og jeg kan forsikre, at fangerne – og disse var jo normalt ikke storforbrydere – blev behandlet godt efter hele den moderne humanismes regler. Men en dag kom der en kortvarig kurre på tråden mellem arrestforvarer Norup og mig. Jeg var kommet kørende på inspektion fra hovedkontoret til Hammel, og jeg bestrider ikke, at jeg den morgen måske havde fået det forkerte ben først ud af sengen. Jeg var altså mod sædvane i et mindre godt humør. Idet jeg træder ind i arresten, møder jeg arrestforvareren med en flaske brugsforeningscognac i hver hånd, idet han sagde farvel til en arrestant, der nu havde udstået sin straf. Det var en lidt større landmand, der havde siddet i hæfte en otte dages tid for lidt vel rigeligt spiritus i blodet, når han kørte bil. Jeg stirrede på de to flasker, og da vi var blevet ene, spurgte jeg i en lidt skrap tone, hvad dette betød. Den brave Norup blev en kende rød i kammen, men som den ærlige mand, han var, forklarede han, at den spirituøse landmands broder, der var brugsuddeler i omegnen, syntes, at broderen havde fået en så menneskekærlig behandling i arresten, at han ville give en erkendtlighed. Jeg erklærede kort, at cognac'en omgående måtte afleveres igen. Det her var et statskontor. Arrestforvarer Norup trak sig skyndsomt tilbage, og jeg

stod ene tilbage i forkontoret. Da fulgte en af de muntreste episoder, jeg mindes, tillige et eksempel på den jydsk sunde fornøft. Døren åbnedes på klem, og Norup stak hovedet ind og mælede: „Gælder afleveringen begge flasker, hr. politimester?“ – „Ja, selvfølgelig!“ hvædede jeg, men kom i det samme til at smile. – Så snakkede vi ikke mere om *det*, men lad mig tilføje, at jeg ikke nærer skygge af tvivl om, at begge flasker kort efter atter havnede hos arrestforvareren. Den jydsk mand har dyb respekt for det gamle ord: „Lige for lige, når venskab skal holdes.“ Arrestforvarerparret var i øvrigt berømt for deres private køkken. Men dette godes ingredienser smittede af på arresten. – Da jeg første gang skulle til den årlige session i Hammel, der afholdtes i rets- og politibygningen, hvor arresten var tilbygget, kom førstekontoristen i Århus, den brave Kesje, til mig og betroede mig, at den gamle hæderkronede sessionschef Toft ville indbyde mig til frokost, bestående af medbragte egne klemmer, men nydt i arrestforvarerens stadsstue. „Men i dybeste hemmelighed vil jeg betro Dem, at De skal undslå Dem,“ sagde den gamle kontorist. „Hvorfor dog det?“ spurgte jeg. Og så fortalte kontoristen, at samtidig med at de høje herrer, sessionschefen, overlægen, oberstløjtnanten og politimesteren sad og gumlede på fladt smørrebrød, havde arrestforvareren dækket op i kontoret, hvor det flød med stegte kyllinger, dito duer, efter årstiden stegte ænder, karper fra Frijsenborgsøen m. v., og hertil kom snaps i portvinsglas. Til denne overflødighed var så indbudt hele det underordnede sessionspersonale, kommissionens sekretær, oversergenterne m. fl., og så altså i dette tilfælde politimesteren, der efter frokosten af sessionsherrerne ikke med urette kaldtes „skruibrækkeren“. – Ja, det var hyggelige dage og hyggelige tider. De unge, der kom ude fra de ensomme midtjydske sogne, var normalt glade for at skulle ind som soldat, og på de små gæstgiverier og i forsamlingsbygningen tog de sig en glad dag, og det sørgede politiet for, at de ikke blev forstyrrede i, thi i deres hjem ventede man dem ikke foreløbigt. Også der var det en stor dag, når sønnen eller karlen skulle „på session“.

Når jeg har nævnt disse små træk fra arrestforvarerhjemmet i det gamle Hammel, har grunden ene været: at give et tidsbillede af denne

ret store jydsk stationsby for 30–40 siden. I dette billede tronedes arrestforvareren som en anset mand, der respekteredes af alle. Nu er også han borte, ligesom jernbanen er afløst af de røde landevejsbusser. Hestene, lidt tidligere studene, er forsvundet til gunst for den støjende uromantiske mekanik. Hammel er stadig en hyggelig by, og når jeg kommer der, genoplever jeg fortiden ved fru overbetjent Hjortkjær-Jensens kaffebord, og arrestforvarerens datter brevveksler jeg altid med ved juletid. – Her i Hammel oplevede jeg en af de mest spændende opklaringer af en stor tyverisag med såre mange indbrudstyveriforhold, derunder skrælingen af et pengeskab. Herunder lærte jeg vicepolititiinspektør Otto Himmelstrup, vor ikke med urette kaldte store mordekspert, for første gang ret at kende. Det skulle ikke blive sidste gang, vi mødtes. Som hans sidste store mordsag hjalp han undertegnede og Køge politi og rigspolitiet med den vanskelige opklaring af mordet på pastorinde *Elisabeth Balslev* fra Ejby præstegård i 1947. Dengang var han ældre, han lod sig i mange tilfælde lede af sin berømte rutinestrategi, dog også i denne sag glimtede momentvis hans energi og hans styrke vist her for sidste gang; men det var så heldigt for landet, at medens den gamle kæmpe var ved at svækkes, stod næste generation parat under ledelse af vicepolititiinspektør Nielsen-Skov. Tiden går, nu er denne dygtige og sympatiske politimand også faldet for aldersgrænsen, men ud af rigspolitichefens eksperthold „rejseafdelingen“ er kriminalpolitikommissær Schlütter sprunget, der også har vist sig værdig til optagelsen i tronfølgerækken, der på en måde begyndte med Himmelstrup den I. At omtale her alle rejseholdets dygtigheder ville overstige denne bogs sideantal, men igennem mine mange tjenesteår i politiet nød jeg særlig og ofte hjælp af nu afdøde kriminalassistent af 1. grad *Gjerløv*. Det var en mand af et enestående loyalt format, derunder flittig og med en god intuition. I sin ydre fremtræden havde han det på en måde som hans berømte forgænger, den parisiske politikommissær *Maigret* i belgieren *Siméons* uovertrufne kriminskildringer fra Paris. Denne geniale figur drak under sagens opklaring salvador, men når tampen begyndte at brænde, slog han sig på pernot'en. *Gjerløv* gik normalt altid med stiv sort engelsk hat, og som sagerne skred frem, trak han hatten

dybere og dybere ned over øjnene. Jeg har flere gange observeret under afhøringer af sigtede, at hatten nu næsten skjulte hans øjne, og så det sidste spørgsmål, og det sidste lille ryk i hatteskyggen, og så lød Gjerløvs stiltfærdige røst: „Ja, så må jeg på politimesterens vegne meddele Dem, at De er anholdt.“ – Ak, ja, sidste gang bl. a. Gjerløv og jeg besøgte Himmelstrup i hans hjem, gik jeg sørgmodig bort. Den gamle eg hældede, den var ved at falde. Åreforkalkningen havde sat ind. Det er skønt, når Oehlenschläger skriver: „Lær mig, o skov at visne glad“. Jeg tror, at Himmelstrup havde svært ved dette, men værre er det for omgivelserne. At se for sit øje den fortættede kraft fra fortiden, og nu se den fremadskridende nedbrydning. Jeg har aldrig holdt af at bivåne, at det gamle træ måtte falde.

Her vil jeg altså berette om en i sin tid berømt indbrudstyv, sagens opklaring, hans tilståelse og senere mislykkede flugtforsøg ude ved klinterne i nærheden af Grenå. Og jeg søger samtidig at gengive et billede af Himmelstrup i hans fulde kraft. Dette drejede sig altså om en sag om vidtstrakte tyverier, for øvrigt i flere politikredse, men da jeg i 1934/35 kom hjem efter rigsdagens hjemsendelse på sommerferie, havde Himmelstrup og hans mænd lokaliseret denne tyvs opholdssted i eller i nærheden af min politikreds. Himmelstrup var nu sikker i sin sag og havde sit mandskab posteret rundt i distriktet, rede til at gribe ind, hvis man kunne pågribe tyven eller rettere tyvene. Om tyven havde lugtet luntten er muligt, i hvert fald holdt han sig i ro dag efter dag. Om aftenen sad Himmelstrup og et par af hans officerer og undertegnede på mit hotel og forslog tiden med en l'hombre. Da meldte telefonen, at tyven var kørt ud i en gammel automobil, og Himmelstrup beordrede ham efterfulgt så diskret som muligt, og hvis han først kørte tilbage hen på morgenstunden, skulle han anholdes. Ved 12-1-tiden gik „generalstaben“ til ro, men allerede ved 7-8-tiden om morgenen bankede Himmelstrup på min dør, og da han trådte ind, var skuffelsen malet i hans ansigt. Han fortalte, at ved 4-tiden om morgenen var den formentlige tyv kommet kørende ude fra et sted i nærheden af Pindstrup mose, og alene da dette tidspunkt var mistænkeligt, havde man attraperet ham og anholdt ham, desværre var bilen ved undersøgelsen som kæmmet for en hvilken som helst

ting, der kunne være stjålet. „Ja,“ føjede Himmelstrup til, „end ikke et stykke sæbe fandtes der.“ Men et lyspunkt var der. Da den formentlige tyv var blevet afhørt om sin natlige færden, havde han oplyst, at han havde tilbragt aftenen og natten sammen med sin kæreste, som i øvrigt gik „på faldende fode“, som Thit Jensen plejer at kalde denne tilstand i sine romaner. Nu havde man altså hendes adresse, og man kunne afhøre hende. „Men,“ føjede Himmelstrup til, „der er vist intet at gøre, hele vor vagt har været forgæves. Får jeg ham ikke fængslet, vil han forsvinde fra egnen, og vi kan allesammen rejse hjem.“ Vi talte frem og tilbage om sagen; jeg var meget opsat på at få ham fængslet, og vi havde tyverier såvel i Hasle m. fl. herreder som i Frijsenborg-Faurskov birk. Der var megen forskel på de to dommere, *Krarup* i Århus, meget moderne, der stillede store krav til politiets rapporter, og som kunne være lidt skarp i sin påtale af visse mangler i en rapport, og den ældre *Spleth* i Hammel, der også var en omhyggelig dommer, men ligesom mere omgængelig i sit forhold til politiet. Vi var jo klare over, at ret er ret, hvad enten dommeren hed *Spleth* eller *Krarup*, men alligevel – vi valgte at forelægge sagen for dommer *Spleth*. – De sidste ord, Himmelstrup sagde til mig inden grundlovsforhøret, lød: „Kan De få ham lukket ind, er det min bestemte anskuelse, at så varer det ikke så længe, inden vi har en underbygget tilståelse.“ Det gik både godt og mindre godt. Jeg havde omhyggeligt forberedt min tale, vist de mange lighedspunkter tyverierne imellem og konstateret, at tyven netop havde været på åstedet på det daværende tidspunkt. – Dommeren afsagde hurtigt sin kendelse, men føjede til, at bevislighederne var lidt tynde, så han ville kun opretholde anholdelsen, altså i tre dage. Han gav tilladelse til, at politiet måtte afhøre i arresten, og mærkeligt nok protesterede sigtede ikke herimod. Det var nu en helt anden Himmelstrup end om morgenen. Han samlede hele sin forhåndenværende styrke, tog først en samtale med kæresten, og allerede dagen efter kom han strålende ind på mit kontor og meddelte, at sigtede allerede nu havde tilstået flere sager. Vi fik en længere fængslingskendelse, og jeg tog med Himmelstrup og sigtede ud til flere åsteder, hvor vi fik en nærmere beskrivelse af de mange tyverier. Det generede mig lidt, at tyven,

hver gang han havde røget en stor fed cigar, fik en ny stukket i munden af politikommissæren, men Himmelstrup var ikke nogen smålig mand. – Vi vidste, at sigtede før anholdelsen havde opholdt sig sammen med nogle forhutlede personer ude i Pindstrup mose, og vi ville nu forsøge, om vi kunne få medskyldige taget ved samme lejlighed. I den anledning kørte vi en dag ud i mosen under led-sagelse af 2–3 adrætte unge betjente. Men kun Himmelstrup og jeg gik ind i hytten, hvor der ganske rigtigt opholdt sig en del personer af et noget tvivlsomt ydre. Mens jeg afholdt et gammel-dags forhør om selskabets kendskab til sigtede og dennes eventuelle meriter, var det aftalen, at de unge betjente dels skulle kravle op i et par træer ved huset, dels gemme sig i buske under et vindue. Da alle var på plads, forsvandt vi to med en kraftig afskedssalut om, at vi senere vendte tilbage. En halv time senere mødtes vi med vore folk på et nærmere aftalt sted, men lytterposternes resultater var afgjort negative. Dels kunne han, der var posteret under vinduet, intet høre, dels faldt en af vore folk ned fra et træ med et sådant rabalder, at beboerne kom ud og blev klare over, at ikke hele politi-styrken havde trukket sig tilbage. – Selvom denne lille episode var noget nær en fiasko, skred sagens opklaring frem med raske skridt, og det blev en sag af dimensioner, når jeg kan oplyse, at anklage-skriftet til sin tid omfattede 44 forhold. Da dommen faldt, lød den også på 4 år, for hvad manden vedkendte sig.

Et væsentligt punkt under en sådan sags opklaring er dels at blive klar på, hvor store værdier de stjalne effekter udgjorde, dels at få fastslået, hvad der var blevet af disse. Og en dag meddelte en af de rapportoptagende kriminalbetjente, at sigtede havde givet en ret udførlig beskrivelse af hans gemmested. Hele forklaringen lød ret sandsynlig. Tyven påstod nemlig med stor sikkerhed, at han havde gemt en hel del penge i nogle forladte svalereder i den øverste del af en nærmere lokaliseret klint ude ved Grenå. Himmelstrup var aldeles sikker på, at det hele var purt opspind og kun udtryk for, at sigtede kedede sig i arresten og gerne ville have en gratis køre- og udgangstur. Men vi blev alle klare over, at selv om dette muligvis var rigtigt, måtte forholdet undersøges. Vi fik derfor rekvi-reret 2–3 politihunde og det fornødne bevogtningsmandskab og tog

en årle morgen af sted i to biler. Samtidig var ejeren af jorden ude fra den pågældende klint, en ældre husmand, blevet tilsagt til åstedet gennem det stedlige politi. Under kørslen var Himmelstrup synligt irriteret over den køretur, og irritationen blev mere synlig og hørligt øget, da en af hundene blev køresyg under den store vogns duvninger, så den reverenter talt kastede voldsomt op. Himmelstrup var meget øm over sin nye tjenestevogn, og i kraftfulde ord betroede han hundens fører, at denne selv skulle få fornøjelsen af at rengøre vognen efter turen. – Vi ankom til åstedet, og her konstaterede vi først, at der i klinten faktisk fandtes sådanne gamle svalereder. For så vidt var alting godt, men klintestykket var ret langt, og hvor skulle vi begynde og hvor ende. Sigtede så sig dybsindigt om, snart til den ene, snart til den anden side, og pludseligt sagde han, at her var stedet. Samtidig bad han om tilladelse til at lægge sig på maven henne ved klintens kant ud til vandet, så ville han række armene udover kanten og søge at finde gemmestedet. Dette skete, men pludselig kastede han sig i den liggende stilling fremover, og han ville være forsvundet i et flugtforsøg udover kanten, om ikke den store og ret svære Himmelstrup med lynets fart havde kastet sig hen ad jorden og i yderste øjeblik fik tag i mandens ankel. Flugten var afværget, og dette skyldtes Himmelstrups snarrådighed. Det var heller ikke ligefrem blide ord, de unge betjente fik med på vejen. – Nu var det således klart for os alle, at hele dette opbud havde været omsonst. At der faktisk kun havde været tale om et planlagt flugtforsøg. Vel blev husmanden anmodet om at foretage visse gravninger i klintens top, men man var nogenlunde klar over et negativt resultat, hvad også viste sig at være tilfældet.

Himmelstrups metoder kunne efter nutidens opfattelse være meget hårde, ja brutale, men man kan jo også sige det således, at nutidens politiarbejde ofte med urette og uklogt for samfundets skyld får lagt sten i vejen af misforstået humanisme. Selvsagt var fortidens overdrevne autoritetstro af det onde, men når man nu er vidne til et pige-klynkeri fra „en æterdreng“, der har torteret sagesløse kvinder på det grufuldeste, har vi alligevel nået „kanten“. – Når jeg i denne stund tænker tilbage på mit månedlange samarbejde med vicepolitinspektør O. Himmelstrup og hans mænd, kan jeg næsten ikke undlade

at sammenligne ham med en af middelalderens hærførere med lejede tropper (og rejseholdet er jo også lejet (lønnet) af staten); de kaldtes i Italien kondottierer. Så længe operationen stod på, holdt disse førere hård disciplin, ligesom Himmelstrup under sagens opklaring krævede 15–20 timers arbejde af mandskabet, men når så sejren var inde, gav han frie tøjler i henseende til megen frihed og moro. – Nu er denne farverige skikkelse borte, og også om ham må mindeordene lyde: „Stor i fortrin, stor i fejl“. Men tilbage bliver rejseholdet, bestående af udvalgte folk fra hele landet. Her trives stadig noget af den gamle ånd eller ild. Da politiarbejdet ude i politikredsene mere og mere er ved at blive kontoristarbejde med blæk og papir, er „eksperten i marken“ i de store sager en nødvendighed. Kunne man på et andet område få et lignende *fuldtalligt* ekspertkorps, „færdselspatruljerne“, der blev udstyret med hurtigkørende vogne og myndighed til kontrol såvel i tjenestepåklædning som i „civil“, ville de overhåndtagende færdselsdrab i Danmark mindskes.

Medens jeg fungerede i Århus, indtraf en nat på vejen fra Hjørring til Ålborg en lille episode, der vakte moro ude i befolkningen, da den blev bekendt. Allerede i begyndelsen af trediverne var automobilismen i rivende fremgang, og kun afbrudt af verdenskrigens restriktioner går den fortsat frem med stormskridt. Ikke eet ord imod automobilejerne. Det er nutidens befordringsmiddel, nu da vi kun har ridehestene tilbage. Og min nabo har ligeså megen ret til en bil som jeg. Jeg stiller kun en betingelse, at man kører ordentligt og efter den af rigsdagen vedtagne lov. Vi tilhører jo dog et demokrati og *ikke* et despoti – de hensynsløse bilisters despoti. – Allerede i min århustid bemærkede jeg overhalernes antal og også deres triste resultater, og jeg påbegyndte en række kontroller, der allerede dengang fik automobilklubberne til at hvæse af mig. I stavnsbåndets tid var de værste bondeplagere de lønnede ridefogeder. I nutiden kan man sige, at disse sidste repræsenteres af de lønnede organisationsledere. Disse mener nemlig ikke, at de kan fortjene deres gage, hvis de ikke stadig varetager organisationens ensidige interesser. – Nu skete det en aften, at jeg var til et stort politisk møde i Hjørring, og da jeg på vej om natten til Århus ville overnatte i Ålborg, havde foreningen lejet en hyrevogn til mig.

Dengang var maksimalfarten for personvogne 60 km i timen. – Vi var ikke kommet uden for Hjørrings brosten, før vognmanden var oppe på 70. Jeg bankede på ruden foran og betydede ham, at maksimalfarten var 60, han sagtnede farten et øjeblik, men da vi var på højde med Brønderslev, rundede nålen på hans fartmåler 80. Jeg blev lidt irriteret, thi hvad man kræver af andre, bør man jo også selv respektere, og jeg åbnede forruden og sagde, at da jeg betalte bilen, ville jeg også bestemme farten, og den lå kun på 60. Han fortsatte, vendte hovedet halvt om mod mig og udbrød: „De kan være ganske rolig! Der er langt ned til den satan i Hasle herred!“ Og så fortsatte han med uformindsket fart og satte mig af ved hotel Prinsen i Ålborg. Jeg fortrød, da jeg kom op på mit værelse, at jeg ikke – da jeg betalte for vognen – havde tilføjet: „Ja, nu har De altså kørt for *hans onde majestæt* i aften.“ Historien kom ud og blev optaget i „Jyllandsposten“.

En anden alvorlig sag fra Østjylland, medens jeg opholdt mig der, satte sindene i stort oprør: Fannerup-sagen ude på Mols. Det meddeltes en dag, at 4–5 unge landmænd en aften efter et bal havde slæbt en ung pige af sted og til trods for hendes protester voldtaget hende på tur. Der blev aflagt tilståelse af alle fire, og i overensstemmelse med moderne straffeprincipper havde dommeren i Grenå derefter løsladt dem. – Denne løsladelse voldte naturligt stor forargelse, thi 4 eller 5 mandfolk om een kvinde kan ikke tolereres i et land som Danmark, for det må kaldes en krigstidsforbrydelse. Man kunne forstå, at sligt lod sig opføre i krigens dage, når fjendens granatregn kunne jævne alt levende med jorden. Her kunne de ulykkelige ønske at dulme deres smerter og frygt. Men her i den danske sommertid, hvor alt åndede fred, måtte sådant være utilstedeligt. Justitsminister Zahle, der ellers gerne ville være en moderne mand, fandt også dommerens løsladelse noget for rigoristisk, og hvorledes det nu skete – man skal jo passe på, at administrationen ikke blander sig i domsmagtens afgørelse – blev de unge fyre fængslede, til dommen faldt, og straffen lød på fra 3 til 6 år. Samtidig behandlede retsplejeudvalget i folketinget problemet, og med stor hastighed vedtoges en tilføjelse til retsplejelovens § 780, der kort og godt går ud på, at i slige alvorlige forbrydelser, hvor straffen kan gå til mange års

fængsel, bør man både af den ene og den anden grund beholde de sigtede arresterede, til dommen falder. – Men tiderne skrider fremad, og hvor mærkeligt det end lyder i et land, hvor de sociale anliggender behandles med stort alvor og med så megen hensyn-tagen til den enkelte, er den almene vrede, der greb befolkningen under denne sag, ligesom ved at forsvinde. Selvom det i straffe-lovens § 222 hedder, at den, som har samleje med et barn under 15 år, straffes med fængsel indtil 6 år, er det som om, at også den slags sager smuldrer hen under behandlingen. Medens vore kiosk-vinduer fyldes med nøgne menneskeskikkelser af outrerede og for-vredne former, offentligt tilgængelige for børns blikke fra den skole-pligtige alders indtræden, begynder man ligefrem i de højeste justits-myndigheder at bagatellisere situationer, som ovenfor beskrevet i Fannerup-sagen. Jeg tænker på tilfældet sidste år i Hirtshals, hvor i drukken tilstand også fem mandfolk var om een pige. Til at be-gynde med var der noget, der tydede på, at denne sag skulle være henlagt, også under påvirkning af, at pigen bad for voldsmændene. Senere skiftede hun mening. Men i dette tilfælde måtte offerets mening være ganske underordnet. Forbrydelsens karakter måtte i begge tilfælde karakteriseres som „krigstidsforbrydelser“, der er intolerable i et land som vort. Den højeste påtalemyndighed greb da også ind, og der kom en positiv dom ud af det. For de menne-sker, for hvem begrebet *lighed* er et meget betydeligt retsgode, navnlig lighed for rettens skranke, var denne dom ganske vist mild i forhold til Fannerup-sagen, men der kom dog straf. Hvad ville disse – i 1933–34 – unge mænd, nu midaldrende, have sagt til sig selv om retstilstandene i Danmark, hvis et med *deres* beslægtet forhold var forblevet ustraffet.

Hen på sommeren 1934 blev det klart, at politimester Caspersen ikke blev så rask, at han atter kunne overtage sit embede, og dette blev oplået ledig. Jeg var jo selv jyde og befandt mig godt mellem østjyderne, og da alle sognefogederne og mange sognerådsformænd opfordrede mig til at søge embedet, gjorde jeg dette. Det rørte mig for øvrigt dybt, da jeg hørte, at også slagteriarbejdernes forbund i Hammel havde støttet mit andragende. Hertil kom, at jeg havde lært af erfaring, at Århus ikke var noget dårligt sted at bo for en

rigsdagsmand. Der var med damperen – kun en nat imellem, og om natten forsømmer man jo ikke meget, da sover man og synder jo ej heller. Da jeg kom til København og talte med justitsminister Zahle om min ansøgning, sagde han, at jeg, der i øvrigt havde klaret konstitutionen godt, måtte forstå, at da jeg kun var 41 år, var embedet for stort, men så føjede han til: „Har De hørt, at politimester Ramsing i Deres gamle kreds Præstø i morges er død? Var Præstø noget for Dem?“ Jeg mindedes tiden dernede for 5 år siden, og uden betænkningstid takkede jeg og fortrød ikke de kommende otte år der, til jeg i 1943 forflyttedes til Køge, der blev mit sidste embede –

To begivenheder til vil jeg berøre, før jeg slutter om dette mit eneste jyske embede. Det skete i sommeren 1934, at der en aften blev „natmanøvre“ på rigsdagen, d. v. s. at en større politisk debat kunne forventes at trække ud til midnat, måske hen på de små timer. I kriminalretten i Hasle herred i Århus skulle der næste formiddag afholdes en større dømsafhandling, og jeg havde gjort et stort arbejde til at føre sagen. Nu var gode råd dyre, thi jeg kunne hverken forvente at komme med det sidste nattog og ej heller med Århusbåden, der sejlede ved halvtolv-tiden. Nu havde den meget virksomme Christmas Møller ved flere lejligheder opnået tilladelse til at flyve til et hastemøde med en af hærens eller flådens aeroplaner. – Jeg måtte da forsøge det samme og talte med Stauning, der på dette tidspunkt fungerede som forsvarsminister. „Jeg skal undersøge sagen,“ var Staunings svar, og hen på eftermiddagen meddelte han, at næste morgen kl. 7 ville en løjtnant flyve mig til Århus i en lille åben 1-motorsmaskine. En lukket maskine havde man ikke til rådighed den dag. Jeg takkede og fortalte mine kolleger ovre i „salen“ om denne min første flyvetur i en lille åben 1-motorsmaskine. Da min gode ven, dr. tekn. Rudolph Christiani hørte dette, forklarede han mig, at denne form for flyvning var den eneste virkelig farlige, og han tilbød mig derfor i nattens løb at bekoste en hyrevogn, der kørte mig til Korsør, derefter med en færge til Fyn og så videre til Århus. Jeg havde aldrig før været oppe at flyve, så tilbudet var meget fristende, men jeg fortalte min ven, at jeg jo simpelt hen ikke kunne være bekendt at afbestille maskinen. –

Dog erkender jeg, at jeg ikke sov særligt godt den nat, men kl. 7 præcis stod jeg på den militære flyveplads på Amager og blev med et strålende smil modtaget af den unge flyveofficer, der sagde, at nu skulle vi blot have formalia i orden. Dette skete på den måde, at jeg først fik forelagt en erklæring til underskrift. Den gik ud på, at ingen af mine efterlevende kunne stille erstatningskrav til staten. „Tak,“ sagde jeg til mig selv, „så er der altså noget om, hvad Christiani sagde.“ Dernæst blev jeg iført luft-svømmevest og endelig en faldskærm med den nødvendige instruktion. Jeg betvivlede, at jeg helt forstod brugen af den i en katastrofesituation, men løjtnanten betroede mig, at det ikke gjorde så meget, thi, sagde han, „hvis motoren sætter ud, kunne han holde maskinen på vingerne nogle minutter; vi kunne så stå op, og jeg kunne gøre som han, så går det hele let,“ sagde han, mens mit smil mere blev til en grimasse. Endelig blev vi begge fastspændt, og så blev motoren varmet op. Det blev til et eventyrligt spektakel, hele maskinen rystede, og jeg rystede med. – Det var et vidunderligt sommervejr med høj klar luft, og da sker det vidunderlige, at når maskinens hjul slipper grønsværen, befinder man sig i en tilstand af fuldstændig fred. Vi kunne jo ikke på normal vis tale sammen, maskinens støj forhindrede dette. Men der var indlagt taleapparater, så da vi var inde over Rådhuspladsen, spurgte piloten mig, om jeg befandt mig vel. „Ganske som hjemme i min lænestol, men må jeg spørge Dem, hr. løjtnant, må jeg ryge?“ Svaret var et kraftigt: „Nej, er De gal mand! Men da vi er spændt fast, kan jeg godt give Dem en looping the loop over Rådhuspladsen,“ hvad jeg ganske bestemt frabad mig. Så gik det over Sjælland mod nordvest i 500 m's højde. Vi fulgte jernbanelinien og kunne nøje følge livet dernede i de små stations- og landsbyer, som jeg nøje kendte. Da vi nærmede os Kalundborg, stadig i den lave højde, fulgte vi videre Refnæs, men nu meddelte piloten mig, at vi gik op i 1000 m's højde, så havde vi en mulighed for, hvis uheld skulle indtræffe, at kunne nå Samsø i glideflugt. Denne tur over Kattegat i det strålende vejr med det gennemsigtige grønne vand forneden, hvor dampere og sejlskibe tog sig ud som min barndoms legeskibe i gadekæret, glemmer jeg ikke. Da vi nåede Brattingsborg, var vi atter nede i den lave højde,

fulgte Samsø i dens hele længde, gik derefter atter op i den store højde, nåede Jylland, passerede Marselisborg, hvorover de eneste lufthuller fandtes på denne tur. Men alt forløb glat, og nu lød pilotens røst atter i talerøret: „Det er fint vejr, så i stedet for at flyve ud til Thomasmindes flyveplads vil jeg forsøge at gå ned på eksercerpladsen.“ Som sagt så sket, og vi var kommet langt ned mod jorden, da røsten igen lød: „Vi må desværre op igen, for jeg har fået retning mod en stor mergelgrav, og den vil vi ikke ende i.“ Vi måtte da atter op, men landede et øjeblik efter i god behold, og jeg nåede i god tid til retten. – Nu er det senere faldet i min lod at flyve meget, også helt til Amerika. Flyveteknikken er mere og mere blevet udviklet, bl. a. ved hjælp af disse unge modige luftakrobater, hvoraf een den morgen fløj mig til kriminalretten i Århus. – Jeg husker endnu, som det var i går, at da jeg havde holdt min anklagetale og nu hørte på forsvareren, fo'r det gennem mit hovede, at vi to sad på den jævne jord og krigedes i al venskabelighed om straffelovens paragraffer, men i samme stund kløvede luftfartens pionerer luftlagene over den ganske jord, ofte i farefulde situationer. Og i dag kan jeg føje til: med det kolossale resultat, at luftvejene også er ved at blive hvermands eje. – –

Inden jeg forlod Jylland, deltog jeg i en mægtig fest i Hammel, der blev min afskedsforestilling i dette jydsk distrikt. Festen, der havde samlet vel nok over 200 mennesker, kaldtes *Hønsfesten i Hammel*. Den stammede fra langt tilbage i tiden og havde sikkert sin oprindelse fra agerhønsjagterne på Frijsenborg. Festen var årets store begivenhed i Hammel, og alt, hvad der fandtes af mænd med offentlige hverv, var den aften mødt op i forsamlingsbygningens store sal under ledelse af den joviale og ansete overretssagfører *Eriksen*. Festen afholdtes kun hvert tiende år. Hver deltager fik ved indgangen overleveret en hønekam med vedhængende elastik, så vi kunne tage kammen på hovedet. Så samledes denne særprægede forsamling med dommer, politimester, amtsrådsmedlemmer, sognefogeder og mange andre af stand og stilling af betydning om det store kolde bord med et efterfølgende muntert samvær til klokken slog tolv. Da oplod overretssagfører *Eriksen* sin røst og beordrede alle hønekammene fjernet. De blev nu ombyttet med regulære høj-

røde hanekamme med ret til at bære samme om 10 år, når den nye fest skulle afholdes. Jeg sad da i Køge, havde glædet mig til at deltage påny, men en vigtig sag holdt mig hjemme.

Jeg vendte så næsen hjem mod Sjælland, til rigsdagen, hvor et folketingsvalg var i vente og til mit nye, men dog gamle embede i Præstø, i Svend Gønges skovrige distrikt.

ELLEVTE KAPITEL

De sidste år før den store verdenskrig.

Mit fald i Bogense og Middelfart og valget i Ruds-Vedby

I sommeren 1935 kom jeg altså hjem fra Jylland, hvor min konstitution som politimester havde været i 14 måneder, og få måneder efter kom min endelige forflyttelse til mit gamle politidistrikt Præstø. Jeg havde hidtil haft fast bopæl i København; men nu lod jeg mig slette af folkeregistret der og tog fast ophold i den gamle politimesterbolig på torvet i den lille sjællandske by. Her levedes livet i den daglige dont, men i folketinget foregik betydelige forberedelser til det kommende valg, som det blev klarere og klarere for hver dag, at Stauning stilede mod. Stauning sad med sit flertal i folketinget sammen med de radikale, men endnu var han ikke enerådig. Landstingsflertallet – omend knebent – var stadig på oppositionens hænder. Tiderne var økonomisk stadig vanskelige; arbejdsløsheden var betydelig, og i landbefolkningen var utilfredsheden stor. Landbrugernes sammenslutning, LS, fik vind i sejlene, og at enkelte lokale førere mere overtog kommandoen, så helheden i oppositionens handlinger blev svækket, styrkede jo ingenlunde oppositionens arbejde. Vel gik udviklingen i landet mere og mere i retning af bysamfundenes forøgelse på bekostning af vælgertallet i landegnene, men endnu var landbruget talstærkt, og dets valutatiske indtjeningssevne var stadig langt større end industriens. Men for Venstre var det trist at være vidne til de mere eller mindre sekteriske bevægelser ude i det danske land, der ikke alene svækkede den store trofaste kerne, men som også fik denne til at blive modløs og tvivlende. Jeg har omtalt det store bondetog til Amaalienborg og kan tilføje, at LS agiterede for valutastrejke og tilbageholdelse af indkommen valuta. Da der var afleveringspligt, kunne

man fra oppositionen som lovlydige borgere ikke støtte denne, og vreden øgedes i de særlige landbokredse, der blev mere og mere påvirket af en ensidig og ihærdig agitation gående ud på, at den hjembragte valuta blev afregnet til en for lav kurs, så landbrugsproducenterne blev snydt for en del af deres arbejdsresultat. Regeringen truede på den anden side landstingsflertallet, som man påstod forhindrede folketingsflertallets og regeringens beslutninger. Det var navnlig spørgsmålet om valutacentralens opretholdelse, der skilte vandene, idet man fra oppositionens, vel navnlig Venstres side, krævede denne central begrænset, medens regeringen og dermed folketingets flertal krævede den opretholdt i sin fulde udstrækning. Men da det sidste valg var afholdt i 1932, var der jo endnu et år tilbage af den fire-årige valgperiode, og da de radikale ikke var forhippede på et snarligt valg, stod også hele dette problem i det uvisse. Vi kom da frem til begyndelsen af det sidste år i valgperioden, den første tirsdag i oktober 1935. Og da skete det, at statsminister Stauning, der også i høj grad forstod at tilrettelægge en valgsituation, i den såkaldte trontale henimod dens slutning meddelte, at da situationen på rigsdagen og de to ting imellem var så speget, ville regeringens indstille til kongen, at valg afholdtes til folketinget. – Det blev en af de hårdeste valgkampe, jeg har oplevet. Stor arbejdsløshed, der naturligvis blev vendt mod regeringen, fattigdom og tunge og uenige tider i landbruget, selvsagt også vanskeligheder for industrien, gjorde kampen næsten til klassekamp. Stauning gav selv tonen an ved at udtale: „Uden et valg trues det danske samfund af kaos og sammenbrud, som ingen regering vil kunne tage ansvaret for.“ – Socialdemokraterne har lige indtil den sidste tid, hvor det store – nu ret uensartede – parti også har fået sine vanskeligheder, haft sin styrke i den folkelige parole: *Kæft, trit og retning*. Når en afgørelse i de såkaldte kompetente forsamlinger var truffet, stod denne fast. Ingen vovede at kny. Skete dette, blev den pågældende forvist til det yderste mørke, ligesom det i 1920 skete med Emil Marott. For det andet forstod Socialdemokratiet agitationens kunst. Det rådede over langt større pengemidler end de andre partier. Venstre var på disse områder lige til de seneste dage meget lidet foretagsom. Man havde hidtil ment at kunne

klare sig med den store venstrepresse, der ganske beherskede landdistrikterne og de mindre provins- og stationsbyer. Man havde ment at kunne klare sig med udsendelsen af Venstres rigsdagsgruppes valgmanifest, og kontingenterne i venstreforeningerne lå normalt kun på 1 à 2 kroner pr. år. Jeg har til illustration af dette misforhold engang i tyverne hørt Klaus Berntsen på sin lunerige måde berette om et sådant tilfælde. Klaus Berntsen fortalte om fire brave og velstillede gårdmænd nede fra hans valgkreds, Assens-kredsen. De mødtes en dag på deres hjemlige kro, hvor de fik en passiar om tidernes vanskeligheder i almindelighed og de økonomiske forhold i særdeleshed. Og så siger en af dem i dybeste alvor: „Tænk jer, i går kom opkræveren til venstreforeningen ind i min gård og afkrævede mig 25 øre i kontingent til kassen.“ De andre tre samtykkede i, at dette var et ubedrageligt bevis på tidernes ødselhed. Og dette emne blev nu i den kommende halve time endevendt på kryds og tværs. Da siger en af dem: „I gode mænd, skal vi nu ikke slutte for i dag med at gå ind til kromanden og ta' os hver en bøf og en bajer?“ Som sagt så gjort, men 25-øren til deres politiske vælgerforening kom dog vist ikke på tale, da de gode fynske bondemænd sagde skål til hinanden. – Valgkampen i 1935 blev en oppisket kamp fra regeringens side med devisen: *Staining eller Kaos*. Disse ord mødte man på alle telefonpæle, i flyveblade og på alle plakatoslag. Vælgermødernes afbrydelser var ikke længere de gamle godmodige. Understrømmen fra begge sider var bitterhed, hvor klassekampens hadske ord fyldte forsamlingshusene. I min valgkreds i Bogense og Middelfart på samme måde; hårdest var vælgermøderne i Middelfart-kredsen, hvor kamptonerne fra den radikale Slengeriks dage stadig var skarpere end i mange andre kredse. Den radikale provinspresse var kun nogenlunde udbredt i Holbæk, Roskilde, Middelfart og i Skive, men altså i Middelfart-kredsen var det radikale blad „Middelfart Venstreblad“ særdeles udbredt. Set fra bladets standpunkt førte det mellem valgene et ret balancerende standpunkt, gav gang på gang oppositionen ret i visse saglige standpunkter, og socialistisk indstillet var bladet i hvert fald ikke. Dette gav bladet i det vestfynske hjørne mange abonnenter blandt Venstres og konservative vælgere, men når valgdagen stod for døren, var alle

hensyn til anderledes tænkende sat til side. Både støttede det det radikalt-socialistiske samarbejde, dels angreb det på det stærkeste Venstreparti. Det lille venstreblad „Middelfart Avis“, der også teknisk set var svagt, levede dets sidste år i skyggen af det store „Fyns Tidende“. Trods dette voksede Venstreparti dog støt, og Venstre er nu så afgjort kredsens næststørste parti og har langt overfløjet det radikale parti. Men vælgermøderne blev – i modsætning til Bogense-kredsen – oftest stormende. Den muntre og fordragelige tone var oftest borte. Vel søgte den radikale folketingsmand Oluf Steen at lægge lidt luft mellem sig og Socialdemokratiet, men det blev kun til tilløb. I Bogense-kredsen havde jeg som radikal modkandidat gårdejer *Petersen, Røjle*, der savnede Oluf Steens håndfaste måde at tale på, der gjorde møderne her mere saglige. –

Det var på forhånd givet, at valgets resultat måtte blive dårligt for Venstre, der kæmpede med splid på den indre front. Venstre tabte 10 mandater, men man tør med sikkerhed sige, at en stor del af Venstrepartiets tab gik til LS-partiet, der havde taget navnet: Frit Folkeparti. Dette parti blev repræsenteret med 5 mandater i folketinget. Th. Staunings kampråb: Stauning eller Kaos havde også påvirket mange indifferente vælgere, så regeringspartiet opnåede en stemmefremgang af over 90.000, fik 6 nye mandater og opnåede ca. 46 % af alle afgivne stemmer. Ingen sinde har partiet haft et så gunstigt valg og heller ikke forstået hverken før eller senere at udnytte situationen med landbefolkningens uenighed bedre. De konservative tabte et mandat, og støttepartiet de radikale beholdt status quo. Siden dette valg stagnerede Socialdemokratiet, og dets drøm om at vinde det absolutte stemmeflertal med eller uden hjælp fra folk til venstre for det, må siges at være bristet. En række mere eller mindre kendte folketingsmænd af Venstre måtte bide i græsset ved dette hårde valg, bl. a. dommerfuldmægtig Christensen fra Ruds-Vedby, Fuglsang, Thisted, Rahbæk, Ribe amt og jeg selv i Bogense-Middelfart. Men blev Venstres tab stort, tør jeg måske antyde, at gevinsten blev større. Ved dette oktobervalg i 1935 indvalgte nemlig følgende 7 nye folketingsmedlemmer: *Erik Eriksen, Jens Sønderup, Marius Jensen, Trønderup ved Holbæk, E.M.Kjær, Brønderslev, Lauritz Pedersen, Give-kredsen, Ejnar Simonsen, Bække, og*

Jørgen Gram, Sønderjylland. – Man skal mange år tilbage for at notere en lignende kvalitativ forøgelse af Venstres styrke. Tre af disse blev senere ministre, den førstnævnte Erik Eriksen endog statsminister, der gennemførte den sidste grundlovsændring. I. C. Christensen og Stauning var ikke mindst i ydre henseende landets største politikere i dette århundrede, der også hver for sig virkede ved deres autoritative optræden. Erik Eriksen har også en smuk optræden, kan være lidt mut men oftest fynsk smilende, men hans betydelige indsats gennem de sidste 30 år ligger ikke på hans ydre autoritet. Han er gennemliberal og holder aldrig mandstugt. Men jeg viger ikke tilbage for at sige, at han politisk set sikkert er dette århundredes bedste hoved. Han førte sin politik målbevidst, og foruden hans lovgivningsarbejde, først og fremmest den sidste grundlov, er hans store fortjeneste overfor sit parti det forhold, at han klarere end andre så, at bybefolkningen måtte vindes for den liberale sag. Han har i dag selv stillet sig i anden række. Jeg vil ikke benægte, at det højst sandsynligt en dag sker, at Venstre kalder ham frem i fronten. – Jens Sønderup fra Skjern-kredsen, „vor egen Jens“, som de kalder ham derhjemme, blev foruden flere gange minister, partiet en besindig næstformand. Efter min mening gik han for tidligt fra folketinget. De andre var fortræffelige mænd hver på deres post, og ingen bør fremhæves på bekostning af Jørgen Gram. Dog skal det siges, at den sønderjydske repræsentants ord på tinge gang på gang blev fremført med en sådan vægt, at de hørt udover partigrænserne. Den muntre jyde Lauritz Pedersen blev en af mine nærmere venner. Det var ham, der sammen med K. K. Steincke lavede forlig om hundeloven således, at man i landbohjem måtte have een afgiftsfri hund, men ellers også betale hundeskat. – Min kollega i de to noget større kredse, Otterup og Kerteminde, blev nu ene om at repræsentere partiet i Odense amt, og jeg var nu efter 10 års virke i rigsdagen ude af folketinget i ca. 4 år til 1939. Der holdtes såvel i Bogense- som i Middelfart-kredsen store og smukke afskedsfester, om hvilke et skønt maleri med et hjørne af Brenderup kirkegård, hvor nu såvel mine forældre som mine fire bedsteforældre hviler, og det skrivebord, et svendestykke fra Bogense, hvorved denne bog er skrevet, daglig minder mig.

Begge kredse bad mig fortsætte ved det kommende valg, når dette nu måtte indtræffe. Jeg lovede at fortsætte med møderne derovre, men nu da jeg havde fået min egen politikreds på Sjælland, tog jeg et vist forbehold. Det blev en vemodig afsked med mine forfædres fynske egne.

De fire år fra 1935 til valget i 1939 blev fire mere fredfyldte og lyse år i Præstø. Jeg, der stadig var ugift, fik indrettet min egen husholdning i den gamle politimesterbolig på torvet i den lille by. I jagttiden kom jeg på flere bøndergårde, ikke mindst på Jungshoved, hvor tre landmænd, Niels Rasmussen, den ansete mejeriformand, gårdejer og fyrmester Rasmus Hansen og gårdejer Larsen sammenlagde deres jorder og en lille lejet skov til en god jagt, og også på flere herregårde kom jeg på jagt. Det politiske liv havde jeg lidt på afstand, men glemte ikke det politiske oplysningsarbejde og holdt stadig mange møder ude i landet, ligesom jeg mindst en gang om ugen i rigsdagssamlingerne var på Christiansborg.

Den liberale Venstre-Almanak

Jeg havde i min ungdom jo tænkt mig at blive journalist, hvad glippede, hvilket jeg ovenfor har beskrevet, men stadig brændte mine hænder efter at gribe pennen, når jeg var færdig på politikammeret eller ude i marken. Allerede i 1934 havde jeg fostret den tanke, at Venstrepartiet fattedes et tidsskrift ved jule- og nytårstide, et værk på ca. et hundrede sider med en slags politisk årsoversigt, men også med oplysende stof og noveller samt en almanak med plads til optegnelser. Jeg kan kort sige det således, at jeg havde ideen fra de gamle folkelige almanakker. Inden samlingen sluttede i sommeren 1934, forelagde jeg sagen i Venstres partiværelse, men modtagelsen var ikke gunstig. En del af mine jævnaldrende følte måske, at blev jeg redaktør af et sådant værk, kom jeg foran dem i henseende til at få mit eget talerør, og i denne periode var Venstre i det hele taget mindre aktionsdygtigt. Madsen-Mygdal erklærede som partiets formand, at læselysten var i aftagende, og at et sådant værk formentlig blev en underskudsforretning. Jeg bad da om ordet for en afsluttende bemærkning, der gik ud på, at jeg

ikke delte dette synspunkt, men jeg tog partiets stilling til efterretning og bad blot om, at partiet ikke satte sig imod, at jeg selv på eget ansvar og risiko påbegyndte et sådant arbejde. Jeg føjede til, at hvis jeg fik ret i min anskuelse om, at der var jordbund for et sådant værk, ville jeg til enhver tid være rede til at overdrage det til Venstrepartiet og Venstres Ungdom. „Herimod kan vi intet have at indvende,“ sluttede Madsen-Mygdal debatten med.

Jeg havde hele forarbejdet klar. N. Neergaard havde lovet mig at skrive om I. C. Christensen; dr. O. Krag behandlede de sociale forhold m. v. Men nu skulle jeg jo også finde et trykkeri, der kunne trykke et oplag på 10.000 eksemplarer, og jeg henvendte mig derfor til mine venner i Næstved, til det store sjællandske venstreblad under den gamle redaktør *H. P. Olsen*, og med en af mine ældste venner, direktør Vilh. Larsen som chef for forretningsledelsen. Nu er *Vilh. Larsen*, den tidligere formand for finansudvalget J. Chr. Jensen-Broby og jeg vist de eneste tilbage fra Venstres Ungdoms stiftelsestid i 1908–10. Da jeg forelagde problemet med den nye almanak og årbog for bestyrelsen i Næstved, hørte man i stilhed på mine planer og bad mig så trække mig tilbage. Efter en passende tid blev jeg atter kaldt ind i bestyrelsesværelset og fik at vide, at man gerne ville trykke bogen for mig, men kun i et antal af 5.000 eksemplarer, som man i øvrigt også mente var for meget, men den risiko ville bladet tage på sig. Det tilføjedes, at man for kort tid siden havde haft meget dårlige erfaringer med et lignende værk. Jeg tog derefter ordet og sagde – en lille smule dristigt, thi jeg havde intet andet trykkeri i baghånden – at så måtte jeg beklage, at jeg ikke kunne forhandle videre med bladet, fordi prisen og det hele var bygget på et oplag på 10.000 eksemplarer. Der blev stilhed. Så sagde den gamle redaktør, støttet af min gamle ven, førstelærer *Fr. Hansen* fra Vordingborg-distriktet og Vilh. Larsen, at så burde man underskrive kontrakt om trykning af bogen i indtil 10.000 eksemplarer. – Jeg fik hurtigt bogen redigeret færdigt, fik en del annoncer, bl. a. fra den sjællandske bondestands vidt udbredte sparekasse, og fra Niels Neergaards gamle forsikringssselskab, Nordisk Liv- og Ulykkesselskab, og derefter meddelte jeg, at den nye almanak kunne fåes for 2 kr. i alle boglader og hos Venstres

foreningsformænd landet over. Men jeg havde for øvrigt en trumf i baghånden. I henved 20 år havde jeg til foreningsmøder over det hele land samtidig noteret mig over 600 adresser på unge energiske venstremænd og -kvinder, og dem sendte jeg nu en fortegnelse over bogens indhold og meddelte dem, at hvis de i deres kreds ville sælge 10 eksemplarer, fik de selv det 11. eksemplar gratis. Det var endnu i en tid, hvor folk var villige til for deres interesser og overbevisning at udføre et stykke arbejde uden først og fremmest at skele til fortjenesten. Følgen blev, at jeg få dage før jul kunne ringe til Næstved Tidende og meddele, at der nu var solgt 9998 eksemplarer. De to sidste måtte ikke sælges, thi med fremtiden for øje ville jeg indbinde disse og videre for hvert oplag, der kom, så jeg dog altid havde denne bog i 2 eksemplarer. Senere gennem årene har jeg fået mange henvendelser om denne første årgang, men har altså måttet svare: Udsolgt. De senere årgange fik større oplag, i et par år var vi oppe på 15.000, og i mange hjem ser jeg endnu disse bøger i de små reoler ude i landdistrikterne. Jeg siger ikke det følgende for at hovere, thi almanakken „Danmark“, udgivet af den danske presse på det gamle fornemme Gyldendals forlag, var for så vidt et mere pompøst værk, men i løbet af nogle år gik denne almanak ind, og en af direktørerne ved Gyldendal betroede mig en dag, at det var min almanak og årbog, der var billigere, der havde slået „Danmark“ ud. – Ideen med min almanak var, som ovenfor antydet, at genskabe den gamle politiske og folkelige almanak. Nu har denne bog opfyldt sin mission og gør det stadig nu over 30 år efter starten ude i de danske landdistrikter. Hver af bøgerne ledsages af et smukt følgetryk af en af de gamle venstreførere, og også det har glædet mig at se mange af disse følgetryk indrammet hænge rundt i venstrehjem. – Det har aldrig været nogen hemmelighed, at med oplag på 10–15.000 tjente jeg vel en 5–6000 kr. pr. årgang, men det var jo også betaling for mit redaktions- og distributionsarbejde, alligevel var det efter datidens forhold et betragteligt beløb, og selvom mine jævnaldrende rigsdagskolleger i sin tid ikke ville være med til risikoen, hvis Venstrepartiet skulle stå som udgiver, ymtedes der nu i krogene, at jeg nok tjente en formue på dette værk. Da det kom mig for øre, meddelte jeg selv-

sagt straks i partiet, at hermed overdrog jeg værket til Venstre og Venstres Ungdom. Jeg fortsatte på disses vegne som redaktør, indtil jeg for en halv snes år siden opgav chefredaktørstillingen på grund af meget arbejde, og hovedredaktøren er nu Venstres landorganisations sekretær *Kurt Sørensen*, der – det erkender jeg blankt – redigerer bogen på en langt mere livlig og moderne måde end i min tid. Men nærværende bogs forfatter og repræsentanter for Venstre er stadig med som støttende i redaktionen. I disse 30 år mærker man på andre områder forskellen på den gamle idémæssige tid, hvor det unge Venstre var rede til at gøre et dårligt betalt agitationsarbejde for en sag, det holdt af, og nu, hvor næsten alt skal måles i penge. Læselysten er også taget af, billedblade og mere eller mindre kulørt litteratur indtager mere og mere pladsen, når folk skal læse. Farten og jaget har i store kredse begrænset læsningen ved vintermånedernes lampeskær. Der synes dog også her på dette område at være ved at indtræde en tiltrængt reaktion. – For mig er det i hvert fald en stor glæde, at dette mit ungdomsværk stadig 30 år efter udkommer jul efter jul, selvom oplaget nu er under 10.000.

Den personlige Friheds Værn

Dette boglige arbejde optog altså meget af min tid i de fire år fra 1935 til 1939, men der var en anden sag, der i disse år også havde fanget min interesse, arbejdet i og for landsforeningen „Den personlige Friheds Værn“. Jeg tør med sandhed sige, at jeg aldrig har været nogen overdreven nyder af spirituøse drikke. Jeg har således aldrig været nogen stærk ynder af at drikke øl mellem måltiderne, men jeg kom i forbindelse med nogle af denne forenings ledere, således landsdommer *Axel Rasmussen*, professor *Aug. Mentz* og direktør *H. P. Ludvigsen*, netop i 30'erne. Da foreningen var bestemt modstander af forbud i al almindelighed og specielt mod forbud på de spirituøse drikkes område, meldte jeg mig nede i Præstø ind i den stedlige, ret store, afdeling. Hertil kom, at jeg fra min barndom og ungdom i mit udprægede liberalt tænkende hjem havde fået aversion mod forbud. Som tidligere fortalt var min gamle fader, overlæreren i Kolding, en udpræget frihedsmand,

der trods det, at han sikkert i nydelsen af spirituøse drikke var en ren sinke og altid prædikede afholdenhed for os tre drenge, en bestemt modstander af den såkaldte afholdssag. Han kunne måske nok gå med til, at de særlige subjekter, som han kaldte rene drankere, kom ind i en totalafholdsforening, men ellers fandt han, at det var et sørgeligt resultat for menneskeheden, at den kun kunne være afholdende under tvang og med mærket i knaphullet. – Jeg huskede ganske vist fra min ungdom i Kolding, at drikkeriet i mange samfundslag tog overhånd, men det var på et tidspunkt, da en flaske snaps kostede 25, senere 40 øre. Jeg havde også hørt om fortidens politiske valg, der i visse valgkredse som et af hovedtemaerne havde kampen for „den fattige mands snaps“. På dette område vandt staten i sin spiritusbeskatning jo hurtigt med. – Derimod måtte jeg i min liberale tankegang vende mig mod de forsøg, der omkring 1919, altså i den første verdenskrigs sidste år, blev gjort på en række områder, begrundet ved forsyningsvanskeligheder, at indføre et vist forbud. Afholdsforeningerne, hvis idealistiske tanker jeg ikke vil vende mig imod, stod dengang meget talstærke, jeg overdriver ikke, når jeg anslår deres daværende medlemstal til at ligge mellem 200 og 250.000, benyttede ethvert middel – også i høj grad på den politiske arena – til at kræve *forbud*. Adskillige politikere, for hvem talmajestæten måske ikke var uden betydning, begyndte også at tale om forbud. Der blev i nærings- og beværterlovgivningen indført regler om spiritus- og kroafstemninger ude i landsognene og stationsbyerne, og da man samtidig hørte om de grufulde overtrædelser af forbudslovgivningen i U.S.A. og andre stater, der gik forbudets vej, blev jeg i hvert fald klar over, at forbud *ikke* var vejen til bedrede menneskelige tilstande. Hertil kom, at ud fra min liberale tankegang var mit hovedsynspunkt det, at vi med en stadig stigende oplysning i folket i almindelighed og blandt ungdommen i særdeleshed burde komme dertil, at for menneskeheden måtte det synspunkt være afgørende, at borgerne i videst mulig udstrækning må gøre, hvad de vil, når blot de ikke dermed krænker andre i deres eksistens. Som læserne måske ved, har jeg i min politi- og rigsdagstjeneste på færdsleens område været en bestemt tilhænger af *hastighedsbegrænsning*, og

mange gange har jeg i den anledning fået mit „medlemskab“ i „Den personlige Friheds Værn“ revet i næsen. Man har sagt til mig: „Her på de spirituøse drikkes område kræver du frihed, men på landevejene kræver du tvang.“ Jeg må bestemt holde for, at disse forhold aldeles ikke kan sammenlignes. At et menneske drikker for meget går først og fremmest ud over ham selv. Gør han det som familieforsørger i hjemmet, så det går ud over hustru og børn, har vi lovens tvangsmidler herimod. Gør han eller hun det for bagefter at sætte sig ved rattet, har man endog meget kraftige tvangsmidler herimod. Man kan berøve ham eller hende friheden ved et stykke tid at sætte den pågældende i fængsel og tage førerbeviset for tid eller evighed. –

Landsforeningen „Den personlige Friheds Værn“ startedes i slutningen af den første verdenskrig som en reaktion mod afholdsfolkernes ensidige udnyttelse af forsyningssituationens vanskeligheder. Den første formand var overretssagfører *P. Svanholm*, Ålborg. De derefter følgende landsformænd var: Professor *Fr. Weis*, landsretssagfører *P. C. Tillisch*, professor *Aug. Mentz*, professor, dr. med. *Ejnar Thomsen* og nu fhv. landsdommer *Helge Hoff*, – mennesker af betydning og som hver i sin periode handlede ud fra idealistiske synspunkter. – Protesten imod forbudet samlede straks en overmåde stor tilslutning fra alle kredse af folket. Foreningen, der blev resultatet, fik en omfattende tilslutning indenfor alle partier, og fra første dag fastholdt ledelsen et upolitisk grundlag. Da jeg senere kom ind i hovedbestyrelsen og et par år derefter i forretningsudvalget, fremdrog jeg ofte problemet, om ikke de personlige frihedskrav burde have et videre sigte, f. eks. organisationernes voldsomme magt overfor den enkelte, men hver gang stødte jeg på modstand, snart fra den ene, snart fra den anden side i forretningsudvalget. Man indså godt fra alle sider, at selvfølgelig var der mange områder af menneskelivet, hvor tvangen følte trykkende, men man endte stadig i den kendsgerning, at det eneste, *alle* kunne samles om, var kravet om en vis frihed for folket til at nyde vin og øl m. v. selvsagt under ansvar. – Afholdsfolkene fortsatte endnu en del år med et regulært forbud på programmet. Der blev således nedsat et nordisk udvalg, der ville søge at realisere „et alkoholfrit

Norden“, men tanken var, ganske ligesom forbudet i Danmark, dødsdømt. Når de nordiske politiske repræsentanter mødes i Nordisk Råd eller i dettes udvalg og kommissioner, er det meget få, der demonstrerer et afholdsstandpunkt. Jeg husker således ved Nordisk Råds session i Reykjavik i året 1960, at den højtbegavede, men også særprægede, nu afdøde statsminister *Olafur Thors* i en velkomsttale fremhævede betydningen af dagsordenens punkter, men sluttelig påpegede, at nu skulle de nordiske sendemænd heller ikke som Islands gæster glemme at spise og drikke. Jeg husker i samme forbindelse, at landsforeningens næstsidste formand, professor, overkirurg dr. med. Ejnar Thomsen engang udtalte, at han som foreningens formand ville lære det danske folk at drikke. Der rejste sig et ramaskrig i de dertil indrettede lejre: at tænke sig, at en professor ville lære folket *at drikke*, og man lagde udelukkende vægt på det sidste ord. Og dette giver jo en helt anden mening. Professoren ville netop *lære* folket at drikke *på rette* måde, d. v. s. under ansvar for loven og sig selv – altså med mådehold. Her står man netop overfor det farlige, at en aggressiv fanatiker griber et enkelt ord i flugten og misbruger dette. – Nu er kampen for så vidt ført til ende. Det alkoholfrie Norden og forbudet i Danmark er taget af afholdsfolkernes plakater. – Det danske folks samling om afholdsfolkernes bannere er svundet ind til et tal, ikke meget over 40.000. Dette siger jeg uden hoveren, thi nu da kampen i hvert fald foreløbigt for frihedsværnet er ført sejrrigt til ende, er dettes medlemstal også dalet til under 20.000, men kredsene opretholdes, og skulle forbudsfanen atter føres frem, vil de nordiske frie borger- og bondefolk atter samle sig om de frie faner.

At der derimod foregår misbrug, så mange netop *ikke* forstår at drikke på rette måde, at mange lider af en sygelig trang til spiritus og altså bliver egentlige alkoholikere, dette kan ikke bestrides. Derfor bør de resterende afholdsforeninger og Den personlige Friheds Værn samles i et såre nødvendigt oplysningsarbejde. Foreninger som „Ring i Ring“ bør anerkendes og støttes. –

Løsningen af en praktisk side ved hele dette vigtige problem, spørgsmålet om spiritus ved rattet, har også levende interesseret Den personlige Friheds Værn og ikke mindst den nuværende for-

mand, fhv. landsdommer *Helge Hoff*. Ifølge den danske færdselslov er kriteriet for straf med frihedsberøvelse og tab af førerbevis, at han eller hun ikke har været i stand til at føre motorkøretøj på fuldt forsvarlig måde. Oprindeligt nøjedes man med at kræve „på forsvarlig måde“, og egentlig var „forsvarligt“ jo nok, men man søgte altså at styrke begrebet „forsvarlig“ med at føje et „fuldt“ til. Det bliver herefter dommerens skøn om det forsvarlige, der bliver det afgørende. Dette skøn bliver underbygget, dels ved oplysninger om mængden af den spiritus, der har været drukket, selve kørslen, en klinisk prøve, normalt for embedslægen, og endelig spirituspromillen i blodet. For positiv dom plejer denne at skulle ligge omkring 1 promille eller derover. Men her gælder altså den frie bevis-bedømmelse. Noget anderledes ligger forholdene i Norge og Sverige, hvor den faktiske spirituspromille kan blive afgørende. – Jeg mener bestemt, at man bør blive ved den frie bevis-bedømmelse, da en række usikkerheds-momenter ved blodprøven da ikke kommer til at spille ind ved afgørelsen. På den anden side må det fastholdes, at da de senere år viser, at flere og flere overtræder disse bestemmelser, bør domspraksis formentlig skærpes. – På et eneste område stemte jeg i folketinget for en spirituspromilles afgørende betydning, nemlig for piloter i lufttrafikken, hvor der nu er fastsat en grænse nedad på 0,4 ‰. Jeg blev angrebet derfor i Den personlige Friheds Værns hovedbestyrelse, men fastholdt her bestemt, at her var særlige forhold, der måske burde kræve total afholdenhed. Her kunne det dreje sig om en hel flyvemaskines passagerers vé og vel, hvis piloten ikke var helt nøgtern. –

Den personlige Friheds Værn bør nu fortsætte sit oplysningsarbejde og i øvrigt være parat, om fremtiden atter på dette specielle område ser forbud rejse sin røst igen.

En ejendommelig skiftesag og dens forløb m. v.

I begyndelsen af 30'erne fik jeg en dag i folketinget besøg af en god ven fra ungdomsårene (hans navn har i denne forbindelse ingen betydning, men det, vi aftalte, bragte mig senere store besværligheder, selvom det hele endte på bedste måde), og denne meddelte

mig, at han stod overfor at skulle giftes med en dame af dansk, ægyptisk og hollandsk oprindelse, og nu bad han mig skrive parternes testamente. Det gjorde jeg, men da det skulle underskrives, bad begge parter, der for øvrigt var endda noget yngre end jeg, om jeg ikke i dokumentet ville indføre mig selv som executor testamenti. Jeg bemærkede, at jeg jo ikke var sagfører, og at jeg derfor helst var fri. Men parterne insisterede herpå, og med en bemærkning fra min side om, at dette formentlig blev uden praktisk betydning, da jeg var så meget ældre, indgik jeg herpå og tænkte ikke mere på sagen. Men i slutningen af 30'erne, da jeg en efterårsaften sad i Præstø, ringede min ven og meddelte mig det triste budskab, at hans hustru nu var død, så vidt jeg husker af tuberkulose, og derfor blev nu mit hverv som executor aktuelt. Dette dødsbudskab gjorde et stærkt indtryk på mig, da jeg flere gange havde besøgt parret og fundet hjemmet tiltalende. – Da de boede her i Danmark og var danske statsborgere, skulle skiftet foregå efter dansk ret, men da de væsentligste pengemidler, over 240.000 hollandske gylden, administreredes af afdødes hollandske slægt og dennes sagfører i Amsterdam, blev det nødvendigt, at jeg først i december måned i vinterens sne og kulde begav mig til generalstaternes hovedstad, for øvrigt ledsaget af andre arvingers repræsentant, en fuldmægtig hos en kendt og anset højesteretssagfører i København. Jeg huskede fra min skifteret og proces, at en executor skulle tage ejendomme, indbo og navnlig værdipapirer i sin besiddelse, og da jeg vidste, at der i Holland henlå betydelige værdipapirer i obligationer og aktier, havde vi udstyret os med – foruden min kgl. bevilling som executor testamenti – et helt lille stempeltrykkeri, således, at jeg jfr. Munch-Petersens „Borgerlig Ret“, ved påtryk på hvert enkelt dokument konstaterede, at dette nu tilhørte mig som executor testamenti, hvorved jeg efter min mening efter dansk ret havde gjort min pligt. –

Vi ankom i dejligt frostklart vintervejr til Amsterdam, og det var fornøjeligt at se den hollandske ungdom på skøjter på selv den mindste vandflade, der var tiliset. Julehandelen havde allerede taget sin begyndelse, og da vi boede på det gamle, fornemme Amstel hotel, hvor der var varmt og hyggeligt, tegnede alt sig lyst for vort

forehavende. Men da vi dagen efter indfandt os hos familiens gamle vekselerer, ophørte det hyggelige. Jeg foreviste min executorbevilling og begærede mig arvens værdipapirer udleveret, men dette mødtes med en bestemt benægtelse, idet vekselereren påstod, at efter hollandsk ret forblev værdierne, hvor de var, indtil repartition var lavet og arven delt. Jeg fik udleveret en fortegnelse, og vekselereren ville også gerne vise mig dokumenterne, men hermed måtte det have sit forblivende. – Jeg holdt på, at afdøde var dansk, og det var hendes formue, der skulle deles; hendes mand og børn var også danske, og derfor skulle bodelingen ske efter dansk ret. Fortsat nægtelse, hvorefter vi enedes om at forelægge sagen for den hollandske kammeradvokat. Dette skete dagen efter, og forhandlingen blev ret dramatisk. Kammeradvokaten var en ældre og ganske venlig mand, men efter at jeg havde forelagt sagen, anmodede han mig om at se mit pas. Han studerede dette *meget* nøje, og pludselig så han vist på mig, idet han pegede på mit navn i passet og derefter på passets underskrift. Det viste sig, at jeg selv havde underskrevet dette som politimester, og det er jo muligt, at en anden myndighed i Holland end politiet underskriver pas. I hvert fald standsede han ved det for ham besynderlige, at pasindehaveren og pasudstederen var af samme navn. Jeg forklarede ham sagen, og nu var jeg ved at blive irriteret og talte om, at som sagen udviklede sig, måtte jeg hellere tage til Haag og begære den danske gesandts assistance. Så rettede han det sidste spørgsmål til mig, det lød: „Hvem har egentlig udnævnt Dem til executor?“ Nu var jeg blevet vred. Jeg rejste mig op, og idet jeg udleverede ham min executorbevilling, svarede jeg med høj røst: „Der König Christian der zehnte zu Dänemark und Island.“ Dette hjalp, og med et opgivende skuldertræk sagde han til vekselereren, at der vist ikke var noget at gøre, værdipapirerne måtte udleveres. – Men nu kom det sidste dramatiske led i sagen i Holland. Vi gik atter hen på vekselererkontoret, hvor værdipapirerne blev udleveret og afkontrolleret stykke for stykke, der samtidig blev påstemplet med udtalelsen om, at dette nu var taget i min besiddelse som executor testamenti. – Samtidig skete der en synbar forvandling med vor ven vekselereren. Det trak ligesom i hans mundvige, og da det sidste dokument var blevet stemplet, slog han en høj

latter op, og da vi spurgte om grunden, fortalte han, at de fleste af papirerne var verdens- og ihændehaverpapirer, aktier fra Panama-kanalen og den transjordanske jernbane m. v., og det krimskrams, jeg havde påført disse, ville gøre dem usælgelige. „Nej, mine herrer, De skulle have fulgt mit råd og ladet papirerne blive i mit penge-skab,“ sluttede han. Jeg blev straks klar over, at her var et problem, vi måske ikke helt havde overvejet, men jeg vidste samtidig, at jeg i hvert fald havde handlet efter den danske lovs ordlyd, og jeg stak derfor næsen i sky og erklærede, at det problem skulle vi nok klare, men stemningen var alligevel lidt mat, da vi kom hjem på vort hotel. Dagen efter begav vi os så hen til den danske udvalgte general-konsul i Amsterdam, dr. juris *Iwo Møller*, en betydelig og kyndig erhvervsmand i rederi- og speditørvirksomhed. Han modtog os overmåde venligt og førte os op i sin privatbolig, hvor han gennem-gik sagen med os og lovede os fuld hjælp fremover, idet han dog betonedede, at vi nok burde have talt med ham, før vi havde fore-taget stemplingen. Han ville så have tilrådet os at samle alle værdi-papirerne i en forseglede pakke, der indeholdt en erklæring om, at disse nærmere betegnede værdipapirer tilhørte boet efter den og den afdøde. Vi kunne så have henlagt det hele i forseglede stand i den nederlandske rigsbank. Men føjede han til: „Vi kan nok få disse ihændehaverpapirer ombyttet, ganske vist mod et særligt gebyr. Når vi havde handlet efter den danske lovs ordlyd, blev spørgsmålet om stempling eller udeladelse af dette i de enkelte tilfælde et spørgs-mål, som executor selv måtte afgøre.“ – Generalkonsulen, der er en højt dansk dekoreret hollænder, har nu i henved 30 år været min gode ven, og jeg skylder ham den dag i dag tak for hans store hjælp. Jeg har et par gange besøgt ham, dels i hans hjem i Amsterdam, men også ude på hans prægtige landsted ved Hollands nordkyst. De fleste år foretager han i sin bil lange forretningsrejser i de skan-dinaviske lande, og vi ses da oftest i mit hjem. Medens jeg ned-skriver disse erindringslinier, har han også i år været gennem Norge og Sverige, og om få dage venter jeg ham som den sidste station i Præstø. I alle disse år har vi – ikke mindst til min kones store glæde – hvert år i oktober eller november måned modtaget en ingen-lunde lille kasse, indeholdende de dejligste hyacintløg og andre

løgarter fra Haarlem. I vore stuer står derfor i januar, februar og marts det herligste flor af duftende hyacinter fra de hollandske blomsterhaver, stadig mindende os om hin bevægede rejse i vinterens hjerte til Holland for mange år siden. –

Men altså: ikke helt begejstrede rejste vi kort før jul tilbage gennem det kolde, isbelagte Nordtyskland til Danmark, efter at vi havde indlagt boets værdipapirer i den hollandske nationalbank. Vi var egentlig ikke i den rigtige julestemning, thi vi vidste jo ikke, hvad vor lovlydige handling ville koste boet, men det ville fremtiden jo vise. – Hjemkommen til den lille fredelige by Præstø formåede ej heller den julepyntede gade helt at få feststemningen frem. Da skete det en aften, at jeg sad ene hjemme, at det ringede på døren, og to høje justitsministerielle embedsmænd blev meldt. Det var kasseeftersynet fra justitsministeriet hos dommerkontorerne, og ministeriets ældre kontorchef *Bülfeld* fra 1. ekspeditionskontor fulgt af en fuldmægtig trådte ind og meddelte, at da han lige havde afsluttet kasseeftersynet hos dommeren, ville de lige benytte lejligheden til at gennemgå min kassebog i det ret store dansk-hollandske dødsbo, jeg behandlede som executor. Dette skete, og der var intet at bemærke, og d'herrer belavede sig på at forlade min bolig. Jeg fandt det da rigtigst at berette om det forhold, som jeg knap var så tilfreds med: at jeg på en måde havde ødelagt de pågældende ihændehaverpapirer. Jeg husker endnu, som det var i går, at fuldmægtigen så medlidende på mig og ytrede noget i retning af, at skomageren skulle blive ved sin læst. Han mente vel, at jeg som politimester formentlig ikke havde megen forstand på advokatforretninger. Og han tilføjede, at i dette tilfælde burde jeg have fulgt den hollandske praksis. Da rejste den gamle højt ansete kontorchef i justitsministeriet sig og sagde: „De, hr. politimester, har handlet ret og som dansk lov kræver. Nu kan jeg sige Dem, at den danske stat står bag Dem. Havde De handlet anderledes, ville De til sin tid have fået en anmærkning!“ Og dermed gik han, og jeg må erkende, at havde det knebet med julestemningen, var den nu mødt frem, og jeg tog med ro i sindet fat på at skrive julekort. Da jeg til sin tid aflagde mit executor-regnskab, blev dette også

godkendt uden nogen art af anmærkning, selv om det kostede ikke så få tusinde kroner at få aktierne ombyttet. –

Måske var det på sin plads her at anføre, at en halv snes år senere var jeg også på en hollandsrejse, denne gang som ledsager med det københavnske politiorkester på en rejse til Holland, hvor der dels blev givet koncerter i en række byer, dels i den hollandske radio. Når jeg kom med på denne interessante tur, var grunden den, at orkesteret havde søgt om rejsetilskud fra politikasserne, og man havde også søgt Køges, vistnok i den ikke urigtige formening, at den havde ret store beholdninger. Onde tunger antydede, at dette skyldtes en betydelig bøderegn ned i den som følge af min skrappe hastighedsbegrænsning. Dette være nu, hvad være vil. Vi fik tilskudet i orden, og jeg adgang til at komme med på turen. Denne, der i enhver henseende forløb godt, skal ikke nærmere omtales. Men et særligt forhold kan det være af interesse at omtale. Vi skulle altså give koncerter i en række byer, dels under politimestres, dels under borgmestres auspicer. Det første sted, vi optrådte, var i Haag, hvor det temmelig store orkester først blev modtaget af regeringsbyens politidirektør, en midaldrende høj og flot officer, der indbød os på politigården til en sirlig hollandsk frokost. Da vi var anbragt ved bordet, rejste politichefen sig, lagde sine hænder sammen og udtalte: „Efter hollandsk skik et minuts stilhed.“ Mere sagde han ikke, men for mig og andre var der ikke tvivl om, at det var en stiltfærdig form for en bøn. Det samme gentog sig hos 3-4 andre politichefer og et lignende antal borgmestre. Alle steder indledtes der med ordene: „Efter hollandsk skik et minuts stilhed.“ Efter den første frokost spurgte jeg mine rejsefæller om, hvad de syntes herom, thi noget sådant var jo meget sjældent i Danmark. De fleste ytrede, at dette stiltfærdige ordvalg forekom dem smukt. Jeg kunne ikke dy mig og spurgte en midaldrende overbetjent om, hvad han nu tænkte på under stilheden. Han blev en kende rød i kammen og sagde så: *Min kone*, hvortil jeg måtte svare, at det var en smuk tanke, men vist egentlig ikke, hvad obersten havde tænkt sig. – Jeg har senere tænkt på, at vi vist egentlig er et underligt folk. Vi er så godt som alle trofaste mod vor grundlov, og i dennes § 14 står der: Den evangelisk-lutherske kirke er den danske

folkekirke og understøttes som sådan af staten. Men det er meget sjældent, at dette manifesterer sig i offentlige forsamlinger. Vi har ganske vist en folketingsgudstjeneste i slotskirken om formiddagen hver den 1. tirsdag i oktober måned, men langt fra alle ministre og folketingsmedlemmer møder op. – I England indledes hvert parlamentsmøde med bøn, og i Holland, hvor der ingen egentlig folkekirke er (mod nord er de lutherske eller reformerte, mod syd katolikker), og hvor den hollandske stats bidrag til kirkesamfundene er ringe i forhold til menighedens, indleder man trods dette altså mange offentlige og mere private møder som ovenfor beskrevet. Man kan sige, at religion er en privat sag, og at den af den enkelte skal dyrkes i hans eller hendes lønkammer. Meget rigtigt, men *alligevel* – er den kendsgerning slået fast i grundloven, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, burde også myndighederne vedkende sig dette åbenlyst! –

*De sidste år før den store krig og mit valg til folketinget
i Ruds-Vedby-kredsen*

De sidste år af 30'erne står stedse for mig som nogle af de i politisk henseende tristeste, medens de første 5 år af 40'erne blev de tungeste. Efter valget i 1935 havde ministeriet Stauning et betydeligt flertal i folketinget, men endnu var flertallet på oppositionens hænder i landstinget, der bortset fra de tingvalgte også byggede på den lige og almindelige valgret, kun at man skulle være fyldt 35 år, såvel i henseende til valgret som valgbarhed. I det store og hele har jeg aldrig tidligere troet, at der politisk var noget egentlig skel mellem de yngre og de ældre aldersklasser, og derfor forekom forfatningen indtil 1953 på dette område mig egentlig ideel. Man fremførte imod den høje valgrets alder på 35 år („tænk“, fremførte man i agitationen mod den, „man kan risikere at blive bedsteforældre, inden man første gang kan stemme til landstinget“ – der var otte års valgperiode), at dette også kunne medføre ulighed, da levealderen måske var forskellig i de særlige samfundslag. Et sådant argument var i hvert fald forkert her til lands, hvor vi i ringe grad

havde sundhedsfarlige erhverv. Måske kunne det anføres i lande med kulminedrift og lignende. Men når man betragter forholdene i nutiden, har jeg under hensyn til tidens rytme, den hektiske hastighed i alt, indtrykket af, at forskellen mellem unge og ældre i 1960'erne er langt større end for 30 år siden. – Ved efterårsvalget i 1936 blev landstingsflertallet også erobret af regeringen, ganske vist meget knebent. På Bornholm tilsmilede lykkens gudinde regeringen, idet mandatet valgtes ved lodtrækningen. Man sagde det dengang således, at amtmanden på Bornholm „trak en regeringslandstingsmand op af sin høje hat“. Nu var banen fri for regeringen. Den havde i begge ting magten, æren og ansvaret. –

Men nu begyndte man at få noget andet og alvorligere at spekulere på: stillingen i den store tyske republik, hvor nazismen havde holdt sit indtog i 1933, og hvor føreren Adolf Hitler nu følte sig fastere og fastere i sadlen. Allerede i 1936, kun 17 år efter Versailles-traktatens vedtagelse, brød man de facto med denne, der havde pålagt Tyskland ikke at have nogen stående hær, og som havde gjort Rhin-zonen til en slags international zone. Begge dele satte Tyskland sig udover, og da vestmagterne under genopbygningen af deres lande efter den første verdenskrig havde forsømt deres egne nationale værn, blev bruddet med Versailles-traktaten kun til verbale proklamationer. Selv i spørgsmålet om protesten mod Mussolinis italienske overfald på den afrikanske stat Abessinien var det den rene jammer at se de europæiske stormagters stilling dertil. De overfor Italien i denne anledning iværksatte handelssanktioner forblev betydningsløse, og over hele verden betragtede man folkeforbundet med spot. Kun 16 à 17 år efter Folkenes Forbunds oprettelse, under ikke mindst verdens ungdoms begejstrede tilslutning, gik denne papirmaskine op i røg. Hvad grunden hertil var, ser man nu grant 30 år efter: 1) Stormagterne og disses interesser var det alt afgørende. De mange små stater, der sammenlagt betød millioner af mennesker, blev kun staffage. På en anderledes realistisk måde har man nu opbygget Forenede Nationer, hvor veto-retten vel i høj grad kan virke forsinkende, men alligevel betyder, at kun gennem en forhandling kan man nå et resultat. De begyndende magtmidler, der er givet Forenede Nationer i hænde, har også været

realistiske skridt fremad. 2) Folkeforbundet og dennes enkelte stater manglede derhos totalt *magtmidler bag retten*. Her har pagten om Forenede Nationer netop givet retten til de forskellige stater og statssammenslutninger til at danne regionale pagter, såsom Atlantpagten, om jeg må sige på den ene side og Sovjetunionen + dennes underlagte østeuropæiske stater på den anden side. Vi skal i 1969 tage stilling i Vesterlandene til Natos fortsættelse eller eventuelle omorganisation. Det må håbes, at kun et af disse alternativer kommer på dagsordenen. En ophævelse af Nato må siges at være dødsens farlig. Jeg tror i alle forhold, indtil menneskehedens mentalitet bliver totalt forandret, at en opgivelse af magt bag ret er en tåget og krigsbefordrende tilstand. Der er såmænd ikke megen forskel på et lille land, de store lande og verden i det hele taget på dette område I en skrupuløs agitatorisk, „Førers“ hånd vil hele verdens fredsarbejde kunne falde på een dag, om ikke andre magter er i stand til at imødegå aggressionen. Den stærkestes ret vil da for en tid blive gældende ret. Hvad nyttede det med Valdemars „Jydske Lov“. Herremændene rådede op gennem den jyske halvø, lige til de kongelige lensmænd begyndte at få fast fodfæste på Kristian den IV's tid. Først da blev der nogenlunde fred for borger og bonde. Og ude i verden må magtbalancen styrkes. Som Natos chef, Eisenhoweres næstkommanderende, den amerikanske general *Gruenther* sagde til os danske rigsdagsmænd i begyndelsen af 50'erne i hans hovedkvarter i Paris, som jeg tidligere har nævnt: „Rejs hjem til jert folk og sig, at sålænge verdens 500 millioner mennesker i Nato holder ud, så jeg er ligeså stærk som andre sammenslutninger, tør jeg påstå, at der ikke kommer verdenskrig i min levetid. Så kan der måske om 25 år blive tale om en gensidig nedbringelse af rustningerne, men vi må være i stand til at sætte magt bag retten.“ Dette står for mig som sande og realistiske ord. Da Hitler begyndte sin aggression i slutningen af 30'erne, stod de andre magter uforberedte. Og det gik som det gik. Jeg laster ikke de idealistiske fredspartier, der tror på det gode i menneskeheden, men jeg føler mig overbevist om, at de tager grueligt fejl. Se blot i dag, hvor det syder og gærer overalt på kloden. Tænk blot på verden for 50 år siden i 1914. Man vidste efter skuddet i Sarajevo, at nu blev stor-

magterne sluppet løs. Nu kom den 1. verdenskrig, thi bag de andre var der ingen magt. Den engelske udenrigsminister Lord Grey sagde nok: „Giv mig otte dage, så vi på det hvide lærred kan vise verdens folkeslag krigens gru og jammer.“ Jeg tror, at han tog fejl. Agitatorerne ville med en håndbevægelse afvise billedteatrenes grufulde krigsjammer og henvise til, at hans folk var undertrykt og kun gennem en sejrrig krig kunne undertrykkerne blive standset. Kunne den engelske udenrigsminister derimod have henvist til, at Ententen var lige så stærk som den tysk-østrigske-italienske alliance, havde sagen stillet sig anderledes. – I 1939–40 vidste verden, at nu kom krigen, men også da stod modstanderne uforberedte, og man måtte i 5 lange år kæmpe under „sved, blod og tårer“. Men læg mærke til, at da aggressionen for nogle år siden kom fra Cuba med de russiske satellitter og andre hjælpemidler, blev disse uden krigeriske foranstaltninger hjemtaget til Sovjet, da præsident Kennedy beordrede dem fjernet, for i modsat fald ville den amerikanske magt på og under havet, i luften og på jorden sørge for, at dette skete. De russiske ledere havde stor magt bag sig, men de var kloge folk, der forstod det i høj grad usikre ved en krig, da Natos magt var deres jævnbyrdig. –

Men i 1938–39 blev situationen ude i Europa mere og mere faretruende. Vi havde i 1937 fået en ny forsvarsordning, der vel betød en vis forbedring af materiellet, men samtidig blev det fastslået, at som et lille land havde vi ingen mulighed for at deltage i et egentligt forsvar overfor et stormagtsangreb. Året før var der – navnlig i førende svenske blade – blevet antydnet spørgsmålet om et nordisk forsvarsforbund, der imidlertid blev afvist fra den danske regerings side, bl. a. i en tale i Lund af statsminister Stauning, der brugte den dengang meget omdiskuterede vending, „om Danmark havde til opgave at være lænkehund for hele Norden“. Dengang vidste man ikke, hvad der få år efter skete, og det vil kun være bagklogskab nu at anføre, at et eventuelt nordisk forsvarsforbund måske kunne have givet begivenhederne den 9. april et andet forløb, om en øget fællesmagt havde stået imod angrebet. Men det erkendes, at dette kan man ikke vide og det faktiske er, at vel kunne man tale i det uendelige om et nordisk forsvarsforbund, hvad man

jo også forgæves senere har gjort; på daværende tidspunkt ville Sverige aldeles ikke være med. Det svenske standpunkt var dengang, som nu, den uforanderlige neutralitet. Med denne kan man som med al anden udenrigspolitik sige, at det var en neutralitet efter „gummiboldsystemet“, den kunne trykkes ind og den kunne udvides, alt efter som ens fingerkræfter sattes i funktion. Jeg erindrer således en rejse i sommeren 1943, da jeg lige var blevet forflyttet til Køge, som den gamle landstingsmand og borgmester *Jensen-Stevns* og undertegnede foretog til Göteborg med opgivende til de besættende myndigheder, at *Jensen-Stevns* fra den købstad Store Heddinge på 2-3000 indbyggere ville studere aldersrenteforhold i Göteborg, og at jeg som nyudnævnt luftværnschef i Køge ville studere luftværnsforhold i samme Sveriges næststørste by. Man kan måske tale om en vis naivitet hos de tyske officerer, når de tog disse andragender for gode varer, da en borger i den lille idylliske by på *Stevns* formentlig ikke kan lære meget af de sociale ordninger i en storby som Göteborg, og da Køge jo selv er og ligger i et opland så fladt som en pandekage, kunne man ej heller i klippebyen Göteborg lære meget om beskyttelsesrum m. v. til gunst for Køge-distriktet, hvor grundvandet står højt i kælderne efter et regnskyl. Men vi var altså derovre og besøgte også rigshovedstaden, hvor en førende politiker antydede, at når nu krigen snart gik på hæld, og der så måske blev besværligheder med at få tyskerne ud af Danmark, kunne jo såre let et halvt hundrede tusinde svenske soldater komme over Øresund og hjælpe os dermed. Dette var jo også en form for neutralitet, man kalder den vist farefri. –

Også Norge var modstander af et sådant nordisk forsvarsforbund, når England ikke stod i samme forbund. – Så i virkeligheden var det hele tomme ord. – Der bredte sig i positive, forsvarsvenlige kredse et stedse større mismod, og selv i store kredse af Socialdemokratiet bredte ængstelsen sig over meddelelserne fra Tyskland. Ret tidligt på året 1939 kom tilbudet til en række af Tysklands nabolande fra Hitlers hovedkvarter om en ikke-angrebspagt. Det kan vist roligt siges, at efter Danmarks stilling til vor nabo stormagten Tyskland, havde vi intet valg. Lige siden I. C. Christensens dage havde – svage og uden forbundsvener, som vi var – vor uden-

rigspolitiske hovedopgave i forholdet til Tyskland været, ikke alene den strengeste neutralitet, men også ved enhver lejlighed at søge Tyskland overbevist om, at dette ikke alene var ord, men vor op-rigtige mening. Vi tiltrådte derfor denne ikke-angrebstraktat den 31. maj 1939. Hvad den danske stat, dens ledere og de enkelte borgere tænkte, var der derimod ikke nogen tvivl om. Det blev et forsøg, vi de facto blev tvunget til at gå med til. Og dette kunne ingen bebrejde regeringen. At vi derimod ikke styrkede vort forsvar, så vidt dette lod sig gøre, er mere uforståeligt, thi dette kunne vor sydlige nabo ikke sige noget til – tværtimod – når ikke-angrebspagten var underskrevet. Det var vel også meningen med den almindelige udtalelse i dagene efter det tyske overfald: *Aldrig mere en 9. april*. Men da var det for sent.

Valget i 1939 og det mislykkede forsøg på en grundlovsændring

Under disse mørke fremtidsperspektiver, hvor man så meget af det socialdemokratiske lyssyn blive sløret, både i det internationale samarbejde udadtil og i den indre politiske kamp, dels i kampen mod en stadig omfattende arbejdsløshed, dels mod et underskudsgivende landbrug, nærmede vi os det forestående folketingsvalg i april 1939. – Selvom mange bånd bandt mig til mine fædres kreds i Vestfyn, var nu mit politiarbejde på Sjælland blevet så omfattende, at jeg ville foretrække et politisk arbejde med hjemsted på Sjælland. Ved valget i 1935 var der derhos sket det, at en af Venstres sikreste kredse på Sjælland, den vidtstrakte landkreds omkring Tissø, *Ruds-Vedby-kredsen*, mistede sin folketingsmand, dommerfuldmægtig, gårdejer *Chr. Christensen* af Kirke-Helsing. Der havde hidtil været 2 medlemmer i folketinget fra Holbæk amt, men det store mandefald på 10 venstremænd i 1935 gik heller ikke sporeløst hen over dette amt. Ruds Vedby-kredsen, der siden grundlovens dage havde været repræsenteret i folketinget af Venstre, mistede een mand. Den berømteste af denne kreds' repræsentanter var gårdejer *Lars Dinesen*, der fra 1864 til 1873 repræsenterede Ruds-Vedby i folketinget som medlem af det nationale Venstre. Han var en meget særpræget mand med fremhæven af den gamle bondekulturs værdighed, og

man må kalde ham en ret konservativ mand, der gerne ville støtte bondestanden, men alligevel også forhandle med Højre. Han kom da allerede i 1873 i modsætning til Venstre, da han stemte imod folketingets adresse til kongen ved indledningen til provisorietiden. Han forlod derefter sin fødekreds og blev nu som en meget moderat højremand opstillet og valgt i Hillerød-kredsen. Da han faldt kort efter folketingsvalget i 1915, ville han – bortset fra nogle få måneder – uafbrudt have siddet i folketinget i 50 år. Jeg hilste som ung student på ham en enkelt gang i 1913 nede i den gamle rigsdagskaserne i Bredgade. Hans sindige sjællandske tonefald, hans lidt lurende øjekast fik mig allerede dengang til at forstå, at han var kulissepolitikeren par excellence, der hellere søgte et magert forlig end storkampen. Af senere politikere i Ruds-Vedby-kredsen nævner jeg gårdmand *Hans Jørgensen* fra Sønderup, hvis søn blev en af mine gode stillere, og senere den kendte jydsk gårdmand, *Søren Svendsen*, der varetog mange af Venstres ordførerskaber, bl. a. vedrørende lønningslovene. – Dommerfuldmægtig *Chr. Christensen* er et vestsjællandsk kapitel for sig selv. Hans forældre var gårdmandsfolk i Kirke Helsing; de holdt den begavede søn til de juridiske studier, og efter eksamen og noget arbejde „udensogns“ kom han til sin manddomsgerning ved dommerembedet i Høng, hvor han som dommerfuldmægtig med ret som praktiserende sagfører blev en slags „juridisk fader“ for hele egnen: *Fuldmægtigen*, som han kaldtes i daglig tale. Han blev boende på fædrengården til sin død, hvor jeg besøgte ham flere gange. Der var et jævnt bohave, man spiste ved det lange bord med vægbænke bagved. Al moderne komfort var her bandlyst. Han, og hans nabo, forfatteren *Thorkild Gravlund* på Reersø, som jeg sammen med fuldmægtigen flere gange besøgte, var det gamle bondesamfunds venner. På rigsdagen holdt Chr. Christensen sig mest til juridiske og landbrugsmæssige emner, men han var her som hjemme i Vestsjælland en stiltfærdig mand. – Må jeg her om livet på Christiansborg indskyde den bemærkning, at Venstrepartiet havde tre kaffeklubber, der på mødedagene samledes om kaffebordene i Snapstinget. Den ældste og så afgjort fornemste klub var *Jydske Blok*, der havde Færøernes mangeårige stoute sysselmand og folketingsmand *Andreas Samuelsen* til for-

mand. Her sad også selveste I. C. Christensen, og en ætling af Berg-slægten, senere formand for partiet *Hagbart Berg*, o. fl. prominente medlemmer såsom den endnu levende *Laust Nørskov*, der i en menneskealder, efter den tidligt afdøde landbrugsminister *Anders Nielsen* fra Tapdruphede i Viborg amt, repræsenterede kredsen. Laust Nørskov har udført et betydeligt arbejde for opdyrkningen af den jyske hede og for sin valgkreds, Løvel-kredsen, der havde megen sandet jord. Han nød almindelig agtelse på rigsdagen for sit stiltfærdige, men saglige virke. Hans omkvæd var næsten altid: *Det er sandelig ikke let; det karakteriserede hans „alvor i opgaven“.*

Den anden kaffeklub benævntes *Ø.K.*, et ret pretentiøst navn, som havde sin begrundelse deri, at den bestod af øernes venstredagsmænd, altså *Ø-Klubben*. Her var fuldmægtig Chr. Christensen formand.

Den tredje klub benævntes slet og ret *Grebningen*, altså betegnelsen for den del af kostalden lige bag ved køerne. Her samledes de yngste af Venstres unge landpolitikere. Det var, så vidt jeg ved, gårdejer *Hans Clausager*, der gav klubben dette morsomme navn. Han repræsenterede Venstres andet mandat i Holbæk amt i Ods-herred-kredsen. Det var en fremtrædende landmand, der svor til jerseykvæget, som endnu var ret sjældne på Danmarks græsmarker, og som tillige også var et lyst og vittigt hoved, der altså havde opfundet navnet *Grebningen*.

Selvom Ruds-Vedby-kredsen var så langt den største kreds, måtte ved valget i 1935 den rolige og lidet fremtrædende fuldmægtig Christensen bide i græsset til fordel for *Hans Clausager*. – Men nu stod valget i 1939 for døren, og Venstre i Ruds-Vedby-kredsen ville atter repræsenteres i folketinget, og nogle fra kredsen, bl. a. den unge journalist *Hans Bagge* ved Sorø Amtstidende, nu chefredaktør ved det bergske blad *Holstebro Dagblad*, havde henledt opmærksomheden på mig, der efter nederlaget i Bogense-Middelfart var ledig på torvet. Jeg holdt nogle møder i kredsen, hvor jeg navnlig fik en særdeles varm støtte af Venstres Ungdom, og efter at jeg havde stillet den bestemte betingelse, at kredsens tidligere folketingsmand ikke selv ønskede opstilling og derefter støttede mit valg,

var blevet opfyldt, sagde jeg ja. Dommerfuldmægtig Christensen blev mig under vælgermøderne en uvurderlig støtte, uselvisk som han var i hele sin færd. I sit eget hjemsgn Gørlev-Bakkendrup stod han op og opfordrede sine sognebørn til at støtte mit valg. –

Må jeg her i et par indskudte bemærkninger gøre min omtale af denne særprægede *retsfuldmægtig* færdig, så meget mere som den viser en ofte ejendommelig og svingende kurs i administrationen. I mange år levede justitsministeriet efter den praksis, at en fuldmægtig ved et dommerkantor ikke kunne avancere til dommer i det samme embede. Begrundelsen var, at disse fuldmægtige havde haft privat praksis som sagførere, og derfor kunne de måske blive mindre uvildige i de særlige tilfælde. Da den gamle dommer i Høng, højt oppe i årene, trak sig tilbage, var der mange i retskredsen, der ønskede, at fuldmægtig Christensen skulle rykke op i dommersædet, og jeg blev anmodet om at forespørge justitsminister Zahle, om dette kunne lade sig gøre. Ministeren, der også kendte Christensen fra folketinget, lovede at overveje, om dette kunne ske. Nogle dage efter meddelte han mig imidlertid, at det efter ministeriets praksis ikke kunne lade sig gøre, men han tilføjede, at han anså Christensen for en dygtig mand, og at der snart blev nogle dommerembeder ledige på Sjælland, og hvis fuldmægtigen søgte nogle af disse, ville hans chancer være meget store. Denne tilføjelse til det benægtende svar glædede min gamle ven meget, men uden betænkning føjede han til, at han ikke havde i sinde at forlade sin hjemkreds og sin gamle fædrengård. Derved blev det. Men ikke længe efter ændrede ministeriet praksis. – Der findes i Ruds-Vedby-kredsen en lille idyllisk lund i nærheden af Havrebjerg, her har man rejst mindstene for egens førende mænd. For nogle år siden havde jeg den store glæde at blive opfordret til at tale ved fuldmægtigens mindstens afsløring der.

Dette at skifte fra een kreds til en anden betyder i virkeligheden et stort arbejde for folketingskandidaten. Nu havde jeg lært de to nordvestfynske kredse og dens mænd og kvinder at kende. Her måtte jeg begynde forfra i de ca. 20 vestsjællandske sogne, men på et sådant område er meningsfællers hjælp stor. Først bød kredsens tre venstreblade mig velkommen. I redaktørstolen for Kalundborg

Folkeblad sad min ven fra mit politiske ungdomsarbejde, Søren Rasmussen, blandt kredsens befolkning kaldet „Søren Folkeblad“ på grund af hans enestående interesse for sit blad. Han sad i bladets redaktørstol i over 50 år, lever endnu og virker daglig på sit blad, selv om nu sønnen Kjeld Rasmussen har overtaget den daglige ledelse. Da han for ca. 60 år siden overtog det dengang ganske lille „Folkeblad“, havde dette kun ca. 700 abonnenter. I dag udkommer bladet i over 10.000 eksemplarer, og når man har spået og set „bladdøden“ for mange mindre blade, tør jeg sige, at dette ikke vil ske her. Bladet er hele befolkningens blad. Dets politiske referater er ligelige i længde for alle partiernes kandidater. Man sagde – det danske lune fornægter sig jo ikke – at Søren Rasmussen meget nemt kunne klare en tale af Winston Churchill med 20–25 linier, men faldt den gamle Ane Marie ude i Raklev og brækkede et ben, blev begivenheden – med billede af den gamle dame – omtalt i en hel spalte. Lad være, folk siger så meget, og dette er i høj grad overdrevet. Men der er det rigtige deri, at dagens begivenheder i kredsen nu engang har stor betydning for stedets befolkning. Dette forstod redaktør Søren Rasmussen, og mens det ene blad efter det andet i Kalundborg bukkede under for bladdøden, bestod Kalundborg Folkeblad og består endnu. Søren Rasmussen har på sin besindige facon tjent Venstres sag på en måde, der bør anerkendes.

Det andet blad var vel Sjællands berømteste venstreblad „Sorø Amtstidende“ nu „Sjællands Tidende“. Da jeg i 1938 blev opstillet i Vestsjælland, sad fynboen redaktør *Hans Jensen* som bladets leder, men var nu ældre og havde sin meget dygtige og som journalist fremragende svigersøn *Wald Petersen* som medredaktør. Hans Jensen er et kapitel for sig selv i dansk pressehistorie. Han var en meget frisindet og særpræget mand, der ingenlunde bøjede sig for partiparolen. Hans blad kom i de allerfleste hjem i Slagelse by og omegn. Han var frisindet, men aldeles ikke radikal. Disse to egenskaber bør for øvrigt ikke forveksles i dansk politik. Oprindeligt i 70'erne og 80'erne stod han nærmest på Bergs side, men senere svingede han over til de moderate strømninger, da han på langt sigt var imod „visnepolitik“. Han ønskede resultater. Han

kunne være kras og skarp, ja, ret personlig i sin polemik, og han lod ikke sine modstandere dø i synden. I en annonce i egnens blade blev det meddelt, at Højre i Sorø by ville holde fællesspisning efter et møde, og at der skulle serveres forloren skildpadde. Redaktør Hans Jensen gjorde følgende tilføjelse til annoncen: „Der vil sikkert gå mange kalvehoveder med!“ – Hans Jensen prægede sit blad næsten til sin sidste dag. Da var han over 92 år, og det var til det sidste en fornøjelse at besøge ham på Amtstidendes kontor, hvor døren altid stod åben ud til redaktionen. Her sad han smilende og bød os velkommen på sin uforfalskede nordfynske dialekt, altid bevæbnet med sin lange pibe, som han støttede mod gulvbrædderne. Han ønskede aldrig at indtræde i rigsdagen. „Så vil jeg ikke kunne passe mit blad,“ var hans stadige omkvæd. Men hans indflydelse „underhånden“ blandt „de ham i Sorø og Holbæk amter underlagte rigsdagsmænd“, som man sagde om os, var betydelig. Han var trofast mod sin fynske oprindelse. Det fortaltes således, at denne ansete redaktør med et stort bladhold, altid om morgenen først læste det lille firesidede blad „Bogense Avis“, der – som jeg før har fortalt – en halv snes år ejedes af min gamle onkel, proprietær Peter Bro. Også et andet forhold viste hans trofasthed. Han holdt meget af dyr og forsømte sjældent en cirkusforestilling i Slagelse, navnlig ikke, når den berømte cirkus Mieke havde slået sine teltpæle op. Jeg husker således, at ved hans 80 års fødselsdag, hvor han bl. m. a. også havde indbudt mig til middag på „Postgården“ i Slagelse, at denne blev afholdt ret tidligt på aftenen, idet det elskelige direktørpar fra cirkus Mieke, direktør Phänner og fru Dora også var inviteret. „Og de skal i manegen kl. 8,“ sagde den gamle redaktør. Jeg nævner dette lille menneskelige træk, da cirkus også for mig altid har været hjertebarnet. Medens varieteer med mere eller mindre afklædte pigebørn i længere tid ikke skulle indbetale forlystelsesskat, måtte cirkus af med 20 %. I mange år fremhævede jeg dette efter min mening besynderlige misforhold. Først for et par år siden er denne særskat slettet, og findes der her til lands nogen mere uskyldig fornøjelse for det jævne folk, for karle og piger på landet end cirkus?

Det tredje blad var Holbæk Amtstidende, der nu under redaktør

Chr. Jochumsen er slået sammen med Sorø Amtstidende under fællesnavnet „Sjællands Tidende“. I min tid redigeredes Holbækbladet af redaktør *Hans Brix* og *Jørgen Antonsen*. Den førstnævnte, som nu er død, blev senere chefredaktør for de bergske blades største avis, Frederiksborg Amts Avis i Hillerød, og Antonsen er nu chef for Ringkøbing Amts Dagblad i I. C. Christensens Vestjylland. – Brix var en af de klarest skrivende redaktører, jeg har kendt, og Jørgen Antonsen udførte og udfører et stort arbejde ved siden af virket i bladet i Grænseforeningens hovedbestyrelse.

Med sådanne blade i ryggen var det let at være kandidat i Ruds Vedby-kredsen, og da dertil kom en række førende personer i Venstres arbejde, såsom formanden for kredsen, den jyske gård-ejer *Peter Sørensen* fra Ravnegården i Ruds-Vedby, kasserer, gård-ejer *H. P. Petersen* fra Havrebjergene, og min ven gennem mange år, skovejer *Frede Jensen* fra Jyderup skov m. fl., gik vælgermøderne glat. Medens valgmøderne i Bogense og navnlig i Middelfart havde været hårde, til tider ufordragelige, var de vestsjællandske vælgermøder langt mere fordragelige og derved også mere oplysende. Sjællænderne kan den dag i dag goutere en god harmløs vittighed. Jeg husker således et talstærkt vælgermøde i den store stations- og skoleby Høng, hvor den tidligere konservative folketingsmand, pastor *Hans Thyge Jacobsen*, der var en af de mest lunerige talere, jeg har kendt, var på gæsteoptræden. Med sine muntre replikker bringer han gang på gang forsamlingen til bifald. Men hans slutning på det muntre indlæg lød nogenlunde som følger: „Jeg vandrede engang på en landsbykirkegård og læste gravstenenes forskelligartede påskrifter. Da standser jeg ved følgende gravskrift: herunder hviler Ane Marie Petersen, der levede sædeligt og agtværdigt i 91 år ÷ 1 dag.“ Et øjeblik var der stilhed, folk opfattede det ikke straks, men så brød også bifaldet ud, så der blev ikke meget ved mødet senere. Nå, det var jo også en pudsigt måde at udtrykke den kendsgerning på, at Ane Marie manglede een dag i at blive 91 år. –

Ved valget i 1939 gik det for så vidt Socialdemokratiet ilde. Efter sejrsmarchen siden 1932, hvor man næsten på tysk manér kæmpede under det gjaldende slagord: Stauning eller kaos, standsedes frem-

gangen for partiet. Arbejdsløsheden forblev permanent i næsten samme størrelse, hvortil kom de mere og mere foruroligende meddelelser fra Tyskland. Mange forstod, at meget i den gamle verden stod for fald, om ikke i det hele taget ragnarok var i sigte forude. Et kendetegn på folkets splittelse var de flere og flere partier, der opstod således, at der efter folketingsvalget i 1939 var *otte* partier repræsenteret i tinget: *Socialdemokratiet*, der tabte fire mandater, *Venstre*, der som en ringe trøst for det sidste valgnederlag vandt eet mandat, men her må det bemærkes, at splittelsen i landbruget stadig øgedes, de *konservative* og de *radikale* holdt stillingen. De fire andre partier i dette splittede folketing var *Retsforbundet*, der tabte eet mandat, *L. S.-partiet*, der også tabte eet, *kommunisterne* erobrede yderligere eet mandat, så de nu var tre i tinget. Men derhos kom et nyt parti på Christiansborg, det nazistiske, kaldet Frits Clausens parti, der indvalgte tre medlemmer. Det blev denne styrkefordeling i tinget, der ikke et år efter skulle møde dagen, den 9. april 1940. Endnu var de radikale og socialdemokraterne i flertal i begge ting, men om stillingen det sidste år før den 9. april kan det vist siges, at medens statsministeren og dermed regeringen på det forsvarsmæssige område søgte at virke samlende, skønt det samtidig må slås fast: *for sent*, var det ligesom det for partiet uventede valgnederlag, der for lange tider – og i dag kan man vist roligt sige for stedse – havde fjernet det fra kulminationen med godt 46 % af alle stemmer, fik det til at iføre sig en rødere klædning. Stærkest kom dette til udtryk i nogle udtalelser, som den, for øvrigt sympatiske cand. mag. *Hartvig Frisch*, valgt på Lolland (og i øvrigt død i en ung alder) fremsatte, idet han talte om, at dødsklodderne klemte over kapitalismen med dennes krav om en vis konkurrence, menneskene og erhvervene imellem, medens samfundets regulering var det eneste saliggørende, også i henseende til arbejdsløshedens bekæmpelse. – De senere artier har vist, at tværtimod en yderligere liberalisering er nødvendig både for at holde fremskridtet i live og stimulere foretagsomheden. Ved dette valg blev det atter Ruds-Vedby-kredsen, der blev repræsenteret i folketinget, medens Hans Clausager i Odsherred-kredsen faldt. Og ved valget i 1964 blev der atter to venstremænd indvalgt i tinget for Holbæk amt.

Danmarks forfatning havde gennem dens 90-årige levetid været bygget på to-kammersystemet. Oprindeligt havde landstinget i en lang årrække været bygget på privilegier, penge eller jord, eller begge dele i forening. Ved den store grundlovsrevision af 1915 havde man søgt at gøre landstinget til et på kommunal og erhvervs-mæssig kundskab bygget ting, men det endte med – efter I. C. Christensens forslag – at blive, om jeg så må sige, et aldersting med valgrets- og valgbarhedsalder på 35 år. Nu viste det sig, at aldersbetingelserne ikke havde medført, at landstinget indtog andre almene synspunkter end folketinget. I sådanne situationer er der altid nogle, der er rede til at fornægte tidligere standpunkter. Jeg vil ikke sige, at det var Christmas Møllers standpunkt, men snarere hans voldsomme aktivitet, der medførte et forsøg på en grundlovsændring. Han ville gøre de konservative til partiet i *midten* og til ungdommens parti. At han samarbejdede med Venstre var jo for så vidt nødvendigt, men at han ikke elskede Venstre var uomtvisteligt. Vanggaard og undertegnede hørte vel nok til Venstrepartiets højre fløj, idet vi ikke mindst forsvarsmæssigt var villige til at yde mere til de militære budgetter ud fra den anskuelse, at holdt man det unge mandskab inde i mange måneder, måtte i hvert fald en mere moderne bevæbning være en simpel forudsætning. En dag fortalte Vanggaard mig, at han af et konservativt partimedlem havde hørt, at Christmas Møller havde antydnet, at os to satte han politisk mindst pris på i Venstre, fordi vi holdt os for nær til hans parti. – Denne aktivitet var uden tvivl grunden til, at Christmas Møller under udfoldelsen af sin sædvanlige energi fik sit parti med til et grundlovs-ændringsforslag – mange var dog nølende –. Venstre var aldeles ikke rede til en så vigtig sags hurtige behandling, hvortil kom, at et flertal stadig holdt på to-kammersystemet. I Socialdemokratiet var man rede til en ændring, men man forhastede sig ikke i den i 1936 nedsatte forfatningskommission – man havde jo sit flertal sammen med de radikale i begge rigsdagens kamre. Men til slut enedes regeringen og de konservative om et ændringsforslag, der gik ud på, at helt og holdent det samme vælgerkorps på een gang, altså ved hvert valg, valgte rigsdagen, der dog på papiret var et to-kammersystem med et folketing og et rigsting, men som i virke-

ligheden havde betydet et-kammersystemet indførelse allerede i 1939. Men der stod endnu – hvad man dengang anså for kun at være en formalitet, da tre af de såkaldt fire store partier støttede ændringen – en bekræftelse tilbage i folket. Men det blev *ikke* nogen formalitet. Der kom, om man kan sige det således, en mand i vejen med en slæde, tilmed en mand, der var død for adskillige år siden: I. C. Christensen. Denne havde altid været den rolige evolutions mand. Gang på gang havde I. C. i sin levetid advaret mod for ofte at ændre statens politiske grundvold: Grundloven. I sin tid i 1913–15 havde han holdt på en grundlovsændring i „to tempi“, og da denne ikke blev fremkommelig, var det uden tvivl ham, der i grundlovens bestemmelse om dens ændring i fremtiden havde fået indført den regel, at ved den afsluttende bekræftelse ude i folket var det ikke nok, at et flertal havde stemt ja til ændringen, men dette flertal skulle tillige udgøre 45 % af alle på valglisten opførte og stemmeberettigede. – Venstreoppositionen opfordrede sine meningsfæller til at blive hjemme, da virkningen heraf var den samme som at møde frem og stemme nej. – Jeg husker tydeligt natten, da afstemningsresultaterne indløb. Snart anså man vedtagelsen for sikret, snart skiftede billedet karakter. Resultatet blev, at 966.277 vælgere stemte ja, medens kun 85.270 stemte nej, men ja-stemmerne udgjorde ikke 45 % af samtlige vælgere. Der manglede det forholdsvis ringe tal af henved 12.000 stemmer. Dermed faldt ændringen, og først i året 1953 blev – ikke mindst ved en dygtig ledet fremgangsmåde af den daværende statsminister Erik Eriksen – en grundlovsændring vedtaget, der bestod sin prøve ved den efterfølgende folkeafstemning. Denne gang blev bestemmelsen om, at ja-stemmerne skulle udgøre 45 % af alle stemmeberettigede opfyldt, men også i dette tilfælde kun med kniberi. –

En af de politikere, der gennem årene dels havde samlet stor tilslutning i folket ved sine selvstændige meninger, dels på det sidste havde påført sit parti, Venstre, størst splittelse, den tidligere statsminister *Knud Kristensen*, der i de sydslesvigske distrikter den dag i dag nyder en særlig anseelse, gik stærkt imod denne forfatnings-opgivelse af to-kammersystemet. Og han opfordrede folket til enten at blive hjemme eller stemme imod. Efter folkeafstemningen.

hvor vedtagelsen altså kun havde fået et knebent flertal, mødte jeg ham i en italiensk personvogn i et eksprestog fra København på vej mod syd. Han skulle tale i Slesvig by, jeg i Flensborg. Da talen faldt på grundlovsforslaget vedtagelse, blev denne ellers så rolige og ligevægtige jøde nærmest ganske oprørt, idet han råbte: „De syge var mine!“ Her tiltrænges en nærmere forklaring: normalt stemmer patienterne på sygehusene eller i hjemmene ikke, med mindre de kan køres til valgstederne. På hospitalerne finder lægerne det forkasteligt, at der føres agitation ind i sygeværelserne. Men ved folkeafstemningen i 1953 fandt man det forsvarligt at lade de syge, som ønskede at stemme, få lejlighed til det, fordi det kun drejede sig om et ja eller et nej. Nu mente Knud Kristensen, at da man ikke før havde ladet de syge stemme, var det forkert, at man nu indtog et andet standpunkt. Ellers ville alle de fraværende syge jo været regnet sammen med nej-stemmerne.

Jeg beklagede for mit eget vedkommende også, at man forlod to-kammersystemet, der direkte stadig opretholdes f. eks. i England og i Sverige, og indirekte også i Norge og Finland. Dog er indførelsen af ombudsmanden og retten til folkeafstemning, også i andre lovgivningsspørgsmål, en afgjort ny landvinding.

Og så gik ugerne og dagene, Sudeterlandet i Tjekkoslaviet, Polen m. v. blev oversvømmet af Hitlers hære, de mislykkede fredsforsøg fra Englands side udviklede sig hurtigere og hurtigere i slutningen af 1939.

Lad mig som afslutning på denne min erindringsbog I. del berette om en oplevelse, der står stærkere og stærkere i min erindring. Man så dengang i videre og videre kredse, at vi – måske undskyldeligt på grund af vor lidenhed som nation – havde forsømt forsvaret. Nu taltes der stærkt såvel uden- som indentings mod dette fra oppositionens og anden side, og i folketinget blev der i februar 1940 vedtaget følgende udtalelse:

„Folketinget beslutter at udtale, at man fra alle sider i det danske folk er enige om, at landets neutralitetspolitik skal opretholdes, og at de midler, der rådes over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne rigets fred og uafhængighed.“

Hartvig Frisch var Socialdemokratiets ordfører under denne debat. Samme aften eller få aftener senere havde kongeparret indbudt bl. a. rigsdagens medlemmer til aftenselskab på Christiansborg slot. – Vi stod i de forskellige sale opstillede i lange rækker, da kongeparret kom og bød hver enkelt velkommen. Hartvig Frisch stod fire, fem pladser fra mig i den samme række. Da kong Christian kom ind i den sal, hvor vi stod, og fik øje på Hartvig Frisch, standsede han rækkefølgen af sine hilsener og ilede frem til Hartvig Frisch's plads. Og medens tårerne fik frit løb ned ad kongens kinder, trykkede han længe og hjerteligt sin socialdemokratiske gæsts hånd. –

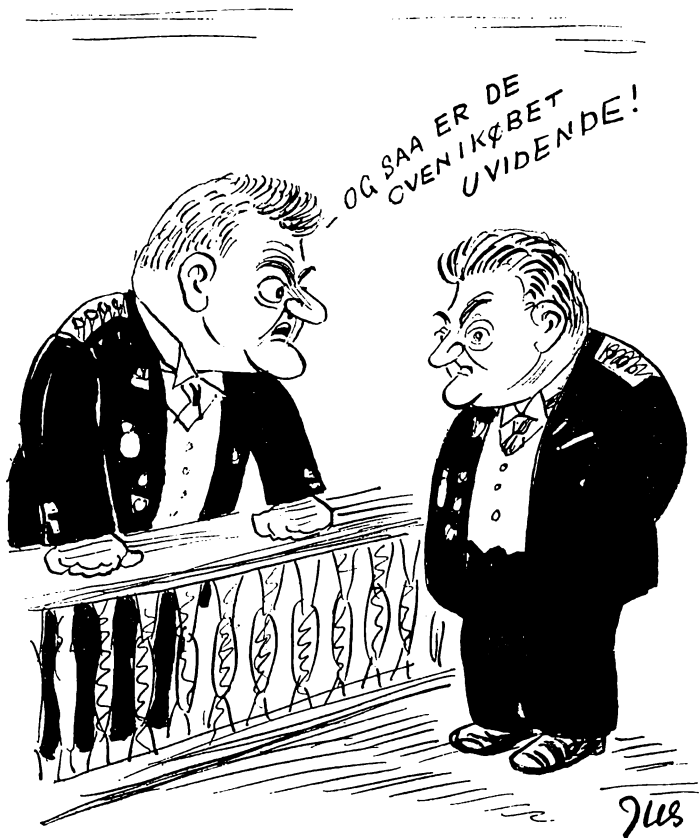
Nå, folketingets udtalelse fik et andet forløb, end vi havde tænkt os, men herom senere. – –

Den ottende april 1940 var jeg til et partimøde i et sogn nær Korsør. Her berettedes det om de tyske marine-enheders forekomst i Storebælt, ligesom jeg på banegården i Korsør hørte om snart den og snart den politikers hastige indrejse til København.

Jeg rejste hurtigt hjem til min politikreds Præstø, stod tidlig op om morgenen, og kort efter jog fortroppen for en tysk afdeling af infanteri og rytteri, en grøn motorcyklist ind gennem Præstøs gader. På trods af Ikke-angrebspagten var det tyske overfald på Danmarks jord begyndt.

EFTERSKRIFT

Da jeg påbegyndte min erindringsbog, tvivlede jeg om, at jeg ville få stof nok til en hel bog. Måske har jeg taget for meget med, vil nogle synes. Men mit formål var jo at give mit syn, mit billede af dette århundrede, af de for mig vigtigste begivenheder i Danmarks tilværelse fra tiden før den første store krig, tiden derefter, den anden endnu større og alvorligere verdenskrig og årene op til 1965. Men stoffet svulmede op, så disse erindringsblade omfatter kun de ca. 35–40 første år af mit liv – om jeg så må sige – i det offentliges tjeneste. Begivenhederne under den anden store krig, efterkrigstiden og min lange tjeneste i det vidtstrakte politimesterembede i det hastigt fremvoksende Køge, i skolebyen Haslev og i de store landdistrikter helt ned til Præstø-fjorden og næsten til Næstveds bygrænse ville gøre denne bog for stor. Jeg vil i dag håbe, at jeg må få kræfter til at fuldføre mit mål i en II. del: en skildring af mit fædreland fra dette århundredes begyndelse til året 1965. Måske vil denne skildring ikke frembyde beretninger om meget nyt, men måske vil om mange år en eller anden i disse bøger finde momenter til forståelse af livet i Danmark for mange år siden. Han vil da for mit livs vedkommende måske finde en bekræftelse af rigtigheden i Grundtvigs ord om „et jævnt og muntert, virksomt liv på jord“. Jeg har ikke direkte deltaget i de meget store begivenheder, højst har jeg været tilskuer eller medvirket mere på afstand, altså har mit liv været *jævnt*. Jeg har trods skuffelser altid haft et lyst og optimistisk syn på tilværelsen, derfor har min tilværelse haft mange *muntre* sider. Min forlægger har derfor med henblik på en eventuel 2. del ønsket at medtage i denne bogs billedgalleri et par originaltegninger af Jensenius fra det såkaldte „rædselskabinet“ i mit hjem, hvor vore karikaturtegnere

uvist af hvilken grund ofte har haft mig som offer. Og medens jeg kan tolerere al kritik overfor min person, dog med ret til at svare igen, kan jeg ikke godtage, at jeg ikke har været flittig, altså passer ordet *virksom* på min ringhed.

Det vil nu vise sig, hvorledes denne bog bliver modtaget. Den følger, som læserne vil se, ikke udelukkende en kronologisk fremgangsmåde. Som en af mine venner, en højt anset juridisk professor sagde til mig: „Begynd nu ikke som så mange ved din fødedag

og følg så ikke slavisk år efter år, men følg problemerne op uden hensyn til dato og år. *Du skal først og fremmest fortælle.* Derfor har jeg også kaldt bogen slet og ret:

Politimesteren fortæller.

Præsto i september 1965.

INDHOLD

Forord	7
I. Min oprindelse – mine forældres besværlige forlovelse	9
II. 1. Barndoms- og ungdomsår i Kolding – Hjemmet i Kolding ...	16
2. Et billede af Kolding by dengang	24
3. Det åndelige og politiske liv i Kolding	30
III. Årene før den første verdenskrig	43
IV. Mine studenterår – Kampen om bevarelsen af de dansk-vestindiske øer – Det unge Danmark – Den første verdenskrig	61
V. Før og under genforeningen	84
VI. Årene efter genforeningen	120
VII. Min opstilling i Bogense-kredsen og mit valg i Bogense–Middelfart-kredsene i 1926	133
VIII. Min første Præstetid – Ministeriet Madsen-Mygdal og det første ministerium Stauning	144
IX. Det interparlamentariske møde i den tyske rigsdag, der senere brændte, og lidt om mine rejser	168
X. Kanslergade-forliget og de økonomisk tunge år i 30'erne	197
XI. De sidste år før den store verdenskrig – Mit fald i Bogense og Middelfart og valget i Ruds-Vedby	224
Efterskrift	259

POLITIMESTEREN fortæller

Politimester Vagn Bro begyndte tidligt sin offentlige virksomhed. I 1920'erne hed han altid „den unge“. Nu – 45 år efter – ser han tilbage på et langt, bevæget liv i ind- og udland. Kun få af nutidens mænd og kvinder kender Danmarks ledere fra 1900 til 1950. Vagn Bro kendte dem alle og giver korte, rammende karakteristiker af dem. Et særligt underholdende kapitel omhandler forfatterens sejr og nederlag på landets vælgermøder. Venner og modstandere vil more sig over disse. Også i udlandet – i Rusland og Frankrig – har Vagn Bro oplevet ejendommelige ting, men han er også hjemlivets skildrer, hvad nedenstående billede fra hjemmet i Køge lader ane.

„Politimesteren fortæller“ går frem til udbruddet af 2. verdenskrig, og vi håber i løbet af et års tid at kunne udsende 2. del af Vagn Bro's særprægede, muntre og dog alvorlige skildring af Danmark i dette århundrede.

LOHSES FORLAG

